/3/ **Bismillâhirrahmânirrahîm**

El-Hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemin ve's-salâtü ve's-selâmü alâ-seyyidi'l-mürselîn Muhammedini'n-Nebiyyi'l-emîn ve alâ âlihî ve ashâbihi'l-müttakîn ve etbâihi'l-mücâhidîn ilâ-yevmi'd-dîn.

Nev'-i beşerin ahbârını tasvîr, efkârını tenvîr, âsârını takdîr iden, ***"İlm-i Tarih"***dir. Eşkâl-i muhtelîfede hudûs ve tekerrür iden vakâyî'-i tarihiyye tedkîk olunursa, dünyâ için bir kıdem, zaman için bir bekâ tasavvur olunamaz.

Şu'ûn-ı âlemden her biri, hudûs ve zevâl i'tibâriyle, birer timsâl-i ibretdir ki, hudûsunda bir hikmet, zevâlinde bin nasihât mündemicdir. Hikmet-i hudûsunda, kudret-i ilâhiyyenin bekâsı, nekbet-i zevâlinde mâ-sivânın fenâsı sâbit olur. O bir hikmetdir ki, insana basîreti celb ider. Bu bir nasihâtdir ki, her mütefekkîri diyânete cezb ider.

İşte ilm-i tarih, bu hikem-i hâdisâtı kâfil, bu nasâyıh-ı şu'ûnu şâmîldir. Her kavmin dünyâda esbâb-ı kemâlini, avârız-ı izmihlâlini tasvîr iden ilm-i tarihdir. Bir kavmin sa'âdet hâlini ıkdâr, **/4/** azamet-i istikbâlini ihzâr iden esbâb-ı mühimmenin biri de, tarihini hakkıyla bilmekdir. Kâ'inâtda cereyân iden tebeddülâta, her kavim için ârız olan tahavvülâta, atf-ı nazar-ı ibret itmeyen bir millet, hayât-ı siyâsiyyesini muhâfazada, te'min-i istikbâl idemez; tedrîcen, sademât-ı mühlike-i zevâle ma'rûz olur.

Şu esbâb-ı mühimmeye binâ'en eslâf-ı kirâm, ilm-i tarihe fevkalâde ihtimâm iderek, pek çok âsâr-ı muhallede te'lif, umûmî ve husûsî kütüb-i nâdire tasnif itmişlerdir. Buhara, Bağdad, Hicaz, Haleb, Semerkand, Kudüs, Merv, Mısır, Yemen gibi bilâd-ı meşhûrenin ahvâl-i husûsiyyesine dâ'ir, te'lifine himmet idilen kütüb-i tevârîh, fevkalâde kıymetdârdır.

Bunların her biri, â'id olduğu beldeden zuhûr iden e'imme-i ulemâyı, meşâyih-i fukahâyı, kibâr-ı ümerâyı, a'yân-ı rü'esâyı, erbâb-ı sına'âtı, ensâb ve fürû'uyla, terâcim-i ahvâliyle, mükemmelen zabt ve tafsîl ve ol beldeye â'id olan şu'ûnât-ı hâdiseyi, vukû'ât-ı câriyeyi, alâ vechi's-sıhha kayd ve tatvîl iderek, şâyân-ı ibret olan cihâtı, enzâr-ı kâ'inâta arz itmekdedir.

Meselâ; Ebubekir el-Hatib el-Bağdâdî'nin, **Târîh-i Bağdâd**'ı ve Lisâne'd-dîn el-Hatîb et-Tilemsânî'nin, **el-İhâta**'sı şu ifâdât-ı âcizânemin birer şâhid-i zî-hayâtıdır. Şu iki hatîbin himem-i meşkûresi, bu iki belde-i mu'azzamayı dolayısıyla, âlem-i İslâm'ı **/5/** ihyâ idecek hıdemât-ı ilmiyyedendir. Kemâl-i ihtimâm ile te'lif idilen şu iki eser-i kıymetdârın nazîri, ma'ateessüf, henüz bizde mevcûd değildir.

İstanbul, Bursa, Edirne bir derece istisnâ idilirse, bilâd-ı meşhûre-i Osmâniyye'den hiç birinin, mükemmel, husûsî bir tarihi yoktur. Bunlarda,

yalnız ulemâ, meşâyih, şu'arâ, bir derece zabt idildiği halde kılâ'-ı cesîme, bilâd-ı meşhûre feth iden vüzerâ, ümerâ gibi bahâdırân-ı İslâm'ın mükemmel terâcim-i ahvâline, ensâb ve fürû'una, himem ve hıdemâtına dâ'ir bir şey yokdur. Bir aşîretden, cihângir-âne bir devlet çıkaran bir millet-i mu'azzama için, şu gaflete ne kadar te'essüf idilse azdır.

Ez-cümle Amasya, sahâ'if-i tevârihde mukayyed olan şöhreti, hâdisât ve ricâlinin kesreti i'tibâriyle, bilâd-ı meşhûre-i Osmâniyye'den ma'dûd olduğu halde, tarihine dâ'ir şimdiye kadar, her ciheti câmî bir eser-i nâfi görülemedi.

Şu azîz vatana, nâciz-âne bir hizmet, tarih-i İslâm'ın Amasya'ya ta'allûk iden nikât-ı mechûlesini keşf ve tahkîke gayret itmek üzere, Amasya sancâğının vukû'âtına dâ'ir, o menbadan zuhûr, yahut bu sancâkda tavattun iden ricâl ve ulemâyı, a'yân ve şu'arâyı, meşâyih ve a'lâmı, meşâhîr-i be-nâmı, ashâb-ı hayrâtı, erbâb-ı sın'ââtı, mümkün mertebede ensâb ve fürû'uyla beraber ilâve iderek bir eser tahrîrini tasmîn eyledim. **/6/**

Şu eseri cem' ve telfîk için, mukaddimenin nihâyetinde tafsîl idildiği üzere, yirmi beş sene İstanbul, Amasya, Bursa, Hicaz, Suriye ve sâ'ir bilâd ve kasabât-ı Osmâniyye'de vâki' kütüb-hânelere, bunlarda mevcûd olan kütüb-i tevârihe, münşe'ât ve mecâmi-i eslâfa, mehâkim-i şer'iyye sicillâtına mürâca'at ve şâyân-ı istifâde olan kuyûd-ı kadîme, evrâk-ı vakfiyye, defâtir-i hâkâniyye ve mahkûkât-ı muhallede gibi vesâ'ik-i atîkayı taharrî ve mütâla'ada bezl-i makderet iderek terkîm ve bir mukaddime, iki bâba taksîm idüb, ***"Amasya Tarihi"*** nâmıyla tevsîm eyledim. Binâ'en-aleyh, bir kavl-i meşhûra yahut, her yazılan tarihe mugayir bir kayda tesadüf buyurulursa, me'hazlara bi'l-mürâca'a tashîh buyrulmasını, erbâb-ı tedkîkden ricâya bir vesile olmak için, şu eseri enzâr-ı kâ'inâta arz ve takdîme cesâret itdim. **Fe-min-a'llâhi'l-inâyeti ve't-tevfik.**

MUKADDİME

/7/Amasya ve mülhâkâtının esâmi ve mevâkî'-i kadîme ve cedîdesine, mahallât-ı ma'rûfe ve nevâhî-i meşhûresine, ma'lûm olan âsâr-ı kadîmeye, mü'essesât-ı diniyye, mebâni-i âliyesine dâ'ir tafsîlâtdan bâhisdir.

Amasya Sancâğı, şârken ve cenûben, Tokad; ve şimâlen Canik ve garben Çorum sancâklarıyla mahdûd olub, Amasya Hâcıköyü, Havza, Köprü, Ladik, Mecid-özü ve Merzifon kazâlarını hâvîdir. Şimdiki halde Sivas vilâyetine merbûtdur.

Hâl-i hâzırda, yedi kazâdan müteşekkil olan bu sancâk, a'sâr-ı sâlifede merkez-i saltanat ve on sancâğı hâvî merkez-i vilâyet, ba'dehû on sekiz kazâya hâkim bir livâ merkezi olarak, taksimât-ı siyâsîye i'tibâriyle pek çok tahavvülâta ma'rûz olduğu halde, şöhret-i kadîmesini muhâfaza itmişdir. El-yevm nüfûs-ı 'umûmîyesi iki yüz seksen bin raddesindedir.

Amasya kazâsı; şârken Ladik ve Erba'â; garben Mecid-özü ve cenûben Tokad ve şimâlen Havza, Merzifon ve Hâcıköyü **/8/** kazâlarıyla mahdûd olub, Ezine-pazarı, Akdağ, Hakâle, Geldiklân nâhiyelerini, yüz altmış kadar kurâyı hâvîdir. Nüfûs-ı mecmû'ası 68.000 raddesinde olub, kazâ merkezi Amasya beldesidir.

Amasya beldesi şimdiki halde 53 mahâllâtı, 8.000 kadar hâneyi, 37.000 kadar nüfûsu hâvîdir. Merkez-i saltanat ve makarr-ı şehzâdegân olduğu zamanlarda 70 kadar mahâllâtı 60.000 kadar nüfûsu olduğu defâtir-i atîkadan istidlâl olunur. Mu'ahharen şehzâdegânın merkez-i saltanatda ikâmeti ve Amasya'nın Sivas vilâyetine rabtı tensîb buyurulduğu cihetle eski şerefi zâyi' olmuş ve mahâllât ve nüfûsu tenâkıs itmişdir.

Amasya ***"Küçük Asya"*** dinilen Anadolu'da kâ'in (Karadeniz) Samsun'dan cenûbe doğru 133 kilometre geride vâki' Ferhad-Fon-Pont Dağı'nın eteğinde, bir belde-i kadîmedir.

Kadîmen mevki'i, şimâl-i şârkîden cenûb-ı garbîyeye doğru uzun bir vâdî olub, asla tebeddül itmemişdir. İris-Yeşilırmak'ın iki sâhili üzerinde mebnîdir. Ortası düz, cenûb ve şimâl tarafları mâ'il, manzarayı 'umûmîyesi gâyet latîfdir. Amasya, şimâl-i şârkîde kâ'in Zemendu-Semendu Ziyâre Mahallesi'nden cenûb-ı garbîde vâki' boğazın müntehâsında, Çalan **/9/** mevki'ine kadar, takrîben on üç kilometreden ibâret bir tûlun mecmû'ıdır. Arzı 1000 metreden üç kilometreye kadar mütefâvit bir vüs'âtdedir. Şârk ve garb tarafları, vâsi' birer sahrâ ve etrâf-ı selâsesi bütün ravza-i dilârâdır.

Cenûb tarafları, Pont silsele-i cibâli ve şimâl tarafları Canik ve Harşene silsile-i cibâli ve garb tarafları, Şeyh Cu'î'-Kelkis ve Karaman silsile-i cibâli ile mestûr ise de, cenûb-i garbî, şârk-i şimâlî , şimâlin bir kısmı tarafları açıkdır. Açık yere ***"Amasya Boğazı"*** dinir.

Şârk-ı şimâlî tarafı (Sonisa), Taşova'ya; şimâl tarafı, (Argoma) Suluova'ya cenûb-ı garbî tarafı Derbend, Çalan'a nâzır, dervâze-i cesîm şeklinde üç boğazdır. Cenûb ve şimâl boğazları dar ise de, şârk-ı şimâlî boğazı oldukça genişdir. Amasya, şu üç dervâzesiyle, cesîm bir kasr-ı âlîye müstahkem bir saray-ı dîl-rübâya benzer.

Şimâl boğazı, on; cenûb boğazı, dört kilometre kadar uzundur. Şârk-ı şimâlî boğazı ırmak boyunca Taşova'ya kadar tevsi' ider. Bu boğazın her üçünde de ırmak akar. Bu ırmakların her iki taraflarında bağlar, bağçeler pek kıymetdârdır. Manzara-i latîfesi, hissiyâtı pek ziyâde okşar. Temâşâ-yı latîfinde ervâh-ı beşer zevk-yâb olur.**/10/**

Amasya'nın her tarafında zâhiren görülen, bi't-tesâdüf yer altından zuhûr iden âsâr-ı kadîme harâbeleri, a'sâr-ı sâlifede pek ziyâde ma'mûriyet ve ihtişâma pek büyük refâhiyet ve intizâma nâ'il olduğunu isbât ve irâ'e itmekdedir. Bu âsâr-ı kadîme, ileride keşf ve tedkîk olundukca Amasya'nın kıymet-i tarihîyesi pek ziyâde kesb-i ehemmiyet idecekdir.

Takvimü'l-Buldân'da Sipâhi-zâde Mehmed Efendi Amasya'yı şöyle ta'rif idiyor:

"Amasya, iklim-i sâdisdendir. Ve Rûmilinde büyük bir şehirdir. Suru ve kal'ası ve bostanları ve büyük ırmağı ve dolabları vardır. Buna "Medînetü'l-Hükema" dirler ve bunda gümüş ma'deni vardır. Sinob'un şârk-ı cenûbîsindedir. İkisinin mabeyni altı günlükdür, tûlu elliyedi derece otuz dakikadır. Arzı kırkbeş derecedir."

Şu ta'rif; **Merâsıdü'l-Ittılâ', Ikdü'l-Cümân, Tarîku'r-Reşâd, Lübâbü'l-Ensâb, Lebbü'l-Lübâb** ve **Evzâhu'l-Mesâlik** kitâblarının tâ'rifâtına muvâfık ve cümlesi yek-diğerine karîb olduğu cihetle bunların kuyûd ve tâ'rifâtını nakl ve terkîmden sarf-ı nazar idilerek ***"Dâ'iretü'l-Ma'ârif"*** nâm eserin ta'rifî bi't-tercüme nakl idildi.

Amasiyye yahud Amesia yahud Amasya, Küçük Asya'da bir medînedir. Sivas vilâyeti dâhilinde, ismiyle müsemmâ merkez-i livâ bir kasabadır. Canik dağları eteğinde güzel bir vâdide İris nâmıyla müsemmâ olan Yeşilırmak'ın iki sâhilindedir.**/11/**

Samsun'dan cenûb-ı garbînin semt-i cenûbîyesine doğru, elli mil uzakdır. Sükkânı yirmi beş yahud otuz beş bin nüfûsdur. Şimâlen dört derece elli dakika arzda ve şârken otuz üç derece dört dakika tûldadır.

Etrafını, cânibleri kâ'im, yüksek kayalar ihâtâ ider Bunlardan solda kâ'in bir kayada kal'a âsârı ve iki burc-ı Yunânî vardır. Sultân Alaeddin Selçukî bu kal'ayı ta'mîr itmişdir. Bu şehrin binâsı güzeldir. Çok bağları vardır. Irmak ve dolab ile iskâ olunur. Pek çok âsâr-ı kadîmeyi hâvîdir. Ancak şimdiye kadar keşf olunamamışdır.[1]

Küçük Asya Âsâr-ı kadîmesi Tarih ve Coğrafyası nâm eserinde Fransız müverrihlerinden Şarl Teksiye Amasya'ya dâ'ir verdiği ma'lûmât-ı tarihiîe, birinci bâbda nakl olunmakla beraber, Amasya'yı şöyle tavsîf idiyor: ***"Amasya, iklimi latîf ve sıhhî, mevki'i gâyet müstahkem olub, kadîmen vâsıta-ı münâkalât-ı ticâriye olduğu münâsebetle, refâh ve intizâm-ı kadîmini muhâfaza itmekdedir. Hâlbûki, diğer mevâkî'-i müstahkeme-i kadîme metrûk ve mensî bir halde kalmışdır."***

Nüzhetü'l- Kulûb'da Ebubekir el-Müstevfî şöyle tavsîf idiyor:

"Amasya büyük şehirdir. Sultân Alaeddin Selçûkî kal'asını tecdîd itmişdir. Hâsılâtı her dürlü şeydendir. Suyu, havası /12/ güzeldir."[2] Hamdullah el-Müstevfî **Tarîh-i Güzîde***'*sinde Amasya'yı, bu me'âle karîb elfâz ile tavsîf itmekdedir.

Şârk Hâtıratı nâm eserinde, Almanya maraşallerinden meşhûr Moltke, 1254'de Amasya'yı ziyâret ve şâyân-ı temâşâ olan yerlerini tedkîk iderek ***"Amasya, Anadolu şehirlerinin en güzellerindendir."*** dimişdir.

Şâ'ir-i meşhûr, Ebu et-Tayyib el-Mütenebbî memdûhu olan Haleb hükümdârı, Seyfüddevle-i Hemedânî ile 342'de Amasya'yı ziyâret ve etrâf ve riyâzını seyr ü temâşâ itdiği zaman fethinden dolayı müşârün-ileyh, Seyfüddevle'yi medh iderken Amasya'yı şöyle medh ve ta'rif idiyor:

Ve beldetün cematün min külli mübehecetün
Fe mâ yefutu li murtadin biha ve tar

Li külli müşterefün min rabi'eha üfkun
Ve küllü müşterefün min ufkıha kamerun"

Şu iki beyitin tercemesi şudur: ***"Amasya, insanı, temâşâsıyla şâd ve mesrûr idecek her hüsn ü letâfeti nefsinde cem' itmiş bir belde-i azîmedir ki, burada nâ'il-i matlûb olmak için tereddüd ve tekâpû iden***

[1] Diğer cihet-i târihîyesi birinci bâbda nakl olunacakdır.
[2] Bu eser Fârüsü'l-ibâre olduğu cihetle tercemesi nakl idilmişdir.

her tâlib, her dürlü maksûduna nâ'il, hâcetine vâsıl olur. Maksadını fevt iderek me'yûs olmaz."

"Amasya; önünde havâlî-i vâsî'ayı şâmil bir hâneye müşâbih olub bu hânenin her tarafı, birer cebel-i âlîdir ki, her yüksek /13/ tarafın bir ufku vardır. Her ufkun, yüksek yeri, ay parçası gibi sivridir."

Amasyalı Tâci Beg-zâde fâzıl-ı meşhûr Sa'di Çelebi, Amasya'nın bağ ve ezhârını ta'rîf, zevk ve mesârını tavsîf hakkında, **Hayr-ı Ahlâm** adlı, Arabî, bir eser-i edebî te'lif itmişdir ki, şu kıt'a-i belîğe bu kitâbdan nakl idildi:

Ravzat-ı nuret hamâileha
Veceret beyneha cudavileha

Kadhala balnâ ani'l- balbal
Ez tağnat benâ belabileha

Şabehet nüzheten li- cennat
Be-nesimi's saba anadileha

Ke kusuri'l-cinan eşcareha
Ve ezahireha kanadileha

Bunun tercemesi şudur: ***"Amasya, sırmalı kılıç bağları gibi, uzun ve ekili olan mevki'i çiçeklerle müzeyyen bir hadîka-i dilârâdır ki, ortasından cereyân iden ırmakdan ayrılan harıkları, bağlarının ortasından akmakdadır. Bülbülleri âvâz-ı latîf ile tagannî itdiği zaman, gönlümüzde, gam ve kederden eser kalmaz."***

"Amasya, ektâr ve mekârihden sâlim, şehirlere mahsûs olan kasâvetden ba'îd olarak, cennât-ı âliyyâta; bülbülleri de letâfet-i havâda, rikkat-i edâda, nesîm-i sabâya, eşcâr-ı latîfesi intizâm ve irtifâ'da kusûr-ı cenâna; çiçekleri de, eşkâl-i muhtelifede, kusûr-ı cânânı tenvîr iden kandillere benzemekdedir."

Daha pek çok şu'arâ, müverrihîn, Amasya'yı, nazmen ve nesren medh **/14/** ü senâ itmişlerdir. Fakat, icâz-ı maksûde muhâlif gördüğüm cihetle, naklinden sarf-ı nazar iderek, şu eser-i nâcizin fihrist icmâli olmak üzere, bir kasîde-i murabba' tanzîm ve her murabba'ın zeylinde hâvî olduğu meâ'ni-i târihiyeyi şerh ve izâh eyledim:

İtdikce tecellî dile, envâr-ı Amasya
Şevkiyle yakar kalbimi, bir nâr-ı Amasya

Çeşmimde döner, eşk-i şerer-bâr-ı Amasya
Kalbimde durur, hasret-i dîdâr-ı Amasya

Şu tasvîr-i iştiyâk-âverin başlıca sebebi, hubb-ı vatandır. Bu hiss-i müşterek, bütün zî-rûhda mevcûd ise de, hiss-i insânî ‘umûmundan bâlâ-terdir. ***“Vatan:Yurd”*** dâ’imâ muhabbetle te’âlî hıdmetle tecellî ider. Hubbü’l-vatan mine’l-imân buyurulması bu husûsda burhân-ı celîdir. Vatana muhabbet, ona arz-ı hıdmetle isbât olunur. Bu hubb-ı vatan sâ’ikasıyla fikrimi senelerce it’âb iderek, vatanı i’lâya vesîle olan şu hıdmeti intihâb eyledim.

Bu şehri yapan, devr-i evâ’ilde Amisdir
Dirler ki, Amâsise dahî nâmı enîsdir

Şa’ir didi Elmâsiyeden selîsdir
Elması çıkarmış gibi, ahcâr-ı Amasya

Müverrihîn; Amasya‘nın bânisi hakkında ihtilâf eylediklerinden, şu murabba’ı o ihtilâfâtı telhîs idiyor. Ekser akvâl-i **/15/** müverrihînden istidlâl idildiğine nazaran, Amasya şehrini binâ iden, ***“Âmâs”*** nâmında bir zâtdır ki, mu’ahharen ***“Amis”*** nâmıyla da iştihâr itmişdir.

Mufassal **Kurûn-ı Cedîde**’de, Ahmed Mithad Efendi, ***“Amasya” nâm-ı kadîmî “Amasaâ” olub eskiden “İris” ve el-yevm “Yeşilırmak” dinilen dere üzerinde kâ’indir”*** diyor. Şarl Teksiye dahî **Küçük Asya Âsâr-ı Kadîmesi Tarih ve Coğrafyası** nâm eserinde ***“Amasya’nın nâm-ı kadîmî Amazis‘dir.”*** diyor. Mareşal Moltke de **Şârk Hâtırâtı** nâm kitâbında Amasya’yı ***“Amazus ve Amizus”*** olmak üzere kayd idiyor.

Târihü’l-Ümem ve’l-Mülük’de Muhammed bin Ca’fer et-Taberî ve **İkdü’l-Cümân**’da Bedreddin Mahmûd el-Aynî Anadolu‘da fütuhât-ı İslâmîyeyi beyân iderken Amasya‘yı ***“Amasa” ve Amîsa”*** nâmlarıyla kayd ve zabt eyledikleri gibi Ebû Nasr ibn Mâkûlâ dahî **Kitâbü’r-Rüvât**’da ***“Masa”*** nâmıyla zikr idiyor.

Acâ’ibü’l-Mahlûkât’da Zekeriya bin Mahmûd el-Kazvînî, Amasya nehrini ***“Nehr-i Amas”*** ve **Künhü’l-Ahbâr’**da Ali Çelebi ***“Nehr-i Amis”*** ve ***“Nehr-i İris”*** nâmlarıyla kayd itmeleri, Amasya şehri kadîmen ***“Amas”*** ba’dehû ***“Amis”*** nâmlarıyla meşhûr olduğunu tashîh ider.

Mir'âtü'l-İber'de, Diyarbekirli Sa'id Paşa diyor ki: ***"Pont /16/ kıt'ası ezmine-i kadîmede Tibar, Salîb, Muznik dinilen Türk kabîleleri meskûn idi. Mu'ahharen Trabzon ve Amis şehirlerine Yunânîler hicret itdiler."***

Şu ibâre Amis nâm meşhûrun kadîmen ism-i meşhûru ***"Amasiyye"*** ve Türklerle meskûn ve muhâceret-i Yunâniyeden mukaddem mevcûd olduğunu göstermekdedir. Türklerin Pont kıt'asını istilâ ve burada gâlibâne tavattun ve icrâ-yı hükûmet itmeleri hicret-i nebeviyyeden takrîben 2450 sene kadar mukaddemlerine tesâdüf ider. Yunânîlerin muhâcereti ise hicretin 1650 sene kadar evvellerine müsâdif olub Amasya Yunanîlerin muhâceretinden evvel binâ idildiği anlaşılmakdadır.

Şu kuyûd-ı tarihîyede mezkûr olan ***"Amasaâ"*** ve ***"Amazis"*** ve ***"Amazus"*** ve ***"Amizus"*** ve ***"Amasa"*** ve ***"Amise"*** kelimelerinin âhirlerinde bulunan ***"he,â"*** ve ***"is"*** ve ***"us"*** ve ***"he"*** edât nisbetleri ref'-i evvelinde ***"Amas"*** ve ***"Amis"*** nâmı kalır. Şu nisbet Amasya şehrini binâ iden ***"Amas"***, nâm-ı diğer ***"Amis"*** olduğunu isbât ider.

Amasya şehrinin târih-i binâsına dâ'ir tevârîh-i 'umûmîyede bir kayd-ı sarîh yok ise de kurûn-ı ûlânın nısf-ı evvelinden i'tibâren Amasya şehri tevârîh-i 'umûmîyede mazbût ve ma'lûm olduğu muhakkakdır. Binâen-aleyh Amasya hicret-i nebeviyyeden takrîben 2400 /**17**/ sene mukaddem Amas tarafından binâ idildiği sâbit olur. Şu halde Amasya 4.000 sene kadar kadîm bir şehr-i azîmdir.

Amasya şehrini binâ iden Amas kimdir? Hangi kavme mensûbdur? Su'âllerine cevab virmek müşkildir. Kurûn-ı ûlâ târîhi mazbût olmadığı cihetle bu su'âllerin cevâbında her ne dinirse zunûn-ı târihiyeden ma'dûd olacağı şübhesizdir. Ancak Amas lafzından ve kurûn-ı ûlâda Pont kıt'asında meskûn olan akvâmdan istidlâl olunduğuna göre Türk kavm-i azîmine mensûb olduğu zann olunur.

Çünkü Amas lafzı, ***"ammak"***[3] mastarından müştâk bir ism olduğu, diğer müştakkâtı olan ***"âmâc"*** [4]ve ***"âmârât"*** ve ***"âmâk"*** ve ***"âmân"***[5] ve

---

[3]Bir nesneyi kemâl-i dikkatle görmek, gözlemek, korumak ibrâz-ı hamiyyet itmek ma'nâsınadır.

[4]Gözlemek içün nişân konulan ve gözlenilen yere denir. Bu ma'nâda ***"âmâk"*** dahî kullanılır.**Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'**da ***"emec"*** el-garzü'l-münkarîb diye mezkûrdur.

[5]Muhâfız ve hâmî ma'nâsınadır. Semerkand havâlîsinde Türkler'in hâkânına mahsûs bir şehrin ismi olduğu ve ta'rib olunarak ***"âmâr"*** nâmıyla meşhûr bulunduğunu, **Mürevvecü'z-Zeheb**'de mestûrdur.

"âmûd"[6] ve ***"âmûr"***[7] **/18/** elfâzından istidlâl olunur. Kurûn-ı ûlâda, Hitit-Hıtay Türklerinin, Pont kıt'asında meskûn oldukları ve müddet-i medîde icrâ-yı hükûmet itdikleri mülâhaza olunursa, ***"Amas"*** nâm zâtın bu Türklerden ve bunların hânlarından biri olduğu zannını takviye ider.

Şu zunûn-ı târihîye, hakâyık-ı kat'iyeden ma'dûd olmadığı gibi ta'assub-ı millîden neş'et iden evhâm ve efsâne kabîlinden de değildir. **Küçük Asya'da Mensî Bir Hükümet** nâm eser-i Fransevîdeki Hitit hükümdârlarının tasâvir-i mahkûkesi ve ma'lûmât-ı târihîyesi mütâla'a ve tedkîk olunduğu sûretde şu isdidlâlin derece-i sıhhati takdîr olunabilir.

Ba'zılarının iddiâsına göre ***"Amasya Mısır hükümdârlarından "Amasis" nâmıyla meşhûr bir zât tarafından binâ ve tesmiye idilmişdir."*** **Dâ'iretü'l-Ma'ârif**'de Amasya'nın, tercemesi bu zâtın tercemesinden sonra tahrîr idilmesi bu iddiâyı tevlîd itmişdir. Hâlbûki bu iddi'â tevârih-i 'umûmîyeye muvâfık değildir.

Çünkü: Amasis hicret-i nebeviyyeden 1191 sene mukaddem Mısır tahtına cülûs iderek 44 sene hükûmet itdiği halde Pont kıt'asını istilâ ve işgâl itdiğine dâ'ir kayd-ı târihî yokdur. Olsa bile kable'l-hicre 1650 senelerinde mevcûd olan Amasya şehri ve nâmı kable'l hicre 1191 **/19/** senelerinde binâ ve tesmiye idilmesi, hâsılı tahsîl kabîlinden olur. **Câmî'ü'd-Düvel**'de Derviş Ahmed Efendi, Ermenilerden naklen Amasya şehri Hikâniye krallarından Amesius bin Armayus bin Armenyak bin Hâ'ik ibn Tucrem bin Cümer bin Yâfes bin Nuh (a.s) tarafından binâ ve tesmiye idildiğini yazıyor ise de **Mir'atü'l-'İber** buna efsâne diyor.

Çünkü: Amasiyus cebel-i Arârât civârında Hayka Ammar beldesinde hükûmet ve kable'l-hicre 2502 senesinde vefât itdiği tahrîr idildiği gibi bu tarihlerde Pont kıt'asında Hitit nâm Türk Hükümeti mevcûd olduğu isbât olunuyor. Tufân, hicretden 3970 sene mukaddem olduğu ve Amesiyus altıncı batında Yâfes bin Nuh'a irişdiği tedkîk olunursa her batının 641 senede bir doğduğu efsânesini dinlemek lâzım gelir.

Zaten bu kralların, bu tarihlerde mevcûd olduğunu isbât idecek delâ'il-i tarihîye olmadığı cihetle umûm Avrupa müverrihleri bu gibi kurûn-ı ûlâ akvâline hurûfât-ı kadîme nâmını virmekdedir. Binâen-aleyh Amasya'nın binâsı Mısır hükümdârı Amasis'e yahud Ermeni krallarından

---

[6]Landun, talîka yaylı arabalarını çekmek için atların boyunlarına geçirdikleri muhâfazalı halkadır ki ***"hamud"*** dahî dinir.

[7]**Nihâyetü'l-Ereb**'de mezkûr olduğu üzere Türkler'in cedd-i a'lâsıdır ve mukaddem ***"gayur"*** ma'nasında ***"âmârât"*** ma'nâsına müsâvî olur ve Türkistan'da meşhûr bir ırmak ismidir.

Amasiyus'a nisbet idilmesi bir münâsebet-i ismîyeden ibâretdir. İkinci mısra'ın kâfiyesi olan ***"enisdir"*** ta'biri, bu münâsebet-i ismîyeye işâretdir.

Şu münâsebet, diğer kavl-i avâmı tevlîd itmişdir. Güyâ vaktiyle **/20/** Amasya'da elmas taşları çıktığı münâsebetle, ***"Elmâsya"*** dinmiş ve ba'dehû kesret-i isti'mâline binâ'en lâmı hazf olunarak elsine-i âmmede Amasya kalmşdır. Şâ'ir-i meşhûr Firdevsî-i Rûmî, **Şehnâme-i Osmânî**'de şu beyitleriyle [8] bu tesmîye ve tahfîfe imâ itmekdedir.

Be-güft ey firistade-i padişa [9]
Ez-in caygâhem ne-başem cüdâ

Amasiyye ki elmâs bâşed be-seng
Me-râ ni'st der-vey mecâl-i dıreng

Diğer bir rivâyet-i âmmede, ***"Amasya'nın ilk fâtihi Melik Dânişmend Ahmed Gâzi halîlesi Ümmüasya Amasya'da ikâmet eylediği münâsebetle şehre, "Ümmüasya" ba'dehû tahfîf olunarak "Amasya" dinmişdir. Nâm-ı kadîmi, Harşene'dir."***dinilmekdedir.

Târih-i Âl-i Dânişmend'de, Fatih müşârün-ileyhin halîlesi Gülnuş Bânû Amasya'da ikâmet eylediği mezkûr ise de Ümmüasya'ya dâ'ir bir sarâhat yokdur. Olsa bile bunlar, vech-i tesmiye olamaz. Çünkü: Amasya nâmı kurûn-ı ûlâdan i'tibâren meşhûr ve ma'lûmdur. Sonradan tesmiye idilmiş değildir. **/21/**

Bu gibi esâmî-i kadîmenin telaffuzu mütekellimlerin lehçesine ve tasarrufât-ı lağviyesine tâbi' ve mütegayyir olduğu tarihen meşhûrdur. **Hâfız Ebubekir el-Berzâlî Târihi**nde ve Abdülkadir el-Kureyşî **el-Gurefü'l-Aliyye'**sinde Şemseddin Mehmed el-Amâsî ve Şerifüddin el-Amâsî tercemelerinde Amasya'yı ***"Amasya"*** ve ***"Amâsiya"*** nâmlarıyla kayd ve zabt idiyorlar.

Amasya kütüb-i tevârîh vesâ'ir vesâ'ik-i şer'iyye ve icâzât-ı ilmîye ve sûfîyede ***Medinetü'l-Hükemâ, Bağdadü'r-Rûm, Rûmiyye-i Suğrâ, Ermeniyye-i Kübrâ, Hısnü'l-Mir'ât, Kubbetü'l-ulemâ, Türbetü'l-Evliyâ, Dârü'n-Nasr, Dârü'l-İzz Dârü'l-Fütûh ve Kasrü's-Selâtin*** gibi evsâf-ı mümtâze ile tavsîf ve tesmiye idildiği kemâl-i iştihârına delâlet ider.

---

[8]965'de Kütahya'dan Amasya valiliğine ta'yîn buyurulduğuna i'tirâz iden Şehzâde Sultan Bâyezid'in i'tizârını hâkî olmak üzre tanzîm itmişdir.
[9]Pertev Paşa'dır.

Medinetü'l-Hükemâ:

"Erbâb-ı akl ve hükûmet şehri" dimekdir. Buradan kurûn-ı ûlâda coğrafya gibi mühim bir fennin muhter'a-i meşhûru Strabon ve ba'dehû ***"Kommen Hânedânı"*** gibi bir imparator sülâlesi zuhûr eylediği münâsebetle tesmiye idilmişdir. **Tarîkü'r-Reşâd, Lübâbü'l-Ensâb, Evzâhu'l-Mesâlik** ve **Takvîmü'l-Buldân** nâm eserlerde bu sıfatla mezkûrdur.

Bağdâdü'r-Rûm:

Bilâd-ı Rûm'ın ya'ni ***"Anadolu bilâdının Bağdad'ı"*** dimekdir. Buna üç vechîle münâsebeti vardır:

1-Hıta-i Irakîyede Bağdad, merkez-i ulemâ-yı İslâm olduğu gibi Anadolu kıt'asında Amasya dahî merkez-i ulemâ-yı be-nâm olmuşdur.

2-Irak'da Bağdad, Dicle nehrinin iki sâhili üzerinde binâ idilmiş olduğu **/22/** gibi Anadolu'da Amasya dahî Yeşilırmağın iki sâhili üzerinde inşâ idilmişdir.

3-Bağdad şehri, merkez-i celîl-i hilâfet olduğu gibi Amasya şehri dahî o zaman merkez-i âlî-i hükûmet olmuşdur. **Bezm ü Rezm** ve **Acâ'ibü'l-Makdûr** nâm eserlerde bu sıfatla mezkûrdur.

Rûmiyye-i Suğrâ:

"Küçük Roma" dimekdir. Avrupa'da, Roma şehri hıristiyanlık âleminde hükûmet ve İsevîyet merkezi olduğu gibi Anadolu'da Amasya Pont, Kapadokya kıt'alarından müteşekkil bir eyâlet ve mesîhîyet merkezi olmuşdur. **El-Hâmis, Câmî'ü'd-Düvel, Behcetü't-Tevârîh** kitâblarında böyle mezkûrdur.

Ermeniyye-i Kübrâ:

"Büyük Armanyak şehri" dimekdir. Kurûn-ı ûlâda Pont hükûmeti merkezi Amasya idi. Romalılar, Kapadokya Pont kıt'alarını istilâ itdikleri zaman bu iki dâ'ireyi birleşdirüb bir eyâlet i'tibâr ve Amasya'yı merkez-i eyâlet ittihâz itdiklerinden, bu eyâlete umûmen ***"Armanyak"*** nâmını vermişler idi. Devr-i İslâmda feth olunduğu zaman bu eyâlet ismi Amasya'ya nisbetle kesb-i iştihâr itmiş ve bu cihetle ***"Ermeniyye-i Kübrâ"*** dinmişdir. Bâlâda mezkûr olan eserlerde bu sıfatla da mezkûrdur.

Hısnü'l-Mir'at:

"Ayna kal'ası, Aynalı hisâr" dimekdir. Bu sıfat, Amasya kal'asına alem olduğu halde tevsî'en Amasya nâmı olmak üzere isti'mâl idilmişdir.

Amasya şimâlinde kâ'in kal'a-i bâlâ bedeninde düz ve yalçın mağaralar bu tesmiyeye bâ'is olduğu **/23/** zann olunur. Bu mağaralardan birine el-yevm ***"Aynalı Mağara"*** dinmesi, bu zannı takviye ider. **Heşt-Behişt** ve **el-Kâmil** nâm târihlerde böyle mezkûrdur.

Kubbetü'l-Ulemâ:

Ulemânın merkezi ve ***"Türbetü'l-Evliyâ"*** evliyânın mecmû' ve medfeni dimekdir. Amasya, pek çok fuhûl-ı ulemâya makarr ve kibâr-ı evliyânın füyûzâtına mazhar olduğu bu vasıflarla tavsîf olunmasını intâc itmişdir. İcâzât-ı ilmîye ve sofîyede bu evsâf ile muharrerdir.

Dârü'n-Nasr:

"Nusret ve zaferin hânesi, merkezi" dimekdir. Bu nasr ve zafer, ordu-yu İslâmın en büyük kumândânı, sâlârı olan selâtîn-i a'zamın himmet ve şecâ'atleriyle hâsıl olduğu münâsebetle, selâtin-i İslâmın merkez-i saltanatlarına ***"Dârü'n-Nasr"*** dinir. Amasya; Âl-i Selçuk, Âl-i Osman-ı selâtin i'zâmından Sultân Mes'ûd-ı evvel ve Sultân Mehmed Hân-ı evvel hazerâtının merkez-i saltanatları olduğu zamanlarda vesâ'ik-i şer'iyye ve divâniyyede bu sıfatla mezkûr olmuşdur.

Dârü'l-İzz:

"İzzet ve sa'âdetin hânesi, merkezi" dimekdir. Bu ünvân, şehzâdegân-ı kirâmın merkez-i emâretleri olan bilâda ıtlâk olunur. Amasya, Âl-i Selçuk, Âl-i Osman şehzâdegân-ı kirâmından pek çok zevâtın makarr-ı ikâmeti, merkez-i emâreti olduğu münâsebetle tavsîf idilmişdir.

Dârü'l-Fütûh:/24/

"Fütûhâtın masdarı yahûd mazharı dimekdir." Amasya Emâreti, saltanat-ı celîle-i Osmaniyyenin şârkî Anadolu'da fütuhât-ı azîmesine bâ'is yahûd ulemâ ve meşâyih-i kirâmın ilm ü amelde fütühât ve füyûzât-ı ilâhiyyeye mazhariyetlerine bâdî olduğu münâsebetle bu ünvâna kesb-i istihkâk itmişdir.

Kasrü's-Selâtîn:

"Padişahların köşkü, makarrı dimekdir." Amasya, 467 târihinden 980 târihlerine kadar beş yüz seneyi mütecâviz bir müddet zarfında selâtin-i Selçûkîye ve havâkin-i Osmaniyyeden pek çok zevât-ı a'zâmın kusûr-ı âlîyesiyle muhteşem olduğu münâsebetle bu ünvânı kazanmışdır.

Meşâhir-i fuzalâdan İdî-zâde Akif Mustafa Efendi, ekser münşe'âtında Amasya'yı ***"Selimîye"*** nâmı ile tesmiye ve izhâr-ı müceddid eylediği halde iştihâr idememişdir. Sahib-kırân-ı zaman Sultân Selim Hân hazretleri gibi cihângir bir padişâhın Amasya'da şeref-bahş-ı mehd ü vücûd olduğu bu teceddüde bâ'is olmuşdur.

Cennet gibidir sûy-ı cenûbunda çakallar
Gûyâ ki beşikdir yed-i kudret anı sallar

Meşâta-i eyyâm-ı bahâr vechini allar
Bir la'le döner nâzıra rûhsâr-ı Amasya

Bu murabba' Amasya'nın etrâf-ı erba'asından bir tarafını ya'ni kıble **/25/** tarafını irâ'e ider. Amasya'nın Yukarı-pazar tarafında cenûb (kıble) tarafı ***"Çakallar"*** dimekle meşhûr bir gülşen-i letâfetdir ki sath-ı zemînden takrîben iki yüz metre kadar mürtefi', zirvesi müstevî bir cebeldir. Bu cebel meşhûr Fon ***"Pont"*** silsile-i cibâlinin eteğinde vâki'dir. Hey'et-i 'umûmîyesi, şimâlden cenûb-ı şârkîye doğru uzun, iki tarafı yüksek, ortası düz, şeklen mustatîl olduğu münâsebetle adetâ uzun bir beşiğe benzer. Düz yerine ***"Hamza Düzü"*** dinir. Havası gâyet sağlam, her tarafı bâğ-ı latîfdir.

Çakallar, sun'-ı hudâ gibi gayr-ı müretteb fakat nazar-ı ribâ, taksimât-ı dâhilîyesi gayr-ı müsâvî, fakat manzarası dil-ferîb, her bağının içinde bir kasr-ı âlî, bir veya iki yerinde gâyet gür mâ'-i cârî, her suyun kenarında bir çimen-zâr-ı latîf, her kasrın önünde bir gülistân-ı şerîf olduğu münâsebetle ***"cennât-ı tecrî min tahtehe'l-enhâr"*** vasf-ı celîline lâyık bir hadîka-i dilârâdır.

Çakallar, eyyâm-ı bahârın letâfet-i fevkalâdesiyle tecellî kırmızı gülleri, siyâh benli lâleleri, âdetâ ruhsâr-ı hubbânı tenzîr ider. Güllerinin manzara-i ibtisâmını lâlelerinin mübhece-i intizâmını temâşâ iden erbâb-ı safânın nazarında Çakallar la'l-i gülfâma bürünmüş bir arûs-ı nev-bahâra benzer. Çakalların vech-i tesmîyesi karîben zikr olunacakdır. **/26/**

Sağında bunun Kara Kaya cennet-i diger
Bir hûb ferîdin iki ruhsârına benzer

Yıldız gibi ezhâr ile mestûr ser-â-ser
Bunlardan alır heb suyu gülzâr-ı Amasya.

Çakalların sağ ya'ni garb tarafında kâ'in ***"Kara Kaya"*** dimekle meşhûr bir daha ravza-i behcet vardır ki Amasya'nın Yukarı-pazarı-Simre kısmında tamâmıyla kıble tarâfını ihâtâ iden yek-pâre dâğın bir parçası ve Çakallar'ın bir tetimmesidir. Bu cebel de Ferhad-Fon-Pont Dağı'nın eteğinde olub Gökmedrese Mahallesi üstünden Zincirli Kaya kurbinde vâki' Söngütlü Kaya'ya kadar garbdan şârk-ı cenûbîye doğru takrîben dört kilometre tûlundedir.

Bu yek-pâre dağ; ikiye münkasîm olduğu münâsebetle, Dârü's-Selâm Mahallesi üstünde vâki' Hâce Sultân önündeki yolun hizâsından i'tibâren şârk taraflarına tesâdüf iden kısmına ***"Çakallar"*** ve garb taraflarına gelen kısmına ***"Kara Kaya"*** nâmı virilir. Köşk kayası altında vâki' İplikçözen mesîre-i meşhûresi, Çakallar kısmından ve Kurd İni altında vâki' Çanaklar ve Kübceğiz Mahallesi üstünde vâki' Kaşık Pınarı mesîreleri de Kara Kaya kısmından sayılır.

Pîr Sinan nâm-ı diger Şehreküstü Mahallesi'nin **/27/** üstünde vâki' şehre doğru çıkmış olan kayaya ***"Kara Kaya"*** dinir ki bu nâm, mezkûr siyah kayanın üstünde bulunan bağlara alem-i mahsûs olmuşdur. Şu çıkıntı kayaya ***"Burun"*** dinir. Bunun iki tarafları da Kara Kaya'dan ma'dûd olduğu halde letâfet ve tarâvetde iki vech-i tâb-dâre benzer.

Kara Kaya da Çakallar gibi letâfet-i havayı, nezâret-i dil-rübâyı hâ'izdir. Benefşesi, çiğdemi, suyu mebzûl, kirazı makbûldur. Buranın manzarası, Çakalların düz yerlerine fâ'ik, her bağı, behcet ve nezâhet i'tibârıyla ***"Cennet"*** dimeğe layıkdır. Kaya Paşa ve Üçler Suyu, bu bağları ziyâret itdikden sonra Amasya hânelerini sîr-âb ider.

Eyler iki menba' buranın zevkini ikmâl
Gûyâ ki biri âb-ı zülâl ve biri selsâl

Bir menba'ı yapmış Kaya Paşa gibi mifzâl
Diğer Acem Ağa gibi mi'mâr-ı Amasya

Bu cebelden cereyân iden suların meşhûru üç menba'dır ki; sâhiblerinin nâmıyla meşhûr ve haft ü halâvetce birbirinden mütefâvitdir. Bunlara ***"Kaya Paşa Suyu"*** ***,"Üçler Suyu", "Acem Ali Suyu"*** dinir. Şu üç suyun menba'ı, Çakallar semtindedir. Bir de Çırçır Suyu olub bunun menba'ı Kara Kaya semtindedir. Amasya'da en ziyâde iştihâr iden su, Kaya Paşa ve Acem Ali sularıdır. Üçler Suyu, Acem Ali Suyu'na mülhâk ve Çırçır dahî mikdârı ve nef'i **/28/** azdır. Bunlardan mâ'adâ pek çok menâbi'-i mahsûsa var ise de menâfi'-i 'umûmîyeyi en çok şu iki menba'

te'min ider. Diğer menâbi'in bunlar kadar şöhreti, umûma menfa'atı yokdur.

Kaya Paşa Suyu, Çakallar'ın üç kilometre kadar ilerisinde vâki' İrmiş Köyü yaylasından nebe'ân iderek Çakallar'a cereyân ider. Bu su, kadîmen cârî olub Amasya ümerâsından Torumtây-zâde Kaya Paşa, 805'de menba'ını tathîr ve mecârisini ta'mîr eylediği münâsebetle ***"Kaya Paşa Suyu"*** dinmişdir. Bundan evvel bu suya ***"Torumtay Suyu"*** dinir idi. Emir-i müşârün-ileyh Torumtây'dan batrîku'l verâse hafîdi Kaya Paşa'ya intikâl iderek eski nâmını muhâfaza itmekde idi.

Kaya Paşa, Amasya'da hamâmını, mektebini binâ idüb on beş mevki'de çeşmeler i'mâr iderek suyu 805'de vakf ve bu çeşmelere vesâ'ir pek çok hânelere isâle ve isâr ve evkâfını ta'yin, menâfi'-i 'umûmîyeyi bu sûretle te'mîn eylediğinden ***"Kaya Paşa Suyu"*** dinmişdir. Bu vakıf suyun akdığı her hâneden, senevî on beş dirhem Osmânî ya'ni râyic-i hâzır üzre otuz üç guruş kadar bir meblâğ ahz ü cem' ve evlâdından bir mütevellî ma'rifetiyle su yolu ve menba'ı tathîr ve su yolcusu vazîfesi i'tâ olundukdan sonra fazla-i vakfı Kazancı Mahallesi'nde vâki' mektebine sarf olunması meşrûtdur.

Bu mekteb civârında kâ'in hamamı vâridâtı kâmilen mektebe **/29/** meşrût olub Kaya Paşa evlâdı zamanında gerek hamâmı, gerek mektebi, ma'mûr iken tevliyet paşa-yı müşârün-ileyhin zevi'l-erhâmından Raht-van Mehmed Paşa evlâdına intikâl eyledikde hamâm ve mekteb mahv ve nâ-bûd olmuş, yalnız vakıf suyun vâridât-ı senevîyesi cibâyet olunmakda bulunmuşdur.

Acem Ali Suyu, Çakallar'ın şârkında kâ'in Zincirli Kaya civârında meşhûr derenin üstünde ***"Söngütlü Kaya"*** dimekle meşhûr kayanın altından nebe'ân iderek bu da Çakallar'a cereyân ider. Bu su da kadîmen cârî olub Amasya hâcegânından ya'ni tüccârdan Nişaburlu Hâce el-Hâcc Acem Ali Ağa 873'de mecrâsını inşâ ve Amasya'da 13 mevki'de çeşmeler ihyâ iderek vakf ve pek çok hânelere isâle itdiği münâsebetle ***"Acem Ali Suyu"*** dinmişdir.

Bu su, mukaddîmen Üçlerin tasarrufunda olub mu'ahharen el-Hâcc Mahmud Çelebi'den Acem Ali Ağa'ya şirâ'en intikâl itmiş ve bu da Acem Ali Mahallesi'nde binâ eylediği mektebine ve menâfi'-i âmmeye vakf eylemişdir. Kendi mahallesiyle beraber diğer civâr mahallâta cârî olan Üçler Suyu'na ***"Acem Ali Suyu"*** dinmiş ise de Üçler Mahallesi'ne akan su, eski nâmını muhafâza idebilmişdir. Hâlbûki bu Üçler Suyu da Acem Ali Ağa'nın vakfıdır. Bu mektebin tarihçesi, mahallesi bahsinde ve

Üçler'in kimler olduğu da Üçler Mahallesi bahsinde zikr olunur. İnşa'allah **/30/**

Bu vakıf suya, Acem Ali-zâde Bâlî Beg ve ba'dehû bunun evlâdı mütevellî oldukları zaman mû'mâ-ileyhin mektebi ve sâ'ir hayrâtı, hüsn-i idâre idilmiş iken ba'dehû zevi'l-erhâm olduklarını iddiâ iderek ifâ-yı tevliyet idenler, rusûm-ı vakfiyeye cibâyet itdikleri halde hayrâta bakmadıklarından, erbâb-ı hayrın i'ânâtına muhtâc kalmışlardır.

Çırçır Suyu, Ferhad Dağı eteklerinden nebe'ân ve Karakaya'ya cereyân ider. Bu da kadîmü'l-cereyân olub Emir Alaeddin Alişir et-Türkmânî tarafından 625 hudûdunda mecrâsı inşâ ve Gökmedrese Mahallesi'yle civâr mahallâta icrâ idilmişdir. İbtidâlarında ***"Alişir Suyu"*** dindiği mazbût ise de mu'ahharen ***"Çırçır Suyu"*** dinmesine bâ'is ne olduğu anlaşılamadı. Çırçır ta'biri, Alişir ta'birinden galat olması ağleb ihtimâldir. Bu su, ta'am ve halâvetce Amasya sularının umûmuna fâ'ik add olunmakdadır. Çaya gâyet elverişli olduğundan, tiryâkilerin çoğu bu suyu kullanır. Hayli zamandan beri mecrâsı tathîr idilmediği cihetle gâyet az akmakdadır.

Cennât-ı cihânın burası sanki ecelli
Şehzâdelere olmuş idi sayd mahalli

Enzâra olur Köşklü Kaya'dan bu da belli
Bir merkez-i Sultân iken aktâr-ı Amasya **/31/**

Bu Kara Kaya; letâfet-i manzara, kesret-i miyâh, safvet-i havâ ile meşhûr bir mekân-ı âlî olduğundan cihet-i şarkîyesi saltanat-ı celîle-i Osmaniyye hânedânına mahsûs emlâk-ı hümâyûn a'dâdına dâhil olmuşdu. Bu sebeble Osmanlı şehzâdegân-ı kirâmı Amasya'da ikâmet buyurdukları esnâda bu cihet-i şârkîye şehzâdegâna sayd-gâh olmuşdur. Ancak, Kara Kaya cihetinde a'yân ve ümerânın emlâkı bulunduğuna bakılırsa sayd-gâh olan cihet yalnız Çakallar olduğu anlaşılıyor.

Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretleri, Amasya'da icrâ-yı hükûmet buyurduğu esnâda el-yevm ***"Köşk Kayası"*** dimekle meşhûr olan Köşklü Kaya'da yüce bir köşk inşâ itdirmiş ve Şehzâde Sultân Ahmed devrinde bu Köşklü Kaya eğlenceleri şu'arâ-yı 'asrın vird-i zebânı, bütün avâmın dastânı olduğu pek çok muharrerât-ı husûsîye mütâla'asından istintâc idilmişdir.

Bu köşkün bakiyye-i âsârı, harâbe-i kadîmesi el-yevm müşâhede olunmakdadır. Şehzâde Sultân Mustafa devrinde ma'mûriyet-i sâbıkasını

muhâfaza eylediği halde müşârün-ileyhin vefât-ı nâ-gehânîsinde taksimâta ma'rûz olarak ismi dahî tebeddül itmişdir.

En sonra Çakal-zâdelere kısmet-i evfer
Oldu buradan hin-i teferrukda müyesser

Şimdi orası, bunların adı ile eşher
İtdi bunu tahkîk, Perestâr-ı Amasya **/32/**

Bu âlî cebelin cihet-i şârkîyesi bi't-tevârüs Sultân Süleyman Hân-ı evvel hazretlerine intikâl eyledikde şehzâde-i hümâyûnları Sultân Mustafa Amasya vâlisi olarak gelmiş ve burada sayfiye inşâ itdirüb ikâmet eylediği esnâda meşâhir-i ulemâdan Seyrek Muhyiddin Efendi ve ba'dehû Merzifonî Hayreddin Hızır Efendi ve ba'dehû meşhûr Serverî Efendi hıdmet-i ta'limde ve meşâhir-i üdebâdan Hamdî, zamanî, Edâyî gibi şu'arâ ve Rüstem Beg-zâde Gonca Keyvân ve Lâlâ Beg-zâde Benefşe Ahmed ve Gâzi Beg-zâde Çiğdem Ali Begler ile Çakal-zâde Gül Sinan Çelebi gibi nev-resîde-gânı nedîmlik hıdmetlerinde bulunmuşlar idi.

Bunlardan Gonca, Çiğdem Beglere ve Çakal-zâde Lâle Ali Çelebi ile Gül Çelebi'ye ve lalası Hamza Beg'e şehzâde-i müşârün-ileyh birer kıt'a bağ ihsân ve temlîk itmişdir. El-yevm ***"Hamza Düzü"*** dinilen yer Lâlâ Hamza Beg'e, ***"Goncalık"*** nâmıyla ma'rûf olan Hamza Düzü'nün cihet-i şârkîyesi Gonca Beg'e isâbet itdiği anlaşılmakdadır.

Gül ve Lâle Çelebiler'in mevki'i Hamza Düzü'nün cihet-i garbîyesi ve cenûbîyesi olduğu zann olunur. Bu zamanlarda şehzâde-i müşârün-ileyhe intisâb itmenin yolu benefşe, gonca, gül ve lâle redifli kasâ'id tanzîm ve takdîm olduğunu bilen şu'arâdan çokları bu yolda kasîdeler, gazeller, tanzîm ve takdîm itmişlerdir. Bunların bir kısmı **Müntehabât-ı eş'âr Mecmu'aları**nda mündericdir.**/33/**

967'de Amasya vâlisi iken Kara Mustafa Paşa'nın mekrine uğrayub âzim-i dâr-ı na'im olan Şehzâde Sultân Bâyezid'in gaybûbet-i ebediyyesi üzerine sayd-gâh-ı şehzâdegân olan buraların mecmu'ı ümerâ ve erkân ve a'yâna füruht idildiği esnâda Çakal-zâde[10] Gül Sinan ve Lâle Ali Çelebiler'e büyük bir kısmı isâbet ve ba'dehû Lâle Ali Çelebi hissesi mahdûmû Lale-zâde Mehmed Çelebi'ye ve ba'dehû bu hisse de Sinan Çelebi'ye intikâl itmişdi.

---

[10] ***"Çakal Kadı"***dimekle meşhûr olan Bedreddin Mahmud Çelebi evlâdına ***"Çakal-zâdeler"*** dinir. Bunlar İçerişehir'de Hacı Mahmud Çelebi Zâviyesi evkâfına mütevellî idiler.

Mu'ahharen müşârün-ileyh Çakal-zâde Sinan Paşa Sivas vâliliğinden ma'zûlen 1005 sâlinde irtihâl itmekle burası mahdûmları Mahmud, Yusuf, Mehmed Paşalara ve kızlarına intikâl itmiş, Mahmud Paşa bilâ-veled vefâtıyla hissesi füruht idildiği gibi Mehmet Paşa dahî vefâtıyla mahdûmu Ahmed Beg ve Yusuf Paşa-zâde Ahmed Paşa, Mehmed Beg hisselerine sâhib oldukları halde Ahmed Paşa, 1076'da vefâtıyla kızları Münevver, Fatma Hanımlar'a ve Mehmed Beg-zâde Ahmed Beg dahî 1091'de bilâ-veled vefâtıyla evlâd-ı inâsa vesâ'irlere intikâl eylemiş olduğu Amasya tarihine hıdmetkâr-ı fahrî olan muharrir-i 'âciz tarafından tahkîk ve muhâkeme-i şer'iyye sicillâtından istihrâc idilmişdir. /**34**/

Mukaddemlerinde buralara tağliben ***"Çakaloğulları Bağları"*** dinir idi. Ba'dehû, tahfîf olunarak ***"Çakallar Bağları"*** dinmişdir. Çakallar, Türçemizde ***"Çakaloğulları"*** ta'birinden muhtasar olduğu emsâl-ı 'adîdesiyle isbât olunur. Topaloğullarına ***"Topallar",*** Ortakoğullarına ***"Ortaklar",*** Saloğulları'na ***"Sallar"*** dindiği meşhûrdur.

Garbında bunun kûh-ı celî şöhre-i Ferhad
Gûyâ eser-i aşk ile virmiş ana bünyâd

Rûmîler anın dâmenine "Venk" dimiş ad
Lâkin budur a'cûbe-i ahbâr-ı Amasya

Kara Kayanın garb-ı cenûbîsinde tesâdüf iden yüksek ve yalçın kayaya ***"Ferhad Kayası"*** ve bu kayanın şârka doğru uzanan silsilesine de ***"Ferhad Dağı"*** dinir. Bu dağ Pont silsele-i cibâlinin garben mebde'i add olunub Erzurum'a gider. Ve buradan İran'a girüb Gilân civârında kûh-ı bî-sütûna ittisâl ider ve burada nihayet bulur. Pont dağlarının mebde'i Ferhad, müntehâsı ***"kûh-ı bî-sütûn"*** olduğu münâsebetle bu dağlara umûmen kûh-ı bî-sütûn dindiği ba'zı coğrafya-yı arabî kitâblarında görülmüşdür.

Ferhad Kayası, Amasya'nın cenûb-ı garbî boğazı üzerinde /**35**/ olduğundan kayanın tesâdüf itdiği yerlere ***"Ferhad Arası"*** dinir. Kayanın sath-ı zemînden takrîben üçyüz metre kadar irtifâ'ı vardır. Cebhe-i garbîyesi yalçın olub üstü düz, şimâlî eteği bâğ ve bostan olduğu halde cenûb-ı garbî eteği siyah taşdan ibâretdir. Düz yerlerin şârk tarafları latîf yaylalara, sulak ve havadâr köylere gider. Tamamıyla garba nâzır olan kayanın önünde zemînden takrîben üç metre kadar yüksek yerinde kavis şeklinde bir oyuk müşâhade olunmakdadır.

Bu oyuk, takrîben altı kadem arzında ve iki buçuk metre kadar umkunda olub güyâ dünkü gün oyulmuş gibi müceddid bir halde bulunduğu erbâb-ı temâşâyı hayrân itmekdedir. Kayanın isminden ve şu oyukdan ve mecrânın Ahurönü'ne kadar imtidâdından istidlâl olunarak ba'zı hurâfât ihdâs idilmiş ve elsine-i avâmı şu rivâyet-i acîbe işgâl itmişdir:

"Gûyâ "ma'hûd Şirin'e âşık olan Ferhad, ma'şûkasına vuslât uğruna otuzdokuz günde ! o büyük ve uzun su yolunu yaparken önüne tesâdüf iden bu kayayı aşkla delmiş ! olduğundan "Ferhad Kayası" dinmişdir.!" Bu masala kuvvet virmek içün Ferhad Kayası'nın üstünde el-yevm meşhût olan beş metre uzunluğunda ve iki buçuk metre kadar genişliğindeki mezâr, Aşık Ferhad'a nisbet idilmiş ve eski zaman adamlarının boyu uzun olduğu gösterilmişdir. **/36/**

Amasya müverrihi **Kara Müfti-zâde Mustafa Vâzıh Efendi tarihi**nde bu Ferhad Kayası mes'elesini tedkîk ve hal itdiği esnâda, ***"el-cevâb: Şirin'e âşık olan Ferhad delmişdir."*** diye iftâ idiyor ise de gâliba şu ictihâdında hatâ idiyor. Çünkü: Bu Ferhad Arasında vâki' oyuk, her iki tarafdan ta'kib ve tedkîk olunursa; Amasya'ya takrîben on beş kilometre kadar ba'd-ı mesâfede cihet-i cenûbîyede bulunan Şâhin Kayası önünden ibtidâ ve bir metre kadar arzında ve iki metre kadar umkunda olduğu halde Ferhad Arasından Memi Dede önünden mürûr iderek Gökmedrese, Şâmîce, Receb, Çeri-başı, Acem Ali, Uzun Mustafa, Gümüşlü-zâde, Mehmed Paşa, Sevâdiye mahallelerini dolaşub Bâyezid Mahallesi'nde vâki' ***"Kibrit-hâne"*** nin cenûbunda bir kaya üzerinde dört metre kadar katrında murabba' bir şekilde oyulmuş olan deliğe müntehî bir su yolu olduğu anlaşılıyor.

Bu su yolu, vaktiyle gâyet muntazam, kâr-gîr olarak yapılmış olub mecmû'-ı tûlu şu hesâb üzerine on sekiz kilometre kadar imtidâd ider. Bu su yolu, Şâhin Kayası eteklerinde vâki' derelerin sularını cem' iderek Amasya şehrine yüzlerce seneler aktığı su yollarının içinde müşâhade idilen on santimetre kadar kalın söngütlerden, kuru yosunlardan istidlâl olunmakdadır.

Bu su yolları, Şâhin Kayası önünden şehre kadar bir siyâk **/37/** üzre yapılmış olub şehre girdikce cesâmet peydâ itdiği anlaşılıyor. Meselâ, Şamlıca Mahallesi'ne tesâdüf iden kısmı cesîm olduğu gibi Mehmed Paşa Mahallesi'ne tesâdüf iden kısmında suların hâlâ mevcûd ve cârî bulunduğu bahar günlerinde tezâyüd ve eyyâm-ı hârede tenâkıs itdiği müşâhade olunur. Suların cereyânıyla beraber tezâyid ve tenâkısı ve şehre

girerken yolların harâb ve kuru olması tedkîk olunursa şehre girdikden sonra bu su yollarına diğer menâbi'den su karıştığı sâbit olur.

Şimdi, şu kadar âsâr-ı azîmenin ne kadar masraflı, kaç senede vücûda geleceği te'emmül olunursa bir Ferhad'ın tek başına otuz dokuz günde değil otuz dokuz senede bile yapamıyacağından şübhe idilemez. Üç sâ'atlik bir bad' üzerinde yapılan cesîm su yollarına sarf idilen kireç bile otuz dokuz günde yakılamaz. Hele dört-beş yerde, tünel şeklinde oyulmak şartıyla kayalarda icrâ idilen ameliyât-ı cesîmeyi bir âdeme nisbet itmek kadar safvet-i derûn olamaz. Her halde, bu cesîm su yollarını yaptıranların pek büyük iktidâr-ı mülkî ve mâlîye mâlik olduğu, olması lazım geldiği şübhesiz görülmekdedir.

Kâmûsu'l-A'lâm'da, Amasya'da icrâ-yı hükûmet iden Pont hükümdârlarından Mihrdâd'ın Zile'de yaptırdığı beyân olunan mecâri-i azîme, mebâni-i cesîme ile Amasya'da gerek kal'ada **/38/** gerek şehrin derûn ve bîrûnunda görülen bu gibi âsâr-ı kadîme mukâyese olunursa bu su yollarını yaptıran dahî hükümdâr mû'mâ-ileyh Mihrdâd yâhud eslâfı olduğu tahmîn olunabilir. Amasya'yı ziyâret iden Alman, Fransız, İngiliz seyyâhları şu âsâr-ı kadîmeyi tedkîk iderek Pont hükümdârlarına nisbet itmekdedirler.

Bâlâda nakl idilen mesâlik ihdâsına bâ'is olan sebebin birincisi, bu kayanın Ferhad Kayası ve dağın da Ferhad Dağı isimleriyle meşhûr olmasıdır. Ferhad-ı Şirin masâlı zaten hayâlî bir romandır. Bu romanın mevzû'u olan Kesrî-Şirin mu'âşakası tahrîf idilerek Ferhad-Şirin dinilmişdir. Nizâmî-i Gencevî tarafından Kesrî-Şirin mu'âşakasını musavver olarak tanzîm idilen eser-i edebî gâyet meşhûr ve makbûldür. Kesrî, İran şâhı Hüsrev-i Pervîz olub Şirin de Bizans İmparatoru Moris'in kızı Marya'dır. Bunların sûretleri, İran'da **Kûh-ı bî-sütûn'**da mahkûkdur.

Ahbâru'l-İbâd ve **Tarîku'r-Reşâd** kitâblarında muharrer olan ibâre-i arabiyyenin tercemesi şudur: ***"Bi-sütun Dağı: Irak-ı Acem'de Gilân bilâdında meşhûrdur. O dağın tepesine kadar çıkmak mümteni'dir. Bir yüzü yukarıdan aşağıya kadar düzdür. Arkasında bir mağara içinde su gözü ve üzerinde Kesri ve Şirin sûretleri vardır."*****/39/**

Bî-sütûn ta'biri, Pontus ta'birinden galat-ı muharref olması ve Amasya Pontus silsile-i cibâlinin eteğinde bulunması gibi mülâhazât, şu rivâyet-i acîbeyi tevliyet itse gerek. Bu rivâyetin sıhhati farz idilse bile bu su yollarını ma'hûd Ferhad'ın yapması tarihen pek uzak, pek vâhîdir. Çünkü, Kesrî-Şirin kıssası, hicret-i nebeviyyeden otuz sene mukaddem olduğu hâlde bu su yolları hicretden yedi yüz sene evvel mevcûd idi. Şu halde bu kayaya ***"Ferhad Kayası"*** dinmesinin sebebi nedir ?

Mü’ellifi, tarih-i te’lîfi ma’lûm olamayan bir mecmû’a-i tarihîyede[11] mezkûr olduğu üzere ***“İran şâhı Hüsrev-i Perviz küçük Asya‘yı istilâ ve Amasya‘yı işgâl itdiği zaman ümerâsından Ferhad bin Efrûhte‘yi Amasya ve havâlîsi vâliliğine nasb itmiş ve mezkûr su yollarını Amasya vâlisi Ferhad i’mâr eylemiş olduğu münâsebetle Ferhad Kayası dindiği rivâyet idilmekdedir.”***

Mir’âtü’l-İber’de beyân olunduğu üzere Hüsrev-i Pervîz bin Hürmüz-i Tâcdâr bin Nûşirevân-ı Adil, hicret-i nebeviyyeden otuz bir **/40/** sene mukaddem taht-ı İran‘a câlis olub hicretin yedinci senesinde maktûl olmuş ve kayın pederi bulunan Bizans İmparatoru Moris’i Rumlar‘ın hal’ ve i’dâm itmelerine hiddet iderek İran ordusuyla İstanbul‘a kadar hücûm ve küçük Asya’yı işgâl itmiş ve yedi sekiz sene kadar Pont eyâleti, İran hükûmeti idâresinde kalmışdır.

Şu istilânın sıhhati iddi’â idilen ta’mîr ve tesmiyenin ma’kûl olmasını icâb iderse de Ferhad bin Efruhte‘nin Amasya vâlisi olduğu ve bu yönde mezkûr su yollarını ta’mîr eylediği târihen meşkûkdur. Sahîh olsa bile bu istilâdan sonra Amasya, Rumlar‘ın tekrar idâresine rücû’ iderek dört yüz yetmiş sene kadar bunların idâresinde bulunduğu zaman Rumlar’ın hasm-ı cânı olan İranlı bir kumândânın ismi feth-i celîl-i İslâma kadar nasıl muhâfaza ve nakl ve isâl eylediği şâyân-ı tedkîkdir.

Târîh-i Âl-i Dânişmend’de mezkûr olduğu üzre Melik Ahmed Danişmend Gâzi 467 hudûdunda Harcene (Amasya)’yı muhâsara eylediği esnâda ümerâdan Ferhad Gâzi, Helvacı Pınarı önünden hareketle Fon Pont dağını aşub, kıble tarafından Amasya üzerine inmesi tensîb idilmiş olduğundan Emir mû’mâ-ileyh Ferhad Gâzi dilâverân-ı İslâm ile Fon Dağı’na çıktıysa da bi’l-muhârebe şehîd olarak oraya defn idilmişdir.

Şu kayda nazaran bu dağın üzerinde görülen mezâr-ı ‘acîb, **/41/** ümerâ-yı Dânişmendiyyeden olan bu Ferhad Gâzi Beg’in mezârı olduğu ve mu’ahharen emir-i müşârün-ileyhin nâmı bu dağa alem-i mahsûs olarak kaldığı anlaşılır. Yalnız, mezârı sonradan büyük yaptıkları ve Âşık Ferhad’a nisbet itdikleri tahmîn olunabilir. Her halde bu su yolları iki bin sene mukaddem inşâ idildiği ve pek çok seneler cereyân itdiği şübhesizdir. Bu Ferhad Kayası‘nın cenûb etekleri Helvacı Pınarı ve şimâl etekleri ***“Venk”*** dimekle meşhûr olub her ikisi de şose yolu üzerinde kâ’indir.

---

[11]Bu mecmu’a-i târihiye esbâk Çorum müftisi meşâhir-i nüvvâbdan el-Hâcc Ahmed Efendi yedinde olduğu ve Çorum’da binâ eylediği kütüb-hânesine vaz‘ eylediğini muharrir-i âcize bu mecmu‘ânın münderecâtıyla berâber mecâlis-i ‘adîdede beyân itmişdir.

Helvacı Pınarı, boğazın müntehâ-yı şârkîsindedir. 1064'de vefât iden esbâk Amasya mütesellimi Helvacı Mehmed Ağa tarafından oraya bir çeşme binâ idilmiş olduğu münâsebetle ***"Helvacı Pınarı"*** dinmişdir. Ba'dehû Amasya a'yânından el-Hâcc İbrahim Ağa, 1210'da bu pınarı ta'mîr ve mecrâsını tathîr iderek suyunu icrâ ve bir kaç dükkân vakf ve ihyâ itmişdir. Bu çeşme ile Ferhad Arasında ***"Beg Pınarı"*** nâmıyla diğer bir çeşme olub 1164'de esbâk mîr-livâ-i Mısır el-Hâcc Osman Beg inşâ ve suyunu icrâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. El-yevm her ikisi de harâbdır.

"Venk", denk vezninde ism-i alemdir. Tokad'a giden şose yolunun sol tarafında Memi Dedeönü Mezârlığı'nın sonunda Hâcılar Meydanı üstünde kâ'in bir sırtın ismidir. İki tarafı da Rum ve Ermeni hıristiyanlarının kabristânıdır. Orada iki çatı ve âğdırma **/42/** olub ikisinin arası açık bir yoldur. Bu yolun müntehâsında kis topraklardan müteşekkil kaya şeklinde bir kitle-i turâbiyye vardır ki menfezlerden bilâ inkıtâ' sular damlar. Etrâfı çorakdır.

Damlaların cem'ine mahsûs olarak kayanın altında siyah taştan ma'mûl ufak bir havuz vardır. Damlayan sular bu havuzda toplanır. Suyu gâyet parlak ise de tatsız ve ağırdır. Burası, bütün hıristiyanlar arasında muhterem bir mevki'dir. Her pazar günleri hıristiyanlar burada ictimâ' ve îş ü işret iderek avdet iderler iken çorağını cevher diye yüzlerine, alınlarına sürerler.

Burası, kadîmen hıristiyan kabristânı olduğu halde 1300 tarihlerine kadar Rumların ve Ermenilerin buraya ancak kabristânı ziyâret kasdıyla nâdiren gitdikleri görülmekde olub metrûk mu'attal bir halde harâb iken bu tarihden sonra ibtidâ Ermenilerin ba'dehû Rumların pazar günlerinde mahall-i ictimâ'ı olmuş ve bu tarihden sonra iki millet arasında ba'zı rivâyât-ı 'acîbe zuhûr iderek buraya devamları, hissiyât-ı dîniyeden neş'et eylediğini anlatmak iştemişlerdir.

Rumlar diyor ki: ***"Havâriyyûndan Piyer nâmıyla meşhûr olan Butros tilâmizesinden Yuvannis Amasya sükkânını dine da'vet itmek üzere me'mûren gelüb burada oturmuş ve hıristiyanlığın hak olduğuna delîl olmak üzre taşdan su akıtmış /43/ olduğundan buralar "Yuvannis" nâmıyla meşhûr olduğu halde mu'ahharen tahfîf olunarak "Venk" dinmişdir."***

Ermeniler diyor ki: ***"Havâriyyûndan Ohannis, Revân dâhilinde Açmiyazin şehrinde ikâmet ve Ermenileri dine da'vet idüb hasebü'l icâb Kayseriyye'ye azîmet iderken Amasya'ya geldikde a'dânın ta'kîbinden kendini tahlîs içün oraya gizlenmiş ve bir kaç gün sonra susamış ve arkasında dayandığı taşa emr iderek suları akıtmış olduğundan***

buralara Ohannis nâmı virilmiş sonradan tahfîf olunub, "Venk" dinmişdir."

Şu iki rivâyet tedkîk olunursa, ikisi de bir menba'dan zuhûr eylediği anlaşılır. Venk isminde ve tahfîfinde ittihâd ve menşe'-i asliyyesinde ihtilâf idildiği görülür. Romalılar ve hıristiyanlık tarihleri mütâla'a olunursa şu Venk gerek Yuvannis gerek Ohannis ile lafz ve ma'nâda bir münâsebeti olmadığı görülüyor. Roma İmparatoru zâlim-i meşhûr Neron'un Roma'da neşr-i İseviyyet iden Butros ile tilâmizesini, hicretden 562 sene mukaddem ya'ni milâdî ikinci asrında katl ve hıristiyanları pek fenâ ta'zîb itdiği meşhûrdur.

Amasya'da hıristiyanlık ancak milâdın dördüncü asrı evâ'ilinde zâhir olduğu ve Ermenilerin arasında ise hıristiyanlık, milâdın üçüncü asrında zuhûr itdiği ve hicretden 300 sene evveline **/44/** kadar hıristiyanların Roma devleti ricâlinden görmedikleri a'zâb ve şiddet kalmadığı mülâhaza olunursa milâdın birinci ve ikinci asrında Yuvannis ve Ohannis nâm râhiblerin Amasya'da neşr-i din ve ihtifâ itmesine vehm dinir.

Torumtây Câmi'i ve türbesi ve Halfet Gâzi Medresesi ve türbesi taşlarının ba'zıları üzerinde mahkûk olarak görülen ibârât-ı Rûmiyyeden anlaşıldığına göre Venk tesmiye idilen mevki'in şârk tarafında kadîmen bir kilisa ve patrik-hâne olduğu, mevki'inde görülen harâbeler isbât itmekdedir. Feth-i celîl-i İslâmdan sonra harâb olub enkâzından medrese ve câmi'-i şerîf ve türbe binâ idilmişdir.

Tarih-i Âl-i Dânişmend'de mezkûr olduğu üzere 467 tarihine kadar Amasya patriği olan Heraklus esnâ-yı muhâsarada vefât itdiğinden Venkliyus Amasya patriki olub Melik Ahmed Dânişmend Gâzi fâtihâne Amasya'ya girdikde patrik mû'mâ-ileyh Venkliyus nâ'il-i müsâ'ade olarak mezkûr kilisa ve patrik-hânede müddet-i medîde ikâmet itmişdir.

622'de Amasya kâdi'l-kuzâtı Takıyyüddin Osman bin Ali imzâsıyla musaddak olan Halfet Gâzi vakfiyesinde ve ba'zı hudûd-nâmede oralara ***"Venkiyus"*** nâmı virildiği görülmekdedir. Şu vesâ'ik-i atîkaya nazaran patrik mû'mâ-ileyh Venkliyus'un orada bir müddet ikâmeti bâ'is-i tesmiye olub ibtidâ lâmı hazf olunarak **/45/** ***"Venkiyus"*** ba'dehû ***"yus"*** lafzı da terk olunarak ***"Venk"*** dinmiş olduğu pek sarîhdir.

Mustafa Vâzıh Efendi Tarihinde diyor ki; ***"Venk'de cesîm bir kilisa var idi. Rûmiyye-i Suğrâ (Amasya)'da bu kilisa, umûm Anadolu kilisalarının mercî' idi. Amasya patriki Zağatir bu kilisada ikâmet eylediği esnâda sefir-i Nebevî (Dıhyetü bin Halîfetü es-Sahâbî radyallahu anh) hazretleri, mektûb-ı âlî-i risâlet-penâhîyi Rûm***

İmparatoru Herkül'e teslîm eyledikde mazmûn-ı şerîfini tahkîk içün bu Zağatir'e irsâl ve sahâbî-i müşârün-ileyh Amasya'ya gelüb tebliğ-i keyfiyet eyledikde, Zağatir Rumları bu kilisada cem' ve kıra'at ve kendisi tasdîk ve şehâdet itmekle Rumlar üzerine hücûm ve Zağatir'i şehîd itmişdir."

Nakl ve te'yidden ârî olan bu rivâyet, **el-Hamis fî Ahvâli'n-Nefsi'n-Nefis**'de menkûl ve mezkûr ise de ande'l-muhaddisîn makbûl değildir.[12] Hazret-i Dıhye'nin Amasya'yı teşrîfi hazreti sâhib-i Rûmî'nin Çorum'da defni gibi garib ve gayr-ı mevsûkdur.

El-İsâbe fî Temyizü's-Sahâbe'de mestûr olduğu üzere müşârün-ileyh Dihye-i Sahâbî hazretleri yedinci sene-i hicriyye evâ'ilinde imparator Herkül'ün nezdine sefâretle i'zâm buyurulmuş ve imparatora Hums'da **/46/** mülâkî olarak ikmâl-i emr-i sefâretle 'avdet ve 43 hudûdunda dâr-ı na'ime rıhlet itmişdir.

Maşrık tarafı bir cebel-i şâhik-i mesmûr
Zincirli Kaya nâmı ile âleme meşhûr

Zinciri anun on sene evvel idi manzûr
Hayretle bakardı ana ebsâr-ı Amasya

Amasya'nın Yukarı-pazar kısmına nisbetle maşrık tarafı ***"Zincirli Kaya"*** dimekle meşhûr gâyet büyük, ucu sivri bir kayadır. Bu kaya, Pont silsile-i cibâlinden ayrılmış olub cenûbden şimâle ya'ni Amasya'nın içerisine doğru uzanmışdır. Gümüşlü-zâde Mahallesi cenûbunda vâki' Çukur Bağçe mevki'ine kadar girmişdir. Garba nâzır olan cebhesi düz ve yalçın olub takrîben üç yüz metre kadar mürtefî'dir. Yalçın yerinde, meşk-gâh hizâsında, zemînden takrîben altmış metre yukarısında kayaya merbût, bir arşın tûlunda otuz santimetre kadar katrında bir zincir olduğu münâsebetle ***"Zincirli Kaya"*** dinmişdir.

Bu zincirin ne zamandan beri orada merbût olarak bulunduğu ma'lûm değildir. Hurâfât-ı kadîmeden olmak üzere Amasya'da deverân iden rivâyât-ı 'acîbeden istidlâl idilmek mümkün olursa Amasya'da **/47/** icrâ-yı hükûmet iden Pont kralları zamanından kalma bir zincir olduğu anlaşılır. 1311 tarihine kadar bu zincir mevcûd olduğu halde bir gice düşmüş ve Temennâ Mahallesi'nde sâkin olan Ermeniler arasında gâ'ib olmuşdur.

[12]Bedreddin Mahmud el-Aynî **Sahîh Buhârî şerhi**nin birinci cildinde Hazret-i Dıhye'nin sefâretine dâ'ir pek mevsûk izâhât virmekdedir.

Bu kayanın zirvesine karîb şimâl tarafında görülen aralığa ***"Gedikli Kaya"*** dinir. Burası düz, çimen-zâr-ı latîf olub eyyâm-ı baharda şâyân-ı tenezzüh bir mesîredir. Yan tarafında su gözü, önünde latîf bağçeleri ve altında Temennâ Mahallesi vardır. Bu mahallenin üstünde bulunan düz yere meşk-gâh ve el yevm ***"kaf"***ın hazfiyle tahfîfen ***"Meş-gâh"*** dinir.

Bu mevki'de şeyhü'l-hattâtîn meşhûr Hamdullah Efendi şâkirdâna tâ'lim-i hatt-ı i'tâ-yı meşk itdiği münâsebetle ***"Meşk-gâh"*** dinmişdir. Bu mevki'in cenûbunda su gözesi olub derin olduğu cihetle garbdan şârka iner. Kuyu şeklinde yapılmış ve taş merdiven ile inilmekde bulunmuşdur. Burayı 878'de Hızır Paşa'nın kethüdâsı Hüsâmeddin Ağa binâ itmişdir.

Gedikli Kaya'nın aşağı yerinde şimâl-i şârkî tarafından Çukur Bağçe'ye nâzır diğer bir kaya vardır ki üstü düz olduğu münâsebetle ***"Yassı Kaya"*** dinir. Bu kayanın Sığır Pazarına nâzır olan garb-i şimâlî cebhesinde ezmine-i kadîmede türbe olmak üzere oyulmuş iki mağara vardır. Bu mağaralara â'id tafsilât-ı tarihîye karîben zikr olunacakdır. İnşa'allah. **/48/**

Bâlus Kayası şârka uzanmış bu kayadan
Bulmuş eteği feyz ü şeref sun'-ı Hudâdan

Âlîdir anın menkıbesi medh ü senâdan
Zirâ burada müstetir ebrâr-ı Amasya

Bu Zincirli Kaya'nın arkasından şârk tarafına doğru uzanub giden kayaya ***"Bâlus Kayası"*** dinir. Vech-i tesmiyesi ma'lûm olamayan şu kaya Lokman Dağı'na iltisâk ve buradan Pont silsile-i cibâline iltihâk ve Lokman Dağı'nda olan nokta-i iltisâkı bir dere teşkîl ider.

Bu kayanın şimâl eteği gâyet latîf, manzarası dil-firîb bir mevki'-i âlî olub kudret-i feyyâze-i hudâ buraya her dürlü hüsn ü letâfeti, feyz ü şerâfeti ihsân buyurmuşdur. Düz yerine ***"Begler Sarayı"*** dinir. Orada hilâfet-i mu'azzama-i Osmaniyyenin muhteşem bir sarayı, hazret-i Pîr İlyâs Halvetî'nin âlî bir türbesi olub ***Padişâhân-ı Âl-i Osman edâm-Allâhü hilâfetü neslehum ilâ âhiri'd-devrân*** hazerâtından bir kaç sâhib kırân-ı zî-şânın mevlîdi ve pek çok fuzalâ ve evliyânın medfenidir.

Bâlus Kayası mukâbilinde bulunan dağa, ***"Lokman Dağı"*** dinir ki Savâkça Mahallesi arkasından Kibrit-hâne önüne kadar iner. Bu kayanın müntehâsında yol üzerinde kadîmen türbe olmak üzere oyulmuş olan bir mağara vardır. Bu dağın cenûb tarafları gâyet yüksek, **/49/** havadâr bir yayla olub Amasya'da Dârü'ş-Şifâ tabîbi Reşidüddin Lokman bin Hasan

el-Harezmî[13] nâm hekîmin mülki olduğu münâsebetle yaylaya, dağa, suya umûmen ***"Lokman Yaylası","Lokman Dağı","Lokman Suyu"*** dinmişdir.

Hekîm mû'mâ-ileyh, yaylada düz bir mevki'de medfûn olub mezârı gâyet büyük yapılmışdır. Ferhad'ın mezârına müşâbih olub nübüvvet ve velâyetinde ihtilâf olunan meşhûr Lokman Hekîm olmak üzere gösterilmekdedir. Fakat bu Lokman, Ferhad gibi bir şahs-ı mevhûm olmayub 727 sene-i hicriyesi ricâlinden olan Reşîdüddin el-Harezmî'dir. Hekîm mû'mâ-ileyhin ismi, o rivâyet-i ma'hûdeyi tevlîd itmişdir.

Bâlus Kayası ile Lokman Dağı arasında latîf, vâsi' bir dere olub her iki tarafı bağ ü bostan, bâhçe ü gülistândır. Burada Begler Sarayı üzerinde iki kola münkasîm olub bir kolu Sûfîler Mahallesine ya'ni garb tarafına diğer kolu da Bâyezid Paşa Mahallesi'ne ya'ni şimâl tarafına iner.

Üstünde sarây-ı şeref âbâd kadîmdir,
İşte burası mevlid-i Sultân Selimdir

Bir kışla ve mekteb ile umrânî azîmdir
Bunlarla teceddüd ider edvâr-ı Amasya **/50/**

Elsine-i âmmede ***" Begler Sarayı", "Saray Düzü"*** ve ***"Pîr İlyâs"*** dimekle meşhûr olan bu mevki'-i müstesnâ, feth-i celîl-i İslâma kadar kimlere makarr ve mesken olduğu ma'lûm olamadı. Fakat, hükûmet-i Dânişmendiyye'nin fethinden i'tibâren Amasya'ya hâkim olan selâtin ve ümerâ-yı İslâmın merkez-i ikâmeti olmakla bir mevki'-i tarihî olarak tanınmışdır. Etrâfında ve üstünde câ-be-câ görülen harâbeler bu makâm-ı âlîde pek çok zevâtın istirâhat ve icrâ-yı hükûmet itdiklerini isbâta medâr olur.

Burası, 614 tarihli olarak bulunan bir vesîka-i şer'iyyede Melik Gıyâseddin Şâh diye ma'rûf ve mukayyed bulunması Sultân Mes'ûd Selçûkî devrinden i'tibâren makarr-ı şehzâdegân olduğuna delîl olabilir. Mu'ahharen, 665 tarihlerinde vüzerâ-yı Selçukîye'den meşhûr Muineddin Pervâne Beg'in eniştesi olan Emir Gümüşlü Emînüddin Yunus el-Müstevfî tasarrufuna geçüb emir müşârün-ileyhin irtihâlinde evlâdına intikâl iderek tûl-ı müddet bunların tasarruflarında kalmışdır.

Gümüşlü-zâde Taceddin Mahmud Çelebi, Amasya'da icrâ-yı emâret itdiği zaman buraya bir kasr-ı âlî binâ idüb şârk tarafı ***"Gümüşlü-zâde Köşkü"*** garb tarafı ***"Gümüşlü-zâde Bağçesi"*** dimekle meşhûr

[13]Tercemesi bâb-ı sânîde zikr olunacakdır.

olmuşdur. Emir müşârün-ileyh bağçesi başında binâ eylediği muhteşem, sengîn, fakat ufak türbesinde halîlesi **/51/** Döndü Hâtûn ve kerîmesi Aişe Hâtûn ile medfûndur. 800 senesi evâ'ilinde Amasya'yı vâlilikle teşrîf buyuran Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretleri, Gümüşlü-zâde köşkü yerini Gümüşlü-zâde Hâce Celal Çelebi'den iştirâ ve ba'dehû bir saray-ı âlî inşâ itdirmiş ve Gümüşlü-zâde Bağçesi tamamıyla Gümüşlü-zâde sülâlesi yedinde kaldığından Gümüşlü-zâde Pîr İlyâs el-Halvetî ve dâmâdı Gümüşlü-zâde büyük Abdurrahman Çelebi ve diğer Gümüşlü-zâde Hayreddin Hızır el-Halvetî kaddesallahu esrarehüm hazerâtı Mahmud Çelebi Türbesi civârında diğer bir türbeye defn idilmiş ve bu sûretle Gümüşlü-zâde Bağçesi tedrîcen kabristân olmuşdur.

Lâkin şârk tarafı olan mevki'-i âlî Hânedân-ı Âl-i Osman içün Amasya'da sarây-ı âlî olmak üzere üçyüz elli sene kadar kalmış ve Sultân Murad Hân-ı sânî ile Sultân Selim Hân-ı evvel hazarâtı gibi iki padişâh-ı âl-i şânın müvellid-i sa'âdetleri olmuşdur. Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretleri burada on altı sene ve Sultân Murat Hân-ı sânî hazretleri yirmi sene ve Sultân Bâyezid Hân-ı sânî yirmi altı sene ikâmet buyurmuşlardır. Ba'dehû Şehzâde Sultân Ahmed ve Alaeddin ve diğer Şehzâde Sultân Ahmed ve Mustafa ve Bâyezid Çelebiler de burada icrâ-yı emâret itmişlerdir.

Bu saray-ı âlî harâbe-i kadîmesine nazaran vaktiyle büyük bir harem sarayı, selâmlığı, kapu önünde ağalara mahsûs üç **/52/** dâ'ire-i cesîmeyi, iki hamâmı, iki matbahı, cesîm iki bahçeyi ve ortalarında mermerden masnû' birer havuzu ve garb-ı cenûbî tarafında diğer bir kasrı müştemîl ve kâffe-i müştemilâtını muhît olmak üzere cesîm kâr-gîr duvâr ile muhât olduğu anlaşılmakdadır.

1147 tarihine kadar bu sarây-ı âlî mükerreren zelzele gibi hâdisât-ı gönyeye ma'rûz olarak mükerreren ta'mîr idilmiş olduğu halde bu tarihde vâki' olan zelzeleden musâb olmuş ve İran muhârebâtı tevâlî itdiği münâsebetle ta'mîr idilememiş olduğundan bir daha harâb olarak kalmışdır. 1241 zelzelesinde tamamen münhedîm olub arsa-i hâlîye şekline girmiş ve pek çok kıymetdâr taşlar yer altında kalmışdır.

1300 tarihinden i'tibâren etrâfdan tecâvüzâta ma'rûz olduğu görülmekle 1311 harîkında Amasya mekteb-i 'idâdîsi de muhterîk olduğundan bir mekân-ı münâsib taharrî idildiği esnâda İstanbûlî Ârif Beg-zâde Mehmed Kemâl Begefendi, Amasya mutasarrıfı olarak gelmiş ve müşârün-ileyhin tensîbi üzerine bu sarây-ı âlî bahçesinin semt-i garbîyesine mekteb-i âlî'-i 'idâdî inşâ ve inzâr-ı 'umûmîye bu sarayın yerini olsun hüsn-i muhâfaza itmeğe celb idilmişdir.

Ermenilerin ihtilâl-i hürriyet-perverâneleri ihtilâcât-ı millîye şeklinde **/53/** cilve-nümâ olduğuna binâ'en Amasya sancâğı alay merkezi ittihâz ve bir tâbur nizâmiye askeri ikâme idildiğinden, 1316'da eski sarayın orta yerinde muhteşem bir kışla binâsını elzem gören mutasarrıf müşârün-ileyh ve redîf zâbıtânı kemâl-i gayretle inşâ ve 1318'de ikmâl itmişlerdir.

Zâbıtân-ı mû'mâ-ileyhim taraflarından sarf idilen mesâ'i-i meşkûre sâyesinde eski hamam ve matbah tecdîd ve bahçesi i'mâr idilmiş ve bir ta'lim meydânı tesviye olunarak civârında bulunan mekteb-i 'idâdî ile bu kışla, Amasya'da efkâr-ı cedîde-i Osmânîyenin tenvîrine pek büyük himmet itmiş ve bu sûretle tecâvüzât-ı nârevânın önü alınabilmişdir.

Yanında soğuk çeşme ki bir bâğ-ı iremdir,
Hoş manzaradur, lutf-ı Hevâ' dâfî-i gâmdır,

Tesnim gibi abı dahî bir fazl-ı ni'âmdır;
Virmiş buraya behçeti dâdâr-ı Amasya.

Bu sarayın cenûb-ı şârkîsinde kâ'in derenin iki tarafında bulunan bağlara, bahçelere ve o dereye ***"Soğuk Pınar"*** dinir. Bu dereden cârî olan suya dahî ***"Soğuk Pınar suyu"*** dinmekdedir. Bu derenin yukarısı pek latîf orman olub **/54/** fındık ağaçları vesâ'ir işcâr-ı meşmûre mebzûlen bulunur. Ortasından cereyân iden su, gâyet gür ve soğuk olub derenin iki tarafında mevcûd olan değirmenleri idâre ve bâğları iskâ iderek altında bulunan mahallâtı ihyâ itmekdedir.

Bu Soğuk Pınar suyu, Lokman Dağı'nda hekîm mû'mâ-ileyhin mezârı civârından nebe'ân iderek bu latîf dereye cereyân ider. Gümüşlü-zâde Taceddin Mahmud Çelebi, kendi mahallesinde binâ eylediği müte'addid çeşmelere bu sudan isâle ve isâr itmişdir. Dâdâr-ı hakîkî olan cenâb-ı hakkın şu dereye ihsân buyurduğu letâfeti bu su fevkalâde tezyîd iderek manzara-i tabi'iyyesine hüsn ü revnâk virmiş ve havasının gâyet sağlam olması, merâtib-i âlîye erbâbını kendine celb eylemişdir.

Bir kal'a-i mustahkemedir, semt-i şimâli
Âsâr-ı girân-mâye-i eslâf ile mâlî,

Şimdi ise umrân u sükûndan içi hâlî,
Güyâ siper-i dâfi'-i peykâr-ı Amasya.

Amasya'nın şimâl tarafları yüksek kayalar ile muhât olub bu kayalardan tam Amasya'nın ortasına nâzır olan bir kayanın üstünde gâyet müstahkem ve sa'bü'l-mürûr bir kal'a mevcûd olub âsâr-ı kadîmesi **/55/** muhayyer-i ukûl olarak meşhûrdur. Kurûn-ı sâlifede, pek çok akvâm-ı muhtelife ve hükümdârânın mahall-i sükûn ve tahassunu olduğu münâsebetle, her birinden pek çok 'asâr-ı kadîme-i kıymetdâr kalmışdır.

Amasya'nın etrâf-ı muhtelifesinde, isimleri mazbût ve âsâr-ı kadîmesi meşhûr olduğu üzere yedi kal'a olduğu istidlâl olunur. Bunlar da hurûf-ı hecâ tertîbi üzre Arguma, Enderun, Bâlus, Harşene, Zemendu, Fon, Kelkis kal'alarıdır. Bunlardan mâ'adâ kal'a harâbesi olduğu zann idilen ba'zı âsâr-ı kadîmeye tesâdüf olunmakda ise de bunları isimleriyle beraber îzâh idecek bir kayd bulunamamışdır.

1-Arguma kal'ası:

Suluova'ya nâzır olan şimâl boğazının müntehâsına karîb bir mevki'inde, boğazın iki tarafında karşılıklı olarak binâ idilmiş olduğu, harâbe-i hafîfesinden anlaşılmakda olub gerek boğaz ve kal'a gerek önünde bulunan cesîm ova ***"Arguma"*** nâmıyla meşhûr ve kuyûd-ı atîkada muharrerdir.

Fakat, bu ismin sûreti Arguma, Argumas, Argunâma, Argunâmas gibi eşkâl-i muhtelifede mukayyed olduğuna bakılırsa Argun Amas şeklinden muhaffef olduğu zâhir olur. Şu tahfîf-i zâhiri, bu kal'anın Argun Amâs tarafından binâ idildiğini ihtâr ve eski Türklerin âsâr-ı kadîmesinden olduğunu iş'âr itmekdedir.

2-Enderûn kal'ası:/56/

Nâmıyla mukayyed olan iç kal'a, muharrerât-ı atîkada ***"Bâtın-ı Amasya"*** nâmıyla da mestûrdur. Bu kal'a, Amasya muhîtinin içinde olub şârken Helkis Mahallesi ve garben Sâbıküddin Mahallesi ve cenûben Yeşilırmak ve şimâlen Harşene kal'ası ile mahdûd ve tûlu bin ikiyüz metre kadar mümtedd olub ***"Aşağı kal'a"*** dahî dinir. Dört kapusu, iki burcu olub garb tarafı gâyet metîndir.

Irmak sâhilinde bir sûr-ı azîm temeli müşâhade olunub bu sûrun irtifâ'ı Mağdinus kapusu sûruyla mukâyese olunduğu sûretde ırmağın yatağından i'tibâren on iki metre kadar olduğu anlaşılır.

Zelâzil-i mütevâliye te'sirâtıyla bu sûr-ı azîm harâb olduğundan tesviye olunmuşdur.

Kapuların biri Helkis tarafında, diğeri Alçak Köprü önünde olub ikisi de bî-lüzûm olduğundan hedm idilmişdir. Alçak Köprü önündeki

kapuya ***"Saray Kapusu"*** dinüb 1281'de Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa tarafından hedm idildiği ve oldukça mükemmel, siyah mermerden mesnû', tâkı pek zarîf olduğu beyân idilmekdedir.

Mağdinus kapusı, Sultân Bâyezid Câmi'-i şerîfi önünde olub ufak olduğundan mürûr-ı ubûru teshîl içün 1326 senelerinde tevsi' idilmişdir. Muharrerât-ı atîkada Mağdenus, **/57/** Mağdinus, Mağdenevâz gibi eşkâl-i muhtelifede mestûr olub el-yevm ***"Mâdenus"*** dinmekdedir. Bu kapuya ***"Mâdenus Kapusu"*** dindiği gibi önündeki köprüye dahî ***"Mâdenus Köprüsü"*** dinir.

Meydan kapusu, garb tarafında meydana giden yol üzerinde Sâbıkuddin Mahallesi önünde vâki'dir. Bu kapu ve üstü ve bütün muhîti gâyet sağlam olub hedm-i binâsından müşekkel bir halde metîn olduğundan daha pek çok seneler hâdisât-ı gönyeye mukâvemet idebilmesi me'mûldur.

Bu İç kal'anın arkasında kâ'in mağaraların hizâsında bir saray-ı kadîm harâbesi görülmekde olub elsine-i âmmede ***"Kızlar Sarayı"*** dinmekdedir. Bu sarayın harâbesinden istidlâl olunduğuna göre iki kapusı, dâhilîyesi, haricîyesi, bâğçesi, iki hamamı ve matbahı vardır. Bunlar ʿumûmen toprak altında kalub dâhilîye kısmı yüksek, havâdar bir mevkî'dedir. Haricîye duvarı ve kapusı duruyor.

Cenûb tarafında olan kapusu gâyet cesîm olub garba nâzır ve önü bayırdır. Etrâfı muhkem ise de üstü münhedim olmuşdur. Diğer kapusı şarka nâzır olub Helkis Mahallesi önündedir. Bu kapu ufak olub tünel şeklinde yolu vardır.

Bu sarayın İsfendiyâr Sarayı nâmıyla mezkûr olduğunu **/58/ Cihân-nümâ'**da Katib Çelebi tasrîh iderek ***"Kastamonu hâkimi Kötürüm Bâyezidoğlu İsfendiyâr, bu sarayda ikâmet eylediğinden "İsfendiyâr Sarayı" dinmişdir."*** diyor ise de isâbet idemediği anlaşılıyor.

Bâb-ı evvelde görüleceği üzere hâkim mû'mâ-ileyh Bâyezid Beg tarafından mahdûmu İsfendiyar Beg, sefâretle Amasya hâkimi Şâdgeldi Paşa-zâde Devetdâr Ahmed Beg nezdine gelüb bir mâh kadar ikâmet eylediği, **Bezm ü Rezm'**de muharrer ise de bundan sonra yüz elli seneden ziyâde Osmanlı şehzâde-gânına, hâtûnlarına, sultânlarına makarr olan bu sarayda bu kadar çok ikâmet iden İsfendiyar Beg'e nisbet idilmesi biraz müsteb'addır.

Pek çok vesâ'ik-i şer'iyye ve sicillât-ı atîkada mukayyed olduğu üzre 990 tarihlerinden i'tibâren boş kalan bu saray-ı âlîde Amasya a'yânından Seydî Ali-zâde İsfendiyar Çelebi bin İskender Çelebi bin Hızır

Çelebi tûl-ı müddet me'mûren ikâmet ve ifâ-yı nezâret itdiği münâsebetle ***"İsfendiyâr Sarayı"*** dinmesi ağleb ihtimâldir.

Bu İç kal'ayı ve sarayı binâ iden kimdir su'âline cevâben Şarl Teksiye diyor ki: ***"Bu İç kal'ayı, Pont hükümdârlarından Üçüncü Mihrdad tarih-i milâdîden iki buçuk asır evvel binâ idüb Roma genarellerinden meşhûr Pompeyus tarih-i milâdîden yarım asır evvel Amasya'yı zabt ve işgal eylediği esnâda hedm ve tahrîb ve ba'dehû Roma hükûmeti ta'mîr itdirmişdir."*****/59/**

Behcetü't-Tevârih, el-Aylem ve Câmi'ü''d-Düvel tarihlerinin verdiği ma'lûmâta nazaran Sultân Mes'ûd-ı Selçukî Amasya'yı merkez-i saltanat ittihâz eyledikde 540 hudûdunda bu iç kal'a yı ta'mîr ve câmi'i ve medrese ve hamam ve saray binâ ve irtihâline kadar bu sarâyında ikâmet itmişdir.

Sultân müşârün-ileyhin sarayı el-yevm Kurşunlu Mahallesi ile Ahî Sa'adeddin Mahallesi'nin bir kısmından ibâret olan ırmak kenarı olduğu kayden anlaşılmakdadır. Yukarı hamâmın üst tarafında Yaşar Mehmed Efendi'nin hânesinden i'tibâren garba doğru ve ırmak kenarında bulunan rıhtım, bu sarayın temeli olduğu kadîmen mütevâtirdir. Bu sarây-ı âlî devr-i Selçukîde ma'mûr iken 718 zelzelesinde musâb olmuş ve ba'dehû kuzâtdan Ziyâeddin Mes'ûd bin Ahmed ve ahfâdı tasarrufunda bulunmuşdur.

853'de bir kısmı Alâeddin Ali el-Mes'ûdî tarafından mescid-i şerîf ittihâz ve vakf idilüb diğer aksâmı tamamen bir mahallenin cebhe-i cenûbîyesini teşkîl itmişdir. El-yevm Serrac-zâde Yaşar Mehmed Efendi'nin veresesi tasarrufunda bulunan hâne bu sarayın hâricîyesinden ma'dûd olduğunu ve hâricîye kapusu gâyet mükellef, tâkı musanna' bir halde 1271 tarihine kadar mevcûd iken hânelerinin tecdîden ta'mîrinde pederinin hedm eylediğini merhûm Yaşar Efendi beyân itmekde idi.

3-Bâlus kal'ası:/60/

Beyler Sarayı'nın şârk-ı cenûbîsinde el-yevm kışlanın şârkında vâki' bir mahallede olduğu harâbesinden anlaşılır. Bu kal'anın yeri, ***"Gümüşlü-zâde Köşkü"*** dimekle de meşhûr olduğundan orada görülen harâbe, kal'anın yahud köşkün enkâzı olduğu pek de ma'lûm değildir. Her halde kayden sâbit olan Bâlus kal'ası bu mevki'de idi. Bu kal'a, şimâl boğazına nâzır olduğundan, boğaz muhafızı olmak üzere telakkî idilmekdedir. Kal'anın mevki'i yüksek, cürmü ufakdır.

4-Harşene kal'ası: Karîben izâh idilecekdir.

5-Zemendu kal'ası:

Amasya'nın cihet-i şârkîyesinde kâ'in Ziyâre Mahallesi'nin nâm-ı kadîmî olub karîben mahallât bahsinde zikr olunacakdır.

6-Fon kal'ası:

Çakallar'ın cihet-i garbîyesinde olduğu **Târih-i Âl-i Dânişmend**in ta'rifinden anlaşılır. İbtidâ-yı fethinde Abdullah Gâzi tarafından 468'de tahrîb idilmişdir.

7-Kelkis kal'ası:

Amasya'nın cenûb boğazında vâki' olub iki geçeli olduğu harâbelerinden anlaşılıyor. Kelkis bahsinde zikr olunacakdır.

Envâ-ı sanâyi' ile enzârda mümtâz
Ankâ gibi germiş kanadın itmede pervâz

Şâhin gibi semt-i feleğe doğru ser-efrâz
Olmuş bu vakâr ile nigeh-dâr-ı Amasya **/61/**

Amasya'nın âsâr-ı kadîmesinden bir numûne-i muhteşem olan bu kal'anın harâbesini tedkîk iden enzâr-ı temaşâ-girân her tarafında bir mahâret, her köşesinde bir san'at, her taşının vaz'ında bir dikkat görmemek kâbil değildir.

Amasya'nın kısmen şimâl tarafını muhît ve kal'aya hâvî olan bu kayanın cebhesi düz olub arkası Kırklar Dağı'na istinâd itmişdir. Temeli; arzen enli olub zirvesine doğru dar olmakdadır. Tûlu; Helkis Bağçesi'nin orta yerinden ibtidâ iderek Kamerüddin Mahallesi nihâyetine kadar takrîben iki buçuk kilometre imtidâd ider. İki tarafları da yükseldikçe daralır. Mahrûtî bir şekl alır.

Zirvesi düz olub şârk tarafı engîn, garb tarafı yüksekdir. Yan tarafları mahrûta açılmış kanad gibi kabarık, önü garbe doğru mâ'ildir. Şu vaz'iyeti garbe doğru ve havaya uçan şahine benzer. Bu kal'a, Amasya'yı âsâr-ı kadîmeden beri ta'arruz-ı a'dâdan muhâfaza iden bir nigehbân olduğunu tarih-i ʿumûmî söylemekdedir.

Dirler ki, bunu Harşenedir eyleyen inşâ
İtmiş ana kendi adını sonradan i'tâ

Yapmış burayı kendisine mesken-i zîbâ
Bu kal'a yüzünde görülür gâr-ı Amasya

El-yevm Kal'a-i Bâlâ ve Yukarı kal'a dimekle meşhûr olan **/62/** bu kal'a, tevârih-i arabiyyede ***"Harşene"*** nâmıyla meşhûr olub hâkim olduğu bilâda ʿumûmen ***"Harşenûn"*** dinir. Bu kal'a, ibtidâ Harşene nâm zât tarafından binâ idilüb bânisi nâmıyla mezkûr olmuşdur.

Mu'cemü'l-Buldânda Yâkût Hamavî diyor ki: ***"Harşene, evvelin fetha ve sânînin sukûnu ve noktalı şın ve nun ile Malatya kurbinde bir beldedir. Oraya Seyfüddevle-i Hamdânî gazâ ve mütenebbi şi'rinde zikr ve senâ itmişdir. Harşene bin Rûm ibn İlikan bin Sam bin Nûh (aleyhisselam) binâ eylediğinden bânisi ismiyle mevsûm olduğu menkûldür. Hakkında Ebu Nüvvas şunu dimişdir:***

İnn zürte Harşene esiren
Fe-lekum halaltü bi-hâ emiren"

Harşenûn bir kal'anın ismidir ki Harşene bu kıt'anın merkezidir.

Ensâbü's-Sem'ânî, Merâsıdu'l-Ittıla', Lebbü'l-Lübâb kitâblarında aynı harekât ile zabt idilen ***"Harşene bilâdü'r-Rûmdan Malatya kurbinde bir beldedir. Harşenûn dahî bir kıt'anın ismidir ki Harşene beldesi bu kıt'aya hâkimdir. Burada Gümüş ma'deni vardır."*** diye mestûrdur.

Bezm ü Rezm'de Uzeyr bin Erdeşîr el-Esterâbâdî diyor ki: **/63/** ***"Amasya kal'ası Harşene nâmıyla müsemma bir mevki'dir ki kubbe-i feleğe nâzır gâyet mürtefi'dir. İnmesi çıkmasından müşkil, çıkması da âdetâ mümtenîdir."***

Acâ'ibü'l Makdûr fî Nevâ'ib-i Timur'da Şehâbeddin Ahmed bin Arabşâh-ı Rumî diyor ki: ***"Sultân Bâyezid Hân-ı evvel şehzâdegânından Sultân Mehmed ve Musa Çelebiler Harşene nâmıyla mevsûm olan Amasya kal'asında idiler ki o kal'a gâyet irtifâ' ile meşhûr ve metânetle mezkûrdur."***

Terceme-i Kâmûs'da Asım Efendi diyor ki: ***"Harşene şın-ı mu'ceme ile hardele vezninde Rûm diyârında bir beldedir. Taâazü'l-mezheb nâm-ı kitâb-ı ta'ribde hâlâ Anadolu'da belde-i Amasya olmak üzre mersûmdur. Bânisi olan Harşene bin Rûm bin Sâm bin Nûh aleyhisselâm ile müsemmadır. Ve ana selef de Seyfüddevle-i Hamdânî gazâ itmekle mütenebbî bir kasîde ile vasf eylemişdir. Bu beyit andandır.***

Hatta ekâme alâ-eryâzi Harşeneti
Teşka bi-ha'r-Rûm ve's-salibân ve'l-bey'

El-Aylemü'z-Zâhir'de Mustafa Cenâbî Efendi ve **Câmî'ü'd-Düvel**'de Derviş Ahmed Efendi ve **Tehyîcü'l-Gusûn** dibâcesinde el-Hâcc Hızır Efendi ***"Harşene, Amasya ve kal'asının nâm-ı kadîmî"*** olduğunu **/64/** tasrîh idiyorlar. **Tarîh-i Âl-i Dânişmend**'de ***"Harşene"*** yerinde ***"Harcene"*** mezkûr olub Amasya'nın nâm-ı kadîmî olduğu mestûrdur.

Şu delâ'il-i tarihîyeden hâsıl olan neticeye göre Harşene, Amasya kal'asını binâ iden zâtın ismi olub kal'aya alem-i mahsûs olmuşdur. Bu kal'anın bender ticâreti medâr-ı sa'âdeti olan şehre dahî Amasya dinüb bu şehrin merkezi, muhâfızı da Harşene olduğundan yekdiğeriyle tesmiye idilmişdir. Bu şehir ve kal'a yekdiğerinin mütemmimi lâzım-ı gayr-ı mufârıkıdır. **Târihü'l-Ümem, Ikdü'l-Cümân** kitâblarında Amasya ve Harşene nâmları mestûr olub kal'aya Harşene, şehre dahî Amasya dindiği vukû'âtın ta'kibinden anlaşılıyor.

Bu kal'anın bânisi olmak üzere gösterilen Harşene ta'biri diğer Harcene, Âmâs gibi bilâ nisbet olmayub âbâ ve ecdâdı zikr idilmekdedir. Fakat bunların zabtında erbâb-ı tarih arasında tehâlif vardır. Bu Harşene **Mu'cemü'l-Buldân**'da Rûm bin İlikan bin Sâm bin Nuh aleyhisselam ve **el-Kâmil**'de Rum ibn Esved bin Sâm ve **el-Kâmûs'da** Rûm bin Sam oğlu olmak üzere zabt olunmuşdur. Harşene'nin pederinde ittifak ve ceddinde ihtilâf olunmakla beraber bu sülâle erbâb-ı neseb nezdinde ma'lûldür.

Çünkü, erbâb-ı târihin zabtına nazaran evlâd-ı Nuh'un yeryüzünde intişârı tufândan takrîben 670 sene sonradır. Akîb-i intişârda Harşene'nin gelüb bu kal'ayı binâ itdiği farz idilse bile **/65/** yedi 'asır zarfında batinen üç, yahud iki vâsıta ile hazret-i Nûh'a ittisâli mümkün olamaz. Sâm bin Nûh'un İlikan, Esved, Rûm adlı oğulları olmadığını bütün nessâbelerin zikr eylediklerine binâ'en Harşene'nin esâmi-i âbâ ve ecdâdında ta'rîb, tahrîf ve hazf olduğu şübhesizdir.

Harşene, Rûm, İlikan, Esved isimleri mu'arreb, muharref olmakla berâbar hangi kavme mensûb oldukları pek de ma'lûm değildir. Fakat tedkîk ve tahlîl olunduğu takdirde Amas gibi Türklerden oldukları zannı pek ziyâde kuvvet bulur.

Çünkü **Lügât-i Arabiyye**'de cereyân iden usûl-i ta'rib, kelimât-ı mu'arrebenin esâslarını tebdîl itmeksizin hurûfunu ve sûr-ı teleffuzunu tahvîl iderek kelimât-ı arabiyye eşkâline vaz' ve lehçe-i arabiyyeye tatbîk itmekden ibâretdir. Bu esmâ şu usûl üzre tahlîl ve esâsları tedkîk olunursa Türk isimlerinden ibâret oldukları münfehim olur. Usûl-ı ta'ribde ***"sâğır***

kâf”lar, ***“kâf”*** ve ***“cim”*** ve ***“sin”***ler, ***“şın”*** ve ***“şın”***lar, ***“sin”*** ve ***“kâf”***lar, ***“hâ”*** ve ***“pâ”***lar, ***“fâ”*** harflerine tebdîl idildiği meşhûrdur. Hocend, Cürcân, Cücân, Kâşân, Komes, Haretnec, Fergâna isimlerinin asılları olan Kokend, Gürgân, Kûçân, Kâsân, Gümüş, Kartenk ve Parkânç isimleri tarihen mazbûtdur.

Bu asla binâ’en Harşene‘nin aslı dahî Karasanc ve Karasan olduğu anlaşılır. **/66/**

Teksiye’nin Harşene yerinde Karisin’i zabt itmesi bu aslı te’yîd ider. Âsâr-ı atîka ulemâsından Theodor Reynak **Pon Hükümeti** nâm eserinde müverrihîn-i kadîmeden Heredot ve Kisenefon taraflarından yazılan âsârdan nakl iderek diyor ki : ***“Pon kıt’asında Mihrdâd-Mitrad hükûmeti teşekkül itmezden mukaddem Hâlib, Sâlîb ve Tibâr ve Mosnik, Bozok ve Makron ve Sân, Çân akvâmı meskûn idi.”***[14]

Şu akvâmın Türk oldukları bâlâda **Mir’atü’l-İber**’den naklen tahrîr idilmiş idi. Sânlar târihen ***“Zanlar” “Çanlar”*** dimekle meşhûr olan Türkler olub Zanit[15] Canik şehri bunların âsârından olduğu ma’lûm ve Amasya kal’asını binâ iden Karasan bunların ceddi olması ağleb ihtimâldir. Harcene rivâyeti Karaçan olmasını daha ziyâde takviye ider.

Şu esâs üzerine bu Harşene‘nin pederi gösterilen Rûm ismi bunun pederi gösterilen İlikan ismine bakılırsa esâmî-i rûmiyyeden olmayub Türk ismi olduğu zann idilir. Şu halde **/67/** bir ism-i menhût olub Bârum, [16] isminden evveli naht idilmiş ve İlikan mu’arreb olarak İli Hân [17] ve Esved, Üsvet, [18] olduğu tahmin olunur. Türklerin ceddi Yâfes bin Nuh olduğuna göre Sâm ismi muharref olub Sulî [19] yahud Sulim [20] olduğu muhtemeldir. Şu ihtimâle binâ’en Sâm add idilen Sulim ile hazret-i Nûh arasında hayli batun hazf idilmiş olur.

Tevârih-i Arabiyyede zabt ve tertîb idilen şu nesebin tamamıyla yalan olmayub yanlış olduğu ve Pon kıt’asında kurûn-ı ûlâda meskûn olan

---

[14]Pon Kıt‘asında kadîmen meskûn olan akvâmın tafsilâtı bâb-ı evvelde derc idilecekdir. **İnşa’allah**

[15]Buna ***“Çânît”*** ve ***“Sânît”*** de dinir. Âhirinde bulunan ***“te harfi”*** edât-ı nisbet olduğu â’ile-i Turâniye elsinesini tedkîk idenlerce ma‘lûmdur.

[16]Bârum eski Türkçemizde varım, vuslat ma‘nâsındadır.Türkler’den bir kabilenin ismi olub bunlara ***“Barumlar”, “Bermiler”*** dinir.

[17]Îli Hân eski Türk hâkânlarından bir kaç zâtın ismidir.

[18]***“Üsvet”*** âkl ma‘nasında olub akl ü edeb ma‘nâsına olan ***“Us”*** kelimesinden müştakdır.

[19]Suli ***“Sevilmek”*** mastarından me’hûz olub yüce, ref‘ ma‘nâsındadır.

[20]Sulim, rıf‘at ma‘nâsına olub Küçük Asya’da kadîm Türk kabilelerinden bir kabile pederinin ismi olduğu, **Mir’âtü’l-İber**de mestûrdur.

akvâmın mahiyyet-i millîyesini bir derece ta'yin ideceği teslîm olunursa, şu ensâbın kıymet-i tarihîyesi takdîr idilmiş olur.

Bu kal'anın bânisi hakkında şârk ve garb arasında tebâyüne karîb bir tehâlüf vardır. Müverrihîn-i arab; bu kal'anın bânisi Harşene **/68/** olduğunu beyân itmekde müttehidü'l-lisân oldukları bâlâda nakl idilen kuyûd-ı tarihîyeden anlaşılmışdır. Avrupa müverrihleri de kurûn-ı ûlânın nısf-ı evveline edvâr-ı mechûleden i'tibâr ve bu devre â'id her dürlü ma'lûmât-ı tarîhîyeyi esâtir-i evvelîn olmak üzre telakkî iderek ba'zıları bu kıt'ada bulunan âsâr-ı kadîmeyi Pon krallarına atf ve isnâd ve bir kısım müdekkık tereddüd idüb daha evvele doğru ircâ'-i nazar itdikleri görülmekdedir.

Erbâb-ı tedkîkden Teksiye **Küçük Asya**'ya â'id eserinde diyor ki: ***" Bu kal'ayı burada icrâ-yı hükûmet iden Mihrdâd milâd-ı İsadan iki buçuk asır evvel binâ itmişdir"***. Vital Könye dahî **Asya'da Türkiye** adlı eserinde bu kolu nakl ve te'yîd itmekde olub şârk ve garbın bu husûsda nokta-i nazarı tehâlüf idiyor. Bu tehalüfü el-yevm ***"Küçük Asya"***da Hitit Hıtay hükûmet-i kadîmesi hakkında bezl idilen mesâ'i-i ciddiye neticesinde keşf idilecek âsâr-ı kadîmenin hâl ideceği şübhesizdir.

Bu kal'a, şarkdan garba uzun, şimâl tarafları düz, cenûb tarafları engin ve etrâfı takrîben on beş metre kadar mürtefi' taş duvar ile muhâtdır. Şârk tarafı, garba nisbetle aşağı, garb tarafı daha yüksek, üstü 'umûmen düz ve murabba'dır. Garb taraflarının irtifâ'ı şârka nisbetle yirmi metre kadar ziyâdedir.

Kal'a, bir mahalle i'tibârında olub iki burcu, iki kapusu **/69/** bir sarayı, bir câmi'i, bir medresesi, bir zâviyesi, bir imâreti, bir kuyusu, ve iki hamamı vardır. Burcun biri şârka, diğeri şimâle nâzır olub mevki'leri yüksekdir. Kapulardan biri Şamlılar Mahallesi'ne ya'ni şimâl-i şârkîye diğeri de Hızır Paşa Mahallesi'ne ya'ni garbe nâzır olub bunlar el-yevm mevcûtdur. Şimâle nâzır olan kapusu gâyet büyük taştan ma'mûl ve musanna' olub yüksek tâkında ibârât-ı mahkûke var ise de latin hurûfu olduğundan anlayacak bir kimse bulunamadı.

Kal'anın şârk tarafında kapu civârında düz bir mevki'de câmi'-i şerîf harâbesi olub nısf-ı mihrâbı minâresinin bir metre kadar temeli müşâhade olunmakdadır. Bu câmi'-i şerîfin yeri kable'l-feth Andre Kilisası olduğu kuyûd-ı atîkada görülmüşdür. Bu kilisa Pont vâlisi Andronik Kommen tarafından binâ idilüb zaman-ı fetihde kal'ada sâkin olan hıristiyanlar Amasya'da iskân idildiği münâsebetle câmi'-i şerîfe tahvîl idilmiş ve mükerreren zelzeleden musâb olarak Emir el-Hâcc

Şemseddin Şâdgeldi Paşa tarafından 774 hudûdunda müceddeden kâr-gîr bir câmi'-i şerîf ve civâr-ı garbîsinde bir hamam inşâ idilmişdir.

Bu hamamın civârında eş-Şeyh Bahaeddin Mehmed Halvetî 857'de bir zâviye-i Halvetîye ve Sultân Eretna Beg-zâde Alaeddin Ali Paşa bir dârü'z- ziyâfe ve kal'a dizdârı Kara Ahmed Ağa 890'da câmi'-i **/70/** şerîf civârında Dizdâriye nâmıyla bir medrese binâ ve mahdûmu Mustafa Paşa 917'de bir mekteb ilâve iderek evkâfını tanzîm eyledikleri sicillât-ı atîkadan anlaşılmışdır.

Garba nâzır olan kapunın hizâsından i'tibâren garb tarafı bir saray-ı âlî olub Sultân Kılıç Arslan-ı râbi' burada ikâmet itmişdir. Teşkîlâtı muntazam olduğu harâbesinden anlaşılmakdadır. Cesîm bir mahzeni, latîf bir hamamı olub kubbesi hizâsına kadar toprağa gömülmüşdür. Kal'anın zindânları ʿumûmen şârk tarafında olub en mahûfu, orta yerinde Aşağı Saray'a inecek derenin hizâsında çukur yerdedir.

Bu kal'anın şimâl tarafı, daha yüksek bir dağa istinâd itmekde olub bu dağa ***"Kırklar Dağı"*** dinir. 682 tarihlerinde yazılmış olub ele geçen vesâ'ik-i atîkada bu dağ cebel-i erba'in nâmıyla mukayyed olduğu görülmüşdür. Şu kayda nazaran, Kırklar dağı nâmı pek kadîm olub elsine-i âmmede mütevâtir olan bir rivâyet bu tesmiyeyi intâc eylediği zann olunur. Rivâyet-i mütevâtire şudur: ***"Dânişmend Gâzi Amasya kal'asını muhâsara eylediği esnâda müdâfiler pek ziyâde ısrâr ve mukâvemet eylediklerinden bahâdırân-ı İslâmdan kırk kişi bu dağda topladıkları bir kaç sürü koyunun boynuzlarına mumlar diküb gice sabaha karşı dağdan aşağı kal'aya doğru asker nizâmı üzre sürdüklerini gören müdâfiler /71/ azîm bir kuvve-i imdâdiye geldiğine zâhib olarak kal'a kapusunu açmışlar ve kırk bahâdır bilâ ifâte-i zaman kal'aya girüb müdâfileri teslîm-i nefse icbâr iderek kal'ayı bu sûretle feth itmişlerdir."***

Vustâda Cilanbolu dahî hayreti câlib
Her bir tarafında görülür dürlü garâ'ib

Mecrâ ü mesbâda ne ma'lûm ve ne gâ'ib;
Âbı sayılır efdâl-i âbâr-ı Amasya.

Bu kal'anın orta yerinde büyük kapunun hizâsında kâ'in yüksek mevki'de el-yevm Cilânbolu nâmıyla meşhûr bir su kuyusu vardır. Cenûbdan, şimâle doğru gider. Yüzelli kadar basamakla aşağı iner. Derin, gâyet korkunç bir kuyudur. Kapusu sekiz metre kadar katrında vâsi' ve

üstü müdevver bir delik olub ayn-ı vüs'ât suyun bulunduğu yere kadar devam ider.

Kapu tarafı, toprakdan olub, kâr-gîr ile örülmüş ise de indikçe yekpâre kayadan oyulmuş olduğu müşâhede olunmakdadır. Olduğu yer; taşdan oyulmuş, bir hücre-i müdevvere şeklinde olub, suyun yatağı toprak ve muhîti taşdır. Suyu gâyet parlak ve mebzûl olub hafif ve ta'amı latîfdir. Görünüşde râkid, gâyet durgun bir halde ise de tedkîk-i nazar idildikce hareket-i devrîyesi gâyet batî olarak his olunur. **/72/**

Cenûb tarafı, nihâyet bir arşın derinliğinde ise de şimâl tarafı, ya'ni kayanın dibi gâyet derindir. Ne tarafdan çıkar, nereye akar, pek de ma'lûm değilse de garb tarafından nebe'ân ve şârk tarafına doğru cereyân eylediğini ihsâs ider. Derinliğini anlamak husûsunda erbâb-ı merâkı pek çok tecrübe-i mühlikeye sevk itmişdir.

Mustafa Vâzıh Efendi **Amasya Tarihi**'nde [21] diyor ki: ***"Bu suyun derinliğini anlamak için Amasya mutasarrıfı Canikli-zâde Mikdat Ahmed Paşa*** [22] ***bir adamı isticâr ve ayrıca diyet-i şer'iyesini i'tâ iderek oraya indirir. Gavvâs-ı mezkûr, suya girer; kayanın dibinde gâ'ib olur; hâlâ gider."***

Şarl Teksiye, **Küçük Asya** eserinde diyor ki: ***"İngiliz müdekkiklerinden seyyâh-ı meşhûr Hamilton Amasya'ya gelüb şâyân-ı tedkîk olan yerleri ziyâret ve icrâ-yı tedkîkât eylediği esnâda, bu kuyuyu anlamak içün adamlar tutub meş'aleler ile aşağıya inmiş ve kal'a yolu olub, ba'dehû su menba'ına tesâdüfle kuyu olduğunu anlamışdır."*****/73/**

Fakat, şu rivâyetlere bakılırsa, elsine-i âmmede deverân iden rivâyet-i kadîmeyi kabûl itmek icâb ider. Dinir ki ***"Burası, kadîmen kal'aya mahsûs su kuyusu olmak üzere inşâ idilmiş ve Karaman Dağı tarafından akan su buraya icrâ ve mecrâsı dahî şârk tarafından ırmağa kadar indirilmiş olduğu halde san'atla gâ'ib idilmişdir. Kuş Köprü'nün üstünde bulunan Leğen Kaya bu mecrânın müntehâsı olduğu"*** söylenmekdedir.

Çünkü, Vâzıh Efendi'nin rivâyetine nazaran gavvâsın boğuldukdan sonra cesedi mutlaka suyun yüzüne çıkması lazım iken çıkmamış ve şimdiye kadar oraya atılan cesîm kayalar, taşlar suyun içinde gâ'ib olub gitmişdir. Eğer bunlar cem' idilse kuyuyu ağzına kadar doldururdu. Bu

[21] **Belâbilü'r-Râsiye** nâmıyla ma'rûf bir târih olub mukaddimenin nihâyetinde arz olunacakdır.

[22] Mikdâd Ahmed Paşa 1190-1200 tarihine kadar bir kaç def'a mutasarrıf olmuş vüzerâdan olub tafsil-i ahvâli bâb-ı evvelde zikr idilecekdir.

kadar taşlar nere gitdi? Ne tarafdan çıkdı? Ma'lûm değildir. Fakat su, kadîmen olduğu gibi duruyor.

Amasya mutasarrıfı Mehmed Kemâl Beg, bu suyu diğerlerine tercîh iderek isti'mâl itdiğinden o zaman ʿumûm me'mûrîn ve Amasya eşrâfı bu sudan içmeğe devam itmişlerdir. Bu suya, ***"Cilanbolu Suyu"*** ve kuyuya da ***"Cilanbolu"*** dinir.

Bu ***"Cilanbolu"*** nâmına ve kuyunun bu nâm ile nasıl müsemma olduğuna dâ'ir ma'lûmât-ı sahîha bulunamadı. Fakat, Cilanbolu isminden istidlâl idildiğine göre mukaddemân Cilân nâm bir **/74/** kimse kal'ayı ta'mîr iderek ***"Cilanbolis, Cîlan"*** şehri tesmiye itmiş ise de iştihâr idemeyüb ancak kuyuya alem-i mahsûs olarak kalmış olduğu zann olunur.

Bu Cilanbolu'nun cenûben hizâsında Aşağı Sarayın üstünde kâ'in derenin yukarısında, sol tarafında derin bir kuyu daha vardır. Bu kuyu, şârkdan garba doğru yek-pâre taşdan oyulmuş olub doksan merdiven ile aşağı inilir. Dibi cenûbdan şimâle doğru sekiz kadem arzında on beş kadem derinliğinde su yolu şeklinde oyulmuş bir yol olub Cilânbolu'ya doğru gitmekdedir. Cenûb tarafı, yek-diğerine muttasıl iki büyük mağara tarafına gitmekde olub her iki tarafında taşlar ile dolmuş olduğundan ne olduğu tamamıyla anlaşılamamışdır. Fakat şimâl tarafında görülen terşîhâta bakılırsa Cilânbolu kuyusundan Aşağı Saray'a cârî olan su yolu olması muhtemeldir. Yukarı kuyunun taş basamakları toprak ile dolub gâ'ib olmuş ise de kuyunun basamakları bir sene evvel yapılmış gibi durmakdadır. Bunun vaz'-ı vüs'âti de Cilanbolu'ya müşâbihdir.

Bir merkez-i mahfûz kralı idi evvel
Pon şâhları kâ'id-i taht oldu müselsel

Romalılara itdi, yedi harb-i mükemmel
Bunlar ile ma'lûm olur etvâr-ı Amasya **/75/**

Kapadokya ve Pon kıt'alarının merkez hâkimi olan bu kıt'anın ezmine-i atîkada görüldüğü devr-i ikbâli ve ezmine-i âhirede uğradığı mesâ'ib-i edbârı, inzâra hayret viren âsâr-ı kadîmesi, kemâl-i belâgatla ihtâr idiyor. Pont krallarının merkez-i hükûmeti olan bu kalʿada icrâ-i saltanat itdikleri meşhûr olub ekser âsâr-ı bakıyyesi bu hükûmetin bırakdığı me'âsir-i 'ümrândır.

Pont hükümdârlarının menşe'i, Amasya'da hükûmetleri ve Romalılar ile münâsebâtı, Yedinci Mihrdâd'ın Romalılar ile yedi def'a harbi, bunların ınkırâzı, bâb-ı evvelde zikr idilecekdir. Amasya'nın tarih-i

ʿumûmîde şöhreti, bunların zaman-ı hükûmetinden i'tibâr idildiği münâsebetle ahvâl-i tarihiyyesi zabt olunmuşdur.

Bu şâhların dahmesi olmuşdu mağârât
Ecsâdını heb sonra duhûr eyledi târât

Bir vakt rehâbına olub câ-yı riyâzât
Şimdi ise boş, mahzen-i ekdâr-ı Amasya

Bu kal'anın bedeninde ya'ni cenûb tarafında görülen mağaralar, bu hükümdârânın mezârları olmak üzere gösteriliyor. Amasya vâdisinde bu mağaralar on iki aded olub beşi Kızlar Sarayı üstünde, ikisi Saray Mahallesi üstünde ve birisi Meydan Köprü hizâsında ve ikisi **/76/** Yassı Kaya'nın cebhe-i şimâliyesinde ve birisi Ahûrönü'nde ve birisi de Ziyâre yolunda ***"Aynalı Mağara"*** dimekle meşhûrdur.

Mufassal Kurûn-ı Cedîde'de Ahmed Mithad Efendi diyor ki: ***"Halâ şehir civârında kayalar derûnuna oyulmuş sun'i mağâralar Pon krallarının mezârları olmak üzre yapıldıkları tevârihde mündericdir."***

Şârk Hâtırâtı nâm eserinde Amasya'yı ziyâret ve buraları temâşâ ve tedkîk iden mareşal **Moltke** diyor ki: ***"Fakat en câlîb-i hayret manzara taş odalardır. Kırkar kadem tûl ve arzında, altmış kadem derinliğinde bir oda tasavvur idiniz. Bu odanın içinde bir ev teşkîl idiyor.***

Bu taşın içinde on beş kadem murabba'ında bir boşluk, bir de pencere veya kapu tahayyül idiniz. İşte bu granitden ev mutlaka bir mezâr olmak üzere inşâ idilmiş olacak. Bu odalardan beş dânesi yek-diğerine muttasıl bulunur. Aralarında dehlizler ve merdivenler mevcûd olub parmaklıklarına varıncaya kadar hepsi yek-pâre taş üzerine oyulmuşdur. Hiç şüphesiz bunlar Karadeniz Pont krallarının makbereleri idi.

İki bin seneden fazla bir zaman evvel inşâ idildikleri muhtemel olan bu kabirlerin ziynetleri daha dün hakk idilmiş gibi a'yân bulunur. Resimlerle beraber hey'et-i mecmu'âsının tarzı mısır-kârîdir./77/ Bu taş odalar zann idersem vaktiyle örtü altında bulunuyorlardı. Fakat bilâhare yıkılmış ve mezârların da kaldırılmış olduğu maznundur. Taş odalara gelince anlar duhûr ve a'sâra daha çok zaman, meydan okuyacak bir haldedir."

Küçük Asya Asâr-ı kadîmesi Tarih ve Coğrafyası nâm eserinde Teksiye diyor ki: ***"Amasya mevki'inin tarihlerinden en mükemmeli***

Strabon'un tarihidir. El-yevm mazbût ve mevcûd harâbeler hakkında tafsilât bu tarih ile elde idilebilir. Fakat bu harâbeler; âsâr-ı atîka ule mâsıçün sâmitdir. Bu mağaraların hangi devirlere â'id olduğu mechûldur. Strabon ile beraber biz de "Krallar Mezârı" deriz. Fakat hangi kralların mezârlarıdır?

***Kable'l Milâd 306-64 tarihine kadar devam iden Pon krallarının mezârları mıdır? En kadîmi hangisidir? Hangi zâta mahsûsdur? Birinin kapusu üzerinde bulunan bir kitâbe, büyük bir kâhinin krallar kadar iktidâra mâlik olan büyük kâhinlerden birinin türbesi olduğunu gösteriyor.[23] Bu kimdir? Bu âsâr-ı/78/ kadîme İskender* devrinden evvel midir, sonra mıdır? Bunlara târîhen cevab virmek mümkün değildir.[24]"**

Bu on iki mağaralardan mâ'adâ Amasya vâdisi hâricînde iri ufak mağaralar mevcûd olub Amasya derûnunda bulunan mağaralar Pon kralları adedinden fazla olduğu münâsebetle bu mağaraların bir kısmı Pon krallarından mukadddem oyulmuş olduğu zann olunur. Feth-i celîl-i İslâmdan evvel bunların cesedleri mağaralardan kaldırılub hıristiyan papazlarının riyâzât-gâhı olduğu mütevâtirdir.

Devr-i celîl-i İslâmda bu mağaralar boş olarak bulunub kalmış ve 833'de Amasya ve Anadolu vilâyetlerinde icrâ-yı şekâvet iden Kızıl Kocaoğulları Amasya vâlisi Yörgüç Paşa tarafından ahz ü girift olundukda bu mağaralarda habs ve sâmân bûğuyla itlâf itdiği gibi 1008'de hurûç ve 'isyân iden Urfalı Karayazıcı Abdülhalîm etbâ'ı 1011'de Amasya'yı ihrâk itdikleri zaman pek çok eşrâf ve a'yân bu mağaralarda tahassun ve sûretlerini muhâfaza itmişlerdir.

İtdi ümerâ kal'ayı kerrât ile tecdîd
Selçûk neseb-i Şâh-ı Kubâd eyledi teşyîd

Lâkin bunu da ger-zaman eyledi tebdîd
***İtmişdî vatan borcunu dizdâr-ı Amasya.*/79/**

Roma generali meşhûr Pompe'nin tahrîbinden sonra Roma hükûmeti tarafından tecdîden ta'mîr idildiği gibi Bizans imparatorluğu devrinde Mardos Fokas vekâyi'i esnâsında tahrîb ve ba'dehû i'mâr

---

[23]Bu mağara el-yevm ***"Aynalı Mağara"*** dimekle meşhûrdur. Bunun kapusundan mâ'adâ üzerinde yazı olan büyük mağara yokdur. Bu mağarada Asteris nâmıyla meşhûr metropolidin medfûn olduğu Rumlar arasında şâyi' ise de esâsı yokdur.

[24]Bu kitâbı terceme idüb muharriri müstefîd iden târih encümeni a'zâsı kirâmından Ahmed Tevhid Begefendi Hazretleridir.

idilmişdir. Devr-i celîl-i İslâmda ibtidâ Melik Dânişmend Ahmed Gâzi ve 540 hudûdunda Sultân Mes'ûd-ı Selçûkî ve 618 hudûdunda Sultân Alaeddin Keykubâd taraflarından mükerreren ta'mîr olunmuşdur.

718 zelzelesinde fenâ halde musâb olduğundan Gümüşlü-zâde Tâceddîn Mahmud Çelebi ve 768 hudûdunda Şemseddîn Şâdgeldi Paşa ve 818 zelzelesinden sonra Sultân Murad Hân-ı sânî ve 918'de şehzâde Sultân Ahmed ümerâsından Mustafa Beg taraflarından ta'mîr idilmiş ve 1079'da tekrar zelzeleden musâb olduğundan Hâce Ahmed Paşa-zâde Ali Beg ve Hakâleli Silahdâr-zâde Yusuf Ağa ma'rifetiyle i'mâr olunmuşdur.

Bu kal'anın şehre nâzır olan aşâğı burcu dizdâr-kal'â muhafızı beglerin, ağaların ikâmetine mahsûs olarak bunların idâresi, ze'âmeti 1255 tarihine kadar devam itmişdir. İbtidâ-yı fethinde Danişmendiyye ümerâsından Mübârek Gâzi bu kal'anın dizdârı ve merkez-i vilâyetin muhâfızı olub Emir Celaleddin Karatay gibi pek çok ümerâ dizdâr olmuşdur.

İbtidâ-yı devr-i Osmanîde Hasan Beg kal'a dizdârı olub **/80/** ze'âmetleri Moramul ve Yağmur köylerinin âşârından olmak üzere 13.000 - 33.000 akçeye terfi' iderek içlerinden Ahmed Paşa, Osman Paşa, Receb Paşa, Memi Beg gibi emir-i mîrân ve ümerâ zuhûr itmişdir. Dizdâr ağalarının ma'iyyetinde ***"Kal'â Kethüdâsı"*** ve ***"Kal'a Yamağı"*** ve ***"Kal'a Kapucıları"*** ve neferât-ı müstahfaza olub bunlar, zaman-ı seferde şehir muhâfızı idiler. Kal'ada müte'addid toplar mevcûd olub 1248'de biri bırakılarak diğerleri kaldırılmış ve 1281'de Amasya mutasarrıfı meşhûr Ziya Paşa, eski topu kaldırub yerine önden dolma bir top ikâme itmişdir. Bu top, dizdâr ağalarının odasında bırakılmış olub önü açılmış ve yalnız eyyâm-ı resmîye ve şer'iyyede atılmakda bulunmuşdur. Yeri yüksek olduğu münâsebetle topun sadâsı iki sâ'atlık köylere kadar gitmekdedir. Ramazân tetavvu'undan bayram nihâyetine kadar toplar atılır. Davullar çalınır. Topçuları, davulcuları Amasya Belediyesi'nden mevzûf olub tahsîsât-ı senevîyeleri vardır.

Sağında bunun türbe-i Şirvânî-i Kâmil
Kandil-i hedd, feyz-i Hudâ, nûr-ı fezâ'il

Yanında yatar hazret-i İsâ gibi fâzıl
Etrâfı bütün kümmel ü ahyâr-ı Amasya

Bu kal'anın sağ tarafında, ya'ni şark-ı şimâlîsinde bulunan türbeye **/81/** ***"Şirvânlı Türbesi"*** dinir. Şirvânî İsma'il Sirâceddin Efendi'nin oraya

defninden evvel ***"Şamlılar Üstü"*** dinmekde idi. 1284'de mahdûmu sadr-ı esbâk Mehmed Rüşdü Paşa türbeyi inşâ itdikde bu nâm ile iştihâr itmişdir. Türbenin ittisâlinde bir câmi'-i şerîf olub havâlîsi vasi', dâ'iresi latîfdir. Türbenin havlusunda mükemmel bir konak ve önünde bir şâdırvân olub bağçesi, manzarası pek güzeldir.

Şamlılar Mahallesi çeşmesine cârî olan suyundan bir mikdâr alındığı halde mu'ahharen tamamı bu türbeye icrâ ve çeşmeden kat' idilmişdir. Türbe derûnunda şeyh-i müşârün-ileyhin mahdûmu sudûrdan Ahmed Hulûsî Efendi ve meşâhir-i fuzalâdan dâmâdı el-Hâcc İsa Efendi defn idilmişdir. Bu türbenin cenûb ve şârk tarafları ʿumûmen kabristân olub pek çok ulemâ-yı ahyâr, fuzalâ-yı ebrâr burada medfûnlardır.

Fakat bu kabristânın şîmal tarafları Tatar Mahallesi olub bu mahallenin ve kabristânın üstü ve türbenin garb ve şimâl tarafları bağlardır. Bu bağlar 1300 tarihinden sonra tahaddüs idüb hevâsı sağlam, mevki'i latîf ise de suyu olmadığından ***"Ahmak Bağları"*** dinmişdir. Ba'zı zürefâ ***"Ahmak"*** lafzına üç nokta ilâvesiyle ***"Uçmak Bağları"*** diyerek ***"Cennet Bağları"*** dimek istemişdir. **/82/**

Solunda dahî makbere-i hazret-i Cû'î,
Feyzin buradır mebde-i pür zevk-i tulû'ı

Bulmuş buralar nâm-ı kerîmiyle şuyû'ı
Hakkâ buradır mecmu'-ı esmâr-ı Amasya.

Kal'a-i Bâlâ'nın sol tarafı, ya'ni garbı ***"Şeyh Cû'î"*** dimekle meşhûr bağlardır. Elsine-i âmmede ***"Cığcığ"*** dinir. Bu bağların üst tarafında tarîkat-ı Mevlevîye meşâyih-i be-nâmından Cemaleddin Mehmed Cû'î Çelebi'nin türbesi ve 817'de binâ eylediği mevlevî-hânesî ve nâmıyla meşhûr karyesi vardır. Şeyh müşârün-ileyhin karyesine icrâ eylediği suyundan aşağı tarafında bulunan bağlar iskâ olunmakdadır. Suyu, karyesi, mezrâsı vakıfdır.

Eyyâm-ı bahârın ilk devre-i mes'ûdesinde bu bağların letâfeti pek meşhûr olduğu cihetle Amasya a'yânı ve erbâb-ı yesârı nisanın yirmisinden i'tibâren buraya göçerler. Havası latîf, kirâzı meşhûr, köşkleri gâyet zarîfdir. Orası ezvâk-ı ruhânîye münebbi' musâhabât-ı zevkîyenin mecmû'ıdır.

Amasya'da erbâb-ı tenezzüh içün müte'addid mesîreler, mütenezzihler mevcût olub ilkbahardan i'tibâren başlar. Mayıs nihâyetine kadar devam ider. Bu mesîrelerden birincisi ve ibtidâsı bu Şeyh Cû'î **/83/** Bağları'dır. Ba'dehû Ziyâre ve Kirâzlı Dere ve Derbend Bâğları da

mütenezzihât-ı meşhûreden olub cum'a günlerine ve kadınlara mahsûs olan mesîreler dahî Şirvânlı ba'dehû Saray Düzü ba'dehû Çanâklar ba'dehû Kâşuk Pınarı nâm mevki'leridir.

Kelkis idi evvel buranın nâm-ı kadîmî
Tezyîn idiyor bağçesini bâd-ı nesîmi

Erbâb-ı tenezzüh alıyor feyz-i amîmi
Ezvâkı burada bulur efkâr-ı Amasya

Bu bâğlar Şeyh Cû'î merhûmun devrine kadar kadîmen ***"Kelkis"*** dimekle meşhûr olduğu, Şeyh Cû'î vafiyesinde mestûrdur. Tevârih-i arabiyyede, ***"Kalıs"*** nâmıyla mezkûr olan bu mevki'de şeyh-i müşârün-ileyh tûl-ı müddet ikâmet ve câmi', mevlevî-hâne, mekteb ve türbe gibi hayrâtı inşâ ve imâret eylediği münâsebetle buralar ʿumûmen Şeyh Cû'î nâmıyla iştihâr itmiş ve eski nâmı unutulmuşdur.

Amasya'nın şimâl ve garb dağlarının telakkî itdiği mevki'i kavse müşâbih bir dâ'ire teşkîl eylediğinden bu kavsin mecmû' devresi Kelkis nâm-ı kadîmiyle meşhûr iken ortası Şeyh Cû'î nâmıyla kesb-i şöhret eylemişdir.

Mülük-i Emeviyyeden Velid bin Abdülmelik ve Hişâm bin Abdülmelik zamanlarında **/84/** ve Seyfüddevle-i Hamdanî devrinde dilâverân-ı İslâm bu tarafdan hücûm eylediği münâsebetle tevârih-i arabiyyede nâmı ***"Kalıs"*** ve bâğlar ***"Batn-ı Kalıs"*** nâmıyla kayd idilmişdir. Bu bâğların içinde zuhûr iden ecsâd zaman-ı harbin yâdigârı olduğunu ihtâr itmekdedir.

Mağrîb tarafı kûh-ı ref'-i Karamânî
Olmuş eteği Akbilek'e cây-ı emânı

Tefsîr ile takvâda 'alem, pîr-i zamanı
Kudsî-şiyem ve mefhâr-ı athâr-ı Amasya

Amasya'nın mağrib tarafı ***"Karamân Dağı"*** dimekle meşhûr, hafîf orman olan bir dağ ile muhât olub şimâlden cenûbe doğru uzanmışdır. Bu dağ da Kelkis nâmıyla meşhûr olan cebelin bir kısmı iken 727'de Gümüşlü-zâde Taceddin Mahmud Çelebi'nin Mısır Türkmenleri tarafından ahz ve i'zâmına me'mûr olan Karaman-zâde Yahşi Beg Amasya'ya bu dağdan aşub girdiği ve Mahmud Çelebi'yi tutub Mısır'a

i’zâm eylediği münâsebetle bu dağa ***“Karaman Dağı”*** dindiği zann olunur.

Bu Karaman Dağı cenûb boğazının müntehâsında kâ’in Çâlân Köprü başına kadar imtidâd ider. Garb tarafları Geldiklân sahrâsına nâzır olduğu gibi şârk tarafları da ʿumûmen Amasya şehrine nâzırdır. Bu dağın şârk eteklerinden**/85/** Şeyh Cû’î mevki’inin cenûb taraflarına tesâdüf iden yerlere ***“Akbilek”*** dinir. Sâdât-ı ulemâ-yı hânefîyyeden ve kibâr-ı müfessirînden ***“Akbilek”*** dimekle meşhûr Mollo Bahşî Halîfe hazretleri bâğların cenûbunda yüksek bir mevki’de medfûn olduğu münâsebetle 931 tarihinden i’tibâren buralar Akbilek nâmıyla iştihâr itmişdir.

Akbilek bâğları Şeyh Cû’î bâğlarının cenûben aşağı taraflarında olub şimâlden cenûbe doğru uzanmış bir mustatîl şeklindedir. Etrâfı duvar-ı muhât olub cesîm bir bâğ iken mu’ahharen taksimâta uğradığı zann olunur. Bu Akbilek semtinin üst tarafında Karaman Dağı’nın şârk eteğinde kâ’in bâğlara ve bayırlara ʿumûmen ***“İltekin”*** dinir.

İltekin Gâzi, ümerâ-yı Dânişmendiyyeden ve Harezm Türkmenlerinden olduğu **Târih-i Âl-i Dânişmend’**de mestûrdur. Emîr müşârün-ileyh; ibtidâ-yı fethinde Amasya’ya bu tarafdan cebren duhûl iderek Kelkis Kal’asını tahrîb eylediği ve mu’ahharen buraya defn idildiği münâsebetle buralara İltekin dinmişdir. 567 tarihinden şimdiye kadar kuyûd-ı resmîye ve hâkâniyede İltekin nâmıyla mukayyed ve yanında ***“Kadem Paşa”*** dimekle meşhûr Cihan Hâtûn medfûn olduğu meşhûr iken Vâzıh Efendi‘nin buraya dâ’ir virdiği ma’lûmât bir hurâfe-i sarfa olur. **/86/**

El-yevm İltekin Türbesi nâmıyla meşhûr olan mevki’in gerisinde taş yığınları ve duvar-ı kadîm harâbeleri Kelkis Kal’asının harâbesi olmak üzre gösteriliyor. Bu kal’a, karşılıklı olub Ferhad Kayası‘nın şimâlinde kâ’in derenin yukarısında cesîm bir taş oyuğu müşâhade olunmakdadır. Bu tâş oyuğunun iç tarafı yek-pâre taşdan oyulmuş bir yol şeklindedir. Takrîben on metre katrında olan bu delik taş içinde aşağıya doğru inmekdedir.

Deverân iden rivâyete nazaran bu taş yol Ferhad Arası‘nda bulunan ırmağın altından geçerek Kelkis Kal’ası‘na müntehîdir. Fil-hakika bu taş oyukdan içeri giden bir adam, sol tarafında aşağıya doğru giden bir yol müşâhede ider. Vaktiyle mum yakub bir çok zevât ile bu yol ta’kib idildiyse de takrîben otuz metre kadar ilerisinde güherçilenin te’siri tezâyüd eylediğinden avdet idilmişdir.

Bu İltekin Gâzi Türbesi, dört taş sütûn üzerinde bir kubbe-i atîkadan ibâret olub nezdinde Kadem Paşa Hâtûn medfûndur. Orada bir

daha mezâr-ı kadîm var ise de kim olduğu anlaşılamadı. Bu hâtûnun orada defni kuyûd-ı kadîm ile müsbetdir. Gerek Gâzi-i müşârün-ileyhin ve gerek Kadem Paşa'nın vakıfları vardır. Yazı Bağları ve Karasenir Mahallesi ʿumûmen Gâzî-i müşârün-ileyhin **/87/** vakfı olub 1160 tarihine kadar evlâdı tevliyet tarîkiyle tasarruf itmekdeler idi.

Bu türbenin etrâfı vaktiyle boydan boya bir mahalle olub Simre nâmıyla meşhûr olan kasaba-i cedîdenin merkezi olduğu 1052'de muharrer kuyûd-ı hâkâniye ile müsbetdir. El-yevm bu mahalle yokdur. Câmi'i, iki mescidi, bir mektebi münderis olduğundan evkâfı da mazbût-ı hazine olmuşdur. Önünde bulunan bağları meşhûr olub eskiden beri bağcıların bu İltekin Gâzi'ye büyük hürmet-i mahsûsaları vardır. Kadîmen Amasyalılar Gâzi-i müşârün-ileyhin kabrini her sene şa'bân evâ'ilinde[25] cem-i gafîr ile ziyâret itmeğe i'tiyâd itmişler iken 1242'den sonra pek çok âdât-ı hasene-i millîye beyhûde terk idildiği gibi bu da mu'ahharen terk idilmişdir.

Boydan boya bir manzara-ı hûr-likâdır
Müstağrak-ı envâr-ı füyûzât-ı Hudâ'dır

Her bir tarafı Bağ-ı irem zevk-fezâdır
***Hep bunları sir-âb ider enhâr-ı Amasya*/88/**

Amasya'nın toprağında cenâb-ı hâlik-i feyyâzın ihsân buyurduğu kuvve-i inbâtiye fevkalâdedir. Her bağında insanı ağnâ idecek birer define-i ticaret, her tarlasında memleketi ihyâ idecek birer hazine-i servet meknûzdur.

Bağlar, Yeşilırmagın her iki tarafını ihâta iderek tûlânı, gâyet müzeyyen bir kamet-i insan şeklindedir. Yüksekden temâşâ iden bir nâzır yeşil ridâya bürünmüş bir hûra, yahud eş'a-i hazaradan müteşekkil bir nûra teşbih ider.

Amasya'nın bağları, ırmağın tûlu i'tibâriyle bir tarafdan diğer tarafa on sekiz sâ'atlik bir mesâfeyi işgâl ider. Bu mesâfe-i tavîlenin orta yeri Amasya şehridir. Bu bağların adları mevki'lerine ve sâhiblerine nisbetle yâd olunmakdadır. Irmağın sâhil-i cenûbîsinde Sultân Bâyezid Hân-ı sânî Câmi'-i şerîfinden i'tibâren garba doğru mahalle Hâcı İlyas Mahallesi

---

[25]İltekin Gâzi Amasya'ya şa'bânın ikinci günü fâtihâne girdigi mütevâtir olduğundan müşârü'n-ileyhin kabrini ziyâret itmek Amasyalılara mahsûs bir âdât-ı kadîme olduğunu Şeyh-zâde Hâcı Ali Efendi pederinden naklen ve bi'l-müşâhade fi'lini beyânen söyler idi.

önünde İnehân ba'dehû Yörgüç Paşa ba'dehû Hâcılar Meydanı ba'dehû Ferhad arası ba'dehû Çâlan Köprü bâğları bu nâmlar ile meşhûrdur.

Bâyezid Paşa Câmi'-i şerîfinden i'tibâren şârka doğru Ahurönü ba'dehû Ayavasıl bağları Ziyâre Mahallesi hizâsına kadar mümtedd olub Ayavasıl'ın cenûb tarafları 'umûmen Kirazlı Dere Bağları dimekle meşhûr olduğu gibi Kuş **/89/** Köprü başından i'tibâren, ırmağın sâhil-i şimâlîsine Bağçeler İçi ve ba'dehû, Filingir (Firingir, Firenkler) ve ba'dehû Ziyâre bağları daha ziyâde meşhûrdur. Bağçeler İçi, mukaddimen sarayın tetimmâtından iken bin hudûdunda a'yân ve efrâda fürûht idilmişdir.

Meydan Köprü'nün sâhil-i şimâlîsinden i'tibâren Ok Meydanı ba'dehû İltekin bağları meşhûr olub Çalan Köprü başına kadar mümtedd olur. Bu tarafda ırmağın iki tarafında bulunan bağların arkalarında iki meydan-ı cesîm olub şimâl tarafında kâ'in meydana, ***"Ok Meydanı"*** ve cenûb tarafında kâ'in meydana, ***"Hacılar Meydanı"*** dinir. Ok Meydanı'nda kadîmen ok atmak ta'lim ve Hâcılar Meydanı'nda Hicâz'a azîmet ve avdet iden hüccâca du'â idildiği münâsebetle bu nâmlarla meşhûr olmuşlardır.

Amasya'nın şu cesîm ve latîf bağlarını, Amasya'da cereyân iden ırmaklar iskâ itmekdedir. Amasya'nın ırmakları, biri büyük, diğerleri ufak olarak üçdür. Her iki ırmak da büyük ırmağa karışdığından ***"Amasya Irmağı"*** nâmıyla iştihâr iden asıl büyük ırmak kesb-i cesâmet ider.

1-Yeşilırmak'dır ki ezmine-i kadîmede ***"İris"*** ve ***"Nehr-i Amas"*** dimekle meşhûrdur. Amasya'nın gârb-ı cenûbîsinde Toros, Boğa dağlarından nebe'ân iderek Sivas ve Tokad sancâklarını dolaşub cenûb tarafından Karadeniz'e dökülür.**/90/**

Bu Irmak Amasya'nın ortasından akar. Mart evâ'ilinden i'tibâren çoğalır. Ba'zen tâvâyı, ya'ni kenarını aşar, etrâfına taşar. Şehri ve bağçeleri basar. Lâkin, kabarsa letâfetdir. Taşarsa bereketdir. Akması bir feyz-i rahmetdir. Amasya'yı ezmine-i kadîmeden beri Küçük Asya'da hâkim-i bilâd iden bu ırmakdır. Amasya'nın bu ırmağa ihtiyâcı; her ferdin yemeğe, içmeğe ihtiyâcı kadar mühimdir. Hülâsa, Amasya'nın hayatı bu ırmakdır.

Bu ırmağın ism-i kadîmi olan ***"İris"*** kelimesi tahlîl olunursa Türk lügati olduğu tezâhür ider. Uygur dilinde cismen büyük olan şeye ***"İri"*** dinüb eski Türkler bu ma'nâya ***"İris"*** ve ***"İrik"*** lafzlarını kullanırlar. Kabile büyüğü asîl ve necîb ma'nâsında dahî isti'mâli şâyi' olub mu'ahharen lisân-ı araba intikâl eylediğinden asîl ve necîb ma'nâsı muhâfaza ve ta'rib idilerek sâdık vezninde ***"İris"*** dinmişdir.

Bu ırmağın üzerinde yüzlerce dolablar mevcûd olub bunların vasıtasıyla ʿumûm bağlar iskâ olunur.

Amasya vâdisinde altı aded köprü olub dördü kâr-gîr, ikisi ahşâbdır. Bunların hiç biri de ezmine-i kadîmeden kalma olmayub cümlesi de feth-i celîl-i İslâmdan sonra binâ idilmişdir.

1-Çalan Köprü olub cenûb boğazının ya'ni Ferhad Arası'nın müntehâsında kâ'indir. Temeli ve üzeri ve yanları taşdan ve kemerleri ve ayakları kırmızı tuğladan yapılmışdır. Cenûb tarafının **/91/** ortasında ufak ve murabba' bir oda şeklinde çıkıntı olduğundan ***"Çalık" ma'nâ***sına olan ***"Çalan"*** dinmişdir. Bu köprü, vesâ'ik-i atîkada, İltekin Köprüsü nâmıyla mukayyeddir.

Şu kayda binâ'en bu köprünün aşağı tarafında medfûn olan ümerâ-yı Dânişmendîyeden İltekin Gâzi tarafından inşâ idildiği anlaşılır. Lâkin temel taşına bakılırsa mukaddemen orada bir köprü olub harâb oldukdan sonra hükûmet-i Dânişmendîye zamanında binâ idildiği tahmin olunabilir. Kırmızı tuğla ile inşâ idilen âsâr-ı kadîmenin ekserîsi bu devre a'id olduğu emsâlinden istidlâl olunmakdadır.

2-Meydan Köprüsü olub Sultân Bâyezid Câmi'-i şerîfinin garb tarafında kâ'in Hâcı İlyas Mahallesi'nin müntehâsındadır. ***"Meydan Kapusu"*** dimekle meşhûr kal'a kapusunun önünde bulunan Ahî Sabıkuddin Mahallesi hizâsındadır. Her tarafı rengi sarıya mâ'il taşdan yapılmış, gâyet metîn ve müceddid olub, diğer köprülere nisbetle kavîsi biraz dar olduğundan ortası dikcedir.

Bu köprünün yüz metre kadar aşağısında el-yevm ***"İçerişehir"*** de kemerinin cûz'i bir kısmı müşâhede ve 540 hudûdunda Sultân Mes'ûd-ı Selçukî tarafından inşâ idilen Sultân köprüsü 718 zelzele-i müdhişesinde münhedim olduğundan, derhal bu köprü ibtidâ ahşab olarak binâ ve 776 hudûdunda Amasya emiri **/92/** Şâdgeldi Paşa tarafından kâr-gîr olarak inşâ idilmiş ve ba'dehû bu da zelâzil-i mütevâliyeden defa'ât ile musâb olduğu halde 1241'de ırmağın cûş u hurûşuna tahammül idemediğinden 1244'de Amasya a'yânı Özlü El-Hac Yusuf Ağa ma'rifetiyle tecdîd olunmuşdur.

3-Mağdinus Köprüsü olub Sultân Bâyezid Medresesi önündedir. Bu köprü, kadîmen ahşâb olub elsine-i âmmede ***"Mâdenus Köprüsü"*** dinir. Bu ahşâb köprünün evâ'il-i binâsına dâ'ir ma'lûmât elde idilemedi. Ancak, Sultân Bâyezid Câmi'-i şerîfi binâ olundukda 890'da i'mâr idilmiş ve mu'ahharen 1031'de mevâlîden Sa'di Çelebi ve 1063'de Helvacı

Mehmed Ağa ve 1130'da Emir Hâcı Abdüllâtif Çelebi ve 1241'de Rahtvan Paşa-zâde el-Hâcc Ali Beg ve 1281'de Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa ve bundan sonra mükerreren belediye taraflarından ta'mîr idilmişdir.

4-Alçak Köprü olub, Kızlar Sarayı'nın hizâsındadır. Bu köprünün el-yevm temeli olan diğer köprü ufak gözeli olarak granitden yapılmış olduğu, şeklinden anlaşılmakdadır. Pek kadîm bir zamanda binâ idilerek aslâ muhtâc-ı ta'mîr olmadığı halde ırmağın dolmasıyla, yatağında gözleri gâ'ib olub kemerleri üzerine kalın, murabba'ü'l-şekl, kâr-gîr ayaklar vaz' idilmişdir. **/93/**

Bu köprü; Pon hükûmeti âsârından olarak, zaman geçdikce alçaldığından elsine-i âmmede ***"Alçak Köprü"*** dinüb 1281 tarihine kadar üzerinden mürûr u ubûr idildiği halde ırmağın zaman-ı tağyânında muhâtara nazar-ı dikkate alınarak esbâk Amasya mutasarıfı meşhûr Ziya Paşa, Alçak Köprü'yü temel ittihâz iderek üzerine ahşâbdan diğer bir köprü kurdurmuş ve 1298 tağyânında cereyâna tahammül idemeyerek kendisini kapdırmış olduğundan erbâb-ı hayr ü yesârın i'ânâtıyla 1299'da ayakları kâr-gîr ve üstü ahşâb olarak yaptırılmışdır.

5-Helkis Köprüsü olub, dâ'ire-i hükûmet civârında sâ'at-hâne önündedir. Elsine-i âmmede ***"Hükümet Köprüsü"*** dinir. Esâsen Helkis Mahallesi sekenesi ʿumûmen bu köprüden geçtiği münâsebetle, ***"Helkis Köprüsü"*** dinmişdir. Kadîmen ta'mîr ve tecdîd olunarak idâme idilüb 690 hudûdunda Hâce Muhibüddin Mevdud ez-Ziyârî ve 800'de Gümüşlü-zâde Şemseddin Ahmed Çelebi ve 880'de Ahmed Beg ve 1014'de çâvuşân-ı dergâh-ı âlîden Mustafa Ağa 1054'de Hâcı Efendi-zâde Sarı Mehmed Ağa ve ba'dehû pek çok a'yân taraflarından müceddîden i'mâr idilmişdir.

Bu köprünün, yirmi beş metre kadar aşağısında tam hükûmet dâ'iresi kapusunun önünde, gâyet zarîf bir sûretde ahşâbdan ve Ziya Paşa tarafından 1281'de diğer bir köprü inşâ idilmiş **/94/** ise de 1294 tağyânında münhedim olarak Anadolu müfettiş-i ʿumûmîsi Cebbâr-zâde Müşîr Ahmed Şakir Paşa kâr-gîr olmak üzere 1318'de tecdîdine kıyâm ve tahsîl-i i'ânâta ikdâm itmiş ve üç ayakları da yapılmış olduğu halde bir münâsebetsizlik ikmâline mâni' olub i'ânât-ı azîme heder ve ayaklar da ırmağın mükerreren tağyânıyla münhedim olmuşdur.

6-Kuş Köprü olub, Şamlılar Mahallesi'nin önünde ve Kumacık Hamamı'nın karşusundadır. Türk âsârından olub, kavsi gâyet vâsi' olduğundan, üzeri düz gibidir. Kadîmen, taşdan inşâ idilmiş olub, gâyet

metîndir. Selâtin-i Selçûkîyenin sonu olan Sultân Mes'ûd'un vâlide-i muhteremesi Hundî Hâtûn tarafından binâ idildiği kuyûd-ı atîkada muharrerdir.

Fakat, **İkdü'l-Cümân** tarihinde zabt idildiği üzre Sultân Mes'ûd'un vâlidesi Orbay Hâtûn bint Berke Hân olduğuna nazaran Hundî Hâtûn Sultân müşârün-ileyhin vâlidesi değil, kerîmesi olduğu anlaşılır. Elsine-i âmmede kızı olmak üzere iştihâr eylediği bu kavli te'yid itmekdedir.

768 tarihinde muharrer kuyûd-ı atîkada ***"Hundî Köprüsü"*** ve ba'dehû ***"Kondu Köprüsü"*** dimekle meşhûr ve mazbût olan bu köprünün ismi ve mu'ahharen tahrîf idilerek ***"Kuş Köprü"*** dinmişdir. Yörgüç Paşa tarafından binâ idilerek ***"Yörgüç Köprüsü"*** **/95/** ve ba'dehû tahrîfen ***"Kuş Köprü"*** dindiği, Vâzıh Efendi tarafından yazılıyor ise de tarihe müstenid değildir.

2- Çekerek Irmağı'dır ki, ezmine-i kadîmede, Eskilakıs dimekle mazbût ve meşhûr olub, Avrupa seyyâhları bu nehri tedkîk iderken Çekerek ismini yanlış ahz iderek ***"Çöterlik"*** sûretinde kayd itmişlerdir. Zile tarafından gelüb Amasya'nın garb-ı cenûbîsinde kâ'in Kaya Başı nâm mahallesinin garb tarafını ihâta iderek Ser-Çoban Tepesi önünde Yeşilırmaga karışır. Bu ırmak, çay gibi ufakdır. Bahar mevsimlerinde coşar, ba'zen de tamamıyla kesilir. Fakat: akarsa menfa'âtı çokdur. Coşarsa mazarratı yokdur. Bu ırmağın hiffet-i cereyânına, ba'zen ınkıta'ına bakılırsa İskilakıs nâm-ı kadîmi sengilin Türkçesi'nin muharrefi olduğu zann olunur.

3-Tersakan Irmağı'dır. Şimâlden cenûbe doğru akdığı içün Ters-Akan dinmişdir. **Ahbâru'l-İbâd**da bu ırmağın ***"en-Nehrü'l-maklûb"*** nâmıyla mukayyed olduğuna nazaran bu nâm Türkler arasında ibtidâ-yı fetihden beri iştihâr eylediği anlaşılır. Daha kadîm vesâ'ik-i atîkada ***"İstifonos"*** ve ***"İstiyotos"*** olmak üzere mukayyeddir. Son isim, ***"Setit"*** Türkçesinin sûret-i muharrefesi zann olunur.

Bu ırmak; Ladik kazâsının şimâlinden cereyân iderek Havza'nın **/96/** şârkından ve Suluova'nın ortasından mürûr ve burada Amasya'nın şimâl boğazına duhûl idüb Bağçeler İçi üstünde Yeşilırmaga insibâb ider. Cereyânı dâ'im olub, yaz günlerinde azalırsa da bahar mevsimlerinde çoğalır. Çoştuğu vakit etrâfa taşub irâs-ı hasar itdiği cihetle ***"Deli Çay"*** dahî dinir. İki sâhilinde bulunan pek çok fabrikalar, değirmenler, bağlar ve bağçeler bu çaydan müstefid olur. Üzerinde meşhûr ve kadîm iki köprü vardır.

1-Ziyâre Köprüsü olub çayın ırmağa karışdığı yere karîb bir mevki'de Ziyâre yolu üzerinde kâ'indir. Bu köprü, Sultân Mes'ûd-ı Selçûkî tarafından binâ idildiği ***"Mes'ûd Köprüsü"*** nâm-ı atîkinden ve tarz-ı mi'mârîsinden istidlâl olunmakdadır. Gayed metîn olub asâr-ı Selçûkîye'den olduğunu her tarafı isbât ider. Tarzı, vüs'at-ı kavsi, Kuş Köprü'ye müşâbih ise de şekli daha latîf, daha musanna'dır.

2-Çeltik Köprüsü olub, Suluova'nın müntehâsında Amasya yolu ile Merzifon yolunun ayrıldığı noktada vâki'dir. Bu köprü bir göz olub, kavîsi dar olduğu münâsebetle kemeri gâyet yüksek, üstü son derece dik idi. 1300 tarihinden beri mükerreren tecdîd ve ta'mîr idilen şose yolun iki tarafını da tamamıyla doldurub tesviye eylediğinden, kemer aşağıya inmiş **/97/** ve üstü düzlenmişdir. 812'de mevcûd olduğu anlaşılan bu köprünün bânisi kim olduğu anlaşılamadı. Köprünün tavr-ı irtifa'ına, tarz-ı mi'mârîsine bakılırsa sekizinci asr-ı hicri âsârından olduğu tahmin olunur.

Her vakte göre meyveleri kâmil ve mebzûl
Her meyvesinin ta'amı bütün dehrde makbûl

Elması hedâyâ olarak her yere mersûl
Her beldede meşhûrdur esmâr-ı Amasya

Şu üç ırmağın iki sâhili üzerinde bulunan ve her biri ni'am-ı mahsûsa-i rabbânîyenin bir mahzen-i dâ'imîsi olan bağların toprakları; ilkbaharın evâ'il hulûlunda neş'e-yâb tarâvet olduğu zaman; Amasya halkının kâbiliyet-i fıtriyesine binâ'en ihsân buyurulan füyûzât-ı sübhâniye enzâr-ı kâ'inâta arz-ı ibtisâm ider.

Kudret-i fâtıranın in'âmât-ı hâssası tezâyüd itdikçe derûnunda i'mâli münderic bir defter-i ma'rifet gibi erbâb-ı fikreti hayrân iden, gâyet latîf yapraklar, son derece zarîf bir sûretde yeşil renk ile arz-ı endâm ider.

Yeşilırmagın iki sâhili boydan boya yeşillere gark olarak rüzgâr estikce yeşil deryâda husûle gelen temevvücât-ı **/98/** latîfe gibi yeşil yaprakların her iki tarafa iltifâtından hâsıl olan hareket-i hafîfe erbâb-ı sa'yin kulûbünü tehzîz, servet ve sa'âdet râyihasını tebşîr ider. Enzâr-ı dikkat, tecelliyât-ı kudretin Amasya toprağına ihsân buyurduğu bedâyi'-i tabi'atı temâşâ itdikce hayrân olur.

Şu bedâyi'-i fıtratdır ki, Amasya'nın her bağını cennet, her ağacını pîr-behcet, her yerini bir menba'-ı letâfet, her meyvesini mebzûl, her

nev'ini makbûl itmişdir. Amasya'nın menâbi'-i ticâreti hezâ'in-i sa'âdeti bu bağlardır ki her dürlü mahsûlâtın birincilerini yetiştirmekle meşhûr olmuşlardır.

Amasya'nın elması, bamyası, ayvası, cevizi, karpuzu, kavunu, eriği, kirazı ve buğdayı cihânın her tarafında birinci mevki'i ihrâz ve her dürlü meyvesi aktâr-ı âlemde kesb-i imtiyâz iderek Amasyayı elsine-i enâmda be-nâm itmişdir. Amasya'nın ihrâcâtı mahsûlât-ı araziyeden pek mühim olub böcek-hâneleri, tutları, kozası pek meşhûrdur. Sinin-i âhirede senevî kozası bir milyon kiloya bâliğ olmakdadır. Bunlardan mâ'adâ buğday, arpa, mısır, yulaf, kendir ve pirinç gibi mahsûlâtı mebzûl, ticâreti vâsi' ma'âdini meşhûrdur. Altun, gümüş, bakır, gaz, kömür, tuz gibi ma'denleri mevcûd ise de bunlardan henüz istifâde ciheti mefkûddur. Sanâyi' ve ticâret Amasya'da terakkî itdikçe ma'âdin-i **/99/** mahsûlâtı me'mûlün fevkinde te'min-i sa'âdet ideceği muhakkakdır.

Her mevsiminin bir şeref ü izzeti vardır
Her bağçesinin bir tarab u behceti vardır

Her goncasının hande-i ulviyyeti vardır
Bülbülleri giryân ider ezhâr-ı Amasya

Her yerde olduğu gibi Amasya'da dahî mevâsim-i erba'a hükmünü icrâ ve her mevsim bir âlem-i zevk ü safâyı ihtivâ ider. İbtidâ kiraz mevsiminde görülen cereyân-ı ʿumûmî mevâsim-i diğerin ezvâkını istikbâl ve her mevsimin hulûli güya bütün halka te'min-i âmâl eyler.

Kirazı; koza mevsimi ta'kib iderek bir çok eğlencelere zemîn-i semâhat olur. Ba'dehû meyve mevsimi hulûl eyledikde, halk bütün bağçelere koşar, ırmağın letâfeti, meyvelerin mebzûliyeti ʿumûmu zevk-yâb-ı huzûr ider. Ba'dehû bostan daha sonra üzüm mevsimleri zevk ve ticâreti ebzâl ve zahire mu'âmelâtı bütün halkı işgâl ider.

Şu ahvâl-ı mahsûsa hâdde-i tedkîkden imrâr idilirse Amasyalılar; tenbel, mahkûm-ı atâlet olmayub bil'akis ticâret âleminde sa'y ü gayreti tab'a zevk ü meserret ittihâz itmiş ve esbâb-ı ticâreti kendilerine bir zevk-i mahsûs bilmiş oldukları anlaşılır. **/100/** İlmen efkâr-ı ictimâ'iyeleri tenevvür itdikçe Amasya'nın şöhret-i kadîmesinin ihyâ ve sa'âdet-i hâzırasını i'lâ idecekleri kâbiliyet-i fıtrıyelerinden intizâr olunabilir.

Yüzlerce mülûk u ümerâ himmeti görmüş
Pek çok eser-i lutf u refâhiyyeti görmüş

Şâyân olacak kadrine bir hürmeti görmüş
Takdîr kılınmış yine mikdâr-ı Amasya

Amasya; mevki'inin letâfeti, kal'asının rasâneti, etrâf-ı erba'asında kudret-i fâtıranın çektiği sûr-ı tabi'atı hasebiyle edvâr-ı kadîmeden beri pek çok ehemmiyet, mülûk-i sâlife taraflarından pek âlî himmet görmüş ve binlerce seneden beri eski nâmını, eski şerefini, muhâfaza iderek pek büyük âsâr-ı 'umrân ve refâhiyete nâ'il olmuşdur.

Edvâr-ı kadîmede, Amasya'nın gördüğü ziynet ve ihtişâmı tarih sahifelerinden ziyâde el-yevm Amasya mevki'inde yer altında bulunan tabakalarda aramak lüzumunu bi't-tesâdüf yer altında zuhûr iden mermer sütunlar, musanna' kubbeler ihtâr itmekdedir. Yer altında görülen şu âsâr-ı atîka isbât idiyor ki, şimdiki Amasya'nın zemîn-i hâzırı eski Amasya'nın zemîn-i gâ'ibine nisbetle pek yüksek olub mürûr-ı **/101/** sinîn ü a'sâr, eski zemîni taşlar ve topraklar ile doldurmuş ve güyâ eski şeref ve ihtişâm-ı âsârını, hüsn ü muhâfaza içün çeküb derûnuna almışdır.

Pont hükûmeti devrinde Amasya'nın zemîni şimdiki zemîne nisbetle la-akall altı metre kadar aşağı indiği, çıkan âsâr-ı kadîmeden anlaşılmakdadır. Kuyu hafriyâtında zuhûr iden âsâra nazaran İçerişehir; kâmilen mermer döşeme ile müzeyyen ve ırmak tarafı bir sûr-ı muhkem ile muhât olduğu ve ekser ebniyesi kırmızı tuğladan ve kısmen mermerden masnu' bulunduğu müşâhade olunmakdadır.

Irmağın cenûb tarafları ya'ni Yukarı ve Aşağı-pazar, boydan boya İçerişehre muhâzî olarak döşemesi mükemmel, ebniyesi gâyet güzel olduğunu Receb, Şamlıca, Sofu-zâde Mahalleleri altında bulunan âsâr-ı kadîme isbât idiyor. Alçak Köprü'nün tarz-ı mi'mârîsi ve ırmağın altına kadar inmesi ve yer altında zuhûr iden ebniyeye muhâzî bulunması mukâyese idilirse bu köprü o devrin masnu'ât-ı 'acîbesinden olduğu anlaşılır.

Ahûrönü gâyesinde Kirazlı Dere bağçelerinin yolu üzerinde bulunan tarlanın içinde zuhûr iden mustatîl bir kubbe vesâ'ir âsâr-ı kadîme an'anât-ı mahallîyeyi isbât idecek vesâ'ik-i tarihîyeden ma'dûd olabilir. Bu civârda kadîmen Kral Sarayı olduğu ve ba'zı vesâ'ik-i şer'iyyede 647 senelerinde buralara ʿumûmen Foka nâmı **/102/** virildiği meşhûr ve mukayyeddir. **Câmî'ü'd-Düvel**'den naklen bâb-ı evvelde mezkûr olduğu üzre Amasya'da evlâd-ı mülûkden olan evlâdı Foka'nın meşhûr olduğuna bakılırsa buralar Bizans İmparatoru Foka'nın sarayı ve evlâdının mahallesi olduğu zann olunur. Bizans hükûmeti devrinde Amasya'nın

zemîni bir derece yükselüb eski esâmî tebeddül iderek Amasya'da Venkiyus, Andronik, Kertus, Mağdinus, Kommenus, Ağritus, Vasilus gibi kilisa isimleri ve Atâkiyus, Fokas, Kiragus, Elkisiyus, Kommenos, Yanus, Tekfur ve Helkis gibi mahalle isimleri bulunarak, Fokas, Helkis, Kommenos Venkiyus ve Mağdinus mahallâtı ma'lûm olabilmiş ise de diğerlerinin Amasya'da mevâkî'i ta'yîn olunamamışdır.

Selçuk hükûmeti devrinde Amasya'nın zemîni bir derece daha yükseldiği cihetle âsâr-ı Rûmîyeden olan kilisa gibi bir takım mebânî-i diniyye yarıya kadar yer altında kalmış ve Sultân Mes'ûd-ı Selçûkî, Amasya'da Simre'yi inşâ ve Amasya'yı müceddeden ta'mîr eylediği zaman âsâr-ı kadîme bütün gâ'ib olub üzerlerine hâneler, hânlar, câmi'iler inşâ idilmiş ve ba'zı yerlerde eski zemîni muhâfaza idebilmişdir. Dağ etekleri ʿumûmen mevki'lerini muhâfaza idüb, Amasya'nın ortası pek ziyâde dolmuş ve şu kadar tebeddülâta binâ'en esâmî-i Rûmîye dahî tebeddül iderek Türk isimleri, Türk teşkîlâtı kâ'im olmuşdur. **/103/**

Devr-i İslâmda Amasya iki kısım i'tibâr idilüb Aşağı Kal'a ya'ni ʿumûmen İçerişehre bâtın-ı Amasya ya'ni iç Amasya ve Aşağı Kal'anın hârici olan ırmağın ʿumûmen cenûb ve kal'anın şark ve garb taraflarına zâhirî Amasya ya'ni dış Amasya dinmişdir. Devr-i Selçûkîde bâtın-ı Amasya, Meydan Kapusu'nun iç tarafından i'tibâren Su-başı, ba'dehû Mes'ûdîye ve ba'dehû Yağıbasaniye ve ba'dehû mîr-ahûr ve ba'dehû Karatay Mahalleleri'nden ibâret idi.

Zâhir-i Amasya dahî şimdiki Gök Medrese'den i'tibâren Güdül ve ba'dehû Hânkâh ve bunların şimâl tarafları Tekür Sinan ve ba'dehû Alişir ve bunun cenûb tarafları Fetih Hân ve ba'dehû Melik Şehinşâh ve ba'dehû Melik Gıyâseddin Şâh yahud Gıyâsîye ve ba'dehû Dânişmendiye yahud İsmail Gâzi mülkü nâmıyla ma'rûf mahallâtın bulunduğu vesâ'ik-i atîkada mezkûrdur. Bu mahallât arasında görülen hamâmât-ı atîka ve cevâmî' ile cesîm ve sengîn türbeler bu devrin âsâr-ı bakiyyesindedir.

Şu mahallât evâsıt-ı devr-i Selçûkîye doğru tekrar tebeddülâta uğrayub yeni isimler tahaddüs iderek devr-i celîl-i Osmânîde diğer teşkîlât husûle gelmiş ve esâmî-i kadîme-i Selçûkîyye'den ba'zıları hâlî üzre kalub ba'zıları da tamamıyla unutulmuş ve yerlerine esâmî-i ricâl-i Osmanîye kâ'im olmuşdur. Bu mahâllât arasında el-yevm meşhûd olan âsâr-ı diniyye, mebânî'-i 'ilmîye ekseriyetle şu devrin âsâr-ı mühimmesindendir. **/104/**

Birinci devreden i'tibâren Amasya cenûb-ı garbîyede vâki' Çalan mevki'nden şârk-ı şimâlîde vâki' Ziyâre'ye ve taraf-ı şimâlîde Argoma'ya kadar etrâf-ı selâseden üç sâ'atlik bir tûl üzerinde olduğu halde

mu'ahharen zuhûr iden muhârebât-ı dâhilîye ve salîbiyede son derece hasârâta ma'rûz ve mükereren boydan boya ihrâk idilmiş olduğundan devr-i İslâm evâ'ilinde Amasya'nın binâsı tecdîd idilerek eski medeniyet yerine medeniyet-i İslâmiyye kâ'im olmuş ve Amasya medeniyet-i İslâmiyye esâsı üzerine inşâ idilmişdir.

Binâ'en-aleyh esâmî-i kadîme-i Rûmîye siyâset-i İslâmiyye cümlesinden olmak üzere kaldırılmış olmayub Amasya'nın yeniden binâsı esâmî-i cedîdenin iştihârını ve esâmî-i kadîmenin nisyânını mûceb olmuşdur. Bununla beraber Helkis, Venk, Mağdinus ve Ayavasıl gibi esâmî-i Rûmîye kalmışdır. Dokuz yüz senelik bir İslâm memleketinde bin senelik esâmî-i Rûmiyyenin kaldığı düşünülürse diğerlerinin ref'i, siyâset-i istikbâl değil tabi'at-ı hâl muktezâsı olduğu tebeyyün ider.

Her zerresi âlûde-i eltâf-ı ekâbir
İzhâr idiyor âleme bin türlü mefâhir

Olmuşdu mahallâtı bütün hayra mezâhir
Hep şâhid-i âdil buna âsâr-ı Amasya **/105/**

Şimdiye kadar selâtin, vüzerâ, ümerâ gibi ekâbir-i İslâmîyenin bezl-i nükûd ve ebrâz-ı semâhat iderek Amasya'da inşâ itdirdikleri âsâr-ı celîle Amasya içün birer mefhâret ve bânileri içün de birer menkabet teşkîl itmekdedir. Amasya'nın hâvî olduğu mahallâtı, bu âsâr-ı fâhirenin mezâhir-i hasenâtı olduğu cihetle ibtidâ esâmî-i mahallât hurûf-ı hecâ tertîbi üzere tafsîl ve ba'dehû bu mahâllât içinde bulunan cevâmi' ve mesâcid-i şerîfe ve hamâmât vesâ'ire izâh ve medârîs ve mekâtib, zevâyâ, imârât ve türbeler hâssaten mevki'lerinde zikr olunur.

1-İslâm Mahallesi:

Amasya'nın şârk tarafında Gedikli Kaya eteğinde vâki' olub şârken Gedikli Kaya eteğindeki bağlar ve garben Dere ve cenûben Temenna Mahallesi ve şimâlen Yassı Kaya ile mahdûddur. 813'de Amasya kadısı olub ***"Saru Kadı"*** dimekle meşhûr olan Bedreddin Mahmud Buhârî kerîmesi ve hattât-ı meşhûr Hamdullah Efendi'nin 'ammesi Eslem Hâtûn nâmına mensûbdur. Kuyûd-ı atîkada Eslem nâmıyla mukayyed olduğu halde elsine-i âmmede İslâm Mahallesi diye meşhûr olmuşdur.

Bu mahallede fâzıla-i mû'mâ-ileyha Eslem Hâtûn bir mescîd-i şerîf ve yanında bir mekteb ve çeşme binâ iderek 848'de evkâfını tanzîm itmişdir. Zevci Cemâlî Mehmed Çelebi evlâdı olan Kemâl Çelebi ve

bunun evlâdından Şeyhü'l-İslâm Cemâlî-zâde Ali Çelebi ve **/106/** diğer evlâdı mütevellî olub ba'dehû münkarız oldukları zann olunur. Bu mahalleden müşârün-ileyh Zenbilî Ali Efendi gibi Şeyhü'l-İslâm ve Pîrî Mehmed Paşa gibi sadr-ı a'zam zuhûr itmişdir.

2-Eski Kethüdâ Mahallesi:

Sultân Bâyezid Hân Câmi'-i şerîfinin şârk tarafında vâki' olub şârken Köprübaşı ve garben Sultân Bâyezid Tab-hâne sırası ve cenûben Boza-hâne ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. 835 tarihine kadar Amasya vâlisi Yörgüç Paşa'nın kethüdâsı olarak zâbıta-i belediye ve adliye vezâ'ifinde pek ziyâde adl ü şöhrete mâlik olan el-Hâcc Mehmed Ağa'nın irtihâlinde yeni gelen kethüdâ dahî Mehmed Ağa nâmında bir zât olduğundan evvelki Mehmed Ağa'ya ***"Eski kethüdâ"*** dinmiş ve ikâmet eylediği bu mahalle Eski kethüdâ nâmıyla şöhret bulmuş olduğu tetebbu'ât-ı tarihiyyeden anlaşılmışdır.

Bu mahallede mû'mâ- ileyh eski kethüdâ el-Hâcc Mehmed Ağa bir mescid-i şerîf binâ ve bedestân içinde sekiz kadar dükkân vakf iderek ***"Kapusu Kıble Mescidi"*** nâmıyla meşhûr olmuşdur. Hakîkaten kapusu kıble tarafına tasâdüf itmişdir. 1011 harîkında muhterîk olarak ***"Hacı Efendi"*** dimekle meşhûr kuzâtdan Çavûş-zâde el-Hâcc Mehmed Efendi 1018'de müceddeden inşâ ve bedestân içinde üç dükkân vakf itmiş ve ba'dehû mahdûmu Sarı Mehmed Ağa 1057'de yine bedestânda kâ'in iki dükkânını vakf iderek pederinin vakfını tevsi' itmişdir.**/107/**

Dergâh-ı âlî kapucı-başılarından Hâcı Efendi-zâde el-Hâcc Ahmed Ağa, bu mescid-i şerîfin önünde ve hânesi ittisâlinde 1180'de ve a'yândan Yeğen-zâde Hüseyin Beg 1218'de hânesi önünde bir çeşme binâ itdikleri gibi Kalaycı-zâde el-Hâcc Ömer Ağa dahî Kâşifîye Medresesi önünde 1179'da diğer bir çeşme inşâ eylemişdir. Bu mahalleden Hâcı Efendi-zâde Ömer Paşa ve Yeğen-zâde Ömer Paşa gibi vüzerâ ve pek çok a'yân zuhûr itmişdir. Bu mahalle kadîmen ***"A'yân Mahallesi"*** olarak şerefini muhâfaza itmekdedir.

3-Üçler Mahallesi:

Sultân Bâyezid Câmi-i şerîfinin kıble tarafında, Alişir Mahallesi yerinde vâki' olub şârken Deve-hâne ve garben Receb Mahalleleri ve cenûben bir kısmı mezârlık ve bir kısmı da Kübceğiz Mahallesi ve şimâlen şose yolu ile mahdûd ve Simre belde-i kadîmesinden ma'dûddur. Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin devr-i hümâyûnlarında fevkalâde nüfûz ve ikbâlî hâ'iz olan mu'allim-i sultânî Niğdeli-zâde Sûfî

Bâyezid ve amucası Feyzullâh ve Ya'kub Çelebiler'e elsine-i âmmede ***"Üçler"*** dinüb bunlar bu mahallede ikâmet iderek burada bir hâne derûnunda medfûn oldukları mûnasebetle, Üçler Mahallesi dinmişdir.

Bunların orada ikâmeti 815 tarihlerine kadar devam idüb tesâdüfât-ı garîbeden olmak üzere 921 tarihine kadar bu mahallede ikâmet ve Şehzâde Sultân Ahmed'e hulûl iderek fevkalâde **/108/** hâ'iz-i nüfûz ve i'tibâr olan Kutbeddin Ahmed, Kutbeddin İsâ ve Kutbeddin Mahmud nâm üç müfsîd-i İrânîye de ***"Kutublar"*** ve ***"Üçler"*** dinmiş olduğundan ***"Üçler"*** nâmı iştihâr itmişdir. Birinci üçler, 850'de tanzîm idilen Kadı Abdurrahman Muslihî vakfiyesinde ve ikinci Üçler, **Feridun Beg Münşe'âtı**'nda muharrerdir.

Bu mahallede Üçler'den Feyzullah Çelebi'nin ahşâb olarak binâ eylediği câmi'-i şerîfi, 1011 harîkında yandığından 1018'de mevâlîden Sa'di Çelebi etrâf-ı erba'ası kâr-gîr ve üzeri ve minâresi ahşâb olarak müceddeden binâ ve yanında bir mekteb ve çeşme ve ders-hâne inşâ iderek Üçler Mahallesi'nde iki hânesini ve İbâdullah çarşusunda beş, Aşağı-pazarda iki ve Bakkallar içinde üç dükkânını ve Kurşunlu Mahallesi'nde üç hânesini bu câmi'i ve hayrâtının ta'mîr ve mürtezikasına 1039'da vakf itmişdir.

Bu mahallede Üçler ve Yediler gibi ricâl medfûn olub ekserîsinin türbesi olduğu münâsebetle âtîde türbeler bahsinde zikr idilecekdir. Hâce-i Sultânî Ömer Efendi ve Diyarbekir beglerbegisi Ahmed Paşa gibi pek çok ekâbir bu mahalleden zuhûr itmişdir. Bu mahallenin müntehâ-yı şârkîyesinde bulunan Saka sokağı, meşhûr yeniçeri serdârı Saka-oğlu İbrâhim Ağa 1140 tarihine kadar burada ikâmet itdiği münâsebetle meşhûr olmuşdur. Bu mahallede Şa'bân-zâde el-Hâcc **/109/** Mehmed Ağa'nın ve Kâtib-zâde es-Seyyid el-Hâcc Osman Ağa'nın birer çeşmesi vardır.

4-Uzun Mustafa Mahallesi:

Burma Minâre Câmi'-i şerîfinin şimâlinde ve Şehinşâh mülki yerinde vâki' olub şârken Dere ve garben Hâce Süleyman ve cenûben Kılıçcı ve şimâlen Kazancı Mahalleleriyle mahdûddur. A'yân-ı tüccârdan olub Sultân Mehmed Hân-ı sânî ve Sultân Bâyezid Hân-ı sânî taraf-ı hümâyûnlarından mükerreren Mısır'a sefâretle i'zâm buyurulan Hâce el-Hâcc Mustafa Çelebi bu mahallede 905 tarihine kadar ikâmet itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir.

Hâce-i mû'mâ-ileyhin bu mahallede bir mescid-i şerîfi ve mektebi ve çeşmesi olub bunları idâre idecek emlâkını 900'de vakf ve tevliyetini mahdûmû ulemâdan el-Hâcc Muhyiddin Mehmed Çelebi'ye ve evlâdına

tahsîs itmişdir. Bu mescid-i şerîf mükerreren yandıysa da ahfâdının himmetleriyle i'mâr idilerek el-yevm ma'mûr bulunmuşdur. Çeşmesi mevcûd ise de mektebi yokdur.

5-Bâyezid Paşa Mahallesi :

Kuş Köprü'nün cenûbunda kadîmen Foka Mahallesi yerinde olub şârken bağlar garben dere cenûben Savakça Mahallesi ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. 816 tarihine kadar bu mahallede ikâmet iden vüzerâ-yı 'azâm-ı Osmaniyye'den Yahşî Beg-zâde Bâyezid Paşa nâmıyla tesmiye idilmişdir.

Vezir müşârün-ileyhin bu mahallede Irmak kenarında musanna' bir câmi'-i **/110/** şerîfi ve şârk tarafında bir misâfir-hâne ile bir de imâret-hânesi vardır. Bunları 817'de ikmâl idüb 820'de vakfiyesini tanzîm itmişdir.

Câmi'-i şerîf; önü ırmak ve etrâf-ı selâsesi duvar ile muhât olub bu dâ'irenin orta yerinde vâki'dir. Cebhesi mermerden ve etrâfı taşdan yapılmış olub önünde iki maksûresi ve her birinde mermer üzerine çiçekli, ufak birer havuz ve yanında latîf bir minâresi vardır. Derûnunda iki tarafı birer hücre-i vâsi'a olub bu iki odanın arası câmi'-i şerîfdir. Fakat zemîni 'umûmen düz olmayub nısf-ı ûlâsı nısf-ı esfelinden bir arşun yüksekdir. Her bir nısfı birer murabba' teşkîl ider.

Mihrâb ve minberi gâyet zarîf olub ufakdır. Kapusu cesîm, gâyet musanna' olub üzeri ve yanları mermer üzerine kabartmalı çiçekler ile müzeyyen ve menkûşdur. Vakfiyesi câmi'-i şerîfin dışında kubbenin müstenid olduğu murabba' kemerde kuşağa müşâbih kırmızı mermer üzerinde mahkûk olduğu gibi kapusu üzerinde şu ibâre-i arabiyye mahkûkdur: ***"Enşe'e hazihi'l-imârete'l-mübarekete fi-eyyâmi devleti's-Sultani'l-a'zam eş-Şâhinşâh el-mu'azzam es-Sultan Muhâmmed bin es-Sultâni'l-merhûm Bâyezid Hân hallede'llahu sultanehu el-emirü'l-kebîr el-vezirü'l hatîrü'l-mufahham Bâyezid Paşa azzama'llahu celâle kadrihi fi-tarihi muharrem sene seb'a aşrete ve semâne mie."*****/111/**

Bu câmi'-i şerîfi, mi'mâr-ı meşhûr Şemseddin Ahmed Şâmî nâm bir üstâz-ı mâhir yapub ismini kapusının sol tarafına hâk itmişdir. Bu câmi'-i şerîfin derûnunda kâ'in iki hücre ders-hâne olub bir medrese i'tibâriyle ulemâdan hayli zevâta ve 1210'da Veysî Beg-zâde es-Seyyid el-Hâcc Mehmed Efendi'ye ve ba'dehû evlâdına tevcîh idilmişdir. Tevliyeti evlâdına meşrût iken münkarız olmalarıyla 1100 tarihlerinden i'tibâren enderûn-ı hümâyûndan muharric emekdarâna tevcîh ve 1251'de Evkâf-ı hümâyûn nezâretine ilhâk buyurulmuşdur.

İmâret-hâne‘nin şârkında Kuş Köprü hizâsında Kumacık Hamamı nâmıyla bir hamam-ı meşhûr olub küçük kapu ağası İyas Ağa, Kocacık Hâce Ahmed Çelebi-zâde Hâce Mehmed Çelebi‘den iştirâ eylediği arsa üzerine 900'de bu hamamı inşâ ve ikbâl itmişdir. Kocacık arsası üzerine yapıldığı münâsebetle ***"Kocacık Hamamı"*** ve ba'dehû galat olarak ***"Kumacık Hamamı"*** dinmişdir.

Mû'mâ-ileyh İyas Ağa bu hamâmı; şârk tarafında yaptırdığı sekiz hâne ve Bâyezid Paşa dâ'iresinin kapusu önünde vâki' değirmen ve yanında bir bağçe ile beraber 900'de vakf ve hâsılâtını Şamlılar Mahallesi‘nde kâ'in câmi'i ve medrese ve mektebine tahsîs itmişdir.

Bâyezıd Paşa Câmi'-i şerîfinin kıble tarafında Kirazlı Dere‘ye gidecek yolun civârında ümerâdan Gâzi Beg 937'de bir **/112/** mescid-i şerîf ve önünde bir çeşme ve ittisâlinde bir mekteb binâsıyla emlâkını vakf eylediği mukayyeddir.

Bu Gâzi Beg'in çeşmesi garbında dere kenarında kâ'in bir dâ'ire-i cesîme içinde Karabağî eş-Şeyh el-Hâcc Hamza-i Nigârî Efendi hazretlerinin nâmına inşâ idilmiş bir câmi'-i şerîf ve ittisâlinde müşârün-ileyhe mahsûs bir türbe-i âlîye ve garb tarafında ahşâbdan bir medrese ve önünde şadırvân ve şimâlinde bir ders-hâneyi hâvî dâ'ire-i mahsûsa vardır.

Bu câmi'-i şerîf ve müştemilâtının esâsı 1304'de vaz' olunarak Şirvân eyâletinde mukîm olan hulefâdan Veysî Efendi-zâde eş-Şeyh el-Hâcc Mahmud Efendi tarafından cem' ve irsâl idilen i'ânât-ı nakdiye ve Amasya'da Mîr Hasan Efendi tarafından ifâ idilen nezâret ve ʿumûm mürîdân taraflarından bezl idilen mesâ'i-i ciddiye sâyesinde her tarafı taşdan olarak 1310'da kısmen ikmâl ve tedrîcen müştemilât-ı sâ'iresi de itmâm idilmişdir.

Bu câmi'-i şerîf ve türbenin binâsı latîf ve minâresiyle mermerden masnû' minber ve mihrâbı gâyet zarîfdir. Mîr Hüseyin Efendi‘nin irtihâline binâ'en hitâm bulan tevliyet ve nezâreti Şeyh Mahmud Efendi-zâde Veysî ve Mehmed Efendilere intikâl iderek 1326'da bunların ma'rifetiyle cebhesi de hitâm bulmuş ve bu hayrâtın idâresine kâfi evkâfı bunlar tarafından tânzîm idilmişdir.**/113/**

Bu câmi'-i şerîf ile Kumacık Hamamı arasında kâ'in bir mevkide Fransız Jojuyet hey'et-i ruhâniyesi 1300'de bir kilisa ve mekteb ve cesîm bir dâ'ire-i mahsûsa inşâ iderek misyonerliğe mahsûs olan ta'limâta tevfikân icrâ-yı hareket itmekdedirler. Sadr-ı esbâk Kara İbrahim Paşa bu mahallede tevellüd itmişdir.

6-Boza-hâne Mahallesi:

İbâdullah Çarşısı'nın iki tarafında ve Emir Seyfeddin Sunkur Mülkü yerinde vâki' olub şârken Hâce Süleyman ve garben Deve-hâne ve cenûben Çeri-başı ve şimâlen eski Kethüda Mahalleleriyle mahdûddur. Şehzâde Sultân Ahmed devrinde bozanın ta'mim eylediği esnâda bu mahallede cesîm bir boza-hâne inşâ idildiği münâsebetle 900 tarihinden i'tibâren ***"Boza-hâne Mahallesi"*** dinmeğe başlanmışdır.

Bu mahallede 873'de Acem Ali Ağa bir çeşme binâ idüb 931'de mevâlîden meşhûr Ubeydullah Efendi, bir mescid'-i şerîf inşâ ve bir hân ile on dükkân ve iki hâne vakf itmişdir. Câmi'-i şerîfe ve önünde buluunan çarşuya ***"Ubeydullah"*** nâmı virilmiş ve ba'dehû galat olarak ***"İbâdullah"*** dinmişdir. Bu câmi'-i şerîf 1011 harîkında yanmış olduğundan molla-yı mu'ma-ileyhin hafidî kâ'im-i makâm-ı nakîbü'l-eşrâf es-Seyyid Şükrullah Efendi bin Yahya Çelebi ibn Mehmed Çelebi bin Ubeydullah Efendi tecdîden i'mâr itmişdir.

1143 harîkında tekrar muhterîk olarak bi'l-külliye evkâfı zâyi'**/114/** olduğundan a'yândan Serrâc-zâde el-Hâcc Mehmed Ağa 1147'de müceddeden inşâ ve önünde bulunan beş dükkân ile yukarısındaki dört dükkân ve arkasındaki hânesini vakf ve 1271 harîkında yine muhterîk ve evkâfı da zâyi' olmuşdur.

1273'de erbâb-ı hayrât i'ânesiyle câmi'-i şerîf ve dükanları müceddeden inşâ idilmiş olduğu halde 1304 harîkında dahî yanmış olduğundan müftî-i memleket Gürcü el-Hâcc Osman Hilmi Efendi delâlet iderek dükkânlarıyla beraber müceddeden i'mâr idilmişdir. Ancak dört dükkânıyla bir hânesi ve mukaddemen on dükkân ve bir hânı mülke tahavvül itmişdir.

Bu câmi'-i şerîfin şârk tarafında Katib-zâde Mehmed Rıf'at Efendi bin Lutfullah Efendi pederinin vasiyetini infâz iderek 1250'de kar sebîli inşâ ve bir dükkân vakf ve haziran, temmuz ve ağustos aylarında oraya kar konmasını şart itmişdir. Sebîlin üzerinde kitâbesi vardır.

7-Pirinçci Mahallesi:

Savakca deresinin garb tarafında ve saray altında vâki' olub şârken Savakca deresi, garben Mehmed Paşa, cenûben Ya'kub Paşa Mahalleleri ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. Sultân Bâyezid Hân-ı sânî ümerâsından Pirincci Sinan Beg burada ikâmet ve bir mescid-i şerîf ve mekteb inşâ ve emlâkını bunlara vakf ve tahsîs itdiği münâsebetle 912 tarihinden i'tibâren ***"Piriçci Mahallesi"*** dinmişdir. Bu mahallede bir dârü'l- hâdis ve bir zâviye olub karîben **/115/** izâh olunur. Vüzerâdan

Gümüşhâneli Ali Şefik Paşa bu mahallede ikâmet itdiği münâsebetle şose yolunun cenûb taraflarına ***"Şefik Paşa Bağçesi"*** dinir idi.

8-Pervâne Beg Mahallesi:

"Burma Minâre" dimekle meşhûr câmi'-i şerîfin taraf-ı garbiyesinde vâki' olub şârken Uzun Mustafa garben Acem Ali cenûben Çırakcı şimâlen Hâce Süleyman Mahalleleriyle mahdûddur. Büyük Pervâne Beg'in birâder-zâdesi İzzeddin Mehmed Pervâne Beg 700 tarihine kadar bu mahallede ikâmet itdiği münâsebetle ***"Pervâne Beg Mahallesi"*** dinmişdir.

Bu mahallede kâ'in Burma Minâre Câmi'-i şerîfini ümerâ-yı Selçûkîyeden Necmeddîn Ferruh[26]'un binâ eylediği kapusu bâlâsında mahkûk ve dâmâdı bulunan müşârün-ileyhe Pervâne'nin 699'da ikâmetini tanzîm itdiği vakfiyesinden müstebândır.

Bu câmi'-i şerîfin etrâf-ı erba'ası kâr-gîr olub üstü ahşâbdır. Şeklen cenûbe doğru mustatîl olub derûnu tûlen üç kısma münkasımdır. Cenâhlarında taşdan murabba'ü'l-şekl üçer sütun olub binâsı gâyet metîndir. Cebhesinde devr-i Selçukîye â'id ihtişâm ve ziynet yokdur. İki türbesi, bir kütüb-hânesi, bir minâresi vardır.**/116/**

Kapısı kâr-gîr olub bâlâsında taşa hakk idildiği halde kireç üzerine yazılmış gibi duran bir kitâbesi vardır. Bu kitâbe yaş kireç üzerinde parmakla yazıldıkdan sonra doldurulmuş olduğunu ihtâr idecek bir şekl-i girift üzere hakk idildiğinden kemâl-i müşkilât ile okunabilmişdir. Kavis şeklinde yazılmış olan ibâre şudur: ***"Ummira hazihi'l-imâretü'l-mübâreketü fi-eyyâmi'd-devleti's-sultani'l-a'zam Gıyasu'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Keykubâd bin Keyhüsrev edâma'llahu saltanehu."*** Bu yazının altında düz olarak şu yazılmışdır.

"'Âmiru hazihi buk'ati'l-Mübâreketi el-Abdü'z-za'if emirü's-Sayd Ferruh bin Selçuk bin Yusufu'l-hazin gafara'llahu fi'l-evâhiri rebi'i'l-mübârek senete tis'in ve sitte mie."

Şu câmi'-i şerîfin gerek şeklinde gerek tarz-ı inşâsında kilisaya müşâbih bir ciheti olmadığı halde Vital Köyne **Asyâ-yı Osmânî** nâm eserinde Bizans İmparatorluğu'nda bulunmuş olan Komnen Hânedânı tarafından binâ idilmiş bir kilisa olduğunu yazıyorsa da şekl-i hâzırı bunu tasdike müsâ'id değildir. Belki yeri Komnen kilisası olabilir.

Tevliyeti Pervâne Beg-zâdelerde iken münkariz olub Mü'eyyed-zâdelere irsen intikâl eylediği esnâda 999'da bu câmi'-i şerîf zelzeleden

---

[26]**İkdü'l-Cumân**'da bu zâtın nâmı ***"Fürûc" "Fürûh"*** olmak üzere mestûr ise de câmi'-i şerîfin kapusu balâsında ***"Ferrûh"*** nâmı mahkûkdur.

musâb ve 1011'de büyük yangında muhterîk olduğundan /**117/** mütevellî Mü'eyyed-zâde Pîrî Çelebi i'mâr ve önünde ahşabdan bir minâre inşâ ve 1143 harîkında tekrar muhterîk olmakla mütevellî Vasi' Çelebi-zâde es-Seyyid el-Hâcc Ahmed Efendi ta'mîr ve minâresini taşdan burma olmak üzere binâ itdirmişdir.

Bu câmi'-i şerîfin zaman-ı binâsında câmi'i olmak üzere yapıldığı vakfiyesinden müstebân iken Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin câmi'i hitâm buldukda cemâ'at-ı müslimînin bir câmi'ide ictimâʿ maksadıyla Yukarı-pazar kısmında olan bi'l-cümle cevâmîden minber kaldırıldığı esnâda bu câmi'iden dahî kaldırmış idi. Muahharen câmi'-i sultânîde cemâ'atın izdihâmı diğer cevâmîde minberin vaz'ını icâb eylediğinden 1146'da bu câmi'-i şerîfde dahî minber vaz' ve Hâfız Hüseyin Efendi hatib nasb olunmuşdur.

1147'de kibâr-ı muhaddisînden Hıfzı-zâde el-Hâc Osman Fâ'ik Efendi câmi'-i şerîfin önünde bulunan türbenin üzerinde mevcûd odayı kütûb-hâne ittihâz ve bi'l-cümle kitablarını oraya vaz' ve vakf itmişdir. Mu'ahharen hafız-ı kütüblerin vazifelerini bilmedikleri cihetle bütün kitabları emânete virilmiş ve ba'dehû virildiği yerden istirdâd idilmemiş olması ziya'ına sebeb olmuşdur. Şimdi kütüb-hâne var, kitablar yokdur. Türbeye dâ'ir izâhât-ı tarihiyye karîben zikr idilecekdir.

Bu câmi'-i şerîfin garb tarafında yol önünde bulunan dört göz abdest-hâne a'yândan esbâk kâ'im-makâm-ı nakibü'l-eşrâf Mumcu /**118/** -zâde es-Seyyid Mustafa Ağa 1098'de yaptırmış ve her birine su akıtmışdır. Ve ba'dehû ta'mîr ve ihtiyâcına sarf olunmak üzere bakkallar içinde dört dükkânını vakf eylediği vakfiyesinden müstebân ise de dükkânlar mülk ve abdest-hâneler de harâb olmuşdur.

Bu mahallede kâ'in Sungurlu Medresesi ve Darb-hâneci Tekyesi karîben izâh olunur. Çarşı başında görülen mescid 1100'de a'yândan Eligüzel el-Hâcc Mehmed Ağa binâ idüb miktâr-ı kâfi akar vakf ve önünde bir çeşme inşâ itmişdir. Bu mescid mükerreren yanub ahfâdı yaptırmış ve ba'dehû yine harâb olduğundan 1310'da Sandık Emîni-zâde Mustafa Reşid Efendi müceddeden ihyâ iderek bânî-i sânî olmuşdur.

Bu mahallede Peçeli-zâde Hasan Paşa'nın mevâlîden Hıfzı Abdurrahman Efendi'nin ve a'yândan Acem Ali Ağa'nın birer çeşmeleri vardır. Acem Ali Ağa'nın çeşmesi ma'lûm ve mu'ayyen ise de bir kaç daha çeşme olduğundan diğerleri ta'yîn olunamadı. Yalnız Darb-hâne Tekyesi'nin önünde bulunan çeşme Hasan Paşa'nın zann olunur.

9-Tatar Mahallesi:

Şamlar Mezârlığı şimâlinde ***"Gülüs"*** nâmıyla meşhûr olan mevkide olub şârken şose yolu garben Ahmak Bağları, cenûben mezârlık ve şimâlen Gülüs ile mahdûddur. 1295 tarihinden beri orada iskân idilen Tatarların vürûduyla teşekkül **/119/** itmişdir. Defatîr-i Mîriyede ***"İhsâniye Mahallesi"*** nâmıyla tesmiye ve kayd idilmiş ise de elsine-i âmmede Tatar Mahallesi nâmı galebe itmişdir.

Bu mahallede sâkin olan Tatarlar gâyet çalışkan, mütedeyyin oldukları münâsebetle ortasında bir mescid-i şerîf binâ itmişlerdir. 1316'da Amasya ağniyâsından Zileli Hâcı Veli-zâde el-Hâcc Hasan Efendi bu mescid-i şerîfin yanında bir mekteb-i latîf inşâ iderek mahallenin şerefini tezyîd ve intişâr-ı ma'ârife himmet itmişdir.

Bu mahallenin kısm-ı şimâlisini işgâl iderek diğer kısımları çayırlık olan mevki'-i latîf, öteden beri Gülûs nâmıyla meşhûr ve müte'ârifdir. Bu nâm yukarıya doğru ve ne kadar araştırılırsa mesela 727 ve 635 ve 573 tarihlerine kadar taharrî idilirse aynen mevcûd olduğu görülür. Şu halde bu isim Amasya fethinden mukaddem olduğu anlaşılır. Bu Gülûs'un şimâl-i şârkîsinde kâ'in bağlara ***"Taraput Bağları"*** dindigi de Amasya fethinden mukaddem olduğu anlaşılır.

Bu isimlerin zâhiri Pont hükûmeti devrinden beri burada alem olarak kaldığını iş'âr ider. Çünkü: Gülüs nâmı ya Arkilus yahud Lüküllüs isimlerinden muhaffef olarak kalma bir şeye benzer. Tarihen mazbût olduğu üzere Arkilus yahud Arkilâüs Pont kralı yedinci **/120/** Mihrdâd meşhûr bir kumândân isimdir ki burada ikâmet eylediği münâsebetle tesmîye idildiği zann olunur.

Lüküllüs dahî Roma kumandanlarından meşhûr bir genarelin ismidir ki Mihrdâd ile muhârebe iderek gâlibâne Amasya'ya girdiği tarihen ma'lûm olub burada bir müddet hayme-nişîn **i**kâmet olduğu münâsebetle tesmîye eylediği de maznûndur. Fakat: Taraput lafzına dâ'ir bir vesika-i tarihiye bulunamadı. Tura Pont, Pont kanunu ta'birinden muhaffef olduğunu zann ittirir ise de bunu takviye idecek bir şeye tesâdüf idilemedi.

10-Temennâ Mahallesi:

Zincirli Kaya'nın şimâl eteğinde ve ümerâ-yı Dânişmendiyye'den Fetih Gâzi Bahçesi yerinde olub şârken Zincirli Kaya garben ve cenûben dere ve şimâlen İslâm Mahallesi ile mahdûddur.

Amasya'da şehzâdegân meddâhlarından ve İran şu'arâsından Temennâ-yı Nişâburî bu Fethiye Bağçesi'nde ikâmet itdiği münâsebetle 820 tarihinden beri tesmîye ve kayd idilmişdir.

Hızır Paşa'nın kethüdâsı Hüsameddin Ağa bu mahallede ikâmetle 874'de kâr-gîr bir mekteb ve bir çeşme ve civârında su gözünü inşâ ve evkâfını 878'de tanzîm itmişdir. Vakfiyesinde, Hüsâmeddin Temennâyî muharrerdir. Ve ümerâ-yı Osmaniyyeden Torumtây evlâdından ikinci Kaya Paşa 975'de kâr-gîr bir câmi'-i latîf binâ ve emlâkını buraya vakf itmişdir.**/121/**

11-Camî'-i Enderûn Mahallesi:

İçerişehir'de Hâtûniye Mahallesi'nin civârında olub Karatay Mahallesi'nden tefrîk idilmişdir. Şârken Saray, garben Karatay cenûben Yeşilırmak, şimâlen Kal'a-i Bâlâ ile mahdûd olub ortasında Enderûn Câmi'i nâmıyla meşhûr câmi'-i şerîf bulunduğundan bu câmi'e nisbet idilmişdir.

Bu câmi'-i şerîf, 612 tarihinden beri ele geçen ekser vesâ'ik-i atîkada, ***"Camî'-i Enderûn"*** nâmıyla mestûr ve ba'zılarında ***"Camî'-i Gâzi Beg"*** ünvânı mezkûr olduğuna bakılırsa Dânişmendiyye hükümdârı Melik Şemseddin İsmail Gâzi Beg yahud Melik İzzeddin Mehmed Gâzi Beg tarafından 635 tarihinden evvel binâ ve İç Kal'a'da bulunduğu münâsebetle ba'dehû ***"Camî'-i Enderûn"*** tesmiye idildiği zann olunur.

Bu zannı takviye iden sebeb câmi'-i şerîfin tarz-ı inşâsıdır. Bu câmi'-i şerîf; şeklen murabba' ve her tarafı kırmızı tuğladan masnu' olub duvarı yüksek, içi geniş ve üstü ahşâbdır. Şârk tarafında takrîben on üç metre kadar katrında gâyet kalın bir minâresi olub bu kadar katra göre irtifâ'ı ancak onbeş metre kadardır. Âdeta büyük loğ taşına müşâbih olduğundan elsine-i âmmede ***"Loğ Minâre"*** dimekle meşhûrdur. Bu da kırmızı tuğladan yapılmışdır.

Hükümet-i Dânişmendiyye ricâli tarafından binâ idilen câmi'iler, **/122/** türbeler ekseriya bu şekil üzerine tuğladan yapıldığı tedkîk olunursa, bu câmi'-i şerîfin bânîsi müşârün-ileyhimadan beri olduğu zannı kesb-i kuvvet ider. Şamlılar Mezârlığı'nın kenarında bulunan türbe ile bu câmi'-i şerîfin ve Çalan Köprü'nün binâları arasında görülen müşâbehet ve Dânişmendiyye hükkâmından Yağıbasan Gâzi Beg'in Niksar kal'ası'ndaki câmi'i ve medresesi binâları mukayese idilirse bu câmi'-i şerîfin binâsı o devre âid olduğu teslîm olunur. Bu câmi'in de kilisadan dönme olduğu rivâyet idilmekde ise de bî-esas olduğu şübhesizdir. Çünkü, câmi'-i mezbûrun tarz-ı inşâsı ve şekli bu rivâyeti tekzîbe kâfidir.

Minâresi sonradan ilâve idilmiş olmayub câmi'i ile beraber yapıldığı meydandadır.

Bu câmi'-i şerîfin temeli taşdan yapılmış bir kaç kubbe ve sütun ve aralıklar üzerinde olduğu bi'l-müşâde sabitdir. Binâen-aleyh: ezmine-i kadîmede burada bir kilisa olub etrâfı dolarak yere gömülmüş ve bunun üzerine câmi'-i şerîf yapılmış bulunduğu şu rivâyeti tevlîd itse gerek:

Bu câmi'-i şerîf; kadîmen erbâb-ı hayrın vakf eylediği akârât ile idâre olunmakda iken 879'da Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin vâlide-i muhteremeleri Gülbahar Hâtûn bu câmi'-i şerîfin mesârif-i şer'iyesini idâre itmek üzere kura ve mezâri' vakf eylediği gibi Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Ahmed halîlesi **/123/** Gül Çiçek Hâtûn dahî civârında olan türbesinde cüz-hânlığa ve bu câmi'-i şerîfede devr-hânlığa meşrût olmak üzere 911'de akârât ve mezâri' vakf itmişdir.

12-Çırakcı Mahallesi:

Pervâne Beg Mahallesi'nden iken mu'ahharen tefrîk olunarak irice bir mahalle olmuşdur. Şârken Kılıççı, garben Acem Ali, cenûben Dârü's-Selâm, şimâlen Pervâne Beg Mahalleleriyle mahdûddur. Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Mustafa kurenâsından Çırakcı-zâde el-Hâcc Halil Çelebi bin Ahmed Çelebi bu mahallede ikâmet ve 957'de bir mescid-i şerîf inşâ ve evkâfını tanzîm itdiği münâsebetle, ***"çırakcı"*** tesmiye idilmişdir.

13-Çeri-başı Mahallesi:

Karakaya'nın şimâl eteğinde ve kadîmen ***"Sungur Mülkü"*** yerinde vâki'dir. Şârken, Acem Ali ve garben Deve-hâne ve şimâlen Boza-hâne ve cenûben Şehreküstü mahalleleri ve Karakaya ile mahdûddur. Amasya emîri Şâdgeldi Paşa ve ba'dehû Devâtdâr Ahmed Paşa devrinde ümerâ-yı be-nâmdan olan Çeri-başı Emînüddin Mehmed Çelebi bu mahallede ikâmet ve bir mescid-i şerîf inşâ itdiği münâsebetle ***"Çerî-başı Mahallesi"*** dinmişdir.

Bu câmi'-i şerîfin tarih taşı sökülmüş ve vakfiyesi de bulunamamış olduğundan tarih-i binâsı anlaşılamamış ise de emir mû'mâ-ileyhin 793 senesinde ber-hayat olduğu bu zaman tanzîm idilen vakfiye şuhûdundan istihrâc idilmiş olduğuna göre**/124/** bu tarihlerde binâ idildiği anlaşılır. Evlâdı 400 sene kadar mütevellî olarak bu câmi'i hüsn-i idâre idüb Yeniçeri çavûşlarından mütevellî-zâde el-Hâcc Halil Ağa 1197'de câmi'-i şerîfin şârk tarafına bir minâre-i beyzâ ilâve itmişdir.

Bu câmi'-i şerîfin binâsı, tarz-ı inşâsı, Serrâc-hâne Câmi'i binâsına müşâbîh olduğu ve her ikisinin de tarih taşları sökülmüş bulunduğu şâyân-

ı tedkîkdir. Evlâdından Amasya Müftisi Mütevelli-zâde el-Hâcc Ahmed Efendi 1118'de minber vaz' idüb evkâfını tevsi' eylediyse de mu'ahharen cümlesi de zâyi' olub nukûd-ı mevkûfeden mâ'adâ vakfı yok gibidir. 1281'de Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa bu câmi'i ta'mîr itdirmiş ve ba'dehû yine kubbesi akdığından muharririn pederi Abdî-zâde el-Hâcc Mehmed Ağa 1309'da üzerine bir ağdırma binâsıyla kubbeyi muhâfaza altına aldırmışdır.

Camî'-i şerîfin karşısında köşe başında bulunan hâne imâmete meşrûta vakfı olduğu gibi bu vakf hânenin iki hâne üstünde görülen arsa-i hâliye dahî cüz-hânlığına meşruta vakfı olduğu mütevâtirdir. Bu mahallenin aşağı kısmında Kaya Paşa 803 hudûdunda ve yukarı dere kısmında Mütevellî-zâde el-Hâcc Hasan Ağa 1145 hudûdunda birer çeşme yapdıkları gibi Acem Ali Ağa dahî 873'de câmi'-i şerîf ittisâlinde bir çeşme inşâ itmişdir.

14-Çıkrık Mahallesi:

Kuyûd-ı resmîyede ***"Şeyh Kırık ma Hânkâh*** **/125/** ***Mahallesi"*** nâmıyla mukayyed olan bu mahalle, kadîmen Hânkâh-ı Mes'ûdî Mahallesi yerinde olub şârken Üçler ve garben Şâmîce ve cenûben Kübceğiz ve şimâlen Receb Mahalleleriyle mahdûddur. ***"Şeyh Kırık"*** dimekle meşhûr Mehmed Çelebi burada ikâmet ve tekye civârında hücre-i mahsûsasında icrâ-yı riyâzet itdiği münâsebetle 841 tarihinden beri mahalle ***"Şeyh Kırık"*** nâmıyla meşhûr olmuşdur. Elsine-i âmmede ***"Çıkrık Mahallesi"*** dinir. Ba'zı ıstılâh-ı perdazlar ***"kırık"*** lafzını, ***"garîk"*** yazub ***"Şeyh Garîk"*** dimişlerdir.

Bu mahalle, Sultân Mes'ûdun binâ eylediği hankâh ile meşhûr olduğundan 560 tarihinden 840 tarihine kadar ***"Hankâh Mahallesi"*** dinmişdir. Burada câmi'-i şerîf ve mekteb ve çeşmeler kadîmen mevcûd olub ba'zı erbâb-ı hayrât bunların evkâfını tanzîm itmişlerdir. Meşâhir-i ulemâdan eş-Şeyh Osman Efendi bu câmi'in imâmı olduğu zaman pek ziyâde kesb-i umrân itmişdi.

15-Hacı İlyas Mahallesi:

Sultân Bâyezid Hân-ı sânî Câmi'-i şerîfinin garbında vâki' olub şârken Sultân Bâyezid Camî'i ve garben Yörgüç Paşa Camî'i ve cenûben şose yolu ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. ***"İmâret Arkası"*** da dinir. Ümerâdan Hâcı Nevruz Beg-zâde Hâcı İlyas Beg bu mahallede ikâmet ve mescid-i şerîf ve mekteb inşâ itdiği münâsebetle, bu nâmı almışdır.

Bu mahallenin garb-i şimâli tarafları ***"İnehân Önü"*** dimekle/**126**/ meşhûr olub elsine-i âmmede ***"İnehan Önü"*** dinir. Orada Sultân Eratna Beg ahfâdından İnehân Beg 790 tarihinden beri ikâmet eylediği münâsebetle tesmiye idilmişdir. Bu zâtın, ırmak kenarında binâ itdiği kasrının temeli el-yevm mevcûddur.

Şârk tarafları, Hâcı Beg-zâde Hamza ve İlyas ve Hızır Beglerin bağçesi iken 886'da Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretleri taht-ı hümâyuna cülûsunu müteâkib bunlardan iştirâ ve yerine bir câmi'-i şerîf ve medrese ve imâret-hâne ve tab-hâne ve şadırvân binâsını fermân buyurmuş olduğundan şehzâdeleri Amasya vâlisi Sultân Ahmed derhal infâz-ı emr-i âlîye mübâderet itmişdir.

Şehzâde-i müşârün-ileyh, câmi'-i şerîfin esâsına 886 recebinde şurû' iderek kâffe-i müştemilâtıyla beraber câmi'-i şerîfi 891 recebinde ikmâl itmiş ve bu hayrâtın etrâfını sur şeklinde murabba' ve kâr-gîr bir duvar ile ihâta itmişdir. Bu surun ikisi cenûbda, ikisi şimâlde birer de şârk ve garbde olmak üzere altı kapusu olub şimâl tarafı tamamıyla ırmağa nâzırdır. Gâyet geniş olan dâ'iresi bütün hayrâtı muhît olub câmi'-i şerîfin dört tarafı da gâyet latîf, işcâr, meşmûre ve gayr-ı meşmûreyi havî bir bağçedir.

Bu dâ'irenin orta yerinde câmi'-i şerîf binâ idilmişdir. Tûl ve arzı yüz seksener kadem olub dâhilen ortasında iki ve yanlarında üçer kubbesi ve şârk ve garb ve şimâl taraflarında birer /**127**/ kapusu ve ortada bulunan iki kubbenin istinâd-gâhı olmak üzere latîf, metîn bir kemeri vardır. Hâricen cebhesi beş kubbe ile mestûr olub bu kubbelerin direkleri yeşil ve siyah ile mülevvin yek-pâre mermerdir.

Şimâlinde kâ'in orta kapusu cesîm ve bal renginde mermerden masnu' olub, kapunun üzerinde görülen kabartmalı çiçekler şâyân-ı temâşâdır. İki tarafında, süklün gibi gâyet mevzûn iki minâresi; güya arş-ı a'lâdan Amasya üstüne inmiş iki nur fevvâresi gibi arz-ı endâm itmekdedir.

Sudûr-ı Selimiyeden Mevlâna İdris-i Bîtlisî **Heşt Behişt** nâm eserinde şu hayrât-ı şerîfe-i sultaniyeyi şöyle medh ü senâ idiyor. Câmi'-i şerîf hakkında:

Habbeza buk'a-i mübârek-cây
Kiresed rahateş be-halk-ı hudây

Kâ'im ânca şe'âir-i İslâm
Dâ'im ânca mevâhib-i in'am

Kandilleri hakkında:
Fe-ke ennehâ ve'ş-şemsü tesbağü semekeha
Haylün temregu fi-muzâbi'l-ascedi

Ke'r-ruhi lutfen ve hüve lev lem-yûda'
Tarfu'l-inâi le-kâne gayru mücessedi

Minâreleri hakında:
Dü nahl-i müsmir ez-murgan-ı hoş-hân
Be-zikr-i hak çü bülbül der-gülistân **/128/**

İmâret-hâne ve tab-hânesi hakkında:
An buk'a çü gülşen-i bahar'ist
Hurrem çü imâreti imâr'ist

Der-vey heme nimetî müheyya est
Ve ez-mun'im ü bâniyeş mühenna est

Herkes ki be dideneş şitâbed
Ez menzil-i ân inân ne-tâbed

Camî'-i şerîfin sağ tarafında, ya'ni garbında tafsilâtı âtiyen zikr idilecek bir medrese-i âliyesi ve sol tarafında ya'ni şârkında bir imâret ve ta'âm-hâne, a'şâr-ı ayniye anbârı ve imâretin ittisâl-i şimâlîsinde tab-hâne ya'ni misafir-hâne, esliha-i askeriyye debboyu ve bunun önünde garba nâzır ve hattâtîne mahsûs bir Darû't-ta'lim ıslâh-ı medâris komisyonu odası ve imâretin cenûbunda bir mekteb (Sultânîye mekteb-i ibtidâ'isi) ve câmi'-i şerîfin orta kapusu önünde latîf bir şadırvânı vardır.

Heşt-Behişt ve Mir'ât-ı Kâinât ve **Künhü'l-Ahbar**'da ve elsine-i âmmede tevatüren mezkûr olduğu üzre Fatih Sultân Mehmed Hân-ı sânî hazretlerinin şehzâdeleri Sultân Bâyezid Amasya ve Sultân Cem Karaman vâliliklerinde bulundukları esnâda Sultân Cem'in tahsîl-i saltanata teşebbüs eylediği, Sultân Bâyezid'a mün'akis oldukda bî-huzûr olduğunu gören Amasya meşâyih-i Halvetîyesinden Gümüşlü-zâde Pîr Hayreddin Hızır Çelebi ve Cemalî-zâde Pîr Cemaleddin Mehmed Çelebi Halîfe hazarâtı Sultân müşârün-ileyhi tesliye ve saltanatın kendisine **/129/** müyesser olacağını tebşîr ve te'min iderek Amasya'da, câmi'i ve medrese

ve imâret-hâne inşâsını ricâ itmelerine mahzûz olmuş ve akîb-i culûsunda hayrât-ı mezkûrenin inşâsını va'd buyurmuş idi.

886 rebiü'l-evvelinde saltanatı mukadder ve cülûsu müyesser oldukda va'd-ı sâbıkını incâz ve şehzâdesi Amasya vâlisi Sultân Ahmed'e mev'udunun ihyâsına dâ'ir bir emr-i âlî isdâr buyurduğu cihetle 886 recebinde binâ-yı hayrâta mübâşeret ve 891 recebinde ikmâl ve ancak beş sene zarfında itmâm idilmişdir.

Mustafa Vâzıh Efendi, **Amasya Tarihi**'nde diyorki: ***"Bu câmi'-i şerîfin binâsına feyz 890 tarihinde mübâşeret ve feyyâz 891 tarihinde ikmâl idildiği kapusu bâlâsında mâhkûkdur!"***

Orta kapunun sağ tarafında mermer taş üzerinde mahkûk olan hatt-ı celî şudur: ***"Veka'a hazâ'l-binâ imâden li-kulûbi'l-fukarâ ve'l-ahâli bi'l-emri'l-âli la-zâle nâfizen mede'l eyyâmı ve'l leyâlî mine's sultâni'l-a'dal el-a'zam müsta'bîdü erbâbi's-seyf ve'l-kalem bi-mehâsini'l-ahlâk ve mekârimiş-şiyem"***

Kapunun tam üstündeki mermer taş üzerinde:

"Üsvetü sâdâti'l-guzât ve'l-mücâhidîn kudvetü sanadid esâtini's-Selâtin sultânü'l-berreyn ve hakânü'l-bahreyn es-Sultân bin es-Sultân ebû'l-feth es-Sultân Bâyezid ibnü's-Sultân Muhammed bin Murâd Hân halleda'llahu mülkehu"/130/

Kapunun sol tarafında mermer taş üzerinde:

"Ve sultanehu ve efâza ale'l-alemin berrehu ve ihsânehu ve'ttefeka'l-ferâğ bi-avni'llah ve tevfikihi fi-recebi'l-şehri'l-mübârek sene ihdâ ve tis'îne ve semâne-mie ve li-kevni'l-binâ âmme'l-feyz kâne'l-itmâm 'âmme feyyâz ketebehu ed'afe'l-'Abdî'l-âlî ibn mezîd.

Şu hatt-ı celî tevârihin naklini te'yîd eylediği halde Vâzıh Efendi merhûmu ***"ve li-kevni'l-binâ âmme'l- feyz kâne'l-itmâm âmme feyyâz"*** ibâre-i vazihâsı tağlid itdiği anlaşılıyor. Merhûm; ***"âmme'l-feyz"*** ile ***"âmme feyyâz"*** lafz-ı mürekkeblerini tedkîk ve ***"el-feyz"*** ile ***"feyyâz"*** kelime-i ma'rife ve münekkerelerini tefrîk itmemişdir.

Bu câmi'-i şerîf mükerreren zelzeleye ma'rûz olarak ibrâz-ı metânet itmiş ise de 999 muharreminde hâdis olan zelzele-i azîmede ön kubbe kemerleri ve imâretin kubbeleri rahne-dâr oldukda derhal i'mâr idilmişdir.

Fakat: 1079 zelzele-i müthişesinde iç kemeri çökmüş ve kubbeleri münhedim olub sağ taraf minâresi aşağı kuşağından kıbleye doğru devrilmiş ve sol minâresi dahî şârka doğru eğrilmiş ve imâret ve tab-hâne kubbeleri yarılmış olduğundan mütevellî Merzifonî İbrahim Ağa nâzır ve Ahmed Paşa-zâde Ali Beg mübâşir olarak bu kadar hasârât-ı azîme ve minâreler bir sene zarfında **/131/** tecdîden i'mâr idilmişdir. Bundan sonra

mükerreren zelzele hudûsunda ‘ârız olan hasar-ı hafîf, derhal ta’mîr idilerek imâreti şimdiye kadar hüsn-i muhâfaza idile gelmişdir. Câmi’-i şerîfin şimâl-i şârkî tarafında, ırmak kenarında Türidî-zâde el-Hâcc Ali Ağa 1197’de eyyâm-ı şitâda cemâ’atın sıcak su ile abdest almalarına mahsûs musluklar ve arkasında suyu ısıtmağa mahsus bir oda inşâ ve ormanda kâ’in bir bağını buraya vakf itmişdir. Buraya ***“Sıcak Su”*** dinir. Şimâl-i garbiyesinde kâ’in dâ’ire kapusunun önünde Keklik zâde el-Hâcc Ali Ağa evlâdından Ayşe Hâtûn 1227’de ufak bir şadırvân binâ ve bir dükkânını vakf itmişdir. Fakat o bağ ile bu dükkân ba’dehû zâyi’ ve mülk olduğundan hücre ve şadırvân da müşrif-i harâb olmuşdu.

Camî’-i şerîfin garb tarafında teberr-dârân-ı hassâdan Kâtib-zâde es-Seyyid el-Hâcc Osman Ağa 1236’da kar sebîli inşâ ve altı dükkân vakf ve oraya tahsîs itmişdir. Bunun önünde ya’ni şimâlinde, hâcegân-ı dîvân-ı hümâyundan Kapancı-zâde el-Hâcc Hüseyin Zeki Efendi 1258’de latîf bir muvakkit-hâne ve derûnunda bir kütüb-hâne ve önünde ya’ni şârkında ufak bir şadırvân binâ ve emlâkını vakf itmişdir.

1323’de vefât iden Yumuk-Osman-zâde Ahmed Necib Efendi‘nin metrûkât-ı mühimmesi mahdûmuna kalub bu da 1325’de vefât itmeden **/132/** sülüs malını hayrâta vasiyyet itmekle vârisi bulunan amucası Mehmed Hamdi Efendi infâz-ı vasiyyete kıyâm ve Sultân Bâyezid Câmi’-i şerîfi havlusunda dağ suyu bulunmadığını ve ırmak suyunun günlerce bulanık akmasından cemâ’atin bunaldığını nazar-ı dikkate alarak Sultân Bâyezid Mekteb-i ibtidâ’îsi garbında kâ’in duvarın önünde mükemmel bir kütüb-hâne ve bunun önünde Çakallar’dan sûret-i mahsûsada getirdiği su içün bir şadırvân binâsına 1327’de mübâşeret ve 1329’da ikmâl itmişdir.

Bu mahallede ***“Kutub”*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Ahmed Efendi 1028’de mescid-i şerîf ve ittisâlinde bir zâviye-i Halvetîye ve Çelebi Mehmed Efendi dahî 1018’de bir mekteb binâ iderek Kutub Ahmed Efendi akârât-ı mühimme vakf ve evlâdı hüsn-i idâre itmişler ise de mu’ahharen evlâdı münkarız ve akârâtı zâyi’ olarak mescid ve mekteb ve zâviye dahî müşrif-i harâb olmuşdur. Vüzerâdan Gürcü-zâde Hâfız Ali Paşa bu mahalleden zuhûr itmişdir.

16-Hacı Hamza Mahallesi :

Kubâ‘nın altında ve Fethiye Mahallesi‘nden ayrılmış bir mevki’de kâ’indir. Şârken Dere, garben Dârü’s-Selâm ve cenûben Kubâ ve şimâlen Fethiye Mahalleleriyle mahdûd olub Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin Amasya vâliliğinde lâlâsı ve müsteşâr-ı umûru olan İsa Beg-

zâde Hâcı Hamza Beg 873 tarihine kadar burada ikâmet itdiği münâsebetle tesmîye idilmişdir.**/133/**

Mir-i mû'mâ-ileyhe bu mahallede kârgîr bir mescid-i kebîr ve yanında bir mekteb ve çeşme binâ idüb evkâfını oğulları Ahmed, Mahmud, Kasım Begler tanzîm ve hayrâtını ikmâl itmişlerdir. Bu mescid-i şerîf, 1057 zelzelesinde musâb olduğundan Amasya mütesellimi Sefer Ağa ta'mîr itdirdiği münâsebetle ***"Sefer Ağa Mescidi"*** dinmişdir. Bu mahallede mû'mâ-ileyh Sefer Ağa bir çeşme daha inşâ eylemişdir. Buna da ***"Sefer Ağa Çeşmesi"*** dinir.

17-Hekim Çelebi Mahallesi:

Hızır Paşa Mahallesi'nin şârk tarafında olub el-yevm umrândan hâlî bir mevki'dir. Şârken Kamerüddin ve garben Hızır Paşa Mahalleleri ve cenûben tarîk-i âmm ve şimâlen Kırklar Dağı'nın eteği ile mahdûddur. Burada etibbâdan 890 tarihinde meşhûr olan Hekîm Bedreddin Mahmud Çelebi ikâmet itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir.

Bu mahallede Hekim mû'mâ-ileyhin bir mescidi ve kâ'im-makâm-ı nakîbü'l-eşrâf Mansur-zâde es-Seyyid Mehmed Çelebi'nin bir çeşmesi ve Nişancı-zâde el-Hâcc Hasan Ağa'nın bir mektebi olduğu kayden ma'lûm olub garb tarafında 1212'de Millî-zâde el-Hâcc Süleyman Beg'in teberrû' eylediği arsa-ı vasi'a üzerine eser-i cedîd konağı binâ idilmiş ise de 1293 harbinde bu mahalle olduğu gibi harâb olmuş ve sekenesi olan eytâm ve arâmil-i diğer mahâllâtda barınmışdır. El-yevm mezkûr konağın harâbesinden mâ'adâ mahalle olduğuna delâlet iden bir eser kalmamışdır.**/134/**

18-Hatuniye Mahallesi :

İçerişehir'de ve ırmak kenarında olub şârken Câmi'-i Enderûn ve garben Kurşunlu ve şimâlen Karatay ve cenûben Yeşilırmak ile mahdûddur. Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin halîleleri ve şehzâde Sultân Ahmed'in vâlide-i muhteremeleri Bülbül Hâtûn bu mahallede bir câmi'-i şerîf ve imâret-hâne ve şârk tarafında bir mekteb-i latîf binâ ve 915'de vakfiyesini tanzîm itdirmişdir.

Camî'-i şerîf; mustatîl bir dâ'ire-i cesîme içinde olub kâr-gîrdir. Yanında bir minâresi olub şârk ve şimâl tarafları bağçe ve garb tarafı imâret-hânedir. Kapusu bâlâsından kitâbe-i mahkûkesini hâvî tarih taşı sökülmüş olub tarih-i binâsı vesâ'ik-i atîkadan anlaşılmışdır.

Bu câmi'-i şerîfin garb tarafında Çukur Hamam nâmıyla meşhûr bir hamam olub Sultân Mes'ûd Selçukî ümerâsından Rıdvan Beg'in yaptırdığı vesâ'ik-i atîkadan müstebândır.

Amasya emiri Şâdgeldi Paşa'nın mülkü olub ba'dehû hâtûn müşârün-ileyhanın emlâkı 'idâdına dâhil olarak 915'de vakf idilmişdir. Tarih-i binâsı 550 olduğu tahmin olunabilir.

Bu mahallenin müntehâ-yı garbîsinde Yukarı Hamam'ın karşusunda ümerâdan Yahşî Beg'in kerîmesi ve sadr-ı esbâk Bâyezid Paşa'nın hemşiresi Paşa Hâtûn tarafından 821'de bir mescid-i şerîf binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu mahallede 'İdî-zâde Âkif **/135/** Mustafa Efendi'nin bir çeşmesi cârî olub diğer zevâtın dahî çeşmeleri var ise de suları münkatı' olmuşdur.

19-Hızır Paşa Mahallesi :

Amasya'nın garb-i şimâlîsinde ***"Ok Meydanı"*** üstünde kadîmen ***"Komennos Sarayı"*** ba'dehû ***"Kavak"*** dimekle meşhûr ve yüksek bir mevkide olub şârken Hekim Çelebi Mahallesi, garben Şeyh Cu'î bağları ve cenûben Ok Meydanı ve şimâlen Kırklar Dağı ile mahdûddur. Mîr-i mîrân Atabeg-zâde Hayreddin Hızır Paşa burada irtihâline kadar ikâmet ve câmi'-i şerîf ve medrese ve mekteb ve zâviye ve iki hamam ve müte'addid çeşme binâ itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir.

Paşa-yı müşârün-ileyh 870'de bu hayrâtını ikmâl ve evkâfını tanzîm idüb hayrâtının cümlesi de kâr-gîrdir. Câmi'-i şerîf; ufak ve şekli zarîf, bir minâresi latîf olub medresesi şârk tarafındadır. Önünde bir şadırvânı olub cümlesi bir dâ'ire içindedir. Câmi'-i şerîfin garb tarafında Çifte hamamı gâyet zarîf olub her sene kadınlar sünbül mevsiminde burayı ziyâret ve icrâ-yı tenezzüh itdikleri münâsebetle ***"Sünbül Hamamı"*** dinmişdir. Bu mahallenin aşağı tarafında esbâk Amasya mütesellimi el-Hâcc Hızır Ağa, 1061'de bir mekteb ve zâviye ve çeşme binâ itmişdir.

20-Hâce Süleyman Mahallesi:

Acem Ali Mahallesi'nin şimâlinde ve kadîmen Şehinşâh mülkü yerinde olub şârken Uzun Mustafa **/136/** ve garben Boza-hâne ve cenûben Acem Ali ve Pervâne Beg ve şimâlen Kazancı Mahalleleriyle mahdûddur. 878 tarihine kadar burada ikâmet iden a'yân-ı tüccârdan Şeyh Hamidoğlu Hâce el-Hâcc Süleyman Çelebi bu mahallede ikâmet itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir.

Hâce-i mû'mâ- ileyh bu mahallede bir mescid-i şerîf binâ ve evkâfını 878'de tanzîm itmişdir. El-yevm ***"Saman Pazarı Câmi'i"***

dimekle meşhûrdur. Mahdumu Pîr Mehmed Çelebi dahî şârk tarafında dere kenarında Sığır pazarının altında bir minâreli bir mescid-i şerîf binâ ve 913'de evkâfını tanzîm itdiği gibi halîlesi Kamer Hâtûn bint Ebubekir Beg dahî bu câmi'e eczâ vakf itmişdir.

Bu mahallede Bakkallar Çarşısı'nda Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin ibrik-dârı Ali Ağa da 890'da kâr-gîr bir mescid-i şerîf binâ ve evkâfını tanzîm idüb bu mescidin şârkında Bekir Beg-zâde el-Hâcc Osman Beg cesîm bir hân binâ ve 1161'de binâ eylediği medreseye vakf itdiği gibi bu hânın şârk-ı şimâlîsinde esbâk Amasya mutasarrıfı Raht-van Mehmed Paşa 1111'de taşdan bir hân-ı azîm inşâ ve evlâdına vakf ve bu hânın ortasında mahdûmu el-Hâcc Ahmed Beg 1180'de bir mescid-i şerîf binâ ve altında bir şadırvân inşâ itmişdir.

21-Dârü's-Selâm Mahallesi:

Uzunyol Mezârlığı'nın şârk tarafında ve **/137/** Taksim'in altında olub şârken Hâcı Hamza ve şimâlen Çırakcı, Acem Ali Mahalleleri ve garben Uzunyol Mezârlığı ve cenûben Taksim önünde kâ'in yol ile mahdûddur. Burada vüzerâ-yı Selçukîyeden Mu'ineddin Süleyman Pervâne Beg'in sarayı ve dâ'ire-i mahsûsası olub asrında ***"Dârü's-Selâm"*** dinilmekle 660 tarihinden beri bu mahalleye alem olmuşdur.

Bu Dârü's-Selâm Sarayı, mu'ahharen Amasya emiri Banuk Şâh'ın tasarrufuna geçüb bunun hafîdi Ali Paşa ibn Esen Beg 785 hudûdunda bir mescid-i şerîf ve çeşme binâ ve evkâfını tanzîm ve mevâlîden Mazlum Melik-zâde es-Seyyid Ahmed Efendi 986'da bu mescidi müceddeden ta'mîr ve yanında bir mekteb ilâve itmişdir. Hâce Sultân Zâviyesi bu mahallede olub karîben izâh olunur.

22-Dere Mahallesi :

Kubâ'nın altında olub şârken Çakallar Deresi ve garben Fethiye ve cenûben Kubâ ve şimâlen Kılıçcı Mahalleleriyle mahdûddur. Derenin kenarında bulunması bu nâm ile yâd idilmesine bâ'is olmuşdur. Bu mahallede çıkmaz sokak içinde Şeyhü'l-İslâm Cemâlî-zâde Ali Efendi'nin hemşiresi Ma'sûme Hâtûn 922'de bir zâviye ve önünde bir mescid-i şerîf ve bir çeşme ve bu sokağın ağzında dere kenarında Muharrem Efendi-zâde Fatma Hâtûn 951'de diğer bir mescid-i şerîf ve önünde bir çeşme binâ itmişlerdir. Bunlardan zâviye mefkûd ve iki mescid harâb ve iki çeşme de münkatı' olmuşdur. Ma'sûme Hâtûn'un vakfı vardır.**/138/**

23-Deve-hâne Mahallesi:

Kanlı Pazarı'nın etrâfında olub şârken Boza-hâne ve garben Üçler ve cenûben Çeri-başı ve şimâlen Eski Kethûdâ Mahalleleri ve Sultân Bâyezid Câmi'i ile mahdûddur. Esfâr-ı kadîme-i Osmaniyyede zehâ'ir ve mühimmât-ı askeriyyenin nakli içün ihzâr idilen beglik develerin menâhası, durağı olmak hasebiyle ***"Deve-hâne"*** dinmişdir.

Meşhûr Kanlı Pazarı bu mahallenin ortasında olub esbâk Amasya mütesellimi Aydın Beg-zâde Kanlı Ali Ağa burada hayli akâr vakf ve pazar teşkîl itdiği münâsebetle ***"Kanlı Pazar"*** dinmişdir. Bu pazarın önünde Acem Ali Pınarı vardır. Bu mahallede Hâcı Ali Ağa'nın cedd-i a'lâsı Aydın Beg 620 hudûdunda bir hamam ve mescid'-i şerîf binâ iderek ***"Aydın Hamamı"*** nâmıyla kayden ma'rûf iken 999 zelzelesinde harâb olduğundan mû'mâ-ileyh el-Hâcc Ali Ağa hamamı ve mescidi müceddeden i'mâr ve yanında bir de zâviye binâ idüb 1018'de cesîm bir hân ve etrâfında hayli dükkân vakf itmiş ve hamam ile mescid ve zâviye ***"Kanlı Hamamı" "Kanlı Mescidi" "Kanlı Tekyesi"*** nâmıyla meşhûr olmuşdur.

1143 harîkında cümlesi mahv olub yeri de mülk olduğu halde 1228'de meşâhir-i ulemâdan Taşköprülü eş-Şeyh el-Hâcc Abdullah Efendi mescid ve zâviyeyi müceddeden ihyâ ve önünde bir de çeşme inşâ itmişdir. Fakat eski mescid ve zâviyenin yeri **/139/** şimdiki mescid ve zâviyenin yeri olduğu ma'lûm olamadı ve hamamın yeri de bulunamadı. Bu mahallede kâ'in fakir-hâne ile Payaslı-zâde Hilmi Efendi'nin hânesi arasında bulunan hâne yeri, iki dükkân bu mescide mevkûfdur.

Bu mahallenin müntehâ-yı şimâlînde Sultân Bâyezid Mektebi karşusunda Hâce-zâde Emir İmam el-Hâcc Abdüllâtif Efendi 1159'da kâr-gîr gayet muntazam bir kütüb-hâne ve kıble tarafında kâ'in bağçesinde esbâk Amasya mütesellimi Ak Hasan zâde el-Hâcc Hasan Ağa 1248'de bir zâviye binâ ve şimâl tarafında kâ'in bağçesi önünde Hüseyin Paşa kerîmesi Fatma Hânım 1259'da ***"Telli Pınar"*** nâmıyla meşhûr olan çeşmeyi inşâ ve mekteb-i mezkûrun kıble tarafında yol üzerinde Kapancı-zâde el-Hâcc Hüseyin Zeki Efendi bir medrese binâ itmişlerdir.

24-Receb Mahallesi :

Sultân Mes'ûd-ı Selçukî türbesinin şârkında ve Simre belde-i kadîmesi yerinde olub şârken Üçler ve garben Şâmice ve cenûben Şeyh Kırık ve şimâlen şose yolu ile mahdûddur. 899'da irtihâl iden mu'allim-i Sultânî Sadreddin Receb Çelebi burada ikâmet ve mescid-i şerîf binâ eylediği münâsebetle bu nâmı almışdır.

Bu câmi'-i şerîf, 1011 harîkında yandığı cihetle mu'allim müşârün-ileyhin ahfâdından esbâk Rûmili kazaskeri Amasyalı Hasan Efendi 1029'da müceddeden binâ ve yanında bir mekteb ve çeşme **/140/** inşâ iderek evkâfını tevsi' itmişdir. 1143 harîkında tekrar yanub imamı ve mütevellîsi Sa'atcı-zâde el-Hâcc Mehmed Efendi tecdîden i'mâr itmiş ve ba'dehû mükerreren ta'mîr olunmuşdur. Bu mahallede, mîr-i mîrân Hızır Paşa bir zâviye binâ eylediği kayden ma'lûm ise de el-yevm yeri bulunamamışdır.

25-Ziyâre Mahallesi:

Amasya'nın müntehâ-yı şârk-ı şimâlîsinde Akdağ'dan ayrılub Yeşilırmak'a doğru inen ufak bir dağın eteğindedir. Önünde bulunan derenin kenar-ı şârkîsinde vâki'dir. Etrâfı, kadîmen duvar ile muhât olduğu bağların kenar yerinde ve dağ eteğinde görülen temel taşlardan duvar harâbelerinden istidlâl olunmakdadır.

Bu Ziyâre kadîmen bir kal'a-i hasîne ve belde-i latîfenin ismi olub daha kadîm olan ismi ***"Zemendu"*** yahud ***"Semendu"*** dur. El-yevm, elsine-i âmmede hıyre vezninde ***"Ziyre"*** dinir. **İkdü'l-Cüman**'da Bedreddin Mahmud el-Aynî diyor ki : ***"Zemendu; zâ ve mimin fetha ve nunun ve âhirinde vavın sükûnu ve dal-ı mühimmenin zammı ile bir belde-i latîfe ve hasînedir ki, zânın kesriyle "Ziyâre" dinir."*** **Tarîh-i Âl-i Selçûk**da İbn-i Bibi diyor ki: ***"Emir-i Sivas Kırhân Harezmî; Zemendu Kal'asına nefy idilmişdir."***[27] **/141/**

Kâmus'da Mecideddin Firuz Âbâdî diyorki ***"Semendu; dalın zam ve işbâ'ıyla Rum ülkesinde bir kal'a adıdır.***[28] ***Tarih-i Düvelü'l-İslâm'da İmam'ı Zehebi diyorki : 94 sene-i hicriyesinde Mesleme bin Abdulmelik Rum toprağından Semendu şehrini feth itmişdir."***[29] Şâ'ir-i meşhûr

---

[27]Hârezm ümerâsından Berke Han, Amasya vâlisi iken akrabâsından bulunan bu Kırhan'ın Zemendu Kal'asına nefy olunarak az müddet zarfında burada vefat itmesi, Berke Hân'a te'sîr ve isyânını intâc itmişdir.

[28]Bu ibârenin şerhinde şârih-i Kâmûs es-Seyyid Murtaza Efendi'nin ibâresini Asım Efendi terceme iderek diyor ki: ***"Hâlâ Belgrad didikleridir. Lâkin Belgrad kurbinde Semendre didikleri olmak gâlibdir."*** Fakat dikkat buyurulursa şârih-i mütercim efendilerin isâbet itmedikleri muhakkakdır. Çünkü Mesleme Seyfü'd-devle ve Kırhan ne Rûmili kıt'asında bulunan Belgrad'a ne de civârında bulunan Semendre'ye gitmedikleri tarihen muhakkakdır.

[29]**Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk**'da İmâm Taberî diyor ki: ***93 senesinde Mesleme bin Abdülmelik Rûm ülkesine gazâ idüb Malatya nevâhisinden Mâse (Amasiye) ve Hısnü'l-Hadîd ve Gazala (Zile) ve Bercemeyi feth itmişdir ve 94'de Gazala (Zile)'ye kadar gazâ itmişdir.*** **Ikdü'l-Cümân**'da 94 vuku'âtında Mesleme'nin Amasya ve

Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbi de Seyfü’d-devle-i Hamdanî ile Amasya’ya gelüb Semendu’yu ziyâret ve şu beyti inşâ itmişdir:

Razdeynâ vâlide müstakim gayre râzin
Bimâ hakeme ‘l-kavazibü ve’l-veşîc

Fe-in yakdimu fe-kad zürnâ semendu
Ve-in yehcimu fe-kad udnâ’l-halîc

Amasya’da bulunan vesâ’ik-i atîkada ʿumûmen bu mahallenin nâmı Ziyâre olmak üzere mukayyed ve meşhûr olub el-yevm Zire dinmesi Ziyâre’den muhaffet olduğunu göstermekdedir.

Bu mahalleden **/142/** zuhûr iden Hâce Muhibüddin Mevdûd ez-Ziyârî 690 tarihinde meşhûr müstevfî-i Rûm olub hafîdi Saidüddin Mevhûb bin ez-Ziyârî 787’de vefât iderek Şâdgeldi Paşa türbesi önünde medfûn ve nâm ve şöhreti kabir taşında mahkûkdur.

Burası kadîmen pek meşhûr olub suyu gâyet soğuk, havası gâyet sağlamdır. Fakat kal’a-i kadîmesi şehrin şimâlinde olub körfez bir mevki’de olduğundan oranın havası ağırdır. Harâbesi pek hafif bir sûretle görülmekdedir. Kırhan-ı Harezmî burada vefât itmişdir. Şehrin manzara-i ʿumûmîyesi açık olub Amasya şehrine nâzır, Yeşilırmağa mâ’ildir. Şarkından mâ’adâ yerleri ʿumûmen bağ ve bostan, bahçe ve gülistândır. Elmanın birincileri burada çıkar. Mahsûlâtı pek mebzûl olub her nevʿî gâyet makbûldur. Suyunun kesreti, makbûliyeti ve bağlarının vüs’atı, letâfeti Ziyâre halkının teşebbüsât-ı şahsîyelerini tezyîd itmekdedir.

Bu Ziyâre; ibtidâ kimin tarafından yapıldığına ve kadîmen Zemendu yahud Semendu nâmıyla ve ne sûretle tesmiye idildiğine dâ’ir tarihen bir kayd-ı sarîh bulunamadığı gibi Ziyâre nâmı dahî kimin tarafından virildiği anlaşılamadı. Ancak **Vâzıh Efendi Tarihi**nde ***“Ziyere; bir manastırın adı olub sonra mahalleye alem olduğunu yazıyor ise de bunun da tarihe müstenid birşey olduğu ma'lûm olamadı. Çünkü; merhûmun kendisine ma'lûm olamayan esâmî-i kadîmeyi birer manastırın adı olmak üzere göstermesi âdeti olduğundan i’timâd idilemedi. Lâkin Amasya’da meskûn olan Sanit, Sanlı Türklerinin buraya Sanit demeleri ba’dehû tahrîf olunarak Semendu dinmesi melhûzdur***.

Semendu’ya geldiği zikr idilmekdedir. Binâen-aleyh Semendu şehrinin Amasya kurbinde olduğuna şübhe idilemez.

Bizans Hükümeti devrinde bu belde-i latîfe; Amasya'nın şâyân-ı temâşa ve tenezzüh-i mevâkiʿ-i mühimmesinden ma'dûd olduğunu devr-i Emevî'den beri Amasya'ya gelen fâtihân-ı İslâmın burayı ziyâret itmeleri ve Amasya emiri Melik İsmail Gâzi-i Danişmendî buraya ilticâ idüb ehl-i Salîb fırkası Amasya'ya girdikde 493'de Melik-i müşârün-ileyhi burada tazyîk ve şehri ʿumûmen mahv ve ihrâk itmesi isbât idebilir.

Sultân Mes'ûd-ı Selçukî Amasya'yı merkez-i saltanat ittihâz eylediği zaman bu şehri tecdîd ve imâretini tezyîd ve eski intizâmını i'âde ve bir kasr-ı latîf inşâ iderek ab ü havasından istifâde ve bahar günlerinde burayı sık sık ziyâret ve köşkünde ikâmet itdiği hasebiyle Zemendu lâfzı Ziyâre nâmiyle yâd idildiği yahud Ziyâre; Zemendu lafzından galat olduğu zann olunur.

Ümerâ-yı Selçukîyeden Hâce Muhibüddin Mevdûd Ziyârî 680 hudûdunda burada temeli taşdan ve duvarı ve minâresi **/144/** kırmızı tuğladan ve üstü ahşabdan bir câmi'-i şerîf inşâ ve iki hamam ve derenin garb-ı şimâlinde cesîm duvar içinde göl binâ itmişdir. Göl duvarı yüksek olub içinde bulunan suyu selden muhâfaza için kâr-gîr ve metîn duvar içine almışdır. Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretleri Amasya vâlisi iken 870 hudûdunda aşağı gölü inşâ ve altındaki bağları ʿumûmen hâs bağçe ittihâz itmiş ve 1143 tarihine kadar Bostancılar kethüdâsı idâresinde bulunmuşdur.

Ba'dehû Hâce Mevdûd Câmi'i zelâzil ve avârızdan musâb olub 970 hudûdunda Keçioğlu el-Hâcc Ali Çelebi tecdîd ve i'mâr ve evkâfını tanzîm iderek elsine-i âmmede ve kuyûd-ı resmîyede ***"Keçioğlu Câmi'i"*** dinmekle meşhûr ve mukayyed olmuşdur.Yanında atîk bir hamamı ve zâviyesi ve mektebi vardır.

Ziyâre; aşağı mahalle ve yukarı mahalle nâmlarıyla iki mahalle i'tibârında olub bu câmi'-i şerîf ve hamam vesâ'ir müştemilâtı aşağı mahalledendir. Yukarı mahallede Amasya kethüdâsı el-Hâcc Mehmed Çelebi 1080 hudûdunda bir câmi'-i şerîf binâ idüb eşrâf-ı mahallîyeden Çilingiroğlu el-Hâcc Ali 1198'de tevsi'en kâr-gîr olarak inşâ ve yanında bir minâre ilâve itmiş ve 1243'de müceddeden bir daha taʿmîr olunmuşdur. Bunun da yanında bir hamamı ve mektebi vardır. 1075'de Ziyâreli el-Hâcc İbrahim Çelebi dahî aşağı mahallenin cihet-i **/145/** şimâliyesinde bir mescid-i şerîf ve önünde çeşme yapmış ve evkâfını tanzîm itmişdir.

26-Sabıkuddin Mahallesi:

Meydan Köprüsü'nün önünde olub şarken kal'a kapusı ve garben Kameruddin Mahallesi ve cenûben Yeşilırmak ve şimâlen Harşene Dağı ile mahdûd ve dış Amasya'dan ma'dûddur. Elsine-i âmmede Sabıkuddin Mahallesi ve kuyûd-ı resmîyede Ahî Sabıkuddin Mahallesi dinir.

Ümerâ-yı kadîmden Sabıkuddin Ebubekir 780 sâline kadar burada ikâmet itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir. Burası kadîmen ***"Sülü Mülkü"*** nâmıyla ma'rûf olub köprünün başında Baba-zâde Nureddin Kutlu Beg 740'da bir mescid-i şerîf ve önünde bir çeşme binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Bu mescid-i şerîfin garbında Ehli Hâtûn 871'de bir zâviye binâ iderek evkâfını tanzîm itdiği gibi 1216'da Canikli-zâde Mahmud Tayyar Paşa bir medrese ve 1248'de Amasya müftilerinden Saçlı el-Hâcc Mahmud Efendi bir kütüb-hâne inşâ itmişlerdir. Bunların evkâfı zâyî' olmuşdur.

27-Serrâc-hâne Mahallesi:

Alçak Köprü'nün cenûb-i şarkî tarafında olub şarken Selağzı ve garben Köprübaşı ve cenûben Kazancı ve Kocacık Mahalleleri ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. Kadîmen Şehinşâh Bahçesi nâmıyla meşhûr olan bu mevki'de debbâğlar ve serrâclar ikâmet iderek Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin **/146/** Amasya'da icrâ-yı saltanat buyurduğu esnâda burada bir serrâc-hâne inşâ itdirmiş olması bu nâm ile iştihârını mucib olmuşdur.

Bu mahallenin başında görülen hamam; Sultân Şehinşâh bin Sultân Mes'ûd-ı Selçukî eseri olduğu kayden görülmüşdür.Bu hamamın şark tarafında Amasya emiri Şâdgeldi Paşa 773 hudûdunda temeli taşdan ve duvarı ve kubbesi taş ve tuğladan bir câmi'-i şerîf ve yanında bir minâre inşâ itmişdir. Câmi'î Şerîfin derûnu şarkdan garba doğru uzun ve ortasında bir kemer olub iki kubbe ile mestûrdur.

Bu câmi'-i şerîf mu'ahharen Serrâc-hâne Câmi'i ve Serrâclar Câmi'i nâmıyla meşhûr olmuşdur.Tarih taşı sökülmüş olduğu münâsebetle bânîsi unutulmuş ise de kayd-ı atîkada Câmi'-i Şâdgeldi Paşa ünvânıyla görülmüşdür. Vakfıyesi bulunamadığı cihetle tarihi tahmin sûretiyle gösterilebilmişdir.Esbâk kul kethüdâsı Zorlu-zâde el-Hâcc Mehmed Ağa ve a'yanından el-Hâcc Osman Ağa 1171 tarihlerinde dükkânlar vakf idüb kürsi meşîhatı ihdâs itmişlerdir. 1147de Amasya kadısı Çetin-zâde el-Hâcc Ahmed Efendi önüne bir şadırvân binâ ve su isale itmişdir.

Bu mahallenin müntehâ-yı şarkîsinde Selağzında Garipler Ağası Mehmed Ağa 923'de bir mescid-i şerîf binâ ve evkâfını tanzîm idüb

"Garibler Mescidi" dimekle meşhûr olmuşdur. Zaman-ı binâsından 1281 tarihine kadar taʿmîr ve tecdîd olunarak muhâfaza idildiği **/147/** halde esbâk Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa hükûmet konağını inşâ ve köprünün önünü tesviye ve burada bulunan mezârlığı refʿ eylediği esnâda bu mescidi de hedm ve tesviye ve yerini satub hükûmet konağına sarf itmişdir. El-yevm mezârlığın ve mescidin yeri bedestân olmuşdur. Serrâc-hâne Câmi'-i şerîfinin şark tarafında Alaca Yahya Beg Medresesi ve garb tarafında Hâcı Mahmud Efendi Medresesi ve ilerisinde mevlevî-hâne olub bunların tafsilâtı medâris ve zevâyâ mebhâslarında zikr olunacakdır.

28-Saray Mahallesi:

Kızlar Sarayı'nın altında olub şarken Sâde Helkis ve garben Câmi'-i Enderûn Mahalleleri ve cenûben Yeşilırmak ve şimâlen Kızlar Sarayı ile mahdûddur. Kızlar Ağası Firuz Ağa 900'de bu mahallede bir mescid-i şerîf binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Meşhûr Kırk Bedel burada olub saray-ı mezkûr vaktiyle ma'mûr iken hademe ve uşaklar meskûn idi. Mevki'i bayır olub önünde bulunması bâ'is-i tesmiye olmuşdur.

29-Saadeddin Mahallesi:

İçerişehir'de Meydan Kapusı'nın iç tarafında olub şarken Kurşunlu Mahallesi ve garben Meydan Kapusı ve cenûben Yeşilırmak ve şimâlen Kalʿa-i Bâlâ ile mahdûddur. Kadîmen ***"Su-başı Musa Mülkü"*** yerinde olub 770 tarihine kadar ulemâdan Saadeddin Çelebi burada ikâmet itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir. Ahî Saadeddin Mahallesi nâmiyle mukayyed olan buraya elsine-i âmmede Ahi Saadeddin Mahallesi dinir.**/148/**

Mû'mâ-ileyhin evlâdından kâtib-i divân-ı sultânî Sa'di Efendi 878'de buraya bir mescid-i şerîf ve zâviye binâ ve evkâfını tanzîm itdiği gibi Amasya müftisi Mü'eyyed-zâde Ali Çelebi dahî civârında 883'de bir mekteb inşâ ve eczâ vakf itmiş ve bunlar hayrâtı civârında medfen-i mahsûslarında medfûn olmuşlardır. Sa'di Efendi'nin zâviyesinde taʿâmiyesi var idi.

30-Şamlılar Mahallesi:

Kuş Köprü'nün taraf-ı şimâlinde olub şarken Yeşilırmak ve garben mezârlık ve cenûben Kal'a-i Bâlâ eteği ve şimâlen Bağçeler İçi bağlarıyla mahdûddur. Kadîmen Melik İsmail Danişmendî ikâmet itdiği münâsebetle ***"Danişmendli Mülkü"*** diye meşhûr iken 791 tarihinde Türklerden Mısır Hükûmdârı Melik Eşref Şa'bân ile çerkeslerden Melik Zahir Berkuk

arasında zuhûr iden münâza'ât-ı dâhiliyede Melik Eşref'e müzâhir olan Şamlılar etrâfa hicret itmeğe mecbûr oldukları esnâda bir kısmı da Amasya'ya ilticâ itmiş ve bu mahalleye iskân idilmiş olduğu münâsebetle Şamlılar Mahallesi dinmişdir.

Kuyûd-ı atîkada Şamlılar Mahallesi mukayyed ve elsine-i âmmede Şamlar Mahallesi nâmıyla meşhûrdur. Şu münâza'a ve muhâceret tevârih-i Arabiyye'de mufassal ve mezkûr olduğu halde Vâzıh Efendi'nin ***"Mülûk-i Benî-i Ümeyye devrinde Amasya'ya gelen Şamlılar burada oturduğu münâsebetle Şamlılar Mahallesi nâmıyla meşhûr olmuşdur"*** demesi garâ'ib-i vâzıhadandır.**/149/**

Bu mahallede Melik Gâzi Beg'in câmi'i ve türbesi olduğu kayden müsbet olub avârız-ı gönyeden harâb olduğu cihetle Küçük Kapu Ağası İyas Ağa 900'de kâr-gîr bir câmi'-i şerîf ve yanında bir minâre ve önünde bir medrese ve bir de mekteb inşâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Büyük Kapu Ağası Hüseyin Ağa dahî bir medrese binâsıyla bu mahalleyi ihyâ itmişlerdir.

31-Şamice Mahallesi:

Gök Medrese civârında ve kadîmen ***"Güdül Mülkü"*** yerinde olub şarken Receb ve garben Gök Medrese ve cenûben Çıkrık Mahalleleri ve şimâlen şose yolu ile mahdûddur. Küçük Şamî dimek olan mi'mâr-ı meşhûr Şemseddin Ahmed[30] Şamice 856 sâline kadar burada ikâmet itdiği münâsebetle Şamice Mahallesi dinmişdir.

Mi'mâr mû'mâ-ileyh 847'de burada bir mescid-i şerîf ve önünde bir çeşme ve yanında bir mekteb binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Mükerreren yandığından 1198'de Türidi-zâde el-Hâcc Ali Ağa müceddeden mescidi i'mâr ve medrese binâ ve evkâfını tertîb itmişdir. Bu mahallede Halfet Gâzi ile Kazasker İbrahim Efendi'nin birer medresesi ve pek çok **/150/** ümerâ ve kuzât ve 'ulemânın türbeleri ve medfenleri vardır. Cümlesi karîben zikr olunur.

32-Şehre Küsdü Mahallesi:

Uzunyol Mezârlığı'nın üstünde olub şark ve şimâl tarafları mezârlık ve garb ve cenûb tarafları da Karakaya etekleridir. Şehrin hâricinde bir mahalle gibi olub burada ***"Şehre Küstü"*** dimekle meşhûr olan Pîr Sinan-ı Halvetî hazretleri 957 sâline kadar ikâmet itdiği münâsebetle kuyûd-ı

---

[30]Amasyada yek-diğerine mu'âsır iki mi'mâr-ı meşhûr olub her ikisi de Şemseddin Ahmed Şâmî nâmiyle ma'rûf olduğundan aralarını tefrîk için birine Şâmî Çelebi diğerine ***"Küçük"*** ma'nâsını iş'âr iden Şamîce Çelebi dinmişdir.

atîkada ***"Şehre Küsdü"*** nâm-ı diğer ***"Pîr Sinan Mahallesi"*** mukayyed ve elsine-i âmmede ***"Şârâ Küsdü Mahallesi"*** dimekle meşhûr olmuşdur.

Pîr-i müşârün-ileyh esnâ-yı vaʿzında Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Mustafa hakkında ba'zı taʿrizât ve muʿâhezâta cesâret eylediğine hiddet iden Şehzâde-i müşârün-ileyh bunu vaʿz ü nasîhatdan ve halkı meclis-i vaʿzına devamdan menʿ itmiş olduğundan Pîr hazretleri küsüb uhdesinde bulunan vezâ'ifi terk iderek bu mahallede ikâmet ve inzivâ itmişdir. Pîr-i müşârün-ileyhin ahbâsı bu mahallede bir zâviye ve yanında bir mescid-i şerîf ve çeşme binâ ve etrâfında akârât inşâsıyla buraya vakf eylemişlerdir. El-yevm bunların mevki'i bile gâ'ib olub türbesi 1304'de bulunmuşdur. Yalnız çeşmesi mevcûddur.

33-Savakca Mahallesi:

Soğuk Pınar'ın altında Amasya'nın müntehâ-yı şarkiyesinde kâ'in ve şarken Lokman Dağı ve garben dere ve cenûben Soğuk Pınar ve şimâlen Ahur Önü ile mahdûddur. Hulefâ-yı Safevîyeden **/151/** Erzincanî Abdurrahman Halvetî hazretleri burada ikâmetle zâviyesi önünde çeşme ve altında ağaçdan ufak olarak Savak, Havud[31] yapdırdığı münâsebetle o havuda ***"Savakca"*** dinmiş ve mu'ahharen mahalleye alem-i mahsûs olmuşdur. El-yevm elsine-i âmmede ***"Savahca Mahallesi"*** dinmekdedir. Şeyh Kırık, Şeyh Garik kaziyyesi gibi ba'zı zevât bu Savakca'yı da ***"Sevâdiye"*** şeklinde yazmış ve kuyûd-ı resmîyeye bu sûretle geçmişdir. Fakat bu yazış 980'den sonra hâdis olmuşdur. Kuyûd-ı atîkada Savakça Mahallesi mukayyeddir. Lisân-ı Arabîde ***"Serçe"*** ma'nâsına olan Sevâdiye ve ***"Karaltı"*** ve ***"bir şehrin köy-kendi"*** ma'nâsına olan Sevâd kelimelerinin bu mahalle ile münâsebeti anlaşılamaz. Bu mahallede Murad Ağa Mescidi ve Abdurrahman Medresesi ve Savakca Çeşmesi olub mescid-i şerîfi 1029 hudûdunda Dergâh-ı âli çavûşânından Murad Ağa binâ itmişdir. Medrese karîben zikr olunacakdır. El-yevm bunlardan eser yokdur. Çeşme mevcûd ise de nâmı tebeddül itmişdir.

34-Sofi-zâde Mahallesi:

Gümüşlü-zâde Mahallesi'nin altında olub şarken Yakutiye ve garben ve cenûben Gümüşlü-zâde Mahalleleri ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. Kadîmen Gıyaseddin Şâh Bahçesi **/152/** yerindedir. Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin mu'allim ve müsteşârı Sofi Bâyezid

---

[31]Çeşmenin altına vazʿ idilen su teknelerine ağaçdan olursa ***"Savak",*** taşdan olursa ***"Havud, Hafd"*** dinir. Bazan yek-diğeri makâmında isti'mâl olunur.

Çelebi-zâde Mahmud Çelebi bu mahallede ikâmet itdiği münâsebetle Sofi-zâde Mahallesi dinmişdir.

835'de mû'mâ-ileyh Mahmud Çelebi bu mahallede bir mescid-i şerîf ve 843'de Yörgüç Paşa'nın halîlesi Şâhbulâ Hâtûn bint Mustafa Beg bu mescidin yanında bir mekteb ve çeşme binâ ve her ikisi de evkâfını tanzîm itmişlerdir. Bu mahallede bir Kadîrî Tekyesi olub karîben izâh olunur. Sultân Süleyman Hân Kânûnî vüzerâsından Sofu Mehmed Paşa bu mahallede tevellüd itmişdir.

35-Sofular Mahallesi:

Gedikli Kaya'nın şark-ı şimâlî eteğinde olub şarken Pîr İlyas Mezârlığı ve garben Gümüşlü-zâde ve şimâlen Yakutiye ve Mehmed Paşa Mahalleleri ve cenûben Balus Kayası etekleri ile mahdûddur. Bu mahalle kadîmen ***"Behrâm Şâh Mülkü"*** dimekle meşhûr olub hazret-i Pîr İlyas ve Abdurrahman Çelebiler devrinde meşhûr dokuz kadar sofilerin ikâmetgâhı olduğu münâsebetle Sûfîler Mahallesi dinmişdir. Bu mahallede Emir Mübarüziddin Behramşah bir mescid-i şerîf ve çeşme binâ itmişdir. Buna Behramşah Mescidi dinir. Ba'dehû Gümüşlü-zâde Hâce Celîl Çelebi bu mahallenin başında yüksek bir mevki'de hazret-i Pîr için bir zâviye-i âliye binâsıyla Pîr Abdurrahman Çelebi devrinde kasr-ı sofiyân tesmiye idilmişdir.**/153/**

Ba'dehû Sultân Bâyezid Hân-ı sânî devrinde beglerbegilerden Hâcı Sinan Beg-zâde Abdullah Paşa 890'da kâr-gîr ve gâyet metîn bir câmi'-i şerîf ve şark tarafında bir minâre ve önünde bir medrese ve dârü'l-kurrâ binâ eylediğini müte'âkib irtihâl eylediğinden mahdûmu defderdâr Abdî, Abdulkerim Beg 907'de evkâfını tanzîm itmişdir.

Bu câmi'-i şerîf Sûfîler caddesi üzerinde olub yüksek olduğu münâsebetle taş merdiven ile çıkılır. Merdivenin önünde bulunan kapunın iç tarafı câmi'-i şerîfin ön havlısı olub üstü kubbe ile mestûrdur. Cenâhlarında ikişer oda olub medresesi bu odalardır.

Bu havlı önünde yine taş merdiven olub cesîm kapusundan câmi'-i şerîfe girilir. Cebhesi siyah taşdan masnû' olub kapusı üzerinde şu kitâbe vardır: ***"'Amera Dârü'l-hadîs Abdullah Paşa bin el-Hâcc Sinan afa'llahu an-hüma fî-eyyâmi Sultân Bâyezid 'azze nasrahu fî-sene tis'in ve semâni mi'e"*** Şu kitâbenin delâleti üzre bu câmi'-i şerîf ve medrese Darü'l-hadîs olmak üzere binâ idilmiş ve 907 tarihli vakfiyesinde dahî bu cihet musarrah bulunmuşdur.

36-Acem Ali Mahallesi:

Uzunyol müntehâsında olub şarken Çırakçı ve Pervâne Beg ve garben Çeri-başı ve cenûben Dârü's-Selâm ve şimâlen Hâce Süleyman Mahalleleriyle mahdûddur. Meşâhir-i a'yândan Hâce el-Hâcc Acem Ali Ağa 880 tarihine kadar burada ikâmet itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir.

Hâce-i mû'mâ-ileyh bu mahallede hânesi önünde bir çeşme ve yanında bir mekteb ve ahfâdından Bâlî Beg bin Mustafa Çelebi bin Hâce Acem Ali Ağa 917'de kâr-gîr bir câmi'-i şerîf ve şark tarafında bir minâre binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Bu câmi'i yapan miʿmâr Mahmud Çelebi olduğu yan penceresi üzerinde ve yapdıran Bâlî Beg olduğu kapusı üzerinde mahkûkdur.

Kitâbe şudur: ***"umire hazâ el-Mescid el-mübarek Bâlî Beg fî-sene seb'a aşr ve tis'a mi'e".*** Şu kitâbenin âhir tarafı bir mikdâr kırılmış olduğu cihetle Bâlî'nin nısf-ı a'lâsı kırıkdır. 917'de tescîl idilen vakfiyesinde ismi muharrerdir. Bu câmi'-i şerîf mükereren taʿmîr idilmiş ve 1271'de yanmış olub minâresi hedm idildiğinden Yanık Minâre nâmıyla meşhûr olmuşdur.

37-Fethiye Mahallesi:

Kubâ'nın altında olub şarken dere ve garben Hâcı Hamza ve cenûben Kubâ ve şimâlen Kılıçcı Mahalleleriyle mahdûddur. Burası kadîmen ***"Fetih Gâzi Mülkü"*** nâmiyle mukayyed olub ba'dehû Fethiye dindiğine göre Amasya muhâfızlarından Fetih Gâzi burada ikâmet itdiği anlaşılmakdadır. Vâzıh Efendi ***"Re'sü'l-Menâbir[32] tarafından ibtidâ bu mahalle feth idildiği cihetle tesmiye idilmiş"*** olduğunu yazıyor.

Bu mahallede Fethiye Câmi'i nâmıyle meşhûr bir câmi'-i şerîf olub hey-et-i hâzırası kilisâdan muhavvel olduğunu göstermekdedir. 510 hudûdunda Fetih Gâzi tarafından câmi'-i şerîfe tahvîl idilmiş olduğuna ismi delâlet ider. 1057 zelzelesinde musâb olduğundan Fethiyeli Mustafa Sıdkı Paşa taʿmîr ve hemşiresi olub Can Mirza Paşa'nın halîlesi olan Ayşe Hânım ile evkâfını mülken ve nakden tanzîm itmişlerdir. 1048'de kürsi şeyhi el-Hâcc Hasan Efendi emlâk ve nukûdunu bu câmi'e vakf ve taʿmîr idildiği gibi 1191'de mütevellî el-Hâcc Ali Ağa dahî taʿmîr itdirmiş ve 1300'de mütevellî İnce-zâde el-Hâcc Mehmed Arif Efendi dahî taʿmîr ve garb tarafına kâr-gîr bir minâre ilâve eylediği esnâda zuhûr iden bir mermerin üzerinde kitâbe-i mahkûke görülmüş ve yedinci kurûn-ı milâdî

[32] Amasya'yı son defa olarak kat'iyyen feth iden Danişmend Ahmed Gâzi olduğu târihen muhakkakdır. Vâzıh Efendi'nin Re'sü'l- Menâbir didiği bu zât olmalıdır.

evâ'ilinde Bizans İmparatorlarından Fukas'ın kızı Prenses İlina tarafından yapdırılmış olduğu haber virilmişdir.

Amasya kadısı ***"Molla Beglik"*** dimekle meşhûr Muslihî-zâde Abdurrahman Çelebi bu mahallede bir hamam inşâ idüb mahdûmu Kazasker Molla Vildan Mehmed Çelebi dahî hamamın üstünde bir medrese binâ iderek bunun mahdûmu kuzâtdan Abdurrahman Çelebi 912'de hamamı vakf itmişdir. Hamam ve medrese ***"Kadı Hamamı"*** **/156/** ve ***"Kadı Medresesi"*** nâmiyle maʿrûf olub medrese tamamen münderis ve yeri de gâ'ib olmuşdur.

38-Kubâ Mahallesi:

Kâf'ın zammıyla Köşk Kayası altında yüksek bir mevkiʿdedir. Şarken dere ve garben yol ve cenûben Köşk Kayası ve şimâlen Fethiye Mahallesi ile mahdûddur. Buranın kadîmen ismi Kubâlu Mahallesi olub Sâdât-ı Hüseyniyyeden ve Fergana Eyaleti dâhilinde kâ'in Kubâ kasabası ahâlîsinden Amasya'da ***"Kubâlu Şeyh"*** dimekle meşhûr Cemâleddin Hüseyin bin Mehmed el-Fergânî el-Kubâvî 810 tarihine kadar burada sâkin olduğu münâsebetle Kubâlu Mahallesi ba'dehû Kubâ Mahallesi dinmişdir.

Seyyid-i müşârün-ileyhin hafîdi eş-Şeyh Hüsâmeddin Hüseyin el-Halvetî 857'de bu mahallede bir medrese ve yanında bir câmi'-i şerîf ve çeşme ve kendisine bir türbe binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. 1079'da câmi'i ve medrese harâb olduğundan Amasya mütesellimi Kubâlı Abdî Beg 1080'de müceddeden câmi'-i şerîfi ve oğlu Mehmed Paşa dahî 1105'de medreseyi i'mâr ve mekteb ilâve itmişdir.

39-Karatay Mahallesi:

İçerişehir'de olub şarken Câmi'-i Enderûn ve garben Kurşunlu ve cenûben Hâtûniye Mahalleleri ve şimâlen dağ ile mahdûd ve kal'a dizdârı ve Amasya muhâfızı olan ümerâ-yı Selçukîyyeden Celâleddin Karatay nâmına mensûbdur. Bu mahallenin cihet-i garbiyyesi ***"Yağıbasanîye"*** dimekle meşhûr olub **/157/** burada İmad-zâde Mahmud Çelebi 807'de bir zâviye ve dârü'l- ziyâfe ve 941'de eş-Şeyh Hayreddin Hızır Efendi bir mescid-i şerîf ve yanında fuhûl-ı 'ulemâdan Ayıntâbî Kara Osman Efendi 1148'de bir ders-hâne binâ ve herbiri evkâfını tanzîm itmişdir. Mescid-i mezkûr ***"Şeyh Mescidi"*** nâmıyla meşhûr olub ahfâdından ikinci eş-Şeyh Hızır Efendi 1058'de tecdîd ve evkâfını tevsi' itmişdir.

40-Kazancı Mahallesi:

Kuyûd-ı atîkada Kazancı Doğan Mahallesi nâmiyle mukayyed olub Serrâc-hâne Mahallesi üstünde kâ'in ve şarken Kocacık ve garben Boza-hâne ve cenûben Hâce Süleyman ve şimâlen Serrâc-hâne Mahalleleriyle mahdûddur. Kadîmen Şehinşâh Bağçesi yeri olub 856'da sekbân-başılıkdan ma'zûlen Amasya'ya gönderilmiş ve burada ikâmet itmiş olduğu münâsebetle nâm ve şöhretiyle tesmiye idilmişdir. Nâm-ı kadîmi Kaya Paşa Mahallesi'dir.

Bu mahallede Kaya Paşa'nın 805'de binâ eylediği bir hamamı ve mektebi olub 890'da Büyük Kapu Ağası Hüseyin Ağa kebîr bir bedestân ve yanında Kızlar Ağası Firuz Ağa dahî diğer bedestân ve bunun cenûbunda Kilârî Selim Ağa dahî yine 890'da kâr-gîr bir câmi'-i şerîf ve yanında bir minâre binâ ve her biri evkâfını tanzîm itmişlerdir. Câmi'-i şerîfin kapusu bâlâsında şu beyitler mahkûkdur:

Bâreka'llah eyyuhe'l-mescid
Aceze'l-aklu an-menâkıbike

Benâk-ı hazretü Selim Ağa
Sahib'ül-minnetü li-vâhibike **/158/**

Ve efâze'r-Rahmanu târîha
Reffa'a'l-ilâhu şe'ne sâhibike

Şu tarih-i tammın delâlet eylediği 890'da câmi'-i şerîfin binâsını itmâm idüb 900 tarihinde vakfiyesini tanzîm itdiği sicillât-ı şer'iyeden müstebândır. Fakat elsine-i âmmede ve ekser kuyûd-ı müseccelede Kilârî Süleyman Ağa Câmi'i nâmıyla meşhûr ve mukayyed olduğuna bakılırsa kayd-ı mahkûkda görülen Selim Ağa ta'biri; Süleyman Ağa lafzının vezn-i mısra'a sığmadığı cihetle ihtiyâr idilmiş olduğu ihtimâli vârid-i hâtır olur. Kaya Paşa harâb hamamının üstünde harâb olarak görülen mescîd-i şerîf, fuzalâdan Molla Bahşî Halîfe hazretlerinin binâ-kerdesi olub 823'de vakfiyesini tanzîm itmişdir.

41-Kamerüddin Mahallesi:

Meydan Köprü'nün şimâlinde olub şarken Ahî Sabukuddin ve garben Hekim Çelebi Mahalleleri ve cenûben Yeşilırmak ve şimâlen dağ ile mahdûddur. Amasya vâlisi Mübarüziddin Halîfe Alp hıdmetinden neş'et iderek ümerâdan olan Kamerüddin el-Hâdim 641 hudûduna kadar burada ikâmet itdiği münâsebetle Kamerüddin Mahallesi dinmişdir.

Burada Emir İmâdüddin Sülü Beg'in bir mescidi ve hamamı olub 1079'da harâb olduğundan Amasya mütesellimi el-Hâcc Ali Ağa tecdîd ve 1143'de muhterîk olduğundan a'yândan Sancı-zâde el-Hâcc Hasan Ağa ta'mîr itdirmişdir. Irmak kenarında **/159/** ümerâdan Ebubekir Beg'in kerîmesi Fahrü'n-nisâ Hâtûn 914'de bir mescid-i şerîf ve yanında bir mekteb binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir.

42-Kocacık Mahallesi:

Uzun Mustafa Mahallesi altında olub şarken Selağzı ve garben Kazancı ve cenûben Uzun Mustafa ve şimâlen Serrâc-hâne Mahalleleriyle mahdûddur. Burada ***"Kocacık"*** dimekle meşhûr Hâce el-Hâcc Ahmed Çelebi ikâmet ve 871'de bir mescid-i şerîf ve mekteb ve çeşme binâ itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir.

Bu mescid-i şerîf mükerreren tecdîd idilmiş ve Hâcı Beg-zâde Mehmed Beg 1071'de bu câmi'i i'mâr ve vakf-ı akâr idüb yine yanmış olduğundan 1230'da tüccârdan Benderli el-Hâcc Feyzullah Ağa mücedded binâ ve ihyâ iderek kıble tarafında bir medrese ve yanında bir mekteb inşâ ve evkâfını tanzîm eylemişdir. Meşâhir-i evliyâdan İğneci-zâde eş-Şeyh Safiyyüddin Mahmud el-Halvetî hazretlerinin türbesi bu mahalledir.

43-Kurşunlu Mahallesi:

İçerişehir'de Yukarı hamamın civâr-ı garbiyesinde olub şarken Karatay ve garben Ahî Saadeddin Mahalleleri ve cenûben Yeşilırmak ve şimâlen dağ ile mahdûddur. Bu mahalle Yağıbasaniye olub mülük-i Danişmendiye'den Yağıbasan Gâzi burada bir hân-ı cesîm binâ iderek ***"Hân-ı Yağıbasan"*** diye 560 **/160**/ tarihinden beri meşhûr olmuş ve mu'ahharen ahfâdından Cemal Gâzi Beg ta'mîr ve üzerini kurşun ile setr eylediğinden ***"Kurşunlu Hân"*** dinmiş ve ba'dehû hân lafzı hazf olunarak Kurşunlu nâmı bu mahalleye alem olarak kalmış olduğu kuyûd-ı atîka tetebbu'âtından anlaşılmışdır.

Sultân Mes'ûd-ı Selçukî sarayı bu mahallede olub mu'ahharen kuzâtdan Âl-i Mes'ûda intikâl itmekle bunlardan Alaeddin Ali Çelebi bin Ebu'l-Kâsım Ahmed bin Mes'ûd ırmak kenarında 840'da bir mescid-i şerîf ve önünde bir çeşme binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Eşkiyâ vak'asında yandığından 1047'de Amasya'ya gelen sadr-ı esbâk Bayram Paşa mücedded ihyâ ve evkâfını tevsi' itmişdir. ***"Yukarı Hamam"*** dimekle meşhûr hamam bu mahallenin başında olub Sultân Mes'ûd Selçukî âsârının Amasya'da bulunan bakâyâsından ma'dûddur. Bu dahî evkâf-ı Hâtûnîyedendir.

44-Kılıçcı Mahallesi:

Burma Minâre Câmi'-i şerîfinin kıble tarafında olub şarken dere ve garben Pervâne ve Çırakcı ve cenûben Fethiye ve şimâlen Uzun Mustafa Mahalleleriyle mahdûddur. Kadîmen Kılıç Mahallesi ve ba'dehû ***"Cemûdar Mahallesi"*** dimekle meşhûr ve mukayyed iken Sultân Selim Hân-ı evvel ümerâsından Kılıçcı Yusuf Beg bu mahalleden zuhûr ve iştihâr ve 917'de dere kenarında bir mescid-i şerîf inşâ ve evkâfını tanzîm itdiği münâsebetle Kılıçcı Mahallesi dinmişdir. **/161/**

45-Kübceğiz Mahallesi:

Karakaya'nın eteğinde olub şarken Uzunyol Mezârlığı ve garben Çıkrık Mahallesi ve cenûben dağ ve şimâlen Receb ve Üçler Mahalleleriyle mahdûddur. Bu isim kuyûd-ı atîkada Gökçeğiz Veled-i Suruk ve mahalle de Gökceğiz Mahallesi nâmiyle mukayyed olduğuna binâ'en Kübceğiz, Gügcegiz isminden galat olduğu muhakkakdır.

Bu Kübceğiz dediğimiz zât, Salur kabilesinden ve Sultân Mes'ûd-ı Selçûkî ümerâsından Bahaeddin Gökceğiz olub 575 tarihlerine kadar bu mevki'de ikâmet itdiği münâsebetle tesmiye idilmişdir.

Bu mahallede ümerâ-yı Selçûkîye'den sâhib-i a'zam Mühezzibüddin Ali, dâmâdı Hüsameddin Kepük Selgurî[33] 660 hudûdunda bu mahallede muhtasar bir mescid-i şerîf binâ idüb Kepük Mescidi dinmişdir. Ba'dehû bu mescidi 800 hudûdunda Davud Beg tecdîd ve evkâfını tanzîm ve yanında bir mekteb ilâveten inşâ idüb 957'de Ali Çelebi bin Mansur Çelebi ve 1108'de mütevellîsi el-Hâcc Abdulkadir Ağa ve ba'dehû bunun hafîdi Hâfız el-Hâcc Mehmed Ağa müceddeden yapdırmışlardır.**/162/**

46-Köprübaşı Mahallesi:

Alçak Köprü'nün cihet-i cenûbîyesinde olub şarken Serrâc-hâne ve garben Eski Kethüdâ ve cenûben Kazancı Mahalleleri ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. Mezkûr köprünün başında olduğu münâsebetle tesmiye idilmişdir. Köprünün baş tarafında esbâk Anadolu vâlisi Ömer Paşa-zâde el-Hâcc Osman Beg 1161'de bir mescid-i şerîf binâ ve evkâfını tanzîm idüb evlâdı hüsn-i idâre eylediyse de mu'ahharen bakılmadığından harâb olmuş ve 1300'de Amasya nâ'ibi Vidînî-zâde el-Hâcc Mehmed Emîn Efendi bu mescidi pek mükemmel ve latîf bir sûretde tecdîden ihyâ itmişdir.

Mû'mâ-ileyh el-Hâcc Osman Beg bu mahallede bir Dârü'l-hadîs ve kütüb-hâne ve çeşme binâ iderek nâmını ibkâ itmişdir. Mû'mâ-ileyhin

---

[33]**Ikdü'l-Cümân'**da Pervane Mu'inüddin Süleyman'ın hemşîresi zevci Hüsameddin Kebâvükü'r-Rümî diye mestûr olan zât budur.

hânesi ittisâlinde yan yana iki hamam olub ***“Alaca Hamamı”*** dimekle meşhûr olmuş ve 875 tarihine kadar Alaca Yahya Beg bin Ya’kub Şâh Çelebi tasarrufunda kalmışdır. Köprünün res’-i şîmalisinde bulunan hamam Amasya hükümdârı Şehinşâh-ı Selçukî âsârından olduğu mukayyed ise de bu iki hamama dâ’ir bir sarâat görülemedi.

Bu iki hamamın vaz’iyetlerine ve Alçak Köprü Hamamı seviyesinde bulunduklarına bakılırsa âsâr-ı Selçûkîyeden oldukları anlaşılır. Mîr-i mû’mâ-ileyh Yahya Beg Amasya emiri Şâdgeldi Paşa ahfâdından olduğu ve hamamların da bunun tasarrufunda irsen bulunduğu **/163/** mülâhaza olunursa bunların da paşa-yı müşârün-ileyh âsârından olması lâzım gelirse de bu iki hamamın Amasya’da mevcûdiyeti Şâdgeldi Paşa’nın tevellüdünden mukaddem olduğu; müşârün-ileyhin âsârından olduğunu anlatır. Bu hamamlar el-Hâcc Osman Beg’in evkâfındandır.

47-Gök Medrese Mahallesi:

“Kılıçarslan Türbesi” dimekle meşhûr Torumtây Türbesi şarkında olub şarken Şamîce ve cenûben Şeyh Kırık Mahalleleri ve dağ ve şimâlen Yeşilırmak ve garben yol ve mezârlık ile mahdûddur. Kadîmen Güdül Mülkü olub Güdül Mahallesi dinir idi. 665’de Amasya vâlisi beglerbegi Emir Seyfeddin Torumtây bu mahallede câmi’i ve medrese binâ iderek Medresesi Gök Medrese nâmiyle meşhûr olduğundan mahalleye alem-i mahsûs olmuşdur.

Medreseyi hâvî olan câmi’-i şerîfin cebhesi gâyet masnû’ olub taş üzerinde kabartmalı çiçekler şâyân-ı temâşâdır.

Ön tarafı yüksek olduğu münâsebetle iki taraflı taş merdiveni ve kapusı önünde sofası ve siyah mermerden yapılmış gibi gâyet metîn bir sûretde pây-dâr olan bedi’î ve musanna’ tahta kapusı vardır. Kapunın orta sütununda mahkûk olan ***“amel-i Ebû Müslim Kalincar”*** ibâresinden miʿmâr-ı meşhûr Ebu Müslim Kalincar tarafından yapıldığı anlaşılmakdadır.

Kapıdan içeri girildikde üzeri kubbeli vâsi’ bir boşluk olub /**164/** kapunın iki tarafında birer oda ve sol cenâhında azîm bir türbe ve bu türbenin altında taş merdiven ile inilir, derin bir oda müşâhede olunmakdadır. Bunlara dâ’ir izâhat medâris ve türbeler bahsinde zikr olunur.

Şeklen murabba’ olan boşluğun önünde diğer bir kapudan câmi’-i şerîfe girilir. Bu câmi’-i şerîf cesîm taşlardan binâ idilüb kapusı üzerinde kitâbesi sökülmüş olduğundan 1316’da mütevellî Gürcü-zâde Mehmed Necib Beg tarafından taʿmîr idildiğine dâ’ir bir kitâbe konmuşdur. Karşısında Torumtây merhûmun türbesi vardır.

Tevliyeti, vâkıf müşârün-ileyhin hayatında hafîdi Emir Celaleddin Mehmed Pervâne Beg bin Emir Mübarüzüddin Musa‘ya ve evlâdına tahsîs idilmişdir.

Bu mahallenin şimâlinde bağçe içinde ümerâ-yı Osmaniyye’den ***“Bayram Beg-zâde Melik Gâzi Beg”*** dimekle meşhûr Melikü’l ümerâ İsmail Beg 819’da bir zâviye binâ ve evkâfını tanzîm iderek tevliyeti evlâdı tarafından idâre idilmiş ve tekye şeyhi ve mütevellîsi olan Sünbül Mehmed Efendi 1245’de bir mescid-i şerîf ilâve itmişdir.

Bu zâviyenin ittisâl-i garbîsinde ve vüzerâ-yı Osmaniyye’den Atabeg-zâde Yörgüç Paşa bir dâ’ire-i mahsûsa içinde gâyet musanna’ cebhesi mermerden ve etrâfı kızılca taşdan ufak ve dil-nişîn, son derece metîn bir câmi’-i şerîf ve şark tarafında bir minâre ve kapunın yan **/165/** tarafında kendisine ve evlâdına mahsûs bir türbe ve karşısında bir imâret-hâne ve câmi’-i şerîfin iki tarafında hücerât-ı erba’ayı müştemil bir medrese binâ ve bunları 834’de ikmal itmişdir. Kapusı bâlâsında kızıl mermer üzerinde ve yeşil çiçek ile müzeyyen, gâyet musanna’ olarak şu ibâre-i Arabiyye mahkûkdur:

“Enşe’e hazihi’l imârete’l-mübârekete’l-mensûbete ile’l-fukarai ve’l-mesâkin fi-eyyâmi’d-devleti’s-sultâni’l-a’zam ve’l-hâkâni’l-mu’azzam Gıyâsu’d-dîn ve’d-dünya ebi’l-Feth Sultân Murad bin el-Merhûm es-Sultân Muhammed el-müştehir bi-ibni Osman halada’llahü Sultânehü el-Emîrû’l-Kebîr ve’l-vezir’ül-hatir Celalü’d-devleti ve’d-din Yörgüç Paşa bin Abdullah el-Atabegi fi-seneti erbaa ve selâsine ve semâne mi’e”

Şu hayrâtın vakfiyesi 840 tarihinde tanzîm idilmiş olub câmi’-i şerîfin taraf-ı garb-ı cenûbîsinde şose yoluna karîb bir mevki’de gâyet latîf ve ufak bir hamamı olub ***“Çardaklı Hamam”*** dimekle meşhûrdur. Bu da mevkûf olub 1296 tarihine kadar ma’mûr olduğu halde bu sene ırmağın tağyanından külhânî ve yanları rahne-dâr olduğundan cüz’î bir himmetle i’mârı kâbil iken o himmet-i cüz’iyeyi derîğ iden hükûmet-i mütâlaka zamanında mu’attal bir halde kalub menâfi-i vakfiye heder olmakdadır.

48-Gümüşlü-zâde Mahallesi:

Selağzı’nın cihet-i şarkiyesinde olub şarken Yassı Kaya ve Sûfîler Mahallesi ve garben ve cenûben Selağzı ve dere ve şimâlen Sofi-zâde Mahallesi ile mahdûddur. Sultân **/166/** Mes’ûd-ı Selçukî Şehzâdesi Sultân Gıyaseddin Mehmed Şâh bu mahallede ikâmetle Gıyaseddin Şâh Mülkü dinmiş ve 927 tarihine kadar Amasya emiri olan Gümüşlü-zâde Taceddin

Mahmud Çelebi'ye nisbetle kuyûd-ı resmîyede Gümüşlü-zâde Mahallesi nâmıyla kayd idilmişdir.

Bu mahallenin yüksek bir mevki'inde müşârün-ileyh Gümüşlü-zâde Taceddin Mahmud Çelebi 725'de bir câmi'-i şerîf binâ iderek 727'de evkâfını tanzîm itmiş ve hafîdi Şemseddin Ahmed Çelebi Helkıs Bağçesi'ni vakf eylediği sırada bu câmi'-i şerîfe Taciye Câmi'i dindiği 805'de tanzîm idilen vakfiyesinde görülmüşdür.

818'de zelzeleden musâb olduğundan Gümüşlü-zâde Ahmed Paşa taʿmîr idüb ba'dehû yandığından Ahmed Paşa-zâde Defderdâr Ahmed Beg ibn Abdullah Beg 890'da müceddeden kâr-gîr olarak ihyâ ve garb tarafında bir minâre binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Kapusı bâlâsında mermer üzerinde şu kitâbe-i farisiyye mahkûkdur:

Şod temam in mescid-i câmi' be-tevfik-i Hudâ
Der zaman-ı Padişah-ı âdil-i dâniş-pezir

İbtidâ-yı in binâ bâ-hâyr-ı Ahmed Beg be-hân
Lik târîheş bud kâd temme câmi'-i kebir.

Eşkiya vak'asında 1011'de yanmış olduğu cihetle bu Ahmed Beg'in **/167/** ahfâdında mîr-i mîrân Şemseddin Paşa tecdîd ve ba'dehû 1099'da Gümüşlü-zâde İbrahim Paşa taʿmîr ve evkâfını tevsî' ve ba'dehû bir kaç defa zelzele ve 1133'de harîk vuku'ıyla muhterîk olduğundan mütevellî el-Hâcc Mustafa Ağa 1134'de tecdîden binâ itmişdir.

1238'de a'yândan Raht-van Paşa-zâde el-Hâcc Ali Beg va'ziye ihdâs ve dükkânlarını bu câmi'in kürsî şeyhliğine vakf itmişdir. Bu dükkânlar Vâzıh Efendi'nin ahfâdı elinde vakf olmak üzere tasarruf idilmekdedir. Bu câmi'-i şerîfin kıble tarafında Fatma Hâtûn bir medrese binâ idüb 1158'de evkâfını tanzîm itmişdir.

Çukurbağçe'de Defderdâr Şemseddin Paşa bir mescid-i şerîf binâ ve 1023'de akârâtını vakf ve Selağzında Ali Paşa 916'da bir mekteb inşâ ve evkâfını tanzîm ve 1100'de Gümüşlü-zâde İbrahim Paşa dahî Sel ağzında Gümüşlü-zâde Muhyiddin Mehmed el-Halvetî Türbesi önünde bir çeşme ve çarşı içinde Topcu-zâde el-Hâcc Abdurrahman, Abdî Ağa 1218'de bir câmi'-i şerîf ve önünde bir çeşme binâ ve dükkânlarını vakf itmişdir.

Bu câmi'-i şerîfe Eğri Câmi'i dinir.

49-Mehmed Paşa Mahallesi:

Tımâr-hâne'nin şark tarafında olub şarken Pirincci ve Yakutiye ve cenûben Ya'kub Paşa Mahalleleri ve şimâlen Yeşilırmak ile mahdûddur. Kadîmen Doğrakiye Mahallesi nâmıyla meşhûr olub **/168/** 890 tarihinden i'tibâren Mehmed Paşa Mahallesi dinmeye başlamış ve Doğrakiye nâmı yalnız medreseye alem olarak kalmışdır.

Bu mahallede Amasya vâlisi Nureddin Toğrak 631'de ırmak kenarında bir mescid-i şerîf ve ittisâl-i cenûbîsinde kendisine mahsûs gâyet metîn bir türbe binâ itmişdir. Kapusı bâlâsında şu ibâre-i Arabiyye mahkûkdur: ***"Emere bi-imâreti haze'l-mescid'il-mübârek fî-eyyâmü'd-devleti's-Sultâni'l-mu'azzam Şâhin şâhi'l-a'zam mâliki rikâbi'l-ümem Alâu'd-dünya ve'd-din Ebu'l-Feth Keykubâd bin Keyhüsrev Burhanü emiri'l-mü'minîn Hâcı Toğrak emir-i şikâr sene ihdâ ve selâsine ve sitte mi'e"***

Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Ahmed'in lâlâsı vüzerâdan Hızır Paşa-zâde Mehmed Paşa 900'de mescid-i şerîfin şark tarafında yol üzerinde Yeşilırmağa nâzır bir mevki'de kâr-gîr bir câmi'-i şerîf ve garb tarafında bir minâre ve önünde imâret-hâne ve medrese ve şark tarafında kendisine mahsûs türbe binâ ve bu hayrâtı cesîm bir dâ'ire ihâta itmişdir.

Câmi'-i şerîf; şarkdan garba doğru mustatil olub minberi gâyet musanna' ve mermer üzerinde kabartmalı çiçeklerle müzeyyendir. Kıble tarafı cesîm bağçe olub önünde ufak bir şadırvânı ve cenâhlarında birer maksûresi ve şimâle nâzır iki kapusı vardır. Orta kapusı cesîm ve mermerden mesnu' olub üzerinde şu ibâre-i arabiyye mahkûkdur: **/169/**

"Enşe'e hâzihi'l-imârete'l-mübârekete fî-eyyâmi'd-devleti's-sultâni'l-a'zam Bâyezid Hân ibn Muhammed Hân Halleda'llahü sultânehu vezirü'l-kebîr Muhammed Paşa zide kadruhu fi-târîhi Muharrem senete tis'a mi'e"

Bu câmi'-i şerîfin cenûb tarafında Paşa-yı müşârün-ileyh bir zâviye-i Halvetîye binâ idüb bunların evkâfını tanzîm itmişdir ve Yörgüç Paşa-zâde Mustafa Beg 840'da bu câmi'-i şerîfin garb tarafında bir hamam-ı latîf ve 910'da kıble tarafında Oruç Beg bir çeşme ve 987'de kuzâtdan Hayreddin Efendi bir mescid-i şerîf ve hamamın şark tarafında 1071'de eş-Şeyh Mehmed Ağa bir dârü'l-kurrâ ve bundan evvel Nuh Beg diğer bir dârü'l-kurrâ ve 1257'de Ahıshalı Müfti-zâde Ali Efendi Mehmed Paşa dâ'iresinin şark kapusı içinde türbesi yanında bir medrese ve 1308'de ahfâdından mütevellî Mehmed Beg garb tarafında yol üzerinde diğer bir medrese binâ ve evkâflarını tanzîm itmişlerdir.

50 ve 51- Helkıs Mahallesi:

Alçak Köprü‘nün cihet-i şimâliyesinden Kuş Köprü üzerinde Leğen Kaya‘ya kadar mümtedd bir tûl üzerinde olub şarken ve cenûben Yeşilırmak ve garben Saray Mahallesi ve şimâlen Harşene Dağı ile mahdûddur. A’yân-ı Rûmiye’den Halkıs kable’l-feth burada ikâmet idüb şark tarafı, bağçesi ve garb tarafı da hânesi olduğu münâsebetle nâmı kalmış ve ba’dehû tahfîfen Helkis dinmişdir.**/170/**

Bu mahalle kadîmen iki kısma münkasım olub Hükümet Köprüsü’nün cihet-i garbiyesinde bulunan Sa’at-hânenin önüne kadar Sade Helkis Mahallesi ve buradan Leğen Kaya‘ya kadar olan tarafa dahî Bağ-ı Helkis Mahallesi dinir. Sabık Amasya Meb’ûsu İsmail Hakkı Paşa Sade Helkis Mahallesi’nde tevellüd itmişdir.

690 hudûdunda Hâce Muhibüddin Mevdûd Ziyârî bu mahallede bir mescid-i şerîf ve yanında bir dârü’l-ilm binâ itdiği kayden sâbit ise de hangi tarafda olduğu bilinemedi. Bağ-ı Helkis‘in nısf-ı şarkîsi ʿumûmen Gümüşlü-zâde Şemseddin Ahmed Paşa bin Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından 805’de vakf idilmişdir. Tâciye Câmi’i ya’ni Gümüşlü-zâde Câmi’i evkâfındandır.

Bu bağ-ı Helkis Mahallesi‘nde 1018’de Çavûşan-ı dergâh-ı âlîden Mustafa Ağa bir mescid-i şerîf ve yanında bir mekteb binâ ve evkâfını tanzîm iderek ahfâdı Hâcı Efendi-zâdelerden el-Hâcc Ali Ağa ba’dehû el-Hâcc Ahmed Ağa müceddeden taʿmîr itdirmişlerdir. Bu mescid-i şerîfin cihet-i garbiyesi ʿumûmen Kapudan-ı Derya Hâfız Ali Paşa-zâde el-Hâcc Ahmed Mikdâd Paşa‘nın hâne ve bağçesi iken 1281’de Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa İzzed ve Nuri Beglerden iştirâ idüb yerine gâyet mükemmel bir hükûmet konağı ve arkasında dağ kenarında bir hapis-hâne-i ʿumûmî ve Paşa’nın selamlığını Belediye dâ’iresi ve fevkânîsini telgraf-hâne yapdırmış ve 1312’de Belediye Bağçesi şarkında bir polis dâ’iresi de ilâve idilmişdir. **/171/** Mutasarrıf müşârün-ileyh, Bağ-ı Helkis ile Sade Helkis arasında hadd-ı fâsıl olan kaya üzerinde ʿumûmen şehre nâzır bir mevki’de cesîm bir sa’at kulesi inşâ ve şerefesine mürebbi’ ve cesîm üç cebheli büyük sa’at vaz’ itdirmiş olduğu efkâr-ı ʿumûmîyeyi ikâza bir vesile olmuşdur. Bu sa’at-hânenin ittisâlinde 1312’de Belediye eczâ-hânesi ve bunun karşısında bir de evrâk mahzeni ihdâs idilmişdir.

52-Yakutiye Mahallesi:

Tımar-hâne‘nin garb tarafında olub şarken ve cenûben Gümüşlü-zâde ve şimâlen Mehmed Paşa Mahalelleri ve garben Yeşilırmak ile mahdûddur. Kadîmen Gıyaseddin Şâh Bahçesi yerinde olub ümerâ-yı

Osmaniyye'den Sinaneddin Yakut Paşa burada ikâmet itdiği münâsebetle mû'mâ-ileyhin nâmına nisbet olunmuşdur.

Bu mahallenin önünde Darü'ş-şifâ olub el-yevm elsine-i âmmede ***"Tımar-hâne"*** dimekle meşhûrdur. Bu Darü'ş-şifâ gâyet metîn olarak taşdan binâ idilüb cebhesinde görülen kabartma çiçekler, sanayi'-i latîfe; âsâr-ı Selçukîyeye müşâbih bir levha arz itmekdedir. Kapusının üzerinde ve yan tarafında müşâhede olunan sanayi' diğer tarafında yokdur. Fakat her tarafı gâyet metîndir. Derûnu vâsi' ve şeklen murabba olub üç rub'unda ya'ni şimâl, cenûb ve şark taraflarında büyükçe üçer hücre ve kapunın iki yan taraflarında birer hücre vardır ve hücrelerin önünde taşdan sütunlar olub üzeri kapalı **/172/** ve ortası açıkdır. İnsana bir medrese-i kadîme şeklini tahattur itdirir. Kapusı üzerinde şu ibâre-i Arabiyye mahkûkdur:

"Veffeka'llahu azze Sultânehü bi-imâreti Dâri'ş-şifâi'l-mübâreketi bi-eyyâmi's-Sultâni'l-a'zam ve'l-Hâkâni'l-mu'azzam Gıyasu'd-din ve'd-Dünyâ el-Olcayto Muhammed Hân Hallede'llahu Sultânehu ve eyyâmi ızzetu'l-Hâtûnu'l-mu'azzama Meliketü'l-ekâbir Ilduş Hâtûn zidet devletüha'l-abdu'z-za'îf Anber bin Abdullah takabbela'llahu min-hu fi-semâniye ve seb'a mi'e" Bunun yan tarafında ayrıca ***"ve Emir-i Anadolu Ahmed"***

Şu ibâre-i sarîhanın delâlet eylediği üzere bu Darü'ş-şifâ'yı Tatar hükümdârı Sultân Olcaytu Mehmed Hân-ı Hüdabende'nin zaman-ı saltanatında ve hükümdâr-ı müşârün-ileyhin halîlesi İlduş Hâtûn'un devr-i izzetinde Anber Ağa ve Anadolu emiri Ahmed Beg 708'de binâ itmişlerdir. Bu kapunın yan taraflarında mustatil birer taş üzerinde birer kitâbe dahî mevcûd olub bir dürlü okunamamışdır. Yalnız cenûb taşında ***"Alaü'd-devle ve'd-din Ali"*** ve şimâl taşında ***"İbnü'l-merhûmü'l-Mağfurlehü Mehmed"*** ibârelerine müşâbih yazı görülmekdedir.

Kuyûd-ı atîkada ʿumûmen ***"Dâri'ş-şifâ el-merhûm Alaeddin"*** ve sicillât-ı atîka-yı mahkemede ***"Dâri'ş-şifâ-i el-merhûm Alaeddin Ali"*** ve ***"Dâri'ş-şifâ-i el-merhûm Pervâne Beg"*** ve ***"Dârü'ş-şifâ-i Pervâne"*** sûretleri ile mukayyeddir.

Vesâ'ik-i atîka ve tevârihde Amasya'da son Selçuk hükümdârı Sultân Mes'ûd'un pervânesi İzzeddin Mehmed bin Kudbeddin Osman ve bunun oğulları Alaeddin Ali Pervâne **/173/** ve Nasıruddin Ahmed Pervâne ve Esedüddin Ca'fer olduğu mezkûr olduğuna bakılırsa bu Dârü'ş-şifâyı binâ iden Anber Ağa ve Ahmed Beg evkâfını tanzîm itmeden vefât itdikleri ve Alaeddin Ali Pervâne Beg ba'dehû vakfiyesini tanzîm itdiğinden bu Dârü'ş-şifâ Alaeddin Pervâne Beg'e nisbet idildiği

anlaşılabilir. Amasya mevlevî-hânesi vakfiyesini de tanzîm iden bu Alaeddin Ali olduğu kayden müsbetdir.

Binâenaleyh: kuyûdun isbât eylediği Alaeddin Ali budur. Sultân Alaeddin ta'bîrine gelince tarih buna müsâ'id değildir. Âhir-i mülük-i Selçûkîye i'tibâr idilen Sultân Alaeddin Keykubâd ibn Feramurz Selçukî 807'den evvel vefât itmiş bulunduğundan asla bu Sultân Alaeddin Selçukî olamaz. Bilâd-ı Anadolu'da bundan başka bu asırda Sultân Alaeddin nâmı ile bir kimse ma'lûm değildir. Vakfiyesi zâyi' idilmişdir. Herhalde Alaeddin lakâbı Sultân Alaeddin ünvânının kayd idilmesine bâ'is olduğu zann olunur.

Bu Dârü'ş-şifâda Reşidüddin Lokman-ı Herezmî ve Bedreddin Mahmud Çelebi, Nefisüddin Mehmed Çelebi gibi zevât hekim-i asr olarak iştihâr itmişlerdir. Kibâr-ı sulehâdan Şamlar şeyhi eş-Şeyh Salih el-Halvetî'nin enfâs-ı mübârekesi mecânîne iksir-i şifâ olduğu meşhûr olduğundan Dârü'ş-şifâ şeyhi olduğu halde 1076 hudûduna doğru vefât itmişdir.**/174/** Dârü'ş-şifâ derûnunda türbesi vardır. Lugat-ı tarihiyye ve coğrafiyye mü'ellifi merhûm Mehmed Rıf'at Efendi bu Dârü'ş-şifâ, vaktiyle Put-hâne olub ba'dehû bimâr-hâneye tahvîl idildiğini ve Mustafa Vâzıh Efendi dahî Muineddin Süleyman Pervâne Beg tarafından binâ olunduğunu yazıyorlar ise de her ikisi de kapusı üzerinde mahkûk olan ibâre-i Arabiyyeyi okumadıkları anlaşılıyor. Bu Dârü'ş-şifânın âsâr-ı İslâmiyyeden olduğu tarz-ı inşâsından ve mahkûkâtından bedî-dâr iken vaktiyle put-hâne olduğunu iddi'â itmek kadar garib birşey olamaz.

Çünkü put-hânenin olduğu sûretde mutlaka müşrikler devrinde ya'ni milâd-ı hazret-i İsa'dan mukaddem kurûn-ı 'ulâda binâ olunacağı şüphesizdir. Hâlbûki Amasya'da kurûn-ı 'ulâ âsârı ancak 6-7 metre kadar yerin altında kaldığı halde bu Dârü'ş-şifânın bir metre bile yere gömülmeksizin yer üstünde meşhûd olması; kurûn-ı 'ulâ âsârından olmadığını iş'âr ider. Yakın vakte kadar evkâfı, mütevellîsi, kâtibleri, câbîleri, zincirleri, kapucıları ve tabîbi, şâkirdleri, eczâcısı, çamaşırcısı, aşcısı ve noktacısı mâ'lûm idi. Şimdi kerestecilere depo olmuşdur. Bu Dârü'ş-şifânın taraf-ı cenûbisinde Yakut Paşa 816'da bir zâviye ve yanında bir mescid-i şerîf ve Dârü'z-Ziyâfe binâ iderek evkâfını tanzîm itmişdir. Bu mescid-i şerîfin şark tarafında Çöplüce Medresesi olub karîben zâviyesiyle beraber zikr olunur.

53-Yakup Paşa Mahallesi: /175/

Aşağı Pîrler'in etrâfında bulunan mahalleye dinir. Şarken Savakça ve garben Gümüşlü-zâde şimâlen Mehmed Paşa Mahalleleri ve cenûben

Pîr İlyas Mezârlığı ile mahdûddur. Burada ümerâ-yı Osmaniyye'den Ya'kub Paşa kâr-gîr bir dâ'ire içinde bir câmi'-i şerîf ve yanında bir minâre ve iki tarafında çile-hâne ya'ni zâviye-i Halvetîye ve önünde bir ders-hâne ve ayrıca bir de şeyh odası inşâ iderek 815'de evkâfını tanzîm itmişdir.

Vakfiyesi derûnunda Pîr İlyas hazretleri'nin irtihâli ve halîfesi ***"Müftü es-sekkaleyn ve şeyhü'l-İslâm el-ecell Mevlana Pîr Celaleddin Abdurrahman"*** ve Çelebi Sultân Mehmed Hân bin Beyazid Hân hazretleri mezkûr olarak bu Pîr Abdurrahman Çelebi hazretleri için binâ idildiği mestûr ve tevliyeti aziz-i müşârün-ileyhin hulefâsından Mevlana eş-Şeyhü'l-ecell Şemseddin Mehmed el-Buharî ve evlâdına meşrût olduğundan bu dâ'ire-i cesîmenin 815'de hitâm bulduğu muhakkakdır. Zâviyenin bakiye-i ahvâli mebhâsında zikredilecekdir.

Bu Ya'kub Paşa dâ'iresinin garb tarafında ***"Çevikci Baba"*** dimekle meşhûr Şemseddin Mehmed el-Kartasî Tekyesi olduğu münâsebetle bu taraf Çevikce ve Ya'kub Paşa tarafı da Çile-hâne nâmları ile meşhûr olmuşdur. Çile-hânenin şark tarafında ***"Kuşbaz Tekyesi"*** dimekle meşhûr Şeyh Ya'kub Efendi Zâviyesi olub eş-Şeyh Abdullah Efendi Tekyesi dahî Pîr İlyas Mezârlığı'nın müntehâ-yı garbiyesindedir.

İşte Amasya şehrinin hudûdu dâhilinde meşhûr olan 53 mahalle bunlardan ibâretdir. Şehrin hâricinde iki mahalle daha vardır ki bunlar da Amasya şehrinden ma'dûddur.

1-Karasenir Mahallesi:

Amasya'nın garb-ı cenûbî tarafında olub onbir kilometre kadar uzak bir mesâfede vâki'dir. Burası Emir Seyfeddin Kara Sunkur Çiftliği olduğu münâsebetle Kara Sunkur Çiftliği ba'dehû tahfîfen galat olarak sağır kâf ve fetha-i sin ile Karasenir dinmişdir. Bu mahallede Kara Sunkur Beg'in câmi'i ve mektebi vardır. El-yevm bu câmi'i ile mekteb i'ânât-ı ahâlî ile idâre olunmakdadır. Esbâk Hicâz Kumândânı mîr-livâ Hasan Paşa bu mahalledendir.

2-Kayabaşı Mahallesi:

Kara Senir Mahallesi'nin cenûbunda olub Yeşilırmak ile Çekerek Irmağı'nın arasında müselles bir cezire şeklindedir. Emir Kayabay'ın burası çiftliği olduğu münâsebetle Kayalar Çiftliği nâmıyla kayd idilmiş olub mu'ahharen galat olarak Kayabaşı dinmişdir. Bu mahallenin ırmak kenarında bulunan bir mevki'-i latîfine ***"Pehlivân"*** dinmekdedir. Emir

Şücâeddin Pehlivân Beg bu Kayabay'ın mahdûmu olub orada ikâmet itmesi bâ'is-i tesmiye olmuşdur.

Pehlivan-zâdelerden Kayalı Ahmed Paşa 1068'de **/177/** Pehlivân nâmıyle meşhûr olan mevki'de bir câmi'-i şerîf ve mekteb ve des-hâne binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Bu zâtın â'ilesine 'umûmen Kayalı-zâdeler dinir. Bunlardan Ali Paşa ve es-Seyyid Kaşîf Ömer Paşa ricâl ve ümerâdandır. Cedlerinin evkâfına mütevellî olmuşlardır.

Bu iki mahallenin arasında latîf bir tepe olub Ser Çoban dinir. Bu tepenin cihet-i şarkiyesinde kâ'in Damlar karyesi, Karasenir Mahallesi'nden ma'dûddur. Karasenir ve Kayabaşı Mahalleleri ma'mûr bir köy şeklinde olub bağları, bostanları, yağları, yoğurtları, peynirleri vesâ'ir mahsulât-ı arziyesi pek makbûldür. Hele Kayabaşı karpuzlarının emsâli yokdur. Bu mahallelerde müşâhede olunan ahvâl, etvâr, ma'îşet-i kemâl-i safvet üzre olub eski Türkmenlerin usûlü cârîdir.

Her devresi bir silsile-i aşk ü cenûndur
Her bir deresi dolmuş anın eşk ile hûndur

Her köşesi bin medfûn-ı erbâb-ı fünûndur
Aktâra bütün münteşir ezkâr-ı Amasya

Amasya'nın her tarafı birer silsile-i cibâl ile muhât ve mestûr olub erbâb-ı aşk ve garâmın mesîresi ve her tarafında birer meczûbü'l-Hayy makarrı olduğu meşhûrdur. Meselâ şimâl boğazında **/178/** Tekirdağlı Baba'nın ve cenûb boğazında Has Baba'nın ve şark tarafında Abdurrahman Baba'nın ve garb tarafında Memi Dede'nin mekânları vardır.

Amasya'nın içinde üç dere mevcûd olub birincisi Savakca Deresi ikincisi Çakallar Deresi üçüncüsü Karakaya Deresi'dir. Bu derelerin en müthişi Çakallar Deresi olub Selağzı'ndan ırmağa iner. Bu dere pek çok mühlik kazâlara bâ'is olmuşdur.

1271'de nüzûl iden bârân-ı şedîdi müte'âkib dehşedli bir sel inerek üzerinde bulunan köprüleri, hâneleri, hedm idüb önüne katmış ve ufak kubbe gibi taşlardan birini Selağzı'nın cihet-i garbîsinde olan Sinan Hamamı'nın kapusı üzerine bırakıb pek çok hayvânâtı, arabaları, keresteleri, insanı, ırmağa dökmüşdür.

Bu hamamın üzerinde kalan taşı, pek çok kimseler uğraşarak kemâl-i müşkilât ile indirmişlerdir. Bu hamam Hızır Paşa'nın

'utekâsından esbâk Sivas beglerbegisi Sinan Paşa tarafında 917'de binâ ve vakf idilmişdir.

Bu dere ayağı ırmak üzerinde bulunan şose yoluna tesâdüf itdiğinden muhâtarası dâ'im olduğu nazar-ı dikkâti câlib olmakla 1325'de Amasya mutasarrıfı Ahmed Cevdet Beg şose yolunun altına bir tünel inşâsıyla derenin ayağını Şose yolundan kat' itmişdir.**/179/**

Ekser bilâd-ı İslâmiyyede cârî olan âdet üzre Amasya'nın her köşesinde pek çok evliyâ, ulemâ, sulehâ, meşâyih medfûn olarak etrâfı mezâristân olub mu'tenî mevkîlerinde vüzerâ, ümerâ, kuzât-ı be-nâmın medfen-i mahsûsları ve pek çok evliyâ-yı kirâmın türbe-i mahsûsaları olduğundan bu türbeler, hurûf-ı hecâ tertîbi üzre zikr olunur.

1-Akbilek Türbesi:

Karaman Dağı'nın eteğinde bağların üzerinde bir tarla kenarında olub orada Molla Bahşî Halîfe hazretleri medfûndur. Meşâhir-i fuzalâdan Halvetî bir pîr-i müfessir idi. Ziyâret-gâh-ı 'ulemâdır.

2-Alagöz Baba Türbesi:

Şamlar Mezârlığı kenarında yol ağzında gâyet eski bir türbedir. Bu türbe Mülûk-ı Danişmendiyeden İsmail Gâzi Beg'e mensûb olub şekli, tarz-ı inşâsı altıncı kurûn-ı hicrî âsârından olduğunu irâ'e itmekdedir. 807'de be-nâm ve ***"Alağöz"*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Şemseddin Ahmed Baba oraya defn idildiği münâsebetle Alagöz Baba Türbesi dinmişdir. Bu türbede Melik müşârü'n-ileyh İsmail Gâzi'nin medfûn olduğuna dâ'ir an'anât-ı menkûleden mâ'adâ delâ'il-i vesâ'ir âsâr-ı mahkûke bulunamadı.

3-Ebu İshak Çelebi Türbesi:

Kılçarslan ya'ni Torumtây Türbesi sırasında açık bir bağçe derûnunda olduğu haber virilmekdedir. Orada görülen iki kabrin biri Kutlu Paşa **/180/** diğeri de mahdûmu Ebu İshak Çelebi olub vakfiyesi Ebu İshak Çelebi tarafından tanzîm ve eczâ vakf idilmişdir. Bunlar ümerâdandır. Cüz-hânları vardır.

4-İskender Memi Çelebi Türbesi:

Üçler Türbesi'nin karşısında kâ'in mezârlığın bir köşesinde kâr-gîr ufak bir türbe olub derûnunda ***"Kutlu Beg-zâde Memi Çelebi"*** dimekle meşhûr Memiyeddin Mehmed Çelebi ve mahdûmu İskender Çelebi medfûndur. Türbeyi yapan ve vakfiyesini tanzîm iden İskender Çelebi'dir. Bunlar da ümerâdandır.

5-Efrûmiye Banu Türbesi:

Gök Medrese Câmi'-i şerîfinin üst tarafında kâ'in bir tepe üzerindedir. Üstü dam ve etrâfı kerpiç duvar ile muhâtdır. Derûnunda Amasya'da Bizans İmparatorluğunun son vâlisi olan Jutatius'un kızı ve Amasya fâtihi İltekin Gâzi'nin halîlesi olan Efrumiye Banu medfûn olduğu an'anât-ı mahalliyedendir. Mahdûmu Emir Hüsamü'd-devle Hasan Gâzi tarafından evkâfı ve cüz-hânları olduğu vesâ'ik-i şer'iyede görülmüşdür. **Tarih-i âl-i Danişmend**'de bu mücâhidenin gazâsı, hikâyâtı mezkûrdur.

6-Emir İmâm Türbesi:

Sultân Bâyezid'in mektebi karşısında kâ'in kütüb-hânenin cihet-i şimâlîsinde bağçe içindedir. Derûnunda kütüb-hâne sâhibi Hâce-zâde Emir İmâm Abdullatîf Efendi ve evlâdından es-Seyyid Sadullah Efendi ve es-Seyyid Halil Efendi **/181/** ve es-Seyyid Ebubekir Efendi ile vüzerâdan esbâk Kürdistân vâlisi Besim Paşa medfûndur.

7-Anbârlı Evliyâ Türbesi:

Şeyh Kırık Mahallesi'nde kâ'in bir hâne derûnundadır. Türbe dinilen yer; kapunın ittisâlinde üzeri düz olub anbâr şeklinde bir çukur içindedir. Bu türbe tamamı ile yerin altında gâ'ib olmuş gibi bir vaz'iyetde olub çukurun içine inilmedikce orada türbe olduğu asla bilinemez. Çukura ufak bir ağaç merdiven ile inilir. Türbenin kapusı ufak olub eğilmedikce girilemez, girildikde kapusı Bektaşî takyesi şeklinde olub dört köşeli ufak kâr-gîr bir oda müşâhade olunur.

Odanın ortasında üzeri eski bir yeşil örtü ile mestûr gâyet eski bir tahta uzatılmış olub bu tahtanın üzerinde parça parça insan kemikleri serilmiş olduğu görülür. Bu kemiklerin içinde parçalanmamış bir kemiğe tesadüf idilemez. Kol ve bacak ve bilek kemikleri keskin bir alet-i kat'a ile kesilmiş gibi bir vaz' göstermekdedir. Hâne sâhibi bile bu kemiklerin kim olduğunu ya'ni bu türbede medfûn olan zâtın kim olduğunu asla bilemiyor.

Türbenin şu hâl-i mektûmânesi ve kemiklerin şu vaz'-ı meksûrânesi 637'de Amasya'da da'va-yı nübüvvet iden meşhûr yalancı peygamber Baba İshak Kefersûdî Türbesi olduğunu ihtâr itmekdedir.**/182/**

Bâb-ı evvelde tafsîl olunacağı üzere baba-yı merkûm İshak Kefersûdî da'va-yı nübüvvet iderek isyân ve Amasya ve Tokat ve Sivas sancâkları'nı istilâ eyledikde Mübarüziddin Armağan Şâh mukâbele ve

Amasya'da muhâsara itmişdi. Emir-i müşârün-ileyh merkûmu su **ma'asında** ahz ü girift ve salben i'dâm idüb lâşesini tefessüh idinceye kadar dar-ağacında güneşin karşusında durdurmuş ve ba'dehû indirüb parçalatmış ve babanın etbâ'ı da kemiklerini gece toplayub saklamış oldukları tevârihde mestûrdur. Şu hâdise ile türbenin o hâl ü vaz'ı ve orada medfûn olan insanın kemikleri te'emmül olunursa bu türbe babanın etbâ'ı tarafından kasden yer altında binâ ve babanın kemiklerini ziyâret içün buraya defn ve halkından ihfâ itdikleri fikri hâsıl olmamak kâbil değildir.

Mukaddemen yer üzerinde yapıldığı halde mu'ahharen Amasya'nın sathı dolub yer altına gömülmüş olduğu iddi'â idilemez. Çünkü o civârda bulunub 622'de binâ idilen Halfet Gâzi Türbesi ve 677'de binâ idilen Torumtây Türbesi gâyet yüksek olarak duruyor. Bunların üst tarafında 540 hudûdunda binâ idildiği zann idilen Hânkâh-ı Mes'ûdî harâb olduğu halde temel duvarı hâlâ yer üzerinde arz-ı endâm itmekdedir.

Şimdiye kadar havâss ve avâmın o türbeyi ziyâret itmesi **/183/** ve üzerinde kubbe bulunması; derûnunda medfûn olan kimsenin velî, sâlih olduğuna delâlet eylediği ve meşhûr yalancı peygamber olmadığı da iddi'â idilemez. Çünkü türbenin yer altında gâyet mahfî bir suretde yapılmasında bir mecbûriyet olmadığı gibi her kubbe sâhibi de velî olamaz. Servet ü sâmânı düzgün olan kimseler, nâmını dünyada ibkâ içün muhteşem türbeler binâ itmişlerdir. Ba'dehû içinde medfûn olanların terceme-i hâli unutulmuş olduğundan şeri'ât-ı İslâmiyye'nin emr eylediği üzre hüsn-i zann idilerek türbeleri havâss ve avâm tarafından ziyâret idilmekdedir. **Rübbe kabrin yüzâr ve sâhibuhu fi'n-nâr**

8-Üçler Türbesi:

Üçler Mahallesi'nde Sa'di Çelebi Câmi'-i şerîfinin garb tarafında kâ'in İsa Efendi zâviyesi karşısında bir hâne derûnundadır. Orada Niğdeli-zâde Sofu Bâyezid Çelebi ve amucası Feyzullah Çelebi ve Ya'kub Çelebi ve İran Hâtûn bint Ali Beg medfûnlardır. Bunların terceme-i hâli ve kitâbesi bâb-ı sânîde zikr idilecekdir.

9-Oruç Beg Türbesi:

Hızır Paşa Câmi'i hazîresindedir. Paşa-yı müşârün-ileyhin dâmâdı olan Kasım Beg'in mahdûmu olub kendisinden mukaddem vefât itdiğinden müte'esir olarak 870'de türbe yaptırmış ve eczâ vakf etmişdir.

10-Ehlî Hâtûn Türbesi:

Meydan Köprüsü başında kâ'in medresenin arka tarafında zâviye önündedir. Hâtûn-ı mû'mâ-ileyha **/184/** Amasya emiri Şâdgeldi Paşa-zâde Devatdâr Ahmed Paşa'nın kerîme-i sâlihasıdır. 871'de türbeyi ve tetimmesini binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Türbeyi havî olan hücre hedm idilmiş olduğundan kabri açıkda kalmışdır. Kitâbesi yok ise de vakfiyesinde türbesi mezkûrdur.

Kadınların ziyâret-gâh-ı meşhûrudur.

11-İbik Baba Türbesi:

Şeyh Kırık Mahallesi'nde Hânkâh-ı Mes'ûdî harâbesi civârında kâ'in bir hânenin bağçesi içindedir. Orada Tatar hükümdârları Abaka ve Argun Hânların zamanında nüfûz ve ikbâle mâlik olarak Pervâne Beg'in i'dâmına bâ'is ve tarîkat-ı Baba'iyyeyi neşre hâdim olan Sadreddin İbik et-Türkmânî ve halîfesi Ahmed Baba medfûn bulunmakdadır.

12-İgerli Evliyâ Türbesi:

Yörgüç Paşa İmâreti şarkında kâ'in ufak mezârlığın derûnunda şark tarafının ortasında büyükçe iki doğum ağacının arasındadır. Orada murabba' olarak husûsî **iger** şeklinde yaptırılmış bir taş müşâhade olunmakdadır. Bu taşın altında kimin medfûn olduğu anlaşılamadı. Ancak **El-Aylemü'z-Zâhir**'de görülen bir hikayeyi ihdâr itmek üzere oraya bir taş konduğu zann olunur. **El-Aylem'**de Mustafa Cenâbî Efendi diyor ki:

"Haleb hükümdârı Seyfü'd-devlenin 'amm-zâdesi Ebu Firas el-Hâris hükümdâr-ı müşârün-ileyhin nezdinde mükerreren ve Amasya kal'asına hücûm ve savlet iderek iştihâr idüb bir hücûmunda /185/ kal'a-yı bâlânın yüksek yerinde Rumlar tarafından muhâsara ve tazyîk idilmiş ve esir olmasına ramak kalmış iken râkib olduğu halde atıyla beraber kendini ırmağa doğru atmış. Atı ırmağın kenarına düşüb ölmüş ve kendisi biavnillâh-ı Te'ala halâs olmuşdur. el-ilm-i indallah."

13-İğneci-zâde Türbesi:

Kocacık Mahallesi önünde çarşu içinde bir türbe-i mahsûsadır. Orada Şeyh Zekeriya-yı Halvetî hulefâsından İğneci-zâde eş-Şeyh Safiyüddin Mahmud Halvetî hazretleri medfûndur. Türbenin olduğu dâ'ire kadîmen mahkeme olub Amasya kadılarının sekenâsına mevkûf ve senevî icârât-ı mevkûfesi bu türbeye mahsûs idi. Çünkü: bu hâneyi şeyh-i müşârün-ileyhin hafîdesi Ayşe Hâtûn türbeye vakf ve hükkâm ve mahkemeye tahsîs itmişdir. 1311 hârıkında türbe ve hâne ile beraber sicillât-ı kadîmenin bir kısm-ı mühimmi yandığından Amasya ma'ârif

komisyonu bi-gayr-ı hakk kocaman arsa-i kıymetdârı zabt ve yerine akârât-ı mühimme inşâ iderek bir tanecik dükkânı bile türbe için bırakmamışdır. Fakat şu komisyonun re'is ve a'zâlarının uğradığı ahvâl; tetkîk olunursa gasb-ı mevkûfâtın bir mükâfât-ı dünyevîsi olduğu zâhir olur.

14-İltekin Türbesi:

İltekin Bağları'nın üstünde, dağın **/186/** eteğindedir. Dört tane taş direk üzerinde mahrûtî bir kubbe-i sengîndir. Derûnunda vüzerâ-yı Danişmendiyye'den Nasırü'd-devle İltekin el-Artukî ve mahdûmu emir Hüsamü'd-devle Hasan Gâzi medfûn olub kadîmen her sene şa'bân evâ'ilinde cem-i gafîr ile ziyâret olunur idi.

15-İnekler Türbesi:

Mehmed Paşa İmâreti önünde yol üzerinde ve Doğrakiye Medresesi'nin ittisâlinde kâ'indir. Temeli ve yan tarafları gâyet metîn, garba doğru uzun bir türbe-i sengîn olub üzeri balık sırtı şeklinde kâr-gîr bir kubbe ile kapalıdır. Derûnunda ümerâ-yı Selçûkîye'den Amasya vâlisi Nureddin Toğrak ve mahdûmu Şemseddin İnaç ve hafîdi İzzeddin Balaban ve diğer ahfâdı medfûndur. ***"İnâç Türbesi"*** dimekle mukayyed ve ma'lûm iken orada medfûn olan İnaç Beg'in ve evlâdının kim oldukları unutulmuş ve Selamet Hâtûn'un civârında bulunmuş olduğu hikâye-i acibe-i ma'lûmenin tasni' idilmesine bâ'is olmakla Selâmet Hâtûn'un inekleri farz idilmiş ve ***"İnekler Türbesi"*** dimekle meşhûr olmuşdur. Elsine-i âmmede de deverân iden hikaye-i acibe şudur: ***"Güyâ Nuh Aleyhi's-selâmın beddu'asıyla tufân olduğu esnâda benî müşârün-ileyh, imân idüb tufândan haberi olmayan hâtûnun inekleri yağmurun yağmadığı bir günde ayakları ve diz kapakları yaş olduğu halde gelmelerine şaşub esbâbını sormuş ve tufânın ve vuku'unu haber /187/ aldıkda ineklerin helâk olmadıklarına ve kendisinin selâmetde kaldığına hamd ü senâ idüb kendine Selâmet Hâtûn dinmiş ve kendi türbesi civârında mübârek inekleri içün bir türbe yapılub İnekler Türbesi nâmıyla meşhûr olmuşdur."***

Şu hikâye-i acibenin yalan olduğu meydanda olub bir takım saf-dilânın inandıklarına şaşmamak kâbil değildir. Bu İnaç Beg yedinci ve Selâmet Hâtûn dahî dokuzuncu kurûn-ı hicrî ricâl ve nisâsından oldukları halde İnaç ve evlâdını inekler farz idüb Selâmet Hâtûn'u da Nuh Aleyhi's-selâm devr-i bakayâsından olduğuna kanâ'at itmek kadar gülünç birşey yokdur. Bunların bâb-ı sânîde mestûr olan terâcim-i ahvâline mürâca'at buyurulursa bu hikayenin derecesi anlaşılır.

16-Bektaş Baba Türbesi:

Aşağı Pîrler'in garb-ı şimâlisinde Tekye Medresesi ittisâlinde olub kâr-gîr bir kubbeyi havî hücre-i mahsûsadır. Derûnunda Bektaşilerden Kırşehirli Bektaş Baba medfûn olub baş ucunda el-Hâcc Bektaş Baba-yı Velî levhası vardır. Pîr eşiğini ziyâret eylediği münâsebetle hâcı dinmişdir. Amasya kurasında meskûn fırka-yı Aleviyye tarafından 1284'de ibtidâ bir türbe inşâ idilüb 1314'de yine kura Aleviyyesi tarafından taʿmîr idilmişdir. Alevîlerin ziyâret-gâhıdır.

17-Pervâneler Türbesi:

Pervâne Beg Câmi'-i şerîfinin şark tarafı **/188/** müntehâsında olub üzeri tahta perde ve yanları parmaklık ile muhâfaza altında bulunmakdadır. Orada vüzerâ-yı Selçûkîye'den câmi'-i şerîf bânîsi Necmeddin Ferruh ve vâkıfı İzzeddin Mehmed Pervâne Beg ve oğulları Nasırüddin Ahmed Pervâne Beg ve Alâeddin Ali Pervâne Beg medfûn olduğu muhakkak ve Muinüddin Süleyman Pervâne Beg'in medfûn olduğu meşkûkdur.

18-Pîr İlyas Türbesi:

Beyler Sarayı'nın taraf-ı garbîsinde kâ'in mezârlığın başında bir tepecik üzerinde olub muhteşem âlî bir türbedir. İbtidâ Gümüşlü-zâde Ahmed Paşa tarafından bir hücre olmak üzere binâ idilüb 890'da Sultân Bâyezid Hân-ı sânî tarafından kâr-gîr ve ortasında büyük bir ve yanlarında ufak iki kubbeli olarak inşâ ve garb tarafı ricâle ve şark tarafı nisâya mahsûs mescid-i şerîf ve ortası türbe ittihâz idilmiş ve Merzifon'da iki karye bu türbe-i şerîfeye vakf ve tevliyeti Pîr-i müşârün-ileyhin ahfâdından Pîr Hayreddin Hızır el-Halvetî hazretlerinin evlâdına tahsîs buyurulmuşdur.

Derûnunda Gümüşlü-zâde Pîr Şücâeddin İlyas el-Halvetî ve dâmâdı Pîr Celaleddin Abdurrahman Çelebi ve hafîdi Pîr Hayreddin Hızır Çelebi ve ayak taraflarında bunların halîle ve kerîmelerinden dört hâtûn medfûn olduğu münâsebetle Pîrler Türbesi dinüb bunlara Yukarı Pîrler dinir. Bu türbeyi mütevellîsi olan **/189/** hazreti Pîr'in birâderi evlâdından Gümüşlü-zâde İbrahim Paşa dahî 1100'de müceddeden taʿmîr itdirmişdir. ʿUmûmî bir ziyâret-gâh-ı müslimîndir.

Ba'dehû mükerreren zelâzile ma'rûz olarak etrâfına vehn-i târî olduğu nazar-ı dikkate alınub 1312'de tamamiyle hedm idilmiş ve Kolağası Hurşid Beg'in gayreti ve ʿumûm ahâlî-i mahalliyenin i'ânât-ı nakdiyesi ve sultân-ı mahlû' Abdulhamid Hân'ın dahî evkâfından mikdâr-

ı kâfî meblâğın itâsı sâyesinde etrâfında kâ'in mezârlığın üstü tesviye ve bir dâ'ire-i cesîme teşkîl ve ortasında eski vaz'iyeti muhâfaza idilmek sûretiyle yan tarafları ricâl ve nisâya mahsûs birer mescid-i şerîf ve ortası türbe ittihâz ve hücre ve mescidler tevsi' ve kubbeleri bir şekl ü cesâmetde terfi' idilmiş ve gâyet muntazam bir sûretde yapılmışdır. Eski türbenin şimâlinde kâ'in garb penceresi önünde kibâr-ı ümmetden bir kaç zâtın medfeni olduğu halde yeni vaz'ında bunlar tesviye olunub üzerine türbe-dâra mahsûs oda yapılmış ve şimdiki türbenin kıble tarafı ʿumûmen bağçe olmuşdur. Fakat bu bağçeyi i'mâr iderek bağçe halinde muhâfaza idilmesi pek münâsib olduğu halde a'yân ve eşrâfın medfeni olması revâ değildir. Eslâf-ı kirâm kıble tarafına gâyet i'tinâ iderek bağçe halinde bulundurmaları ve duvar arkasında olsa bile mezârlığa karşı nâmaz kılmak husûsunda ihtiyâta ri'âyet itdiklerini isbât itmekde iken ihlâfın bu gibi **/190/** inceliklere dikkat itmeyerek eslâfın her mesleklerini terk itmeleri bizi pek fenâ bir yola sevk itmişlerdir.

19-Pîr Sinan Türbesi:

Şehreküsdü Mahallesi'nin yukarısında kâ'in yolun üzerinde bir mevki'-i mahsûsdur. Orada ricâl-i Halvetiyyeden vâ'iz-i meşhûr Pîr Sinaneddin Yusuf Efendi medfûndur. Türbesi ziyâret-gâhdır.

20-Pîr Abdurrahman Çelebi Türbesi:

Ya'kub Paşa ya'ni Çile-hâne dâ'iresi içinde vakfiyede mestûr olan hücre-i mahsûsadır. Kıble tarafında bulunan fâtiha penceresi hücrenin tarih-i binâsından sonra açılmış ve üzerinde kitâbeyi havî siyah mermer konmuşdur. Derûnunda Kubâ Evliyâsı Pîr Hüsameddin Halvetî mahdûmu ve hazret-i Pîr İlyas Halvetî hafîde-zâdesi Pîr Celaleddin Abdurrahman-ı sânî medfûndur. Buraya Aşağı Pîr Türbesi ve Aşağı Pîrler de dinir.

21-Pîr Mehmed Çelebi Türbesi:

Selağzında kâ'in Sığır Pazarı Câmi'-i şerîfinin garb tarafında etrâfı duvar ile muhât ufak bir hazîre içindedir. Orada câmi'-i şerîfin bânîsi Pîr Hâce el-Hâcc Mehmed Çelebi ve halîlesi Kamer Hâtûn medfûn oldukları sicillen mazbûtdur. Mustafa Vâzıh Efendi ***"defderdâr-ı meşhûr İskender Çelebi'nin pederi Mehmed Çelebi burada medfûn"*** **/191/** olduğunu yazıyor ise de İskender Çelebinin pederi Musa Çelebi olduğu kayden müsbetdir.

22-Taceddin Türbesi:

Pîr İlyas hazretlerinin türbesi civârında müseddes şeklinde sengîn muhteşem ve ufak bir türbedir. Her tarafı siyaha mâ'il taşdan masnu' ve her dıl'ı muhteşem ve kubbesi kuşağı dâ'iren mâdâr çiçekler ile müzeyyen olub üzerinde ba'zı ayet mahkûkdur. Derûnunda Amasya emiri Gümüşlü-zâde Taceddin Mahmud Çelebi ve halîlesi Döndü Hâtûn ve kerîmesi Ayşe Hâtûn medfûn olub vakfı Ayşe Hâtûn tarafından tertîb idildiği kayden ma'lûmdur. Da'vâ-yı tevliyet iden ba'zı zevâtın burayı Kadem Paşa Türbesi olmak üzere göstermesi Kadem Paşa Türbesi'nin mevki'ini unutduğunu anlatmakdadır.

23-Tekirdağlı Baba Türbesi:

Suluova'ya nâzır boğaz içinde garb tarafında kâ'in bağların üstünde bir sırtın üzerindedir. Kibâr-ı mecâzibü'l-hiyeden İdî-zâde Akif Mustafa Efendi'ye mu'âsır ***"Tekirdağlı Baba"*** dimekle meşhûr olan zât orada medfûndur. Bu zâta pek çok garâ'ib isnâd idilmekdedir.

24-Tımâr-hâne Evliyâsı Türbesi:

Pervâne Beg'in Dârü'ş-şifâsı derûnunda şark tarafında cenûb köşesinde hücre içindedir. Orada pek çok delileri enfâs-ı mübârekesiyle ifâkât-yâb-ı akl **/192/** ü şu'ûr iden Şamlar şeyhi meşhûr Salih Efendi hazretleri medfûndur. Buna Salih Baba da dinir.

25-Cemudâr Türbesi:

Burma Minâre Câmi'-i şerîfinin önünde minâre hizâsında olub kapusı câmi'-i şerîfin binâsından üç sene sonra siyaha mâ'il taşdan binâ idilmişdir. Türbenin şekli Taceddin Türbesi gibi müseddes[34] ve oldukça muhteşem olub dört rub'ı câmi'-i şerîfin haricindedir. Derûnunda tahtânî ve fevkânî olmak üzere ufak iki hücre-i sengîn olub tahtânîde vâki' hücre, türbe ve fevkânîde vâki' hücre dahî kütüb-hâne ittihâz idilmişdir.

Tahtânîsinde kâ'in hücrede ba'zıları yek-diğeri üzerinde sekiz tabut olub üzerleri yeşil örtü ile örtülmüşdür, ön tarafda bulunan iki tabutun içinde cesedi tam olarak arab zann olunan iki meyyite vardır. Diğerlerinin a'zası tam olmayub kemikleri hey'et-i asliyesiyle durmakda oldukları görülmekdedir. Bunların kim oldukları Amasya'da meçhûl olub Mustafa

---

[34]Bu iki türbeyi ziyâret idenler tedkîk-i nazar iderse şeklen ve hacmen her iki türbe arasında bir müşâhabehet-i tamme olduğunu görürler ve bunların ya mi'mârı bir adam yahud kayın peder ve dâmâd olduğuna hükm iderler.

Vazıh Efendi bunların, Pervâne Begin köleleri ve câriyeleri olduklarını ve Avrupa müdekkikleri de kurûn-ı ûlâdan kalma cesedleri mumya idilmiş adamlar olduklarını yazıyorlar, bunların her ikisi de tahminâtdan ibâret olduğu şüphesizdir. **/193/**

Fakat icrâ idilen taharriyât-ı kuyûdiyede bu türbe Tatar hükümdârı Hülagü Hân'ın hafîdi Anadolu nâzırı Şehzâde Cemudar bin Yeşmud bin Hülagü Hân'ın türbesi olduğu muhakkak ve nezdinde Amasya emiri Abuşkay İşboğa Noyin medfûn olduğu anlaşılmışdır. Bunların yanında ve ön tarafında bulunan tabutlar ile diğer iki tabut mukaddema Fethiye Câmi'-i şerîfinin altında mahzen içinde iken 1271 hudûdunda buraya nakl idildiklerini bilenler el-yevm mevcûddur.

Muinüddin Süleyman Pervâne Beg'in tarih-i şehâdeti olan 675 senesinde henüz câmi'-i şerîf bile yapılmamış olduğundan köle ve câriyelerinin buraya defn idilmesi ve o zaman bunlar için koca bir türbe yapılması şâyân-ı kabul olamaz ve kurûn-ı ulâ müşrîklerinin bir câmi'-i şerîf altında şimdiye kadar muhâfaza idilmesini kabul itmek de hissiyât-ı İslâmiyye ile kâbil-i tevfik değildir. Kilisâyı câmi'-i şerîfe tahvîl iden Feth Gâzi ve oğlu Mahmud Gâzilerin ve halîlelerinin yahud kerîmelerinin cesedleri olması daha ziyâde mâkuldür.

26-Çelebioğlu Türbesi:

Hâce Sultân civârında Taksim Önünde Uzunyol Mezârlığı'nın başında bir mevki'-i mahsûsdur. Orada ricâl-i Halvetiyyeden ***"Çelebi Halîfe"*** dimekle meşhûr Cemâlî-zâde Cemâleddin Mehmed Çelebi hazretlerinin mahdûmu Hâce Sultân Tekyesi şeyhi Bedreddin Mahmud Çelebi hazretleri medfûn ve ziyâret-gâh-ı meşhûrdur. **/194/**

27-Hâcı Hamza Efendi Türbesi:

Bayezid Paşa Mahallesi'nde kâ'in Hâcı Hamza Efendi Câmi'-i şerîfinin şarken ittisâlinde olub cesîm bir kubbeyi havî büyük bir hücredir.

Cami-i şerîf ile bu türbe arasında bir demir parmaklık olub derûnunda kibâr-ı meşâyih-i Halidiyyeden Karabağî el-Hâcc Hamza-i Nigârî hazretleri ve yanında mahdûmu Sirâceddin İsmail Efendi ve bunun yanında hulefâdan Mîr Hasan Efendi medfûnlardır.

28-Hâcı Hamza Beg Türbesi:

Hacı Hamza Beg Mahallesi ortasında Hâcı Hamza Beg Mescid-i şerîfi ittsâlinde kâ'in bağçe derûnundadır. Bu bağçe içinde ümerâ-yı Osmaniyyeden el-Hâcc Hamza Beg ve mahdûmları Ahmed, Mahmud,

Kasım Begler ve meşâhir-i 'ulemâdan Bâlî Beg-zâde Abdurrahman Çelebi medfûn olduğu haber virildiği gibi Hâce Sultân üzerinde bir bağçe içinde oldukları da söylenmekdedir. Lede't-taharrî Bâlî Beg-zâde Abdurrahman Çelebi mescid-i şerîf bağçesinde olduğu seng-i mezârından anlaşılmış ve diğerine dâ'ir bir kitâbe görülememişdir.

29-Habib Karamânî Türbesi:

Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin şark tarafında kâ'in Mehmed Paşa Türbesi'nin bağçesinde mevki'-i mahsûsdur. Orada kibâr-ı meşâyih-i Halvetîyyeden eş-Şeyh Habib Karamanî ve yanında hulefâdan Seydî Ahmed Halîfe ve bunların garb tarafında eş-Şeyh **/195/** Hasan Efendi ve bunun şimâlinde Mehmed Paşa vakfı mütevellîsi Kurd Beg-zâde Mehmed Beg medfûnlardır.

30-Hüseyin Dede Türbesi:

Çeri-başı Mahallesi'nde câmi'-i şerîfin şark-ı cenûbî tarafında kâ'in bağçenin garbında yol üzerinde bir mevki'-i mahsûsdur. Orada kibâr-ı Halvetîyye'den vâ'iz-i meşhûr eş-Şeyh Hüseyin Efendi ve müderris Mustafa Efendi ve bunların şark tarafında muharrir-i âcizin vâlidesi Zahide Hâtûn ve birâderi Hâfız Halil Efendi ve hemşîresi Fatma Hâtûn medfûnlardır.

31-Halkalı Dede Türbesi:

Çeri-başı Mahallesi'nde Şehreküsdü Mahallesi önünde yalnız bir mevki'de olub murabba dört taş direk üzerinde mahrûtî bir kubbedir. Etrâf-ı selâlesesi bağçe ve cenûb tarafı yol olub bir duvar ile muhâtdır. Derûnunda Amasya emiri Şâdgeldi Paşa ahfâdından Şadi Beg'in kerîmesi Saru Hâtûn medfûn olduğu baş taşında ve kıble duvarında mevzû' taş üzerinde mahkûkdur.

Bu türbenin orta yerinde sandukası olub altı, Saru Hâtûn'un cesedini havî bir mahzendir.O mahzen türbenin cesâmetinde olub orta yerinde üstü açık tabut içinde cesed mevcûd ve cüz'î sararmış görülen kefenin içinde bilâ-tagayyür tam olduğu halde müşâhede olunmakdadır. Sandukanın şimâlinde mustatil bir sûretde siyaha mâ'il yek-diğerine mukâbil iki taş olub **/196/** kenarlarında ikişer demir halka vardır. Bu demir halkaları havî taşlar; mahzenin ağzında olub icâb eylediği takdirde bu halkalarla taşlar tutulub kaldırılır ve mahzenin ağzı açılır bu halkalara yürümeyen çocukların ayakları üç hafta cum'a ertesi günleri takılırsa bi-iznillâhi Te'alâ yürürler i'tikâdı, rasîh olduğundan kadınlar tarafından bu halkalara nisbetle Saru Hâtûn'a ***"Halkalı Dede"*** nâmı virilmişdir.

32-Halfet Gâzi Türbesi:

Şamice Mahalesi'nde gazi-i müşârün-ileyhin medresesi ittisâlinde bir türbe-i âlîyedir. Her tarafı taşdan masnu' ve cenûba nâzır olan cebhesi kabartma çiçeklerle müzeyyen kapusı üzeri gâyet musanna' fevkalâde yüksek ve kubbesi ehrâm-ı Mısıriyye gibi mahrûtdur. Kapusının üstünde geniş bir kavis içinde müzeyyen, hatt-ı kûfi ile muharrer bir kitâbesi olub Ayete'l-Kürsî mestûrdur. Kavsin derûnunda gâyet girift olarak yazılan hatt-ı kûfi çiçekler arasında yapılmış başka çiçek gibi görülmekde olub kırâ'atı gâyet müşkildir. Bu türbenin içinde Amasya vâlisi Emir Mübarizeddin Halîfe Alp medfûn olduğu kapusı bâlâsında mahkûk olarak görülmekdedir. Türbenin derûnunda taşdan bir sanduka olub garbdan şarka doğru konmuş müstatil şeklindedir. Bu sandukanın cenûba nâzır cebhesinde kabartma olarak kız ve koyun kafaları ve eski Türklerin **/197/** dâ'ima kullandıkları eşkâl-i mahsûsa vardır. Bu kafaları ve eşkâl-i mahsûsayı görüb de hakikat-ı hâle vâkıf olamayanlar; bu türbenin müşrikler devrinden kalma yahud hicretden evvel Hıristiyanlara â'id olduğu der-meyân itmekdedir.

Fakat eski Türklerin eski âdetlerini beyân-ı erbâb-ı merâk, bu kafalardan ve eşkâl-i mahsûsadan maksad ne olduğunu kemâl-i suhûletle anlarlar. Mederesesinin kapusı üzerinde Mübarüziddin Halîfe bin Tûlî nâmıyla mahkûk ve 622 tarihli vakfiyesinde mestûr olan Emir-i müşârün-ileyhe eşkâl-i mahsûsanın delâleti üzre nisben Kanık, Kınık kâbilesinden olub kız ve koyun kafalarının delâleti üzre vâlidesi tarafından Koyunlu kâbilesine mensubdur.[35] Şu işârâta ve kapusı üzerinde görülen mahkûkata vâkıf olmasa bile bu türbenin tarzını sandukanın vaz'ını tedkîk iden bir zât **/198/** buranın bir müslim türbesi ve âsâr-ı Selçukîyeden olduğunu anlamakda müşkilâta uğramaz.[36]

[35]Eski Türkler; soylara ensâba, kabarlara, şu'uba ve oymaklara, kabâ'ile pek ziyâde ri'âyetkâr ve merbût olduklarından dâr-ı dünyadan gitdikleri halde bile hangi soya, hangi oymağa mensûb olduklarını anlamak için adet-i kadîmeleri üzre kullandıkları eşgâli ve oymaklarının adlarını gösteren sûretleri türbelerinin kapıları yahud sandukaları üzerinde hakk itdirmekde müsellem oldukları halde bir be'is-i şer'î görmedikleri anlaşılmakdadır. Anadolu bilâdında taharriyât icrâ idilirse bunun pek çok emsâline tesâdüf idileceği muhakkakdır.

[36]Bu türbe, Hiristiyanlar'a â'id olduğundan ve gâyet yüksek külâh gibi sivri olan kubbesi müşrif-i harâb olub mahalle üzerine yıkılması melhûz ve gâyet muhâtaralı bulunduğundan bahisle belediye tarafından hedmine ramak kalmış iken muharrir-i âciz, Amasya mutasarrıfı Kemal Begefendi'ye izahât vermek sûretiyle men'ine muvaffak oldum.

33-Hâce Sultân Türbesi:

Dârü's-selâm Mahallesi'nin üstünde ve Taksim Önü'nde şarka giden yolun ilerisinde bir mevki'-i mahsûsdur. Orada zâviye-i meşhûre ve imâreti binâ iden ***"Hâce Sultân"*** dimekle meşhûr, tüccârdan Şemseddin Ahmed Çelebi medfûn olduğu kemâl-i müşkilât ile bir Ermeni hânesinde bulunan seng-i mezârından anlaşılmışdır.

34-Dersi Tamam Türbesi:

Kuşköprü başında derenin garb tarafında bir hücre-i mahsûsadır. Mukaddemâ üstü açık ve dört duvardan ibâret iken 1314'de Amasya tahrirât müdiri olan İstanbulî Mehmed Mazhâr Beg üstü kapalı muntazam bir hücre-i mahsûsa olarak ta'mîr itdirmişdir. Derûnunda medfûn olan zâtın kitâbesi olamadığı cihetle ***"Dersi Tamam"*** dimekle meşhûr Müfti-zâde el-Hâcc Ömer Efendi olduğu yedi sene kadar taharriyât neticesinde anlaşılabilmişdir.

35-Receb Çelebi Türbesi:

Hâcı İlyas Mahallesi'nde şose yolu **/199/** üzerinde Şehzâde-gân Türbesi'nin sırasında garb tarafında murabba bir bağçedir. Bağçenin ortasında dört tarafı taşdan ve ortası toprak bir kabir olub cenûb tarafında iki kabir daha vardır. Taş kabrin sâhibi meşâyih-i kirâmdan İbrahim bin Ali el-Eşcâ olduğu mahkûk olub bunun yanında mahalle sâhibi Sadreddin Receb Çelebi ve hafîdi meşâhir-i 'ulemâdan el-Hâcc Bayram Efendi medfûn olduğu tetebbu'âtdan anlaşılmışdır.

36-Selâmet Hâtûn Türbesi:

Ders-i Tamam Türbesi'nin kıble tarafında ya'ni cenûb-ı garbîsinde ve tahmînen yirmi metre kadar ilerisinde bir hücre-i mahsûsadır. Derûnunda Amasya kadısı ***"Molla Beglik"*** dimekle meşhûr Nizameddin Abdurrahman Çelebi'nin kerîmesi fazilât-ı nisâdan Selâmet Hâtûn medfûndur. İnekler Türbesi zeylinde arz idildiği üzre tufân-ı Nuh zamanından kalma bir hâtûn değildir. 857'de binâ itdirdiği zâviyesi; Şefik Paşa tarafından bi-gayr-ı hakk-ı temlik ve bağçeye tahvîl idilidiğinden zâyi' olub türbesi muhâfaza idilmişdir.

37-Sultân Mes'ûd Türbesi:

Yukarı Pazar'ın cânib-i garbiyesinde Receb ve Üçler Mahallelerinin önünü teşkîl iden ve Narlı Bağçe nâmıyla meşhûr olan mezârlığın cenûb tarafından cesîm ve her tarafı taşdan masnû' gâyet muhkem, garba nâzır

olan cebhesi acib bir sûretde musanna' ve şeklen murabba'a yakın mustatil bir türbe-i bedi'adır. **/200/** Şimâlden cenûba doğru uzun ve dâhilen ortasında bir kemer olub iki kubbeyi hâvî ve hâricen kubbelerin üzeri düzdür.

Türbenin derûnunda sandukaya ve yahud şebekeye dâ'ir hiç bir şey olmayub müntehâsında Yörgüç Paşa'nın iki kerîmesi medfûndur. Altı, tamamiyle mahzen olduğu nazar-ı dikkate alınırsa Sultân-ı müşârün-ileyh ile beraber birkaç şehzâdegân-ı Selçûkun burada medfûn olduğu anlaşılır. Türbenin vaz'ı bir metre kadar yere gömüldüğünü göstermekdedir. Cebhesinde iki yan sütunları üzerinde pek çok zevâtın çiçek zann itdikleri kitâbe mevcûd olub hatt-ı kûfi-i girift ile muharrerdir. Yazıların aşağısından onda ikisi mikdârı yere gömülmüş olub kırâ'atı pek müşkîldir. Bu türbe derûnunda Sultân Mes'ûd Selçukî'nin medfûn olduğu muhakkak ise de diğer şehzâdegânın burada medfûn olduklarına dâ'ir bir alâmet yokdur. Bu türbe mükerreren yangına ma'rûz olduğu cebhesinin siyahlığından istidlâl idilmekde olub derûnunda sandukanın yahud şebekenin bu gibi avârız-ı gönyede zâyi' olduğu şübhesizdir. Mülûk-i Selçûkîyyeden Amasya Simresinde medfûn olan Birinci Sultân Mes'ud ile Havza Simresinde medfûn olan İkinci Sultân Mes'ûdun kabirlerinden kırâ'at-ı eczâya meşrût ve mevkûf olan Amasya'da Aydoğdu, Efte, Kocaoğlan ve Tatar ve Havza'da **/201/** Şeyh Savcı, Kapaklar, Konac Köyleri olduğu mukayyed ve Birinci Sultân Mes'ûd'un nâmı sütûn üzerinde mahkûkdur.

38-Sinan Efendi Türbesi:

Üçler Türbesi'nin civârında bir hân derûnundadır. Orada fühûl-ı 'ulemâdan Şeyhü'l-harem ve **Tebyinü'l Mehârim**inin mü'ellifi eş-Şeyh Sinâneddin Yusuf el-Halvetî medfûndur.

39-Şad Geldi Paşa Türbesi:

Halfet Gâzi Mezârlığı'nın içinde eski bir kubbe-i muhkemdir. Türbenin garba nâzır olan cebhesi tamamiyle açık olub üstü balık sırtı şeklinde taşdan yapılmışdır. Şekline, tarz-ı inşâsına bakılırsa mülûk-ı Danişmendiyye devrindeki türbelere pek müşâbih olduğundan burada mülûk yahud vüzerâ-yı Danışmendiyye'den biri medfûn olduğunu ihtâr itmekdedir. Burada Emir Seyfeddin Sunkur bin Tabuk ve ortasında Amasya hükümdârı Şemseddin Şâdgeldi Padişah bin Kutlu ve bunun şimâlinde kibâr-i ulemâdan Saideddin Mevhub bin ez-Ziyârî ve Osman Paşa-zâde Hüseyin Beg ve İsa Hâtûn medfûnlardır. Bu türbe hükümdâr-ı

müşârün-ileyhin yaptırdığı türbe olmayub kendisinden iki yüz sene yahud daha ziyâde mukaddem yapılmış olduğu derûnunda medfûn olan zevâtın tarih-i vefâtlarından anlaşılmakdadır.[37]

40-Şirvânî Türbesi: /202/

Şamlar Mezârlığının üstünde bir dâ'ire-i mahsûsa içinde latîf bir mevki'dedir. Türbe kâr-gîr iki kubbeyi hâvî olub garb tarafı mescid-i şerîf ve şark tarafı türbedir. Bu türbeyi sadr-ı esbâk Şirvânî-zâde Mehmed Rüştü Paşa 1286'da binâ ve 1290'da evkâfını tanzîm idüb derûnunda pederi eş-Şeyh İsmail Sirâceddin Şirvânî hazretleri ve birâderi südûrdan esbâk İstanbul kadısı es-Seyyid Ahmed Hulûsî Efendi ve eniştesi el-Hâcc İsa Rûhî Efendi medfûnlardır.

41-Şehzâde Türbesi:

Narlı Bağçe Mezârlığının şimâl-i garbisinde dört taş direk üzerinde mebni bir kubbe-i sengîn olub Amasya'da medfûn olduğu **Behcetü-t Tevârih**de mestûr olan Sultân Murad Hân-ı sânî hazretlerinin birinci şehzâdesi Sultân Ahmed burada medfûn olduğu, Şehzâde Türbesi dinmesinden anlaşılır. Hiçbir tarafında kitâbeye dâ'ir birşey yokdur. Türbenin cenûben hâricinde medfûn olduğu görülen ümerâdan Yahya Beg'dir.

43-Şehzâdegân Türbesi:

Şamîce Mahallesi önünde vâki' şose yolunun şimâl tarafında Hâcı İlyas Mahallesinde İne Hân Önü'ne giden yolun garb tarafında köşe başında bu da dört taş direk üzerinde mebni bir kubbe-i muhkemdir. Bu türbe mükerreren ta'mîr idilmiş ve en sonra 1314'de Gürcü-zâde Mehmed Necib Beg tarafından i'mâr olunmuş bulunmakla ma'mûr ve mücedded bir haldedir. Derûnunda Çelebi Sultân **/203/** Mehmed Hân hazretlerinin şehzâdesi Kasım Çelebi ve ba'dehû vefât iden Şehzâde Mehmed Çelebi bin Sultân Bâyezid Hân ve ba'dehû vefât iden Şehzâde Mehmed Şâh Çelebi bin Süleyman Çelebi ve Şehzâde Mustafa Çelebi bin Süleyman Çelebi medfûn olduklarını kitâbeleri isbât itmekdedir.

44-Şehîdler Türbesi:

İki tane olarak meşhûr olub biri bâlâda izâh idilen Burma Minâre derûnunda Cemudâr Türbesi diğeri de Torumtây Câmi'i derûnunda hücre-

---

[37]Bu zevâtın medfûn oldukları bir kaç sene devam iden taharriyâtda anlaşılabilmişdir. Burada ve Sultan Mes'ud Türbesi'nde hafriyât icrâ idilirse daha çok zevâtın medfenleri bulunacağına şüphe yokdur.

i mahsûsadır. Bu hücre-i mahsûsa sekiz kadar taş merdiven ile inilir, derin bir taş oda olub şarka nâzır olan kapusından mâ'adâ ışık ve hava alacak penceresi ve deliği yokdur. Derûnunda iki tabut olub biri cenûbda diğeri şimâlde mevzû' ve her ikisinin arası açıkdır. Üstü kapalı olan şu tabutların derûnunda müte'addid insan kafaları, kolları, bacakları vesâ'ir a'zâları mevcûd olub etleri, kemikleri üzerinde kurumuş gibi durmakdadır. Şu hâle nazaran iki tabut içinde beş altı kadar insan cesedi mevzû' olduğu anlaşılır.

Bu taş odanın üzerinde içinde medfûn olan zevâtın şebekeleri, taş sandukaları olub tam odanın üzerine gelen şebeke dört adet ise de bunların şark tarafında diğer bir hücre-i mahsûsa içinde sekiz kadar zevâtın medfûn olduklarını şebekeleri isbât itmekdedir. Bunların kim olduklarına dâ'ir şebekelerin **/204/** ve sandukaların üzerlerinde kitâbe olmadığından diğer emârât-ı mahkûke bulunamadı. Fakat Torumtây merhûmun mahdûmu Emir Sinaneddin Musa ve hafîdi Emir Celaleddin Mehmed Pervâne Beg ve ahfâdından Amasya emiri Zeyneddin Ya'kub Şâh Rumî ve bunların ahfâdı medfûn oldukları kavi'en maznûndur.

45-Şeyh Hüsameddin Türbesi:

Kamerüddin Mahallesinin üstünde Hekim Çelebi Mahallesi önünde Hızır Paşa'ya giden yol üzerindedir. Şeklen murabba ve yüksek olub üstü açıkdır. Orada Akdağî-zâde eş-Şeyh Hüsameddin Hüseyin Efendi ve mahdûmu Muhyiddin Efendi medfûn olduğu kayden ma'lûmdur.

Diğer Şeyh Hüsameddin Türbesi de Hâce Sultân üstünde bir bağçe derûnunda olub orada Sonisâlı Şeyh Hüsameddin Hasan Efendi medfûndur.

46-Şeyh Zekeriya Türbesi:

Serrâc-hâne Câmi'-i şerîfinin şark tarafında kapunın içinde bir hazîre-i mahsûsadır. Orada Serrâclar şeyhi kibâr-ı evliyâdan Pîr Sun'ullah Halvetî ve halîfesi olan Pîr Zekeriya Halvetî hazerâtı medfûnlardır. Şeyh Zekeriya Halvetî hazretlerinin türbesinde eczâ-yı şerîfe okunmak üzere Hakâle nâhiyesinde kâ'in ve pederi Şeyh Paşa'dan mevrûs iki çiftliğini 874'de vakf itmişdir.

47-Saçlı Efendi Türbesi:

Şark tarafından Sultân Bâyezid **/205/** Câmi'-i şerîfi havlusuna girilecek kapunın karşısında hânesi derûnunda hücre-i mahsûsadır. Orada Amasya müfti-i meşhûru Saçlı el-Hâcc Mahmud Efendi medfûn olub bu

türbeyi hayatında yaptırmış olduğundan kendisi üzerinde kâ'in odada otururken bir zâ'irin fâtiha ihdâ eylediğini gördükde ***"Okuyunuz; muhtâc-ı rahmet bir adamdır"*** didiği menkûldür.

48-Safa Paşa Hâtûn Türbesi:

Şamlılar Mahallesi'nde şose yolu üzerinde kâ'in büyük çeşmenin arkasında etrâfı duvar ile muhât ufak bir mevki'dir. Orada Amasya emiri Şâdgeldi Paşa'nın kerîmesi Safa Paşa Hâtûn medfûn olduğu vesâ'ik-i atîkada görülmüşdür. Yanında zevci olduğu zann idilen Yahşî Beg medfûn olub mu'ahharen vasiyeti üzre tarihçesini yazan Mustafa Vazıh Efendi bunların yanına defn idilmişdir.

49-Taşköprülü Türbesi:

Kanlı Pazarı'nda Üçler Mahallesi'nin yolu üzerinde kâ'in mescid-i şerîfin arkasında bir hücre-i mahsûsadır. Derûnunda Taşköprülü eş-Şeyh el-Hâcc Abdullah Efendi ve cenûb tarafında vâki' hücre derûnunda mahdûmu eş-Şeyh Mehmed Arif Efendi medfûnlardır.

50-Torumtay Türbesi:

Gökmedrese'yi hâvî câmi'-i şerîfin şimâlinde, şose yolu üzerinde muhteşem bir türbe-i sengîn olub Amasya'da bedâyî'-i âsâr-ı Selçûkîye'den ma'dûddur. Hâricen dört tarafı kabartmalı **/206/** çiçeklerle müzeyyen ve kıbleye nâzır cebhesi daha muhteşem görülür. 677 tarihinde binâ idildiği kıbleye nâzır olan cebhesinde penceresi üzerinde mahkûkdur. Kitâbesi şudur:

"Ammere fi-eyyâmi'd-devleti's-Sultâni'l-a'zam Gıyasu'd-dünya ve'd-din Ebu'l-Feth Keyhusrev bin Kılıçarslan hallada'llahu Sultânehu el-abdu'z-za'îf el-muhtâc ilâ-Rahmeti'llah Torumtây bin Abdullah gafera'llahu lehu fi-sene seb'a ve seb'in ve sitte mi'es."

Kapusı şarka nâzır olan bu türbe-i âliye gâyet yüksek olub taş merdiven ile çıkılır. Derûnunda Amasya vâlisi beglerbegi Seyfeddin Torumtây olub sandukası siyah mermerden gâyet cesîm olarak yapılmış etrâfına ayete'l-kürsi yazılmışdır. İsmi ve tarih-i vefâtı sandukası üzerinde mahkûkdur. Sol tarafında evlâdından Ya'kub Çelebi ve bunun mahdûmu Mehmed Çelebi ve bunun mahdûmu Alaeddin Çelebi ve bunun mahdûmu Ebubekir Çelebi ve sağ tarafında evlâd-ı Selçûkîyye'den Taceddin Gâzi Çelebi-zâde Sivas hâkimi Kılıç Arslan Selçûkî ve ayak taraflarında Amasya vâlisi iken mahnûken vefât iden Şehzâde Sultân Alaeddin Beg mahdûmları Taceddin ve Gıyaseddin Çelebiler medfûn oldukları

dondurma kireç üzerinde mahkûk olan kitâbelerinden anlaşılmışdır. Oraya mu'ahharen defn idilen Kılıç Arslan-ı Selçukîye nisbetle Kılıç Arslan Türbesi de dinir./**207**/

51-Aişe Gâzi Türbesi:

Şamlılar Mahallesi'nde Şeyh İsmail Şirvânî Türbesi'ne giden yolun şimâlinde bir mevki'-i mahsûsdur. İki kabri alacak cesâmetde şeklen murabba olub etrâfı siyaha mâ'il taşdan yapılmışdır. Hükümet-i Danişmendiyye mü'essîsi Melik Danişmend Ahmed Gâzi halîlesi Gülnuş Banu ve kerîmesi Ayşe Gâzi medfûn olduğu an'anât-ı mahalliyedendir. Fakat bunların üzerine sonradan bir kaç kimse defn idilmişdir.

52-Arif Efendi Türbesi:

Çeri-başı Mezârlığı'nın içinde mürûr iden yolun cenûb tarafında bir bağçe derûnundadır. Orada Şehir kethüdâsı-zâde eş-Şeyh Mehmed Arif Nakşibendî ve yanında mahdûmu eş-Şeyh Ahmed Kâmil Efendi ve akrabâsı medfûnlardır. Onuncu kurûn-ı hicrî evâ'ili ricâlinden Pîr Mehmed Çelebi dahî burada medfûn olduğu şeyh-i müşârün-ileyhin baş tarafında konmuş olan taşın kitâbesinden anlaşılmakdadır.

53-Abdurrahman Baba Türbesi:

Savakca Mahallesi'nin şark tarafında dağ kenarında bir mevki'-i mahsûs olub yakın vakitlere kadar ziyâret-gâh-ı 'umûmî olduğu halde gâ'ib idilmişdir.

Orada medfûn olan Erzincânî Abdurrahman Halvetî hazretlerinin zâviyesi ve önünde çeşmesi mevcûd iken mürûr-ı zaman ile cümlesi de zâyî olmuşdur.

54-Abdurrahman Muslihî Türbesi:

İskender Memi Çelebi Türbesi'nin şarken hizâsında dört duvar ile muhât bir bağçedir. Orada Amasya /**208**/ kadısı Molla Beglik Abdurrahman Muslihî ve pederi Mehmed Şâh ve mahdûmu Mahmud Çelebi medfûn olub Abdurrahman Muslihî tarafından eczâ-yı şerîfe vakf idilmişdir.

55-Osman Beg Türbesi:

Sultân Bâyezid Câmi'-i şerîfinin şark-ı cenûbîsinde olub her tarafı taşdan ve kubbesi kâr-gîr olarak masnu' ve muhteşem bir türbe-i âliyedir. Derûnunda Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin şehzâdegânından

Amasya vâlisi Sultân Ahmed'in şehzâdesi Osman Beg medfûn olduğu kapusı bâlâsında mahkûk olan beyitlerden ve kuyûd-ı atîkadan anlaşılmakdadır. Türbe-dârı ve cüz-hânları var idi.

56-Acem Ali Türbesi:

Acem Ali Mahallesi'nde Bâlî Beg Câmi'-i şerîfinin kıblesinde kâ'in bağçe içindedir. Orada Hâce el-Hâcc Acem Ali Ağa ve yanında bânî-i câmi'i Bâlî Beg ve hafîdi İsa Beg medfûnlardır.

57-Ali Çelebi Türbesi:

Ahî Sa'adeddin Mahallesi'nde yol üzerinde ufak bir bağçedir. Orada meşâhir-i 'ulemâdan Amasya müftisi Mü'eyyed-zâde Ali Çelebi ve mahdûmu Amasya kadısı Abdülkerim Efendi medfûndur. Ali Çelebi Türbesi'ne eczâ vakf itmişdir.

58-İsa Efendi Türbesi:

Üçler Câmi'-i şerîfinin garb tarafında hânesi bağçesinde olub hulefâ-yı Nakşibendiyyeden eş-Şeyh İsa el-Kırımî medfûndur.**/209/**

59-Fahreddin Cevherî Türbesi:

Ok Meydanı'nın cenûbunda vâki' mezârlığın içinde Kurdboğan Türbesi'nin garb tarafında dört duvardan ibâretdir. Orada Hâce Mehmed Cevherî medfûn olub meşâhir-i fuzalâdan Cemaleddin Aksarâyî-zâde Fahreddin İlyas Rumî yanında olduğu vesâ'ik-i atîkadan anlaşılmakdadır. Fahreddin Cevherî her ikisinden mürekkeb bir halîta olduğu maznûndur. Hâce Mehmed Cevherî tarafından eczâ-yı şerîfe vakf idilmişdir.

60-Kadılar Türbesi:

Halfet Gâzi Mezârlığı'nın kenarında ve türbenin karşısında bir kubbe-i cesîmedir. Şimâle nâzır ve yüksek olan cebhesi açık ve kubbesi balık sırtı şeklindedir. Derûnunda Kadı Pîr Nizameddin Mahmud ve Kadı Pîr Şemseddin Mehmed ve diğer Kedağra kadısı Şemseddin Mehmed ve Konya kadısı İzzeddin Hasan Çelebiler medfûndur.

61-Kubâ Evliyası Türbesi:

Kubâ Mahallesi'nde yüksek bir tepe üzerindedir. Etrâfı kâr-gîr duvar ile muhât ve üstü ahşab kiremidlik ile mestûr olub ufak bir hücredir. Burada e'izze-i kirâmdan ve Sâdât-ı Hüseyniyyeden Kubâlı Çelebi-zâde

eş-Şeyh Hüsameddin Hüseyin el-Halvetî medfûndur. Eczâ-yı şerîfe vakf idüb türbedârı ve cüz-hânları var idi.

62-Kadem Paşa Türbesi:

İltekin Bağları üzerinde İltekin Gâzi **/210/** Türbesi'nin civârındadır. Orada Amasya emiri Şâdgeldi Paşa kerîmesi ***"Kadem Paşa"*** dimekle meşhûr Cihan Hâtûn medfûndur. Bu hâtûnun evkâfı ve eczâ-yı şerîfesi vardır.

63-Kutub Türbesi:

Yörgüç Paşa İmâreti'nin şark tarafında vâki' ufak mezârlığın içinde kûşe-i garbîsindedir. Kibâr-ı sulehâdan Memi Dede halîfesi ***"Kutub Dede"*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Ahmed el-Halvetî hazretleri medfûn olub sâhib-i keşf-i kubûr, Hâcı Abdullahoğlu eş-Şeyh Mustafa Efendi vasiyeti üzre bu zâtın nezdine defn idilmişdir.

64-Kurdboğan Türbesi:

Ok Meydanı'nın cenûbunda vâki' mezârlığın içinde cesîm ve kâr-gîr bir türbe-i âliyedir. Kubbesi ve etrâfı metîn ve temeli sengîn olub içinde kibâr-ı evliyâdan Pîr İlyâs hazretlerinin havâss-ı hulefâsından Pîr Şerefeddin Hamza-i Halvetî hazretleri medfûndur. Evkâfı ve eczâ-yı şerîfesi olub türbedârı ve cüz-hânları var idi. Kurdboğan nâmiyle meşhûr olmasının esbâbı bâb-ı sânîde zikr idilecekdir.

65-Gül Çiçek Hâtûn Türbesi:

Câmi'-i Enderûn Mahallesi'nde câmi'-i şerîfin tarâf-ı garbîsinde kâ'in hücre-i mahsûsadır. Orada Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Ahmed'in halîlesi Gül Çiçek Hâtûn medfûndur. Evkâfı ve eczâ-yı şerîfesi vardır.**/211/**

66-Kemâl Paşa Türbesi:

Aşağı Pîrler'in garb-ı cenûbîsinde yol üzerinde mezârlık içindedir. Etrâfı ve kubbesi kâr-gîr olub müşrif-i harâb bir halde duruyor. Derûnunda Sultân Bâyezid Hân-ı sânî vüzerâsından olub Şeyhü'l-İslâm Şemseddin Ahmed Efendi'nin ceddi olan Kemâleddin Mehmed Paşa ve mahdûmu Süleyman Çelebi ve Sultân Selim Hân-ı evvel hazretlerinin vüzerâsından olub Amasya'da maktûl olan Dukakin-zâde Ahmed Paşa'nın medfûn oldukları sicillen mazbûtdur. Bunların sandukalarını orada ders

okutan Huzûrî Mehmed Efendi'nin kaldırdığını Mustafa Vâzıh Efendi yazıyor.

67-Gümüşlü-zâde Türbesi:

Selağzı'nda kâ'in çeşmenin arkasında ufak bir hücre-i mahsûsadır. Derûnunda kibâr-ı sulehâdan Gümüşlü-zâde eş-Şeyh Muhyiddin Mehmed el-Halvetî hazretleri medfûndur.

68-Mehmed Paşa Türbesi:

Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin şark tarafında ayrıca bir mevkî'dir. Etrâf-ı erbâsı ve kubbesi kâr-gîr olub kabrin sathı zemînden bir buçuk metre kadar yüksekdir. Derûnunda câmi'-i şerîfin bânîsi vüzerâ-yı Osmâniyyeden Mehmed Paşa ve kapusının önünde kâ'in taş merdivenin şimâlinde baş tarafda pederi Hızır Paşa medfûndur. Pederinin seng-i mezârında kitâbesi var ise de Mehmed Paşa'nın yokdur. **/212/**

69-Muslihiddin Türbesi:

Üçler Mahallesi'nde İskender Memi Çelebi Türbesi'nin şarken hizâsında kâ'in Abdurrahman Muslihî Türbesi'ni hâvî bağçenin bir tarafı add idilmekdedir. Ancak muharrir-i âcizin taharriyâtına nazaran Abdurrahman Muslihî ve pederi Mehmed Şâh ve mahdûmu Mahmud Çelebiler'in türbesi İskender Çelebi Türbesi'nin cenûben karşısında kâ'in büyük çeşmenin şarken hizâsında yolun üzerinde görülen taşlar olub baş ve ayak taşları zâyi' olduğundan tamamiyle hükm olunamadı. Bu bağçe derûnundakiler Amasya müftisi ve **Mahzenü'l-Fıkıh** müellifi Muslihüddin Musa Efendi ve mahdûmu Abdurrahman Efendi ve hafîdi Mehmed Şâh Efendi oldukları Amasya ziyâret-gâhlarına pek ziyâde vâkıf olan zevâtdan menkûldür. **El-ilm-i indallah**

70-Mustafa Dede Türbesi:

Kübceğiz Mahallesi'nin garb tarafında ve Şeyh Kırık Mahallesi'nin üzerinde kâ'in bir bağçedir. Orada kibâr-ı 'ulemâdan ve sâdât-ı kirâmdan Amasya müfti-i meşhûru Tokadlı es-Seyyid eş-Şeyh Mustafa Efendi ve mahdûmu es-Seyyid İsmail Efendi ve hafîdi kibâr-ı 'ulemâdan es-Seyyid eş-Şeyh Osman Efendi medfûnlardır.

71-Malatyalı Sufi Türbesi:

Çeri-başı Mezârlığı'nda eş-Şeyh Mehmed Arif Efendi Türbesi'nin ittisâlinde olub etrâfı duvar ile muhât bir bağçedir. Derûnunda kibâr-ı

sulehâdan ve meşâhir-i ‘ulemâdan /**213**/ Malatyalı Sufi Mehmed Efendi ve şimâlinde pencere önünde mahdûmu Amasya müftisi Mehmed Hulûsî Efendi ve bunların garb tarafında mürîd-i hâssı İnce-zâde Hâfız Mehmed Arif Efendi ve bunun yanında mahdûmu kibâr-ı sulehâdan Hâfız Ahmed Necib Efendi medfûnlardır.

72-Melik Gâzi Türbesi:

Bu nâm ile Amasya’da üç mevki’de türbe yeri gösterilmekdedir. Birincisi Şamlılar Mahallesi‘nin garb tarafında yol üzerinde bulunan Alagöz Baba Türbesi olub burada Melik Gâzi İsmail Danişmendî‘nin medfûn olduğu an’anât-ı mahalliyedendir. İkincisi Şâdgeldi Paşa Türbesi olub burada Melik Gâzi nâmında birinin medfûn olduğu haber virilmekdedir. Fakat taharriyâtda buna dâ’ir bir ma’lûmât bulunamadı. Üçüncüsü Yörgüç Paşa İmâreti civârında kâ’in mezârlığın şark tarafında olduğu haber virilmekde olub muharrir-i âcizin taharriyâtında orada zâviyenin bânîsi olan Melik Gâzi medfûn değildir.

Bu zâtın türbesi Halfet Gâzi Türbesi‘nin şarken hizâsında olan murabba ufak arsa-yı halîye olduğu hafriyâtdan anlaşılmışdır. Orada vüzerâ-yı Osmaniyyeden olduğu seng-i mezârında mahkûk olan melikü’l-ümerâ Gâzi İsmail Beg ve evlâdı medfûndur. Yörgüç Paşa civârında bulunan zâviyenin bânîsi de bu zât olduğu vakfiyesinde muharrer olan isim ve evsâfdan anlaşılır. **/214/**

73-Memi Dede Türbesi:

Hâcılar Meydânı‘na girecek yolun garben kenarında etrâfı duvar ile muhât bir bağçedir. Orada kibâr-ı sulehâdan ve meşâhir-i ‘ulemâdan ***“Memi Dede”*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Mehmed el-Halvetî ve mahdûmu eş-Şeyh İbrahim Efendi ve hulefâsından eş-Şeyh Hüsameddin Hüseyin Efendi medfûnlardır.

74-Mansur Baba Türbesi:

Abdüllatîf Efendi’nin kütüb-hânesi ittisâlinde Ak Hasan-zâde el-Hâcc Hâfız Hasan Ağa‘nın zâviyesi bağçesindedir. Bu bağçede meşâyih-i Halvetîyyeden eş-Şeyh İbrahim Hakkı Efendi ve yanında halîfesi eş-Şeyh Mansur Efendi ve bunun mürîdi a’yândan Kırmacı-zâde el-Hâcc Mehmed Tevfik Efendi medfûnlardır.

75-Mevlevî-hâne Türbesi:

Serrâc-hâne Mahallesi'nin şark tarafında kâ'in mevlevî-hânenin içinde büyük bir hücre-i mahsûsadır. Orada eş-Şeyh Mehmed Arif Dede ve Alaeddin Ali Dede ve Osman Sakıb Dede ve Arab Salih Dede ve Ahmed Dede ve Mehmed Sıdkı Dede medfûn oldukları sicillât-ı şer'iyeden anlaşılmakda ise de bunlardan ziyâde olan zevâtın kim oldukları anlaşılamadı. Her halde meşâyih-i mevleviyyeden Abdülkadir Dede ve Mahmud Dedeler'in de burada medfûn olduklarını zann iderim.

76-Nasuh Baba Türbesi:

Ok Meydanı'na giden yolun kıble tarafında bağlar önündeki çevrim mezârlığın şark tarafında bir mevki'-i mahsûs **/215/** olub orada kibâr-ı sulehâdan Sultân Bâyezid Câmi'-i şerîfi imâmı vâ'iz-i meşhûr eş-Şeyh Nasuh Efendi ve kurbinde meşâhir-i fuzalâdan İdî-zâde Mustafa Akif Efendi ve a'yândan Çaycı-zâde el-Hâcc Mehmed Efendi'nin mahdûmu Mahmud Efendi medfûnlardır.

77-Yediler Türbesi:

Üçler Mahallesi'nin cenûb tarafında Saka Sokağı karşısında kâ'in sokağın arkasında ve mezârlığın duvarı dibinde bir mevki'-i mahsûsdur. Şehzâde Sultân Ahmed devrinde iştihâr iden yedi emirlerin altısı burada medfûn olub biri olan Amasya müfti-i meşhûru Koca Emir es-Seyyid İbrahim Efendi İstanbulda Ebû Eyyûb-ı Ensârî civârında medfûndur. Bu altılardan Emir Acem Gıyaseddin Şirâzî ve küçük Emir Sinan-ı Niksarî ve Kubâlı emir Şerîf Hamza Çelebi ve Emir Akîl Çelebi olduğu muhakkak ve Şehrî Emir Mehmed Çelebi ve Emir Mazlum Melik Çelebi olduğu meşkûkdur.

78-Ya'kub Halvetî Türbesi:

Gümüşlü-zâde Mahallesi'nin üstünde Pîr İlyas Halvetî Türbesi'ne giden yolun şimâlinde Pîr İlyas Mezârlığı'nın müntehâ-yı garbisi karşısında köşe başında ufak bir mezârlık içinde mevki'-i mahsûsdur. Orada kibâr-ı meşâyih-i be-nâmdan eş-Şeyh Ya'kub Halvetî ve mahdûmu Amasya müftisi Mustafa Efendi vesâ'ir evlâd ve ahfâdı medfûnlardır. Diğer eş-Şeyh **/216/** Ya'kub Efendi ve eş-Şeyh Abdullah Efendi de burada medfûn oldukları maznûndur.

79-Yörgüç Paşa Türbesi:

Cami-i şerîfi kapusının garb tarafında yüksek ve taşdan masnû' bir hücre-i mahsûsadır. Orada Amasya vâlisi vüzerâ-yı Osmaniyyeden

Yörgüç Paşa ve yanında mahdûmu ümerâdan Yunus Beg ve kerîmesi Hundî Hâtûn medfûnlardır.

Amasya'da bunlardan mâ'adâ pek çok makâmât ve ziyâret-gâh bulunmakda ise de onlar tamamiyle ma'lûm olmadığından yazılamadı ve türbeleri makâmât-ı mahsûsası tahrîr idilen zevâtın terâcim-i ahvâli ve tarih-i vefâtlarını iş'âr iden kitâbeleri bâb-ı sânîde zikr ve tahrîr idilecekdir.**İnşa'allah**.

Her gûşe-i feyzinde birer âşık-ı şeydâ
Her kûy-ı kemâlinde birer şâ'ir-i dânâ

Her zerre-i hâkinde birer feyz-i hüveydâ
Mestûr-ı kütübdür nice eş'âr-ı Amasya

Amasya; zaman-ı fethinden i'tibâren makarr-ı mülûk ve selâtin, merkez-i 'ulemâ-yı müslimîn olduğu cihetle arzında kuvve-i celîle-i fâtıranın iddi'â buyurduğu füyûzât-ı maddiyye ve ma'neviyye cümlesinden olmak üzere Amasya'dan pek çok âşık ve şu'arâ zuhûr iderek her birinin iş'âr-ı güzîdesi tezâkir-i şu'arâda mestûr bulunmuşdur. **/217/**

Şimdiye kadar yazılan tezâkir-i şu'arâdan anlaşıldığı üzere Anadolu bilâdında Türk ilinde sırf Türk dili üzre ilk şi'ir (ezgi) söyleyen, Amasyalı Baba-zâde Aşık Paşadır

Sekizinci kurûn-ı hicrî evâ'ilinde zuhûr iden bu zâtın Türk edebiyâtında açdığı çığırı selâtin-i Osmaniyyenin Amasya'ya olan inâyeti sâyesinde yine Amasyalılar neşr ve tevsi'e çalışdığı zâhir olur.

Amasya'da bu çığırı ta'kîb idenler içinde ma'lûm olanları, Divrikli-zâde Yârî dimekle meşhûr Yâr Ali Çelebi'dir. Ba'dehû Gümüşlü-zâde Şemsi Paşa ve Aşık Paşalı Hamdi Çelebi ve Defderdâr Gınâyî Çelebi ve kâtib-i Sultânî Zihni Çelebi ve 'ulemâdan Dakik Çelebi ve Germiyanlı Ahmed Çelebi, Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin Amasya'da icrâ-yı saltanat buyurduğu zamanlarda iştihâr itmişlerdir.

Bunların içinde Ahmedî, Hamdî, Şemsî meşhûr olub Sultân Murad Hân-ı sânî hazretlerinin devr-i hümâyûnlarında Amasya'da Nisaburlu Fettâhî ve Şeyhî Paşa ve kuzâtdan Belâ'î Çelebi ve Sultân Mehmed Hân-ı sânî hazretlerinin devr-i hümâyûnlarında ricâlden Fehmi Çelebi ve Sadî ve nisâdan Belâ'î Çelebi kerîmesi Zeyneb Hâtûn gâyet iştihâr itmişlerdir.

Hele Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin Amasya'da yirmi altı ve müte'âkiben şehzâdesi Sultân Ahmed'in otuz iki sene kadar **/218/** vâlilikle bulundukları zaman, edebiyat-ı Osmanniyye hâdimleri tekessür iderek Tâcî, Aftâbî, Figânî, Kutbî, Münîrî, Ca'ferî ve Sa'dî Çelebiler gibi

fuzalâ-yı şu'arâ zuhûr itmişlerdir. Bunlardan Tâcî Beg-zâde Ca'ferî ve Sa'dî Çelebiler İstanbul'da nâdirü'l-emsâl olarak meşhûr olmuşlar idi. Nisâdan Amasyalı Mihrî Hâtûn bu devrin bedâyi'ndendir. Sultân Selim Hân-ı evvel hazretlerinin erkân-ı saltanatından ma'dûd olan Amasyalılardan Rahimî, Refikî, Keşfî ve Ruhî Efendiler ilmen, edeben ve kalemen gâyet meşhûr olmuş ve Sultân Süleyman Hân-ı evvel hazretlerinin devr-i hümâyûnlarında Ânî, Huzûrî, Zemanî, Fikrî ve Edâyî gibi Amasyalı şu'arâ o asrın fuzalâsı nezdinde mazhâr-ı kabul olarak iştihâr itmişlerdir. Bunlardan sonra Hatifî, Kelâmî, müte'addid Abdî, Şevkî, Şeyhî ve Sıdkî ve bunları ta'kiben İdî Atıf, Akif, Sa'id ve Na'ilî ve ba'dehû Kâşif, Sarım, Asım ve ba'dehû Nigârî, Sadık, Kâmil Efendiler ve isimleri derc idilmeyen pek çok şu'arâ Amasya sancâğından zuhûr itmişlerdir.

Toprağı idilmiş ezeli aşk ile tahmîr
Hem cevher-i hüsn itmiş anın zâtını tenvîr

Her san'at ü dânişde yetişdirdi meşâhir
İbrâz-ı fezâ'il ider ahrâr-ı Amasya

Zeyl-i Atayî'de mezkûr olduğu üzere ***"Amasya kadîmen bir /219/ münbit-i kerîm 'ulemây-ı kirâm ve mu'addan bî-adîl-i fuzalâ-yı be-nâm"*** olduğu münâsebetle 'ulûm u sanâyi'-i beşeriyyenin her şu'besinde ihtisâs-ı tamm sâhibleri yetişdirmekde pek ziyâde ibrâz-ı semâhat itmiş bir şehr-i mübârek olduğuna bütün terâcim kitabları şâhid-i âdildir. Sanâyi'-i nefîseden ma'dûd olan hatt san'at-ı bedî'asında Amasyalıların ibrâz eylediği mahâret-i hârikayı tanzîr değil, taklid idecek bir sâhib-i ihtisâs olmadığını bütün nefâyis-i perverân-ı a'sâr, teslîm itmekdedirler. Meşâhir-i hattâtînden İbrahim Nefisî ve Hüseyin Hâmid ve Müstakîm-zâde Sa'adeddin Efendilerin tezkirelerinde Amasyalı olduğu mestûr olan Yakut Mustasımî ile Amasyalı olduğu muhakkak olan Şeyh-zâde Hamdullah Efendi'nin hutût-ı bedî'asını bu kadar hattâtan-ı cihân, cehd-i beliğ itdikleri halde hiçbiri de taklîde muvaffak olamamışdır.

Hele Üstâz dimekle meşhûr olan Amasyalı Abdullah Efendi ve Polad-dest nâmıyla meşhûr olan Amasyalı Köse Muhyiddin Efendi ve birâderi Cemaleddin Efendi ve bunların pederleri Celaleddin Efendi kıbletü'l-hattâtîn ve Şeyhü'l-hattâtîn vasıflarıyla meşhûr olan Hamdullah Efendi'nin dâmâdı ve 'amm-zâdesi Şükrullah Halîfe ve Amasyalı Abdullah Sânî ve Mustafa Dede ve Derviş Mehmed Dedelerin emsâli memâlik-i Osmanniyyede pek nâdir olarak gelen hattâtân-ı cihândan

oldukları müttefikdir. Müşârü'n-ileyh Yakut ile Hamdullah'dan **/220/** her biri san'atında muhteri' olduğu gibi sanâyi'-i nefîseden diğer hatt-ı bedî'a siyâkati dahî diğer Amasyalı Tâci-zâde Ca'fer Çelebi ihtirâ' eylediği tarihen müsbetdir. Her biri muhteri' olan şu üç hattâtın nazîri şimdiye kadar gelmemişdir. Tezâkir-i hattâtîn mütâla'a idenlerin ma'lûmu olduğu üzere ***"Hattâtân-ı Rûm"*** içinde en ziyâde hâ'iz-i şöhret kimselerin ekseriya ***"Amasyalı"*** oldukları görülmekdedir. Binâen-aleyh fenn-i bedî'a-ı hattda Amasyalılar üstâz-ı küll olmuşlardır.

Tefsir, hadîs, usûl, fürû', kelâm, hikmet ve mantık gibi 'ulûm-ı şer'iyye ve akliyyede Amasyalılar'dan pek çok erbâb-ı ihtisâsın zuhûr eylediği ma'rûzât-ı sâbıkanın tavsifât-ı şâ'irâneden ibâret olmayub birer hakikat-ı tarihiyye olduğuna şâhid-i beliğdir.

Bu 'ulûmun kâffesinde sâhib-i ihtisâs olarak allâme olan Amasyalılardan Mü'eyyed-zâde Abdurrahman Efendi ve Tâci Beg-zâde Sa'di Çelebi ve Kemâl Paşa-zâde Ahmed Şemseddin Efendi ve Ca'fer Efendi-zâde Hızır Efendi ve Mustafa Âkif Efendi ve Seküköylü-zâde Mehmed Kâşif Efendi gibi zevâtın akrânı memâlik-i Osmaniyyede gelmemiş gibidir. Hele Amasya'da medfûn olan Kemâl Paşa'nın hafîdi Ahmed Şemseddin Efendi müte'ahhirîn arasında müctehid-i mensûb olmak üzere tanınmış simâlardandır.

İlm-i tefsîrde sâhib-i ihtisâs olan Amasyalılardan İbrî **/221/**-zâde Molla Muhyiddin Çelebi ve imâm-ı meşhûr Molla Bahşî Halîfe ve Kazasker Muhaşşî Sinan Efendi ve diğer şeyhü'l-harem Sinan Efendi ve ***"Emir Müderris"*** dimekle meşhûr es-Seyyid Ahmed Efendi ve sâhib-i tefsîr Nabî Efendi kibâr-ı müfessirînden idiler.

İlm-i hadîsde sâhib-i ihtisâs olan Amasyalılardan şu zevât ile beraber Şermî-zâde Hâfız Osman Takiyüddin Efendi ve müfti-i asr Şeyhî Mehmed Efendi ve umdetü'l-muhaddisîn Amasyalı Şeyhü'l-kurrâ Yusuf Efendi-zâde Abdullah Efendi[38] ve muhaddis-i meşhûr Mü'ezzin-zâde Süleyman Efendi ve Sarı Ahmed-zâde Hâfız Mehmed Efendi kibâr-ı muhaddisînden idiler.

İlm-i usûl ve fürû'da sâhib-i ihtisâs olan Amasyalılar pek çok olub bunların içinde Şeyh Hamid-zâde Hamideddin Efendi ve Cemâlî-zâde Alaeddin Ali Efendi ve Şeyh İmad-zâde Muslihiddin Musa Efendi ve İbrahim Kemâleddin Efendi ve Seydî Ali-zâde Kazasker Abdurrahman Efendi ve Nefis-zâde Mustafa Efendi ve Bayram-zâde Kazasker Hasan

---

[38]Fâzıl-ı müşârün-ileyh şeyhü'l-İslâm-ı esbâk Halid Efendi-zâde Mehmed Cemaleddin Efendi Hazretlerinin cedd-i a'lâsıdır.

Efendi ve Pîri-zâde Hüseyin Efendi ve Mütevelli-zâde Ahmed Efendi ve Çelebi-zâde Hüseyin Efendi ve Fenerci-zâde el-Hâcc Mehmed Efendi kibâr-ı usûlîn ve fukahâdan idiler.**/222/**

İlm-i âlî-i tasavvufda sâhib-i ihtisâs olan Amasyalılardan Gümüşlü-zâde Pîr İlyas Halvetî ve Pîr Şerefüddin Hamza-i Halvetî ve Pîr Sunullah Halvetî ve Pîr Abdurrahman Halvetî ve Cemâlî-zâde Pîr Mehmed Çelebi Halîfe ve Mü'eyyed-zâde Abdurrahim Efendi, Gümüşlü-zâde Muhyiddin Efendi diğer İmam-zâde Abdurrahim Efendi ve Kutb Ahmed Efendi ve Kadı-zâde Küçük Mehmed Efendi ve üstâz-ı asr olan eş-Şeyh Salih Halvetî ve Şeyh-zâde eş-Şeyh Ahmed Rüşdü Efendi **kaddesallahü esrârehüm** hazerâtı pek meşhûrdur.

İlm-i kelâm ve hikmet ve mantık gibi fünûn-ı lâzimede sâhib-i ihtisâs olan Amasyalılar ta'dadı müşkil bir yekûna bâliğ olmakdadır. Bâlâda ta'dâd olunan zevâtın ekserisi bu fünûn-ı akliyyede dahî sâhib-i ihtisâs olub Müfti-zâde Sarı Osman Efendi ve Abdullah Efendi ve Hâfız Mehmed Efendi ve emsâli pek çok olduğundan bâb-ı sânî; 'ulûm u sanâyi'in kâffe-i şu'âbâtında gerek mütehassıs ve gerek muttali' olan zevâtın terâcim-i ahvâlini mütekeffil olmakla burada ta'dâdından sarf-ı nazâr idilmişdir.

Gelmiş nice meczûbü'l- hayy nice müştâk
Çıkmış oradan dehre nice kâmil ü uşşak

Güyâ burada olmuş idi âlem-i misâk
Bir feyz ü himem-i zâviyedür dâr-ı Amasya **/223/**

Amasya'nın hakk-ı feyz-nâkından şimdiye kadar zuhûr iden meşâyih-i kirâm-ı tarîkat pek çok olub tarîkinde temâyüz ve yahud müceddidâne bir şu'be-i tarîkât te'sîs idenlerin şöhreti cihetinden tedkîk olunursa Amasya; güyâ mu'azzam bir zâviye-i füyûzât olduğu sâbit olur.

Çünkü Amasya; fethinden yarım asır sonra Sultân Mes'ûd-ı Selçukîye merkez-i saltanat olduğu zaman sultân-ı müşârün-ileyh bir medrese bir de hankâh ya'ni tekye binâ ve medreseyi 'ulûm ve ma'ârifin neşr ü ta'mîmine ve hankâhı da ahlâk-ı ʿumûmîyenin ıslâh ve tehzîbine tahsîs iderek medeniyet-i İslâmiyyeyi Amasya'da te'sîs ve tahkim ve fırka-i ehl-i salîbin muhacemâtından harâb olan mevâkî'i i'mâr ve tanzîm itmeye bezl-i himmet itmiş idi.

Amasya'da ilk hankâhı binâ iden Sultân müşârün-ileyhin evâhir-i asrında hankâh-ı mezkûr şeyhlerinden ancak Mahmud Baba nâmiyle

meşhûr olan Siraceddin Mahmud bin Ali ve ba'dehû mahdûmu zann olunan Alaeddin Mehmed bin Mahmud olduğu tetebbu'ât ve taharriyâtdan ma'lûm olabildi ise de bunların tarîki tamamen bilinemedi. Ba'dehû bu hankâhın şeyhliği 628 tarihinden i'tibâren ***"Baba İlyas Horasanî"*** dimekle meşhûr olan Şücâeddin Ebu'l Beka İlyas bin Ali el-Horasanî'nin fazl ü kemâli, zühd ü takvâsı ve kesret-i etbâ'ı ile kesb-i ehemmiyet eylediğinden meşhûr Baba İshak Kefersudî, Baba müşârün-ileyhin **/224/**sâye-i irşâdına dehâletle te'min-i makâsıd idebilmiş ve yalancı peygamberliğini Baba-yı müşârün-ileyhin nüfûzundan istifade itmek sûretiyle i'lân eylemişdi.

Baba İlyas Horasanî tarîkatı, meşâyih-i ehl-i sünnetden Cüneyd Bağdadî hazretlerine mensûb ve mezheb-i ehl-i sünnete muvâfık olarak intişâr ve Tarîkat-ı Baba'iye nâmıyla iştihâr idüb kabûl-ı âmmeye mazhar olmuşdur. Merkûm İshak Baba esâsen Tarîkat-ı Abahiyeyi iltizâm iderek da'vâ-yı nübüvvet itmiş olduğundan Baba'iyye tarîkatına zâhiren sülûku tarîkat-ı Baba'iyyeyi enzâr-ı âmmede şâ'ibedâr idemez.

Baba İlyas Horasanî oğulları Şemseddin Mahmud Tuğraî ile Fahreddin Ali'nin vüzerâ-yı Selçûkîyeden olarak iştihârı Baba'i tarîkinin intişârını muceb olduğundan üçüncü oğlu Muhlisiddin Musa Baba hankâhı meşihâtinde bulunarak mercî-i en'âm olduğu gibi Baba-yı müşârün-ileyhin hulefâsından İbik Baba ve Behlül Baba ve Saltuk Baba Anadolu'da fevkalâde sâhib-i nüfûz ve ikbâl olmuşdur.

İbik Baba'nın Amasya'da hankâh şeyhi olduğu esnâda tarîkat-ı mevlevîyye ricâlinden Veliyüddin Ahmed Dede meşhûr olub Alaeddin Ali Pervâne Beg 714 hudûdunda ilk mevlevî-hâneyi binâ itmiş ve ikinci olmak üzere Amasya'da Mevlevî Tarîkatı zuhûr itmişdir. Ancak Muhlis Baba-zâde Alaeddin Ali Aşık Paşa hankâh şeyhi olduğundan Baba'î tarîki mütefevvik olmuşdur. Amasya'da **/225/** vâki' olan hâdisât-ı mühimme tedkîk olunursa, şu iki tarîk ricâlinin yekdiğerine mukâbil ittihâz itdikleri evzâ'ın; âmil-i mü'essir olduğu anlaşılır.

Fakat Pîr İlyas Halvetî hazretlerinin Şirvân'dan avdetiyle beraber Amasya'da zuhûr iden tarîkat-ı Halvetîyye Baba'î ve Mevlevî tarîklerinin ricâline numûne-i imtisâl olacak derecede müntesiblerini 'ulûm-ı ma'ârife teşvîk, zühd ü takvâya tergib iderek ümerâ ve a'yâna ta'arruz ve tedâhülden men' itmiş olduğu cihetle kabûl-i 'ammeye mazhariyetle pek çabuk intişâr itmişdir.

Sultân Murad Hân-ı sânî hazretlerinin devrinde Zeynî ve Nakşibendî tarîkleri de şâyi' olarak oldukça intişâr eyledi ise de Habib-i Karamânî ve Çelebi Halîfe hazerâtı gibi kibâr-ı sulehâdan Halvetîler pek

ziyâde iştihâr eyledikleri cihetle bu iki tarîk ile Baba'î, Mevlevî tarîkleri eski şöhretlerini gâ'ib itmişlerdir.

Fakat devr-i Selim Hân-ı evvelde Nakşibendiyye ricâlinden Sun'ullah Buharî gibi kâmil bir mürşid-i âlî himmet, Amasya'da neşr-i tarîkat itmeğe başladığı zaman füyûzât-ı Nakşibendiyye kalub ümmeti teshîr ve ricâl-i Halvetîyyeyi de tenvîr iderek neşr-i envâr itmişdir. 960 tarihinden sonra Kadirî, Celvetî, Şa'bânî tarîkleri de zuhûr eyledi ise de ricâl ve etbâ'ı kalîl olduğu cihetle pek çok devam idememiş ve 1047'de Bayram Paşa Amasya mevlevî-hânesini müceddeden inşâ **/226/** iderek tarîkat-ı Mevlevîyye'yi ihyâ idüb 1160 hudûdunda Halvetî, Nakşibendî ve Mevlevî tarîkleri cümlesine fâ'ik olmuşdur.

Kibâr-ı muhaddisînden Turhalî eş-Şeyh Mustafa en-Nakşibendî hulefâsı Sivas vilâyetinde tekessür iderek Nakşibendî tarîki cümleye tefevvuk itmiş ve ba'dehû Nakşibendiyye tarîkinden teşa'ub iden Mirzacânî ve Hâlidî kolları Amasya'da kesb-i rüchân idüb şimdiye kadar neşr-i füyûzât itmekde bulunmuşdur. Şu tarîk-ı âliyenin ricâline mesken olan zâviyeler, tekyeler Amasya'da medâris-i ilmiyeye tekâbül idecek derecede kesîr olduğundan hurûf-ı hecâ tertîbi üzere tahrîr olundu.

1-Ak Hasanoğlu Tekyesi:

Sultân Bâyezid'in şarkında vâki' Abdullatîf Efendi'nin Kütüb-hânesi ittisâlindedir. Bu tekyeyi esbâk Amasya mütesellimi Ak Hasan-zâde El-Hâc Hâfız Hasan Ağa 1245'de binâ ve meşîhatını ricâl-i Halvetîyyeden es-Seyyid eş-Şeyh İbrahim Hakkı Efendi'ye i'tâ itmişdir. Bunun irtihâlinde halîfesi es-Seyyid eş-Şeyh Mansur Efendi tekye şeyhi olub l283'de irtihâlinden sonra ders-hâne ve l303'de altı fetevâ-hâne ve üstü medrese ittihâz idilmişdir.

2-Ehlullah Tekyesi:

Ok Meydanı üzerinde Hızır Paşa Mahallesi'nde olub ***"Meydân Agası"*** dimekle meşhûr esbâk Amasya mütesellimi el-Hâcc Hızır Ağa tarafından l064'de binâ idilmişdir.**/227/**

Bu zâviyede Habil-zâde eş-Şeyh Ehlullah Efendi 1110 tarihine kadar icrâ-yı meşîhat eylediğinden Ehlullah Tekyesi nâmıyle iştihâr itmişdir. Bu tekye, Halvetîlere mahsûs olub eş-Şeyh Yahya Efendi ve Hamamcı-zâde eş-Şeyh Mehmed Efendi tekye şeyhi olarak ma'rûf olmuşlardır.

3- Üçler Tekyesi:

Üçler Mahallesi'nde Sa'di Çelebi Câmi'-i şerîfinin ittisâl-i garbisinde olub hulefâ-yı Nakşibendiyyeden Kırımlı eş-Şeyh İsa Efendi hânesi iken 1238'de zâviyeye tahvîl ve vakf itmişdir. Hânenin sekenâsı evlâdına meşrût olduğundan irtihâlinde mahdûmu zâviye-dâr oldu ise de meslek-i kazâda bulunmakla meşîhat vakfına münhasır olmuşdur.

4-Çile-hâne Tekyesi:

Hazret-i Pîr İlyas Halvetî Türbesi'nin şimâlinde bulunan Ya'kub Paşa dâ'iresi derûnundadır. Bu tekyeyi 815'de ümerâ-yı Osmaniyye'den Ya'kub Paşa müftiü's-sakaleyn Gümüşlü-zâde Abdurahman Çelebi içün binâ ve tevliyetini hulefâsından Şemseddin Mehmed Buharî'ye ve evlâdına ve inkırâzında Mü'eyyed Çelebi'ye ve evlâdına tahsîs itmişdir.

Bu tekye hulefâ-yı Halvetîyyeye mahsûs olub hazret-i Pîr'in yerine dâmâdı Gümüşlü-zâde Pîr Abdurahman Çelebi ba'dehû Pîr Şemseddin Mehmed Buharî ba'dehû hazret-i Pîr'in mahdûmu Pîr Celâleddin Abdurahman Çelebi 843'de Serrâclar şeyhi **/228/** Pîr Sun'ullah Halvetî ba'dehû Pir Zekeriya Halvetî ve ba'dehû İğneci-zâde ve Pir Safiyüddin Mahmud el-Halvetî ba'dehû Kubâlı Çelebi-zâde Pîr Abdurahman Hüsâmî Çelebi ba'dehû 903'de Gümüşlü-zâde Pîr Muhyiddin Mehmed Çelebi ba'dehû 921'de Buharî-zâde Pîr Mehmed el-Halvetî ba'dehû eş-Şeyh Ya'kub el-Halvetî ba'dehû hulefâdan eş-Şeyh Abdurahman Halvetî ba'dehû mahdûmu eş-Şeyh İzzeddin Hasan el-Halvetî ba'dehû diğer mahdûmu meşâhir-i 'ulemâdan eş-Şeyh Hüsameddin Hüseyin el-Halvetî hazerâtı bu Çile-hânede şeyh-i âlî-şân olmuşlardır. Amasya halvetîleri arasında bu silsile-i Halvetîyyeye silsiletü'z-zeheb dinmişdir.

Ba'dehû Çile-hâne şeyhi bulunan eş-Şeyh Mehmed Efendi 1099 fırtınasında irtihâl idüb es-Seyyid İbrahim Efendi ve 1116'da bu da fevtiyle mahdûmu es-Seyyid Mehmed Efendi şeyh ve mütevellî olmuşlardır. 1168'de es-Seyyid Mehmed Efendi'nin irtihâlinde 'ulemâdan Hâfız es-Seyyid Mahmud Efendi şeyh oldu ise de 1172'de ref' olunarak Hâfız es-Seyyid Abdullah Efendi şeyh ve mütevellî olduğu halde 1214 evâhirinde irtihâl eylediğinden tevliyet kerîmesi Şerîfe Hâtûn'a virilüb meşîhat; zamîme-i tedrîs olmuşdur.

5-Çevikce Türbesi:

Ya'kub Paşa dâ'iresinin cihet-i garbiyesinde olub Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin devr-i hümâyûnunda Amasya'da kâ'ime-i nakdiyenin tab ve i'mâlinde ibrâz-ı mahâret iden **/229/** ve Çevikci nâmıyle meşhûr olan eş-Şeyh Şemseddin Mehmed el-Kartasî tarafından 831'de

binâ ve meşîhatı hulefâ-yı Halvetîyye'ye ve tevliyeti evlâdına tahsîs itmişdir. Bu zâviye mükerreren harâb ve ma'mûr olub 1088'de eş-Şeyh Süleyman Efendi i'mâr iderek tekye şeyhi olmuş ve 1099 fırtınasına karışdığından hulefâ-yı Halvetîyyeden eş-Şeyh Ömer Efendi'ye virilmiş ve 1142'de kasr-ı yediyle eş-Şeyh Hüseyin Efendi tekye şeyhi olub 1180'de fevtiyle meşâhir-i 'ulemâdan Sinanî eş-Şeyh Hasan el-Halvetî hazretleri şeyh olarak ocağı uyandırmış ve 1209 şevvâlinin altısında irtihâl itmekle Çevikce meşîhatı Mehmed bin Ali ve İsmail bin Ahmed nâm kimselere virilmiş ise de İsmail'in nâ-ehl olduğu tebeyyün itmekle müşârün-ileyh eş-Şeyh Hasan Efendinin hulefâsından eş-Şeyh Osman Efendi ve Mehmed bin Ali yerine dahî l246'da ulemâdan Akşehrî İsmail Efendi şeyh olmuşlardır. eş-Şeyh Osman Baba l248'de ve İsmail Efendi dahî l259'da vefât itmeleri üzerine medreseye münkalib olmuşdur.

6-Hicâbî Tekyesi:

Ziyâre Mahallesi'nde Keçioğlu Câmi'-i şerîfinin ittisâlindedir. Hulefa-yı Nakşîbendiyyeden Kırımlı es-Seyyid eş-Şeyh Abdulbaki Hicâbî Efendi Ziyâre'de ikâmetle 1212'de bir tekye binâ iderek icrâ-yı meşîhat itmiş ve irtihâlinde halîfesi ve dâmâdı es-Seyyid **/230/** eş-Şeyh İbrahim Zühdü Efendi şeyh olub bu da irtihâl itdikde mekteb ittihâz idilmişdir.

7-Hızır Paşa Tekyesi:

Şamîce Mahallesi'nde olub Yörgüç Paşa evlâdından ve beglerbegilerinden Hızır Paşa 971'de binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Meşâhir-i ulemedan ***"Molla Şeyh"*** dimekle meşhûr hulefâ-yı Halvetîye'den İlyas Efendi hazretleri ibtidâ şeyh olarak irtihâlinde ***"Memi Dede"*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Mehmed Efendi ba'dehû mahdûmu eş-Şeyh İbrahim Efendi ba'dehû kibâr-ı 'ulemâdan eş-Şeyh Hüsameddin Efendi şeyh olmuşlardır.

Hüsameddin Efendi'den sonra 'ulemâden eş-Şeyh Mustafa Efendi ber-vech-i tekâ'üd şeyh olmuşdur. Ba'dehû vâ'iz-i meşhûr eş-Şeyh Hasan Efendi ve ba'dehû mahdûmu eş-Şeyh Mehmed Efendi bu tekye şeyhi oldu ise de 1143 harîkında yandığından tamamıyla zâyi' olub yeri bulunamamışdır.

8-Hâce Sultân Tekyesi:

Dârü's-Selâm Mahallesi'nin üstünde el-yevm kabri bulunan yerin şark ve cenûb taraflarını muhît olan hânelerin mevki'idir. Sultân Bâyezid Hân-ı sânî Amasya vâlisi iken Hâce-i Sultânî olan a'yândan Şemseddin Ahmed Çelebi 880'de orada bir zâviye-i cesîme binâ ve yanında misâfir-

hâne ve matbah inşâ ve evkâf-ı kâfiye terk iderek nâmını ibkâ ve şeyhliğini kibâr-ı Halvetîyye'den **/231/** Cemâlî-zâde eş-Şeyh Cemaleddin Mehmed Çelebi Halîfe hazretlerine i'tâ itmişdir.

Müşârü'n-ileyhin irtihâlinden sonra mahdûmu eş-Şeyh Bedreddin Mahmud Çelebi ve ba'dehû bunun mahdûmu eş-Şeyh Hayreddin Hızır Çelebi ve ba'dehû ahfâdından eş-Şeyh Muhyiddin Mehmed Çelebi ve Alaeddin Ali Çelebi tekye-i mezbûre şeyhi olmuşlardır. Alaeddin Efendi'den sonra kibâr-ı 'ulemâdan olan zevât ber-vech-i tekâ'üd tekye şeyhi olub nezâret-i vakfiyesi Çelebi-zâdelere tahsîs olunmuş ve 1097'de eş-Şeyh Mehmed Efendi'nin irtihâlinde sâdât-ı 'ulemâdan Zanalı es-Seyyid Ahmed Efendi tekye şeyhi ve ba'dehû mütevellîsi olub 1141'de vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Abdullah Efendi şeyh ve mütevellî ve ba'dehû nâzır oldukda 1172 tarihine kadar oğulları es-Seyyid Mahmud, Ömer, Osman, Ahmed, Mehmed, Hüseyin Çelebiler tekyenin kâffe-i cihâtına tasarruf iderek mû'mâ-ileyhin irtihâlinde mekân ve cihâtı taksimât-ı ırsiyyeye ma'rûz ve tedrîcen mülk olarak tamamiyle zâyi' olmuşdur.

9-Saadeddin Tekyesi:

İçerişehir'de meydan kapusı civârında Ahî Saadeddin Mahallesi'nde olub 871'de kâtib-i sultânî Sa'dî Efendi binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Bu tekyenin ta'âmiyesi ve misâfir-hânesi mükemmel olub müteka'idîn-i 'ulemâdan pek çok fuzalâ buraya şeyh olmuşdur.

Ahîren Halvetîye ricâlinden **/232/** eş-Şeyh el-Hâcc Mehmed Müştak Efendi tekye şeyhi olarak 1260 sâlinden sonra Tekye münhedim ve ciheti mün'adim olmuşdur.

10- Şamlar Tekyesi:

Şamlar Mahallesi'nde İyas Ağa Câmi'-i şerîfinin civârında olub meşâhir-i a'yândan Hâce el-Hâcc Salih Çelebi tarafından 951'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Halvetîye ricâlinden pek çok zevât bu tekyede icrâ-yı meşîhat idüb eş-Şeyh Salih Efendi hazretleri gibi zevât-ı kerâmet-simât bu tekye şeyhi olmuş ve ba'dehû eş-Şeyh Yusuf-ı Nakşibendî hulefâsından eş-Şeyh Türâbî Ali Efendi 1231 tarihinden i'tibâren tekye şeyhi olarak tarîk-i Nakşî füyûzâtını neşr itmişdir.

11-Şehir Kethüdâsıoğlu Tekyesi:

Acem Ali Mahallesi'nde Acem Ali Pınarı'nın cihet-i şarkiyesinde çıkmaz sokak içindedir. Hulefâ-yı Nakşbendiye'den es-Seyyid eş-Şeyh Abdülbâki Hicâbî Efendi halîfesi Şehir Kethüdâsı-zâde es-Seyyid eş-Şeyh

Mehmed Arif Efendi 1238'de hânesi ittisâlinde bir tekye inşâ ve meşîhatını icrâ itmişdir. Ba'dehû mahdûmu eş-Şeyh Ahmed Kâmil Efendi ve 1299'da küçük mahdûmu eş-Şeyh Yusuf Ziyaeddin Efendi ve 1312'de ortanca mahdûmu eş-Şeyh Mehmed Bahaeddin Efendi bu tekyenin şeyhi olmuşlardır.

12- Şehreküsdü Tekyesi:

Şehreküsdü Mahallesi'nin müntehâ-yı garbiyesinde kâ'in çeşmenin üstünde idi. Meşâyih-i **/233/** kirâmdan Pîr Sinan Halvetî hazretlerine mürîdânı tarafından binâ idilmiş bir tekye olub orada mahallenin hudûsuna bâ'is olmuşdur. Pîr-i müşârün-ileyh, ilk şeyh olub irtihâlinde halîfesi Derviş Ali Halvetî ba'dehû eş-Şeyh Ahmed Efendi tekye şeyhi olmuşlardır. Bu tekye 1241 tarihine kadar ma'mûr olduğu halde ba'dehû harâb ve yeri de mülk olmuşdur.

13- Şeyhoğlu Tekyesi:

Gümüşlü-zâde Mahallesi'nin cihet-i şimâliyesinde Eğri Câmi'-i şerîfi civârında olan çıkmaz sokağın içindedir. Meşâhir-i fuzalâdan Çorumlu Şeyh Hasan Efendi-zâde Abdullah Vecih Efendi tarafından Emir müderris es-Seyyid Ahmed Efendi'nin veresesinden alınan cesîm hânenin ön tarafında 1190'da bir tekye inşâ ve Nakşibendî tarîkatı üzre âyin icrâ idilmişdir. Ba'dehû mahdûmu eş-Şeyh Ahmed Rüşdî Efendi tekye şeyhi olub irtihâlinde mahdûmu eş-Şeyh Hâfız Ali Efendi Kadirî olmak üzere tekye şeyhi ve 1312'de bunun mahdûmu eş-Şeyh el-Hâcc Ali Efendi yerine kâ'im olmuşdur.

14-Şeyh Cû'î Tekyesi:

Amasya'nın cihet-i garbiyesinde Şeyh Cû'î Bağları'nın şimâl-i garbisinde Şeyh Cû'î karyesi altında göl civârındadır. Bu tekye mevlevî-hâne olub şeyh-i müşârün-ileyh tarafından 817'de binâ idilmişdir.

Bu mevlevî-hâne şeyhi ibtidâ bânîsi Mehmed Cû'î Dede ba'dehû **/234/** halîfesi Yoğurtcu Baba nâmiyle meşhûr Pîrî Ahmed Dede ba'dehû Ömer Ahî Dede olub daha pek çok zevât, şeyh-i mesnevî-hân olmuş ba'dehû gelen şeyhler mesnevî-hân nâmiyle meşhûr ve mukayyed olub bunlardan 1154'de İsmail Dede ve 1177'de vefâtıyla İbrahim Dede ve 1190'da İsmail Dede-zâde Feyzullah Dede ve 1194'de es-Seyyid Hasan Dede ve müte'âkıben es-Seyyid Mustafa Dede ve 1204'de Amasya mevlevî-hânesi şeyhi Ahmed Efendi-zâde Feyzullah Efendi ve 1208'de ref'inden birâderi Abdullah Dede ve 1209'da kasr-ı yedinden Hâcı-zâde Hüseyin Dede Efendi ve müte'âkıben birâderi Hâfız Mustafa Dede ve

1220'de vefâtıyla oğulları Mehmed ve İbrahim'in 1227'de fevtinden Amasya mevlevî-hânesi şeyhi es-Seyyid Mehmed Kâmî Dede-zâde es-Seyyid Mehmed Sâbit Dede mesnevî-hân ve tekye şeyhi olmuşlardır. Fakat bu tekyeden şimdi eser kalmamışdır.

15- Şeyh Abdul Tekyesi:

Sofular Mahallesi'nde Pîr İlyas Mezârlığı'nın müntehâ-yı garbisinde olub meşâyih-i Nakşibendiyye'den eş-Şeyh Abdullah Efendi tarafından 961'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu tekye mükerreren harâb ve ma'mûr olarak 1271 tarihine kadar muhâfaza idildiği halde ba'dehû zâyi' olmuş ve 1315'de Sivas meşâyihinden eş-Şeyh Gulâmî Efendi ma'ârif tarafından me'mûren Amasya'ya geldiği zaman evkâf-ı münderiseden add ile ma'ârife zabt idilmişdir.**/235/**

16-Şeyh Kırık Tekyesi:

Amasya'da ilk binâ idilen ve Hânkâh-ı Mes'ûdî nâmiyle meşhûr olan tekye olub Kübceğiz Mahallesinin garb tarafında Kaşık Pınarının altında ve Çıkrık Mahallesinin cenûbunda idi. Bu hankâhı 545 hudûdunda Sultân Mes'ûd-ı Selçûkî binâ itdirdiği **Behcetü't-Tevârih'**de mestûr olub Hankâh-ı Mes'ûdî nâmıyla meşhûr olması da bu kaydı tashîh itmekdedir.

Bu hankâhın evâ'il-i ahvâline dâ'ir ma'lûmât bulunamadı. Ancak 571'de eş-Şeyh Siraceddin Mahmud bin Ali ve 607'de eş-Şeyh Alaeddin Mehmed bin eş-Şeyh Mahmud bu hankâhın şeyhleri olduğu ma'lûm olub 628 tarihinden i'tibâren iştihâr iden Şücâüddin İlyas bin Ali el-Horasanî bu hankâhın şeyhi olmakla ***"Baba İlyas"*** diye meşhûr olmuş ve 637'de Baba-yı müşârün-ileyhin mürîdi olduğunu add iden Baba İshâk Kefersudî vak'asında şâ'ibedâr olduğundan Amasya kurbinde olan çiftliğine irsâl ve a'yân-ı etbâ'ı birer tarafa i'zâm ve hankâh-ı mezkûr da sedd idilmişdir.

646 hudûdunda oğulları Şemseddin Mahmud, Fahreddin Ali teşebbüsâtıyla i'âde ve hankâh dahî güşâd idilmiş ve sânîyen hankâh şeyhi olduğu halde vefâtında birâder-zâdesi Behlül Baba şeyh olub mu'ahharen bu da Suşehri'ne i'zâm idilmekle Baba İlyas'ın mürîdi İbik Baba yerine kâ'im olmuş ve bu da Pervâne Beg'e mu'ârız olduğundan /**236/** 671 hudûdunda Mısır'a firâr idüb Baba İlyasoğlu Muhlis Baba şeyh olmuşdur.

Pervâne Beg'in i'dâmında a'mâl-i nüfûz iden İbik Baba avdet ve Muhlis Baba da tarîk-i emârete sülûk eylediğinden 676 hudûdunda sânîyen hankâh şeyhi olduğu halde ba'dehû vefât itmekle halîfesi Ahmed Baba şeyh olub 701 inhizâmında Tatar hükümdârı Sultân Mahmud Gazan Hân Emir Muhlis Paşa ile bundan şübhe eylediği ma'lûm olduğundan Emir Muhlis Paşa Mısır'a firâr ve Ahmed Baba dahî ihtifâ itmişdir.

Bu esnâda ‘ulemâdan eş-Şeyh Mecideddin İsa hankâh şeyhi oldu ise de 703’de Sultân Mahmud‘un vefâtiyle birâderi Sultân Mehmed Hüdabende Hân cülûs iderek meşhûr Tokadlı Burak Babanın tavsiyesiyle Ahmed Baba sânîyen hankâh şeyhi olmuş ve 711’de fevt oldukda Muhlis Paşa-zâde Ali Aşık Baba yerine kâ’im olub ceddi bulunan Baba İlyas Horasanî zamanını canlandırmış ve Sultân Ebu Sa’id Bahadır Hânın vekil-i mutlakı Emir Çobanın teveccühünü fevkalâde celb eylediğinden Sivas emâretinde bulunan oğlu Emir Timurtaşa vezir ve müsteşâr olmuşdur.

Ali Aşık Paşa hankâh şeyhi iken Anadoluda i’lân-ı istiklâl iden Emir Timurtaş‘ın veziri olarak iştihâr itmekle 727 felâketinde emir-i müşârün-ileyhe refîk oldukda ‘ulemâdan Zeyneddin **/237/** Ya’kub ez-Ziyârî ve ba’dehû meşâhir-i fukahâdan Cemaleddin İbrahim Aksarayî hankâh şeyhi olmuşlardır. Muinüddin Süleyman Pervâne Begin akrabâsından Ca’fer Beg-zâde Sultân Eratna Beg Anadoluda ihrâz-ı nüfûz ve iktidâr itdikce bu hankâhın eski nüfûzu zâ’il olarak 739’da fâzıl-ı müşârün-ileyhin irtihâlinden sonra mesdûd hâlini iktisâb itmiş ve ma’hazâ ba’zı ‘ulemâya cihet-ı mâ’işet olmuşdur.

Fakat Şâdgeldi Paşa Amasya emiri oldukda ‘ulemâdan eş-Şeyh Hüsameddin Hüseyin et-Türkmânî ve ba’dehû Saadeddin Mevhûb hankâh şeyhi olarak iftâya me’zûn olmuş ve 787’de eş-Şeyh Hüsamın mahdûmu İzzeddin Hasan Çelebi hankâh-ı mezkûr şeyhi olub ba’dehû fuzalâdan ***“Saru Şeyh”*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Şemseddin Ahmed Rumî şeyh olmuşdu.

804’de Tatar hükümdârı Topal Timur Hân tarafından Amasya vâliliğine ta’yîn olunan Kara Devletşâh aleyhine halkı teşvîk ve Osmanlı tarafını fevkalâde iltizâm iderek Kara Devletşah’ı Amasya’ya yanaşdırmadığı Timur Hân’a şikâyet olundukda şehzâdesi Kara Sultân Mehmed‘i Amasya’ya irsâl itdiği esnâda ihtifâ ve Haleb‘e firâr itmişdir.

Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin Bolu‘dan avdetinde hankâh-ı mezkûrun meşîhatini Saru Şeyh‘in tilmîzi ve Şeyh İzzeddin’in **/238/** mahdûmu ***“Şeyh Kırık”*** dimekle meşhûr Muhyiddin Mehmed Çelebi‘ye i’tâ buyurmuş ve hankâh-ı mezkûrun nâmı yalnız mahallede kalub Şeyh Kırık Tekyesi nâmiyle meşhûr olduğu halde ba’dehû galat olarak Çıkrık Tekyesi dinmişdir.

Bu tekyenin meşîhati yüz sene kadar Şeyh Kırık sülâlesine münhasır olduğu halde Sultân Süleyman Hân-ı evvel hazretlerinin devrinde makâm-ı tedrîsde pîr olmuş ‘ulemâya ber-vech-i tekâ’üd virilmiş ve 1131 hudûdunda meşâhir-i ‘ulemâdan Tokadlı es-Seyyid eş-Şeyh Mustafa Efendi ve ba’dehû eş-Şeyh Mehmed Efendi ve ba’dehû es-Seyyid

eş-Şeyh İsmail Efendi şeyh ve mütevellî olub bir müddet harâb oldu ise de ‘ulemâdan ve ricâl-ı Nakşibendiyye’den Müfti Şeyh-zâde es-Seyyid eş-Şeyh Osman Efendi i’mâr iderek şeyh ve mütevellî olduğu halde mû’mâ-ileyhin irtihâlinde bir daha i’âdesi mümkün olamayacak derecede 1257 sâline doğru mün’adim olmuşdur. Gâyet muhtasar olan şu izâhatı, mütâla’a buyurulan erbâb-ı tedkîkin nazarında şu hankâhın ne kadar tarihî bir tekye olduğu ta’ayyün ider.

17-Darb-hâneci Tekyesi :

Pervâne Beg Mahallesinde olub Bâlî Beg Câmi’-i şerîfi şarkında Pervâne Beg Mahallesi’ne giden sokağın içinde çeşmenin arkasında idi. Şimdi yerini iki hâne işgâl itmekdedir. Bu tekyeyi ***“Ahi Darb-hâneci”*** dimekle meşhûr Amasya’da Darb-hâne emîni olan Şemseddin Ahmed **/239/** Çelebi 836’da binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Sâdât-ı Rifâ’îyeden es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed Efendi ve müderris Abdî Efendi-zâde es-Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi gibi ‘ulemâ bu tekyede icrâ-yı meşîhat itmişlerdir. Şimdi yalnız mescidi harâb olarak duruyor.

18-Kanlı Tekyesi:

Deve-hâne Mahallesinde olduğu mukayyed olub esbâk Amasya mütesellimi Kanlı el-Hâcc Ali Ağa 1017 hudûdunda binâ ve Kadrî meşâyihine tahsîs itmişdir. Bu tekyenin mütevellîsi Aydın Paşa-zâde Ali Beg 1079’da i’mâr idüb 1143’de yandığından zâyi’ olmuş ve 1226’da meşâhir-i ‘ulemâdan ve ricâl-i Nakşibendiyye’den Taşköprülü el-Hâcc Hâfız Abdullah Efendi hânesi önünde tekyeyi ihyâ ve şeyhliğini kendisi ifâ itmiş ve irtihâlinde mahdûmu eş-Şeyh Mehmed Arif Efendi yerine kâ’im olmuşdur. Bu Taşköprülü Tekyesi eski Kanlı Tekyesi yerinde olduğu maznûndur.

19-Kutb Tekyesi:

“İmâret Arkası” dimekle meşhûr olan Hâcı İlyas Mahallesinde Sultân Bâyezid Medresesinin garbında kâ’in sokağın içindedir. Hulefâ-yı Halvetîyeden ***“Kutb Dede”*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Ahmed Efendi tarafından 1018’de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Kutb-ı müşârün-ileyh orada şeyh olub irtihâlinde halîfesi eş-Şeyh Mehmed Efendi ba’dehû kibâr-ı ‘ulemâdan **/240/** eş-Şeyh es-Seyyid İbrahim Efendi tekye şeyhi olmuş ve ba’dehû ‘ulemâ-yı mütekâ’idîn şeyh olarak ***“Çatal Hâfız”*** dimekle meşhûr mazanne-i kirâmdan eş-Şeyh Ahmed Efendi ve 1220’de

irtihâlinde ***"Yeşil Şeyh"*** dimekle meşhûr Apardı-zâde es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed Efendi bu tekye şeyhliğinde be-nâm olmuşlardır.

20-Kuşbâz Tekyesi:

Ya'kub Paşa dâ'iresinin şark tarafında kâ'in meydana nâzır bir mevki'de idi. Hulefâ-yı Halvetîyeden eş-Şeyh Ya'kub Efendi tarafından 961'de binâ ve evkâfı tanzîm ve irtihâline kadar meşîhatı icrâ idilmişdir. Ba'dehû eş-Şeyh Abdurahman Efendi ve irtihâlinde İğneci Şeyh Ya'kub Efendi ba'dehû eş-Şeyh Hasan Efendi şeyh olmuşlardır. Mu'ahharen harâb olub 1315'de evkâfı ma'ârife zabt idilmişdir.

21-Gülâbî Tekyesi:

İçerişehir'de Câmi'-i Enderûn Mahallesi'nde olub 973'de beglerbegilerden Gülâbi Paşa tarafından binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu da Kadrî tarîkine mahsûs olduğu halde 1100 sâlinden sonra tarîk-i Nakşîbendî ricâli şeyh olmuşlar idi. Şimdi yeri bile gâ'ib olmuşdur.

22-Gümüşlüoğlu Tekyesi:

"Tâciye" dimekle müseccel olan Gümüşlü Câmi'-i şerîfinin şark ve cenûb taraflarında bulunan mevki'-i hâlîdir. Amasya'da Halvetîlere mahsûs olarak yapılan ilk tekye budur. İki yüz seneden ziyâde Gümüşlü-zâde hânedan-ı **/241/** kirâmına ma'bed olmuş mübârek bir mevki'dir. Gümüşlü-zâde Pîr İlyas hazretleri ibtidâ burada ihtiyâr-ı halvet ve neşr-i tarîkat idüb 813'de irtihâlinde halîfesi ve dâmâdı Gümüşlü-zâde Pîr Abdurahman Çelebi ve ba'dehû mahdûmu Gümüşlü-zâde Celâl Çelebi ve ba'dehû bunun mahdûmu Pîr Hayreddin Hızır Çelebi ve 890'da hazret-i Pîrin ahfâdından Gümüşlü-zâde Sofi Üveys Çelebi ve ba'dehû Gümüşlü-zâde eş-Şeyh Muhyiddin Mehmed el-Halvetî ve ba'dehû Pîr Üveysoğlu Abdurahman Çelebi Gümüşlüoğlu Tekyesi şeyhi ve hazret-i Pîr'in türbedârı olmuşlardır.

993'de Pîr Üveysoğlu el-Hâcc Ahmed Çelebi ve ba'dehû eş-Şeyh Hasan Efendi ve ba'dehû Abdurahman Çelebi ve 1069'da vefâtıyla Ali Çelebi ve 1073'de fevtiyle el-Hâcc Mehmed Çelebi ve 1099'da hazret-i Pîr'in evlâd-ı benâtından eş-Şeyh Mustafa Efendi ve 1114'de eş-Şeyh Mahmud Efendi ve 1124'de vefâtıyla mahdûmu Hâfız Hüseyin Efendi ve 1135'de vefâtıyla mahdûmu Abdurrahim Efendi Gümüşlüoğlu Tekyesi şeyhi ve hazret-i Pîr'in türbedârı ve mütevellîsi oldu ise de nâ-ehl olarak eş-Şeyh İsmail Efendi'nin taht-ı vesâyetinde bulunmuşdur.

1150'de bu Abdurrahim'in vefâtıyla türbedâr-ı meşhûr eş-Şeyh İsmail Efendi mütevellî Gümüşlüoğlu Tekyesi şeyhi olub Saraylı Fatma Hânım bu zâta gâyet muhibb olduğu münâsebetle bunun /**242/** tavsiye ve ihtârı üzerine 1153'de Gümüşlüoğlu Tekyesi yerine mükemmel bir medrese binâ ve evkâfını tanzîm itmiş ve 1179'da şeyh-i müşârün-ileyh İsmail Efendi'nin irtihâline binâ'en Medrese-i Fatimiyye müderrisliği ve hazret-i Pîr'in türbedârlığı ayrılmışdır.

Ba'dehû mütevellî ve türbedâr olmak üzere ***"Yeğen Halîfe"*** dimekle meşhûr Mehmed Efendi 1179'da İsmail Efendi yerine kâ'im ve diğer evlâddan Abdullah Efendi ibn Mehmed Efendi 1191'de türbedâr olub Yeğen Mehmed Efendi tevliyetde kalmış ve 1215'de fevtiyle Abdurahman Efendi-zâde Mehmed Efendi ve 1220'de fevtiyle es-Seyyid Ahmed Efendi türbedâr olmuş ve 1222'de mütevellî Yeğen Mehmed Efendi de vefât idüb mahdûmu eş-Şeyh Ali Efendi müte'âkıben kasr-ı yediyle es-Seyyid Hâfız Abdullah Efendi mütevellî ve 1223'de türbedâr es-Seyyid Ahmed Efendi'nin fevtiyle türbedâr ve 1231'de es-Seyyid Ömer Efendi bin es-Seyyid Mehmed Halîfe ve 1247'de fevtiyle mahdûmu es-Seyyid Mehmed Efendi ve 1275'de fevtiyle birâderi es-Seyyid Abdullah Efendi ve 1280'de hulefâ-yı Halvetîyyeden birâderi es-Seyyid eş-Şeyh Mansur Efendi mütevellî ve türbedâr olarak 1284 muharreminde vefât itmişdir.

23-Mehmed Paşa Tekyesi:

Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin cenûb tarafında yol üzerinde olub paşa-yı müşârün-ileyh tarafından Halvetîyye ricâlinden Habib Karamanî hazretleri için 890'da binâ ve evkâfı **/243/** tanzîm idilmişdir. Şeyh-i müşârün-ileyh burada irtihâline kadar icrâ-yı meşîhat ve irşâd-ı halka himmet itmişdir.

Müşârü'n-ileyhin irtihâlinde halîfesi ***"İmam-zâde Seydî Halîfe"*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Seyyideddin Ali el-Halvetî ve bunun irtihâlinde Habib Karamanî-zâde eş-Şeyh Hasan Efendi ve ba'dehû mahdûmu ***"Yamak Şeyh"*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Mehmed Efendi ve 961'de İstanbul'a naklinde birâderi eş-Şeyh Ömer Efendi ba'dehû evlâdından eş-Şeyh Mehmed Efendi ve 1078'de vefâtıyla mahdûmu eş-Şeyh Abdurahman Efendi ve 1107'de fevtiyle mahdûmu eş-Şeyh Ömer Çelebi ve 1151'de vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Mehmed Çelebi ve 1202'de fevtiyle mahdûmu es-Seyyid Ahmed Efendi ve 1210'da fevtiyle oğulları es-Seyyid Ömer, Ali, Mehmed Efendiler ve 1225'de diğer mahdûmu es-Seyyid Abdullah Efendi şeyh ve mütevellî olmuşlardır. Ancak bunlar

vereseden olduğu cihetle asl meşîhat, vekaletinde bulunan zevât taraflarından idâre idilmiş ve 1296'da muhâcirîn iskânıyla tekye, mesken-i husûsî olmuştur.

24-Mahmud Çelebi Tekyesi:

İçerişehir'de Karatay Mahallesinde olub meşâhir-i kuzâtdan İmad-zâde Bedreddin Mahmud Çelebi 807'de binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Misafir-hânesi mükemmel, ta'âmiyesi mebzûl olub Nakşibendiyye tarîkine mahsûs idi. Hâce Bahaeddin Mehmed Nakşibendî hazretlerinin kibâr-ı hulefâsından Hâce Rükneddin **/244/** Mahmud Buharî hazretleri Amasya'ya geldikde kadı-i mû'mâ-ileyh bu tekyeyi binâ ve meşîhatını hâce-i müşârün-ileyhe i'tâ itmişdir.

Ancak Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin devrinde Halvetîler bu tekyede icrâ-yı meşîhat iderek hatm-i hâcegânî ibkâ ve âdet-i Halvetîyyeyi icrâ itmişlerdir. Çelebi Halîfe hazretlerinin hulefâsından eş-Şeyh Hayreddin Hızır Tokadî bu tekyede şeyh olub ba'dehû eş-Şeyh Mehmed Efendi ba'dehû ahfâdından eş-Şeyh Hızır Efendi bu tekyede seccâde-nişîn-i tarîkat-ı Halvetîye olmuşlardır.

Mu'ahharen Arpacı-zâde el-Hâcc Osman Efendi ve 1097'de 'ulemâdan İsmail Efendi ve 1115'de kasr-ı yedinden mahdûmu Mehmed Efendi ve 1132'de vefâtıyla sânîyen pederi İsmail Efendi ve 1137'de hafîdi es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve 1140'da vefâtıyla Arpacı-zâde eş-Şeyh Osman Efendi bin Abdurahman Efendi ve 1151'de vefâtıyla oğulları İbrahim ve Abdülgafur ve Abdülhamid müştereken tekye şeyhi olmuşlardır.

Ancak bunlar nâ-ehl olduğu münâsebetle Abdülhamid'in bir mâh sonra fevtinden Hâfız Süleyman Efendi ve 1166'da Hâfız İbrahim'in ref'iyle meşâhir-i 'ulemâdan el-Hâcc Mustafa Efendi tekye şeyhi olub Abdulgafur Efendi ibkâ idilmiş ve Hâfız Süleyman Efendi'nin 1159'da fevtiyle Abdülkerim Efendi ve 1160'da bunun da ref'iyle 'ulemâdan Ahmed Efendi ve 1193'de **/245/** kasr-ı yedi ile Abdülselâm Efendi ve 1217'de vefâtıyla küçük mahdûmu Mehmed Arif Efendi ve 1223'de vefâtıyla Ali Efendi tekye şeyhi olmuşlardır.

Diğer şeyh el-Hâcc Mustafa Efendi 1173'de vefâtıyla mahdûmu Hâfız Abdullah Efendi ve 1179'da bunun da fevtiyle gelen Halil Çelebi bir mâh sonra ref' olunarak Hâfız Abdullah Efendi'nin oğulları Hâfız Mehmed, Abdurahman şeyh olmuş ve Hâfız Mehmed Efendinin 1192'de fevtiyle oğulları Ahmed ve İbrahim ve 1200'de bunların ve 1201'de amucaları Hâfız Abdurahman Efendi'nin kasr-ı yedlerinden 'ulemâdan

Ziynet-zâde es-Seyyid Ali Efendi'nin mahdûmu es-Seyyid el-Hâcc Ömer Çelebi ve 1220'de fevtiyle oğulları ***"Hacı Yusuf-zâde"*** dimekle meşhûr es-Seyyid Mehmed, Ali, Sabit, Selim, Ahmed Çelebiler tekye şeyhi olmuşlardır.

Bilâhare birâderlerinin mecmu' hisseleriyle diğer hissedâr olan Ali Efendi'nin hisselerine 1241'de mutasarrıf olan esbâk Amasya mütesellimi Hâcı Yusuf Ağa-zâde es-Seyyid el-Hâcc Ali Ağa 1244'de maktûl olmakla meşîhat ciheti oğulları es-Seyyid Abdurahman Eşref, Mehmed Raşid Efendiler'e kalmış ve bunların tarafından meşâhir-i 'ulemâdan Canikli el-Hâcc Mehmed Efendi ve ba'dehû mahdûmu el-Hâcc Mehmed Hilmi Efendi ve ba'dehû bunun mahdûmu el-Hâcc Ahmed Efendi ve bir müddet müfti-i esbâk Gürcü **/246/** el-Hâcc Osman Efendi ibtidâ vekâleten ba'dehû asâleten icrâ-yı meşîhat ve hatm-i hâcegân-ı kırâ'et itmişlerdir.

25- Müftioğlu Tekyesi:

Amasya müftilerinden Taceddin Efendi-zâde Ahmed Efendi tarafından 1012'de binâ idilmiş olduğu mazbût ise de 1099 harîkında yandığından nerede olduğuna dâ'ir ma'lûmât yokdur. Bu tekye Halvetîlere mahsûs olub Hüdâyi Mahmud Efendi hazretlerinin hulefâsından eş-Şeyh Ali Efendi ibtidâ bu tekyeye şeyh olub irtihâlinde halîfesi eş-Şeyh Mustafa Efendi ba'dehû eş-Şeyh Ramazan Efendi ba'dehû eş-Şeyh Ya'kub Efendi icrâ-yı meşîhat itmişlerdir.

26-Melik Gâzi Tekyesi:

Yörgüç Paşa Câmi'-i şerîfinin şark-ı şimâlisinde kâ'in mezârlığın şarkında olub Bayram Beg-zâde melikü'l-ümerâ Gâzi İsmail Beg tarafından 819'da binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu zâviye mükerreren harâb ve ma'mûr olub en sonra Taşköprülü eş-Şeyh el-Hâcc Abdullah Efendinin havâss-ı mürîdanından Kadı-zâde es-Seyyid Sünbül Mehmed Efendi 1241'de müceddeden i'mâr ve yanında bir mescid-i şerîf ihyâ ve orada icrâ-yı meşîhat ve tevliyet itmiş ve ***"Sünbül Tekyesi"*** dimekle meşhûr olmuş ve 1271'de vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Hâfız Osman Efendi mütevellî olduysa da meşîhat es-Seyyid Sünbül Efendi'ye münhasır kalmışdır.

27- Mevlevî-hâne:

Hükümet Köprüsü civârında Yeşilırmak **/247/** sâhilinde olub Amasya'da ikinci derecede tarihî bir tekyedir. Kuyûd ve evrâk-ı atîkada ***"Mevlevî-hâne-i merhûm Alaeddin der Amasiye"*** ve ***"Mevlevî-hâne-i***

Pervâne der Amasiye" nâmıyla mestûr ve sicillât-ı şer'iyyede ***"Mevlevî-hâne-i merhûm Alaeddin Pervâne Beg"*** diye mukayyed ve 1071de zâyi' olan vakfiyesinin münderecâtı şehâdetle isbât olunarak Alaeddin Pervâne Beg nâmına müseccel olduğuna binâ'en 714'de Alaeddin Ali Pervâne Beg tarafından binâ ve evkâfı tanzîm idildiği anlaşılmakdadır.[39]

Lâkin mevlevîlerin Amasya'da mevcûdiyeti mevlevî-hâne binâsından mukaddem olduğu şübhesizdir. Çünkü 675'de eş-Şeyh Veliyüddin Ahmed Dede ve 683'de Alaeddin Ali Dede ve 699'da eş-Şeyh Celaleddin Mehmed Dede mevlevî şeyhi oldukları elde idilen vesâ'ik-i atîkadan zâhir olur. Pervâne Beg'in mevlevî-hâneyi binâ itdiği zamanlarda mevlevî şeyhi eş-Şeyh Yusuf Dede olub Şâdgeldi Padişah devrinde Zilevî Nusret-zâde eş-Şeyh Celaleddin Ahmed Dede ba'dehû halîfesi eş-Şeyh Mehmed Cû'î Dede mevlevî-hâne şeyhi olmuşlardır.

Şeyh Cû'î Dede kendi karyesinde mevlevî-hâne binâ iderek /**248/** oraya çekildikde eş-Şeyh Mecidüddin Küpeli Dede ba'dehû 840'da eş-Şeyh Müstencid Dede mevlevî-hâne şeyhi görülmüş ve 970'de eş-Şeyh Ömer Çelebi ba'dehû eş-Şeyh İbrahim Çelebi mevlevî şeyhi olduğu esnâda eşkiyâ vak'ası zuhûruyla 1011'de mevlevî-hâne muhterîk ve şeyhi de mün'adim olmuşdur.

Bu İbrahim Çelebi mahdûmu eş-Şeyh Mehmed Arif Dede sadr-ı esbâk Bayram Paşaya arz-ı keyfiyet iderek 1047'de sadr-ı müşârün-ileyh tarafından mevlevî-hâne binâ ve evkâfı tevsi' idilmiş ve ibtidâ mû'mâ-ileyh eş-Şeyh Mehmed Arif Dede ba'dehû dâmâdı eş-Şeyh Mahmud Dede ba'dehû Abdülkadir Dede ba'dehû eş-Şeyh Alâeddin Dede mevlevî-hâne şeyhi olmuş ve 1112'de bunun vefâtıyla İbrahim Çelebi mütevellî ve eş-Şeyh Bilâl Efendi şeyh olduğu halde 1113'de eş-Şeyh Bilâl Efendi mütevellî dahî olmuşdur.

1118'de irtihâl idüb her iki cihet Mehmed Arif Dede evlâdından el-Hâcc Osman Sakıb Efendi'ye virilmiş ve 1118'de ref'inden eş-Şeyh Ebubekir Dede mevlevî-hâne şeyhi ve Mustafa Efendi 1121'de fevtiyle mahdûmu Ali Çelebi ve 1126'da fevtiyle mû'mâ-ileyh el-Hâcc Osman Sakıb Efendi mütevellîsi olub 1131'de Şeyh Ebubekir Dede'nin vefâtıyla mevlevî-hâne şeyhi olan eş-Şeyh Salih Dede Efendi Hâcı Osman Efendi'nin ref'inde mütevellî dahî olduysa da 1135'de Seyyid Hâfız Halil Çelebi /**249/** mütevellî ve birâderi es-Seyyid Hâfız Mustafa Çelebi nâzır olmuşdur.

---

[39] 636 şevvâlinde vefât iden Sultan Alaeddin Selçukî tarafında binâ idildiği iddi'âsı, 672'de irtihâl iden Mevlânâ Celaleddin Mehmed-i Rûmî hazretlerinin intişâr-ı tarîki te'emmül olunursa pek vâhî olur.

Ba'dehû bir kaç defa tevliyet ve nezâret cihetleri ref' ve tevcîh olunarak 1143'de eş-Şeyh Salih Dede mütevellî ve nâzır olmuş ve 1151'de irtihâl idüb Derviş Mehmed Dede ba'dehû 1166'da vefâtıyla Şeyh Cû'î mesnevî-hânı eş-Şeyh İsmail Dede ve 1177'de vefâtıyla Hâcı-zâde eş-Şeyh Ahmed Dede[40] 1190'da vefâtıyla İsmail Dede-zâde Feyzullah Dede 1194'de ref'iyle es-Seyyid Hasan Dede ve 1204'de bu da ref' olunarak eş-Şeyh Ahmed Dede-zâde Feyzullah Dede Efendi mevlevî-hâne şeyhi ve Şeyh Cû'î mesnevî-hânı olmuşlardır.

1208'de Feyzullah Dede'nin ref'iyle birâderi es-Seyyid Abdullah Dede mesnevî-hân ve Ahmed Dede'nin birâder-zâdesi Hüseyin Dede Efendi mevlevî-hâne şeyhi olduysa da 1209'da bu da ref' olunarak Ahmed Dede-zâde es-Seyyid Mehmed Kâmi Dede yalnız mevlevî-hâne şeyhi olmuş ve 1227'de vefâtıyla eş-Şeyh Hüseyin Dede-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi mevlevî-hâne şeyhi ve Kâmi Dede-zâde es-Seyyid Mehmed Sabit Dede dahî Şeyh Cû'î mesnevî-hânı olduğu halde 1228 /**250**/'de fevt olduğundan es-Seyyid Mehmed Dede mevlevî-hâne şeyhi ve Şeyh Cû'î mesnevî-hânı olmuşdur.[41]

On beş sene kadar es-Seyyid Mehmed Dede mevlevî-hâne şeyhi olub 1244'de Konya'dan avdet iderken maktûl olmakla es-Seyyid Sabit Dede-zâde es-Seyyid Ahmed Salim Dede ve ba'dehû Hüseyin Dede-zâde es-Seyyid Hasan Dede ba'dehû birâderi es-Seyyid Ali Rıza Dede ve ba'dehû vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Mehmed Sıdkı Dede ve ba'dehû mahdûmu es-Seyyid Ahmed Dede ba'dehû mahdûmu es-Seyyid Cemaleddin Mehmed Dede el-yevm mevlevî-hâne şeyhi olmuşdur.

25-Meydan Tekyesi:

Meydan Köprüsü başında şimâl-i garbî tarafında Sabıkuddin Mahallesindedir. Ehli Hâtûn Tekyesi de dinir. Amasya emiri Şâdgeldi Paşa-zâde Devatdar Ahmed Paşanın kerîme-i sâlihası Ehli Hâtûn 871'de binâ ve evkâfını tanzîm ve tevliyetini birâderi Burak Beg-zâde Ahmed, Mehmed Çelebilere tahsîs itmişdir. Hâtûn-ı müşârün-ileyhanın kabri bu tekye derûnunda olduğundan /**251**/ yevmî yedi cüz-i şerîf kırâ'atını evlâdına ve meşîhatini erbâb-ı istihkâka şart itmişdir.

[40]Şeyh Cû'î mütevellilerinden 1143'de vefat iden Hâcı Mehmed Çelebi-zâde Sa'id Dede'nin mahdûmudur.

[41]Şeyh mû'mâ-ileyh, 1235'de mesnevî-hânlığı birâderi es-Seyyid Hasan Dede'ye ve bu da 1245'de eş-Şeyh Mustafa Efendi-zâde Osman Halife'ye kasr-ı yed itmiş ve 1269'da Osman Efendi'nin vefâtıyla es-Seyyid eş-Şeyh Ebubekir Vahdeti Efendi ve 1287'de vefâtıyla el-Hâcc Mustafa Rıfkı Efendi ve bunun da vefâtıyla mahdûmu Hüsameddin Dede Efendi mesnevî-hân olmuşlardır.

Meşâhir-i Halvetîyyeden es-Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi bu tekye şeyhi iken 1113'de vefâtıyla oğulları es-Seyyid İsmail, İbrahim, Osman Efendiler müştereken verâsetle şeyh olub 1147'de es-Seyyid İsmail Efendi-zâde eş-Şeyh es-Seyyid Ali Efendi ve 1155'de fevtiyle oğlu es-Seyyid Mehmed Halîfe şeyh ve mütevellî olduğu halde 1189'da fevtiyle es-Seyyid Abdullah, Hüseyin, Yunus ve 1214'de es-Seyyid Mustafa bin es-Seyyid Abdullah ve es-Seyyid Mehmed bin es-Seyyid Hüseyin müştereken ve es-Seyyid Mustafa 1217'de fevtiyle 'amm-zâdesi es-Seyyid Mehmed Çelebi müştereken şeyh ve mütevellî oldu ise de tekye harâb olmuşdur.

29-Nuh Tekyesi:

Çeri-başı Mahallesinin şarken müntehâsında Çevrim Mezârlığın altında yol üzerinde görülen ufak mezârlık yeridir. Orası mukaddemâ esbâk Amasya müftisi Mütevelli-zâde el-Hâcc Ahmed Efendi tarafından 1116'da medrese yapılmış iken 1143'de muhterîk ve i'âde idecek vakfı da mefkûd olduğundan diğer Mütevelli-zâde el-Hâcc Ali Ağa bir zâviye-i Halvetîyye binâ ve meşîhatini ders-i âmm efendilere tahsîs ve evkâfını tanzîm itmişdir.

İbtidâ İbadullah Câmi'i ve kürsi şeyhi el-Hâcc Hızır Efendi-zâde eş-Şeyh el-Hâcc Nuh Efendi ba'dehû eş-Şeyh Abdurahman /**252/** Efendi ba'dehû eş-Şeyh Mustafa Efendi tekye şeyhi ve Çeri-başı Câmi'i vâ'izi olduğundan tekye eş-Şeyh Nuh Efendi'ye nisbet idilmiş ve 1233 harîkında yanub akârât-ı mevkûfesi de zâyi' ve mukaddemâ tekye şeyhlerine medfen olduğu cihetle i'âdesi mümkün olamayub ʿumûmî mezârlık hâlini almışdır.

30-Yâkûtiye Tekyesi:

Tımar-hâne'nin cenûb-ı garbisinde Yeşilırmak sâhilinde kâ'in yolun üzerindedir. Mescidi ve şeyh odası ve misafir-hânesi ve imâreti olub bunlar ʿumûmen kâr-gîr ve gâyet metîn olarak ümerâ-yı Osmaniyye'den Ya'kub Paşa tarafından 814'de binâ ve tevliyetini ibtidâ şeyh olan Mehmed bin Abdullah Buharîye ve evlâdına ba'dehû Yar Ali Çelebi-zâde Mü'eyyed Çelebiye ve evlâdına tahsîs itmişdir.

Eş-Şeyh Bahaeddin Mehmed Buharî ibtidâ şeyh olarak ifâ-yı tevliyet idüb iki yüz sene kadar evlâdı mütevellî olmuşlardır. 'Ulemâdan hayli zevât tekye şeyhi olub mütekâ'idîn-i 'ulemâdan eş-Şeyh Osman Efendi şeyh ve münkarız olan Mehmed Buharî evlâdı yerine mütevellî olduğu halde 1080'de irtihâl eylediğinden Mü'eyyed-zâde Abdülbaki

Efendi isbât-ı şart ve verâsetle Yâkûtiye şeyhi ve mütevellîsi olmuş ve 1085'de irtihâl eyledikde mahdûmu Yahya Efendi şeyh ve mütevellî olub 1124'de vefâtıyla mahdûmları es-Seyyid Mehmed, Ahmed Efendiler mütevellî ve Mehmed Paşa Câmi'i kürsi şeyhi Bolulu /**253/** İbrahim Efendi ve 1141'de mahdûmları es-Seyyid Mehmed Emîn, Ali, Arif Efendiler tekye şeyhi olmuşlar ve ba'dehû tevliyeti dahî elde itmişlerdir.

Mu'ahharen meşîhat ve tevliyet ancak vazifenin ahzından ibâret olduğuna kâ'il olan kimselerin teseyyüb ve ihmâliyle tekye mu'attal olduğundan 1281'de Amasya müftisi Ali Kaya-zâde el-Hâcc Ahmed Sıtkı Efendi'ye fetvâ-hâne olmuş ve bunun irtihâlinde yine metrûk olduğu cihetle 1300' de mekteb-i ibtidâ'i ittihâz idilmişdir.

31-Yâ Vedûd Tekyesi:

Pirincci Mahallesinin şimâl-i şarkiyesinde Dersi Tamam Efendi Türbesi'nin kıble tarafındadır. Bu tekyeyi Amasya kadısı ***"Molla Beglik"*** dimekle meşhûr Nizameddin Abdurahman Muslihînin kerîme-i fâzılası Selâmet Hâtûn 857'de binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Ricâl-i Nakşibendiyye'den Saadeddin Kaşgarî hazretlerinin hulefâsından Sun'ullah Buharî hazretleri ve ba'dehû mahdûmu eş-Şeyh Abdulvedûd Efendi mu'ahharen bu tekye şeyhi olarak meşhûr ve tekye dahî Abdulvedûd Efendi'ye nisbetle ma'rûf olmuşlardır.

Ba'dehû eş-Şeyh Edhem Çelebi ve ba'dehû eş-Şeyh Mehmed Çelebi tekye şeyhi olub 1099'da eş-Şeyh Mehmed Efendi ve 1110'da eş-Şeyh Mustafa Efendi tevliyetle şeyh ve zevâye-dâr olmuş ve 1121'de vefâtıyla oğlu Mehmed Çelebi ve 1149'da diğer oğlu Osman Çelebi ve 1153'de fevtiyle oğulları Abdullah, Hasan ve 1154'de /**254/** ref'lerinden Ders-i âmm es-Seyyid Hâfız Hüseyin Efendi şeyh ve mütevellî olarak tekye ders-hâne olmuş ve ba'dehû mahdûmu es-Seyyid Mustafa Efendi ve 1178'de vefâtıyla Mahmud Çelebi ve 1210'da fevtiyle oğlu Mustafa ve müte'âkıben birâderi es-Seyyid Mehmed ve 1223'de fevtiyle Fazlı-zâde es-Seyyid el-Hâcc Abdülkadir Efendinin oğulları a'yândan es-Seyyid Mehmed Sa'id, Mustafa Efendiler şeyh olarak verâset, tekyeyi harâb itmişdir. Bu tekyenin mescidi var iken münderis nâmıyla evkâfı 1315'de ma'ârif nâmına kayd idilmişdir. Şimdi yalnız Selâmet Hâtûnun türbesi kalmışdır.

Her bir ciheti medrese-i ilm ü edebdir
Erbâb-ı zekâ feyzine i'lâ-yı sebebdir

Makbûl-ı ümem, melce-i ashâb-ı talebdir
Medhûl olur elbette dil-âzâr-ı Amasya

Şeri'at-ı İslâmiyyenin medârı, cihân-ı medeniyetin mâ-bihü'l-iftihârı; 'ulûm ve ma'ârifdir. Amasya; 'ulûm ve ma'ârif sâyesinde ma'den-i 'ulemâ, medâris ve mekâtib sâyesinde merkez-i fuzalâ olduğu münâsebetle her tarafı; medâris-i 'ulûm, her ciheti; mekâtib-i ma'ârifdir.

Mü'essesât-ı ilmiyesinin kesreti, fezâ'il-i kemâliyesinin şöhreti i'tibârıyla Amasya; kadîmen makbûl-ı enâm olduğundan 'ulemâ ve talebe-i 'ulûm, her zaman bu ma'den-i 'ulûma mürâca'atla iktisâb-ı füyûzât iderek **/255/** nâ'il-i sa'âdet oldukları tarihe müdekkikâne bir nazardan anlaşılır. Amasya'da 'ulûm ve ma'ârifin bidâyet hâlini, terakkî-i istikbâlini keşf ve ta'yîn itmek ancak medâris ve mekâtibin tevârih-i binâ ve i'mârını bilmekle mümkündür. Terakkiyât-ı fikriyenin bir netice-i mes'ûdesi olan bu mü'essesât-ı ilmiyeden evvel, tenvîr-i efkâra himmet iden 'ulemânın neşr-i 'ulûm ve ma'ârife olan hıdemâtını ve bunun sûret-i seyri ve cereyânını ta'kîb itmek, azimkârâne fütûhâtı akdem vezâ'if bilen ümem-i sâlife-i İslâmiyyenin 'ulûm ve ma'ârife verdikleri kıymeti, takdîr itdikleri ehemmiyeti anlamaya medâr ve ecdâdının ahfâdı olduğunu azm ü metânetle anlamak isteyen ahlâfa dahî sermaye-i teyakkuz ve iftihâr olur.

Amasya'nın bidâyet-i fethinden 538 tarihine kadar hükûmet-i Danişmendiyye mülûku, Amasya'ya Harezm ve Horasan taraflarından akın, akın gelen Türk Oymaklarının iskânı ve Amasya'yı kurtarmak için her sene tecdîd-i hücûm u savlet iden Rum ve müte'âkıben ehl-i Salîb fırkalarına karşı müdâfa'a ve men'-i tecâvüz ile fevkalâde meşgûl olduğundan hâricden gelmiş olan 'ulemâ ile ancak te'min-i hukûk ve tevzi'-i adalete sâ'i oldukları cihetle neşr-i 'ulûma müsâ'id bir zaman bulamadıkları tetebbu'ât-ı tarihiyyeden anlaşılır. Fakat bu tarihde âl-i Selçuk'a intikâl iden Amasya merkez-i saltanat olduğu cihetle Sultân Mes'ûd-ı Selçukî medeniyet-i islâmiyyeyi **/256/** Amasya'da te'sîse himmet iderek câmi'i, medrese, hankâh gibi mü'essesât-ı ilmiyye ve diniyeye tarh esâs itmişdir.

Ba'dehû Amasya vâlileri bulunan Mübarizeddin Halîfe Alp ile Seyfeddin Torumtây birer medrese-i âliye binâ ve tedrîs-i 'ulûm iden 'ulemâ ve müderrisîne tahsîsât-ı kâfiye i'tâ ve hâricden Amasya'ya gelen 'ulemâyı; gerek ümerâ gerek a'yân ve küberâ bezl-i nukûd ve ma'âşât ile ignâ itdikleri cihetle Herat, Horasan, Harezm, Buhara gibi bilâd-ı bâ'ide ve mühimmeden Amasya'ya 'ulemâ ve fukahâ gelüb ta'mim-i ma'ârife,

neşr-i ‘ulûma gayret itmiş olduklarını elde idilen vesâ’ik-i atîka isbât itmekdedir.

Abdülmelik el-Berkendî, Ebû Nasr el-Keşanî, Mahmud el-Yesevî, Takıyyüdin Osman el-Hervî, Fahreddin Muhammed el-Buharî, Tâceddin Yusuf et-Tebrîzî, Ziyaeddin İsa **el-Hükârî,** Necîbüddin Musa el-Halatî ve Saadeddin Muhammed er-Rumîkî gibi fuzalâ Amasya’da tedrîs-i ‘ulûma ikdâm ve neşr-i füyûzâta kıyâm iderek pek çok tilmîzler yetişdirmişlerdir. Bunlardan Takuyyiddin Osman er-Rûmî, Bedreddin İbrahim el-Kaymârî, Sadreddin Mehmed el-Amâsî, el-Hâcc Mecidüddin İsa es-Salgurî gibi fuzalâ Amasya’dan zuhûr iderek benâm olmuşlardır.

Hükümet-i İlhaniyye nüfûzu Amasya’da carî olduğu zamanlarda Tatarların mezâlim-i seyyi’âtı kesb-i dehşet eylediğini gören şu ulemâ-yı İslâm ve zâ’if-i ilmiye de asla fütûra düçâr olmaksızın Tatarları /**257/** rıfk-ı mülâyemetle ikâz ve efkâr ve hissiyât-ı galîzalarını yumuşadarak dâ’ire-i İslâmiyye’ye idhâl itmeleri kuvve-i müsellehanın âciz olduğu bir mevki’de kuvve-i nâtıkanın, ulûm-ı âliyenin ne kadar müdhiş bir silâh-ı muvaffakiyet olduğunu isbât ider.

Binâen-aleyh âl-i Selçuk’un nüfûzu Amasya’da zâ’il olduğu sırada Tatarların din-i Celil-i İslâmı kabûl itmeleri ‘ulûm-ı ma’ârifin neşr ve ta’mimine germî virmiş olduğundan 700 tarihinden i’tibâren eski meslek daha ziyâde revâc bulmuş ve her tarafdan Amasya’ya gelen ‘ulemâ, fuzalâ mikdârına göre akdâr, fazl ü kemâline göre i’tibâr görüb meşâhir-i ümerâdan Nasireddin Ahmed Ata Beg medâris-i mevcûdeye bir medrese daha ilâve iderek ‘ulemânın ve talebe-i ‘ulûmun terfiye-i ahvâline nukûd ve himmet-i nisâr itmişdir.

Bu sekizinci kurûnun fuzalâsından Amasya’da neşr-i ‘ulûm iden büyük ve küçük Şemseddin Mehmed Nahcivânî, Cemaleddin İbrahim Aksarâyî, Muslihiddin Musa Sivâsî, Şerefeddin Mehmed Erzincânî Saadeddin Mehmed el-Hocendî, Zeyneddin Siyavuş ed-Difriğî, Kıvamüddin Kasım el-Erzincanî gibi zevâtı müte’âkıb Mecidüddin Ömer, Şemseddin Ahmed, Bedreddin Doğan, Fahreddin İlyas, Nizameddin Abdülmelik, Sadreddin Artuk, Fahreddin Osman, Ziyaeddin Mes’ûd, Celâleddin Abdurahman gibi fuzalâ Amasya livâsından zuhûr ve alem-i tedrîs ve kazâ ve iftâda iştihâr itmişlerdir.**/258/**

788 tarihinden i’tibâren Amasya emâreti saltanat-ı celîle-i Osmaniyye himâyesini kemâl-i iftihâr ile kabûl itdikden sonra şehzâdegân-ı kirâma ta’lîm-gâh-ı satvet olması; Amasya’nın kaderini a’lâ ve terakkiyât-ı ‘ulûm ve ma’ârifi ihyâ eylediğinden vüzerâ, a’yân

taraflarından bezl-i nükûd ve himmet idilerek mü'essesât-ı ilmiye tezâyüt itmişdir.

Dokuzuncu kurûn evâ'ilinden Kânûnî Sultân Süleyman Hân hazretlerinin cülûsuna kadar Amasya'da binâ idilen mü'essesât-ı ilmiyyenin mikdârı kemâlini bulmuş ve bu zamanların yetişdirdiği fuzalânın emsâlini Amasya bu devr-i kemâlden sonra nâdiren görmüşdür. Ya'kub Paşa, Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Mehmed Paşa, Abdullah Paşa, Kasım Beg, Hüseyin Ağa, İyas Ağa gibi erbâb-ı himmet birer medrese-i âliye binâ ve 'ulemâ ve talebe-i 'ulûma tahsîsât-ı kâfiye i'tâ iderek neşr-i 'ulûm ve ma'ârife mâlen hizmet buyurmuşlardır.

Sekizinci kurûnun bakâyâsından olan Gümüşlü-zâde Şücâeddin İlyas, Celaleddin Abdurrahman, Şemseddin Mehmed Buhârî, Taceddin İbrahim Tokâdî gibi fuzalânın yetiştirdiği ve hâricden gelen Pîr Sun'ullah Amasî, Feridüddin Mehmed Divânî, Mü'eyyed Çelebi, Müderris-zâde Hüsameddin Rûmî, Celaleddin Yusuf Çelebi, İbrî-zâde Molla Muhyiddin, Seydî Ahmed Kırımî, Molla Receb Rûmî, Seydî Abdullah Efendi, Molla Müderris Abdî, Hatîb Kasım, Molla Bahşî, Taceddin Amasî, Molla Şadilü Muhyiddin, /**259**/ Molla Sinan Berda'î, Koca Emir İbrahim Efendi, Molla Muslihiddin ve emsâli fuzalâ, Amasya'yı birinci derecede bir dârü'l-fünûn haline koymuşlardır.

926 tarihinden 1041 tarihine kadar mevcûda ancak iki medrese ilâve idilebilmiş ise de şu zevâtın yetiştirdiği Hakâleli Molla Muhyiddin, Tokadlı Molla Alaeddin, Molla Kemâl Halîfe, Molla Şeyh İlyas, Şeyh Sinan, Bahşî-zâde Yahya, Mü'eyyed-zâde Pîrî, Kadı-zâde Küçük Mehmed Efendiler âlem-i tedrîsde pek meşhûr olmuşlardır. Bunları derece-i kemâle isâl iden esbâbın birincisi Amasya'da bulunan medâris-i ilmiyenin erbâbına tevcîhi ve her vechile 'ulemânın terfîhi husûsâtında aramak icâb ider.

Çünkü 1004 tarihinde esâsı vaz' olunan usûl-i verâset tedrîcî bir sûretde icrâ-yı te'sir iderek pederinin hin-i vefâtında mücâz olan evlâda cihât-ı ilmiyye tevcîh idildiğinden 'ulemâ zâdegânı tahsîl-i 'ulûma teşvîk idilmiş ise de efrâd üzerinde hafif bir te'sir uyandırmakdan da hâlî kalmamış ve medâris-i mevcûde hâlî üzre kalub tezâyüd idememişdir. Bu kurûnun yetiştirdiği 'ulemâ Yağmurköylü İsmail, Hâce-zâde Abdullah, Ca'fer-zâde el-Hâcc Hızır, Uzun Müderris Mehmed, Çorumlu el-Hâcc Ömer, diğer el-Hâcc İsmail Efendiler gibi fuzalâdır.

1098 vak'a-i hâ'ilesi Amasya'da 'umûm-ı cihât-ı ilmiyyeyi zîr ü zeber /**260**/ iderek usûl-i verâset tahsîl-i ilm üzerinde bulunan evlâda şâmil olduğundan tedrîs, meşîhat, hitâbet ve imâmet gibi cihât-ı mühimmede

niyâbet usûlünü ihdâs ve 1241 tarihine kadar şu usûl-i niyâbet; medârisin ba'zılarını harâb, diğerlerini i'mâr itmişdir. Ma'hazâ o asr içinde Çorumlu Müftî-zâde Abdullah, Mütevvelli-zâde el-Hâcc Ahmed, Çorumlu Hâfız Mehmed, Tokadlı eş-Şeyh Mustafa, İnallı el-Hâcc Mehmed, Akdağlı eş-Şeyh Mustafa, 'İdî-zâde el-Hâcc Mustafa Akif, Uluslu Mehmed, Seküköylü-zâde el-Hâcc Mehmed Kâşif Efendiler gibi meşâhir-i fuzalâ zuhûr iderek Amasya'yı ihyâ itmişlerdir.

Bunları müte'âkıb Ürgüblü el-Hâcc Ahmed, Şeyh-zâde Abdullah Vecih, Türkmen-zâde Nabî, Suruklu el-Hâcc Ali, Payaslı el-Hâcc Mehmed Efendiler gibi fuzalâ Amasya'da neşr-i 'ulûm hizmetinde nasb-ı nısf iderek be-nâm ve üstâz-ı enâm olmuşlardır. Bunların tilmîzleri olan Canikli el-Hâcc Mehmed, Sipâhi Hâfız Ömer, Taşköprülü el-Hâcc Hâfız Abdullah Efendiler dahî üstâzü'l-küll olarak tanınmışlardır.

1241 tarihinden i'tibâren usûl-i verâseti ihdâs iden usûl-i niyâbet ancak ba'zı 'ulemâyı bir derece terfiye itmiş olduğu cihetle sırf bir hamiyyet-i diniye olmak üzere bakayâ-yı eslâfdan Amasya medreselerinde tahsîl-i 'ulûm iderek be-nâm olanların gayreti sâyesinde Amasya eski şöhretini gâ'ib itmemişdir. Şu gayretverân içinde Canikli-zâde el-Hâcc /**261/** Mehmed, Payaslı-zâde el-Hâcc Abdülhalim, İnepazarlı el-Hâcc İsmail, Malatyalı Sofu Mehmed, İbikli el-Hâcc Hasan, Şirvânî el-Hâcc Mustafa ve İsa Efendiler fevkalâde be-nâm olarak şimdi bunların tilmîzleri neşr-i 'ulûm itmekdedirler.

Tanzimât-ı Hayriyye zamanında şerâ'it-i vakfiye hilâfında olan şu usûl-i verâset, ma'kûl ve meşrû' bir hâle ifrâğ olunmak lâzım gelirken dinen ve zamanen pek ehemmiyetli olan medrese müderrisliğini ve mekteb mu'allimliğini çocuklara tevcîhi hakkında güyâ muhallefât-ı mevtâyı, emvâl-i mevrûseyi taksîm ider gibi vaz'-ı kavânîn idilmesi ukûl-ı selîme erbâbını ağlatacak ahvâlden olmakla eslâf-ı kirâmın milyonlar sarfıyla meydana getirdikleri mü'essesât-ı âliyeden istifâdeyi fevkalâde tenkîs itmiş olduğu Amasya'da kâ'in medâris, mekâtib, vesâ'ir mebâni-i ilmiyyenin yegân, yegân şerh-i ahvâlinden müstebân olur.

Amasya'da eslâf-ı kirâmın vücûda getirdikleri medreseler, mektebler kütüb-hâneler, dârü'l-kurrâlar tedkîk olunursa Amasya'yı ne kadar büyük himmetlerle dârü'l-fünûn, merkez-i 'ulûm haline koydukları anlaşılır. Böyle büyük himmetlerdir ki Amasya'yı tarihen meşhûr bir belde-i mu'azzama itmişdir.

Amasya'da 870'de medresesi ittisâlinde Hızır Paşa ve 890'da câmi'i derûnunda Sultân Bâyezid Hân-ı sânî ve 1017'de Hâtûniye /**262/** Câmi'i ittisâlinde Mü'eyyed-zâde Pîri Çelebi ve 1147'de Burma Minâre

Câmi'i derûnunda Hıfzı-zâde el-Hâcc Osman Fâ'ik Efendi ve 1159'da Sultân Bâyezid Mektebi karşısında Emir İmâm Abdüllatîf Efendi ve 1248'de türbesi üzerinde Saçlı el-Hâcc Mahmud Efendi ve 1258'de muvakkit-hânesi derûnunda Kapancı-zâde el-Hâcc Hüseyin Zeki Efendi ve 1329'da Sultân Bâyezid havâlîsinde Yumuk Osman-zâde Mehmed Hamdi Efendi taraflarından sekiz kütüb-hâne binâ ve evkâfı tanzîm idilmiş ise de Abdüllatîf, Hüseyin, Hamdi Efendiler'in kütüb-hâneleri mevcûd, diğerleri perişân ve mefkûddur.

Amasya'da ma'ârif-i ibtidâ'iyeyi telkîn ve vücûh-ı Kur'aniyyeyi ta'lîm için pek çok mektebler, dârü'l-kurrâlar binâ ve te'sîs idilmişdir. Bunlardan evkâfı mükemmel hey'et-i ta'lîmiyeyi i'âşe idecek hâsılâtı mebzûl olan mektebler, sekiz aded olub muntazam iki mekteb dahî sonradan ilâve olunmuşdur.

1-Temennâ Mektebi:

Temennâ Mahallesinde olub Hızır Paşa'nın 'utekâsından Hüsameddin Temennâyî tarafından 878'de binâ idilmişdir. Metîn bir mekteb olub evkâfı muntazam kadîmen hey'et-i ta'lîmiyesi mükemmel idi. Şimdi metrûk bir haldedir.

2-Hâtûniye Mektebi:

Hâtûniye Câmi'-i şerîfinin şark tarafında olub 915'de Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Ahmed vâlidesi Bülbül Hâtûn tarafından binâ idilmişdir. Kâr-gîr, gâyet metîn bir mekteb olub /**263/** evkâfı da mükemmeldir. Meşhûr Kavaklı İbrahim Efendi 1210 tarihine kadar bu mekteb mu'allimi olmuşdur. Mektebin şöhretine binâ'en 1300'de mekteb-i ibtidâ'i ittihâz idilmişdir.

3-Hızır Paşa Mektebi:

Hızır Paşa Mahallesinde câmi'-i şerîfi ittisâlinde olub 870'de paşa-yı müşârün-ileyh tarafından binâ idilmişdir. Bu mekteb kadîmen pek meşhûr olub evkâfı tanzîm, hey'et-i ta'lîmiyesi mükemmel idi. Amasya'da hattât-ı meşhûr olan Hâfız Mustafa ve Mehmed Hüsnü Efendiler burada mu'allim idiler. Şimdi metrûk bir haldedir.

4-Sultân Bâyezid Mektebi:

Cami-i şerîfin şark tarafında imâret hizâsında köşe başında olub Sultân Bâyezid Hân-ı sânî tarafından 890'da binâ idilmişdir. Bu mektebin dahî evkâfı muntazam ve hey'et-i ta'lîmiyesi mükemmel idi. Emir İmâm-

zâde es-Seyyid Halil Efendi ve mahdûmu es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi burada mu'allim olarak iştihâr itmişlerdir. 1300 tarihinde mekteb-i ibtidâ'i ittihâz idilmişdir.

5-Şahbula Mektebi:

Sofu-zâde Mahallesinde mescidi ittisâlinde olub Yörgüç Paşa halîlesi Şâhbula Hâtûn tarafından 841'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Kadîmen meşhûr bir mekteb olub, şimdi mekteb-i sıbyân olarak müşrif-i harâb bir halde durmakdadır.**/264/**

6-Acem Ali Mektebi:

Acem Ali Mahallesi'nde çeşmesi civârında ve garb tarafında hâce-i mû'mâ-ileyh el-Hâcc Acem Ali Ağa tarafından 873'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu mektebde 1258 tarihine kadar ***"Balcı Hâce"*** dimekle meşhûr es-Seyyid İsmail Efendi mu'allim olduğundan ***"Balcı Mektebi"*** dimekle ma'rûf olmuşdur. Muharrir-i âcîzin mu'allimi bulunan el-Hâcc Hâfız Halil Efendi'ye de Balcı Mektebi mu'allimi bulunduğu münâsebetle ***"Balcı Hâce"*** dinmişdir.

7- Ali Paşa Mektebi:

Selağzı'nda Gümüşlü-zâde Mahallesi cenûbunda bulunan ve Çukur Bağçe'ye giden yolun sağ tarafında köşe başında olub sadr-ı esbâk Ali Paşa-yı atîk tarafından 916'da binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Fuhûl-ı 'ulemâdan ***"Kürd Hâfız"*** dimekle meşhûr Ali Efendi 1130 tarihine kadar burada mu'allim olduğu münâsebetle Kürd Mektebi dinmişdir. 1306'da Mekteb-i ibtidâ-i inâs ittihâz ve 1326'da kubbesi ve kâr-gîri kaldırılub tevsi' ve binâsı terfi' idilmişdir.

8- Küçük Ağa Mektebi :

Şamlılar Mahalesi'nde Küçük Kapu Ağası İyas Ağa tarafından 900'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Muntazam binâsı latîf ve kâr-gîr bir mekteb-i şerîf olub 1327'de mekteb-i ibtidâ'i ittihâz idilmişdir.

Mu'ahharen bunlara iki mekteb ilâve olunub birincisi /**265/** Hâcı Hasan Efendi mektebidir ki Sultân Bâyezid havâlîsinde eski Develik mevki'inde Yeşilırmak sâhilinde olub eşrâf-ı memleketden Zileli Hâcı Veli-zâde el-Hâcc Hasan Efendi tarafından hürriyetin ilânını müte'âkıb 300 lira kadar bir nakd-i mühim sarfıyla binâ ve 1328 zi-l-hiccesinde resm-i güşâdı icrâ ve ma'ârif tarafından mekteb-i ibtidâ'i ittihâz idilmişdir. Gâyet latîf, vâsi' bir eser-i şerîfdir. Önünde çeşmesi ve bağçesi

ve altında müte'addid hücresi vardır. Diğeri de Alaca Yahya Medresesi zeylinde zikr olunacakdır.

Amasyada vücûh-ı Kur'âniyeyi ta'lîm, kırâât-ı 'aşreyi telkîn için erbâb-ı himmet tarafından binâ idilen dârü'l-kurrâlar dahî sekiz aded olub her birinin evkâfı tanzîm, hüddâmı mükemmel idi.

1-Çeri-başı Dârü'l- Kurrâsı:

Çeri-başı Mahallesinde câmi'-i şerîfin altında ve çeşmenin arkasında kâ'in vâsi' bir hücre-i sengîndir. Penceresi çeşmenin mevki'inde olduğu halde 1281'de Amasya mutasarrıfı meşhûr Ziya Paşa önünde bulunan yolu tesviye itdirdiği esnâda çeşmeyi bu pencerenin önüne getirmiş ve pencereyi sedd idüb dârü'l-kurrâyı ta'tîl itmişdir. Câmi'-i şerîf binâ olunurken inşâ idilmiş olub vâlidemin ceddi Şeyhü'l-kurrâ el-Hâcc Halil Efendi bu dârü'l-kurrâ şeyhi olmuşdur.

2-Sultân Bâyezid Dârü'l-Kurrâsı:

Sultân-ı müşârün-ileyh tarafından /**266/** imâretin etmek-hânesi şimâlinde ve tab-hânenin garb tarafında hattât odası sırasında binâ buyrulmuşdur. 891'de hitâm bulan dârü'l-kurrâ Amasya'da meşhûr olub pek çok ehl-i kur'ân yetişdirmiş ve 1264'de metrûk bir halde kalub 1296'da debboy me'mûrlarına mesken olmuşdur.

3-Sultân Hâtûn Darü'l-Kurrâsı:

Acem Ali Mahallesi'nde Bâlî Beg Câmi'-i şerîfi kurbinde olduğu elde idilen vesâ'ik-i atîkadan anlaşılmakda ise de şimdi mevcûd olmadığından yeri ta'yin olunamadı. 911'de evkâfı tanzîm idildiğine nazaran bu tarihde Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin ilk halîlesi ve Amasya ümerâsından Emir Beg'in kerîmesi Hâtûn Sultân tarafından binâ idilmişdir.Mu'ahharen cüz-hânlığa tahavvül idilerek Kürd Hâfızoğullarına ve ba'dehû tevliyetle beraber Hâcı Begoğullarına tevcîh olunmuşdur.

4-Şeyh Mehmed Ağa Dârü'l-Kurrâsı:

Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin cenûb tarafında Mustafa Beg Hamamı'nın arka tarafında sokak içinde olub 1073'de a'yândan Hâcı Efendi-zâde Şeyh Mehmed Ağa tarafından binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Yakutiye mescid-i şerîfi sırasında olan on dükkân ve karşısında binâ eylediği cesîm bir değirmen bu dârü'l-kurrânın evkâfından idi. Meşhûr Şeyhü'l-kurrâ /**267/** Hasan Efendi ve ba'dehû Ehlullah Efendi bu dârü'l-kurrâ şeyhi olmuşlardır.

5-Abdullah Paşa Dârü'l-Kurrâsı:

Sofular Mahallesi'nde Abdullah Paşa Câmi'-i şerîfi şarkında olub mahdûmu Defderdâr Abdülkerim Beg tarafından 911'de ilâve ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Önünde bağçesi ve şimâlinde çeşmesi vesâ'ir tetimmesi vardır. Meşâhir-i kurrâdan Giridli Şeyhü'l-kurrâ el-Hâcc Hâfız Mehmed Efendi ve Şeyhü'l-kurrâ Yusuf Efendi bu dârü'l-kurrâ şeyhi olmuşlardır.

6-Ali Çelebi Dârü'l-Kurrâsı:

İçerişehir'de Kurşunlu Mahallesi'nde câmi'-i şerîfin garb tarafında olduğu anlaşılmakda ise de şimdi yeri gâ'ib olmuşdur. Esbâk Amasya müftisi Mü'eyyed-zâde Ali Çelebi tarafından 884'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Mu'ahharen harâb ve ma'dûm olduğu cihetle cüz-hânlığa tahavvül idilerek bir kaç meşâhire tevcîh olunmuşdur.

7-Mahmud Paşa Dârü'l-Kurrâsı:

İçerişehir'de Karatay Mahallesinde Mahmud Çelebi Tekyesi ittisâlinde olub mû'mâ-ileyh İmad-zâde Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından 807'de binâ idilmişdir. Meşâhir-i kurrâdan Şeyhü'l-kurrâ Şeyh Cû'îli eş-Şeyh İbrahim Efendi bu dârü'l-kurrâ şeyhi idi.

8-Nuh Beg Dârü'l-Kurrâsı:

Yakutiye Mahallesi'nde Tımâr-hânenin sağ tarafında ve zâviye-i Yakutiye ittisâlinde olduğu evrâk-ı atîkadan /**268**/ anlaşılmakdadır. Meşhûr Karaman defterdârı Amasyalı Hâcı Beg-zâde Nuh Beg tarafından 927'de binâ idilmişdi. Fakat 1059'da yandığından bir daha i'âdesi mümkün olamamış ve evkâfı zâyi' olmuşdur. Meşhûr Şeyhü'l-kurrâ Hâfız Mehmed Efendi bu dârü'l-kurrâ şeyhi idi.

Şu sekiz aded dârü'l-kurrânın Amasya'da yetişdirdiği ehl-i Kur'an kadîmen meşhûr ve pek çok idi. Mekteb-ı sıbyân dahî her sene pek çok hâfız-ı Kur'ân yeteşdirmekde olduğundan Amasyalılar'ın ricâlinden hemen üçte biri hâfız-ı Kur'an olarak tanınmış idi. Bunların içinde Şeyh Yahya Efendi kerîmesi Fatma Molla gibi asrının kurrâsına fâ'ik, ehl-i Kur'ân kadınlar dahî bulunmakda idi. Şimdi bunların hepsi de bir hayâl-i zâ'il gibi olmuşdur.

Vesâ'ik-i atîkadan anlaşıldığı üzere Amasya'da bundan yüz sene evvelki zamana kadar yüz otuz kadar mekteb-i sıbyân olub her birinin idâresi için erbâb-ı himmet tarafından nukûd, akârât, emlâk vakf ve teberru' idilerek mütevellîleri tarafından mükemmelen idâre idilmekde idi.

İdâre idilecek vakfı olmayan mektebler dahî o asrın şimdi türidi, mütegallib, cabbâr diye begenmediğimiz a'yânı, okur yazar ağaları, begleri tarafından idâre idilmekde idi.

Bu kadar mekâtib-i sıbyândan çıkan efendilerin lâ-akall dörtde biri **/269/** Amasya medreselerine duhûl iderek ikmâl-i tahsîl itmekde idi. Binâen-aleyh şu mektebler, dârü'l-kurrâlar, ibtidâ'i ve idâdî hükmünde olub medâris-i ilmiye dahî mekâtib-i âliye sırasında idi. Amasya'da tahsîl idilen 'ulûm-ı âliye üç kısım i'tibâr idilüb bir kısmı tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, kelâm gibi 'ulûm-ı şer'iyeden ve bir kısmı dahî hikmet, mantık, tıb, hendese, hesâb gibi 'ulûm-ı akliyeden ve kısm-ı diğeri de ma'ânî, beyân, lügat, nahiv, sarf, târih, muhâzara, şi'ir gibi fünûn-ı edebiyyeden ibâret idi.

Lügat, ancak Arabî ve Fârisî lisânlarına münhasır olub hesâb, hendese, târih dahî mukaddemlerinde pek ziyâde i'tinâ idilmiş olduğu halde mu'ahharen ibtidâ'i bir halde kalmış ve târih ise edvâr-ı İslâmiyeye münhasır gibi olmuş idi. Binâen-aleyh en ziyâde i'tinâ ile tahsîl idilen 'ulûm-ı şer'iye olduğundan Amasya'da bu kısm-ı şer'i ile kısm-ı sâlisin fünûn-ı arabiyesi pek ziyâde terakkî itmiş idi. Kısm-ı sânî ricâli diğer bilâda nisbetle Amasya'da nâdir değil idi.

Fakat bu kısm-ı şer'i içinde ilm-i hadîs bir usûl-i mahsûsa üzre turûk ve esânide, terâcim-i ricâle ve tenkîd-i ahvâl-i revâta müstenid bir ilm-i vâsi' olduğundan bu ilmi; eslâf-ı kirâm, 'ulûm-ı sâ'ireden tefrîk iderek tahsîline mahsûs birer medrese binâ ve dârü'l-hadîs nâmıyla tesmiye itmişlerdir. Amasya'da dört tane **/270/** Dârü'l-Hadîs olub bunlar; Dârü'l Hadîs-i Abdullah Paşa, Dârü'l-Hadîs-i Osman Çelebi, Dârü'l-Hadîs-i İbrahim Efendi, Dârü'l-Hadîs-i Osman Beg nâmıyla meşhûr olarak medâris-i ilmiye sırasında zikr olunacakdır. Bu dârü'l-hadîselere ilm-i hadîsde ihtisâsı olan 'ulemâ, müderris olarak **Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslîm** gibi ilm-i hadîse mahsûs kitablar; tedrîs ve bir hadîsin sıdk ü kezbini anlamak için tedvîn olunan kitablar; ya'ni usûl-i hadîs, Tabakât-ı Revât, terâcim-i ricâl gibi fünûna mahsûs müdevvenât-ı ehl-i hadîs, ta'lîm olunur idi. Amasya'da bu gibi muhaddisler 1241 tarihine kadar nâdir olmadığı halde Dârü'l- Hadîslere bir takım sıbyân ve erbâb-ı hurûf ve sanâyi' irsen muhaddis, müderris olduğu cihetle mu'ahharen kesb-i nedret itmişdir.

Diğer 'ulûm-ı şer'iye ve fünûn-ı arabiye ve edebiye medreselerde müderrisler, ders-i âmmlar tarafından tedrîs ve Beyzâvî, mütâla'a, mevâkıf yahud makâsıd usûl-i Bezduvî, Hedâye ve Şurûhî, Mütavvel, Muganniü'l-leyb, Fenârî, Câmî, Şâfiye şerhî, razî ve ızhâr kitabları kemâl-

i ittakân ile kırâ'at ve takrîr ve ekser şurûh ve havâşî talebe-i 'ulûmun mütâla'a ve mürâca'atlarına terk olunur idi. Avâmil, izhâr, şâfiye, kâfiye, menâr-ı metnleri her tâlib-i ilm tarafından mutlaka hıfz ve dâ'imâ ezberden kırâ'at olunur ve temrîn için es'ile-i müşkîle irâd olunarak esnâ-yı dersde talebe-i 'ulûmun efkâr-ı zâtiyesi **/271/** mikdâr-ı zekâsı ve havâşiye mürâca'atı yoklama idilir idi.

Şu 'ulûmun tahsîli esnâsında terâcim-i ashâb, tabakât-ı 'ulemâ, ahvâl-i revât, siyer-i muhaddisîn her halde siyret-i nebeviyyeye â'id kitâblar ile edebiyât-ı arabiyeye, tevârih-i eslâfa husûsiyle tarih-i İslâma dâ'ir mü'ellifâtdan enfa' olanları kırâ'at ve mütâla'a olunarak talebenin izhânı tevsi' olunur idi. Ba'dehû talebe-i 'ulûm icâzet aldığı esnâda mükemmel bir âlim olur ve lâ-akall iki sene bir müderris-i âl-i himmete mu'id olarak tedrîs-i 'ulûma kesb-i isti'dâd iderse esâtize-i zamanın lâ-akall üçü tarafından tedrîs ve neşr-i 'ulûma iktidârı tasdîk olundukdan sonra ancak ders-i âmm olabilir idi.

Bir mücâz efendi ibtidâ mu'id olduğu zaman, yevmî beş akçe, mülâzım olduğu zaman on akçe, ders-i âmm olduğu zaman yirmi akçe vazife alır ve her sene beşer beşer tezyîd olunarak kırk akçeye kadar irtikâ eylediği zaman silsile-i müderrisîne dâhil olur idi. Amasya'da üç cihetden silsile devam idüb altmış akçeye kadar irtikâ iden müderrisîn; arzu iderlerse taşra mevlevîyetlerinden biriyle silsile-i 'ulemâdan çıkar, meslek-i kuzâta girer, her ne zaman arzu iderse tekrar silsile-i 'ulemâya çıkdığı raddeden duhûl iderek müderrisliğe ta'yîn olunur idi. Meslek-i 'ulemâda iki cihet olub biri tedrîs diğeri va'z ya'ni kürsi şeyliği idi. Kürsi şeyhleri dahî ders-i âmm olduğu halde üç koldan terakkî **/272/** iderek altmışda diğer 'ulemâ ile birleşir ve 'ulemâdan ihtiyâr-ı takâ'üd idenler; bir tekye şeyhliği ve yahud mü'ebbeden bir medrese müderrisliği ile silsile-i 'ulemâdan çıkar idi. Amasya'da 'ulemâdan derece-i hamsin raddesine vâsıl olamayanlar; kazâya ve sittin raddesine vâsıl olamayanlar; iftâya asla intihâb olunamazlar idi. İmâmet; meşâyih-i kurrâdan her halde kurrâdan olanlara ve hitâbet dahî erba'in raddesine vâsıl olan 'ulemâya tevcîh olunmak kanûn-ı kadîm idi. Dersden mücâz olmayan kimselere imâmet ve cüz-hânlık ve ders-i âmm olmayanlara tedrîs, hitâbet ve meşîhat gibi cihât-ı ilmiye tevcîhi memnû' idi. Şu usûl-i kadîme 1100 tarihlerine kadar muhâfaza olunduğu halde mu'ahharen cihât-ı ilmiyenin merbût silsile-i verâset olması şu usûl-i kadîmeyi zir ü zeber ve 'ulemâyı da muztarr itmiş ve eski usûl ders ve fikr-i terakkî yerine merâsim ve a'dât kâ'im olmuşdur.

Amasya'da 'ulûm-ı âliye tedrîs olunan medâris üç radde üzerine tertîb olunarak biri erba'in diğeri hamsin öbürü sittin i'tibâr idilmişdir. Erba'in raddesinde olan bir müderris lâ-akall beş sene tedrîs-i 'ulûm iderek hamsine ve ba'dehû yine lâ-akall beş sene 'ulûm-ı âliye tedrîs iderek sittine vâsıl olabilir idi. Bunlar bir silsile-i muntazamaya tabi' olub müderrisîn arasında takdîm ve te'hir dahî bu merâtibe tâbi tutulur idi. /**273/** Binâ'en-aleyh bin tarihine kadar Amasya'da mevcûd olan medâris; şu üç taksîm üzre tertîb idilmiş ise de mu'ahharen silsile-i verâset bu tertîbât-ı muntazamayı bozduğundan medrese-i sittin, medrese-i hamsin, medrese-i erba'in ta'birleri ıstılâh-ı kadîm sırasına girmişdir. İşte bu medâris ile sonradan binâ ve i'mâr idilen bi'l-cümle medâris-i Amasya, hurûf-ı hecâ tertîbi üzere zikr olunur.

1-Alaca Yahya Medresesi:

Serrâc-hâne Câmi'-i şerîfinin şark tarafında Yeşilırmak üzerinde idi. Bu medreseyi ibtidâ Amasya emiri Şâdgeldi Padişah 775 hudûdunda binâ ve müderrisliğini 'ulemâdan Sadreddin Artuk et-Türkmanî'ye i'tâ itdiği vesâ'ik-i atîka mütâla'asından anlaşılmışdır. Ba'dehû emir-i müşârün-ileyhin ahfâdından Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin Amasya vâliliğinde iken lâlâsı bulunan Alaca Yahya Beg tarafından 875'de müceddeden i'mâr ve evkâfı tanzîm idildiği münâsebetle medrese bu zâtın şöhret ve ismiyle be-nâm olmuşdur.

1100 tarihine kadar pek çok fuzalâ bu medreseye müderris ve ba'dehû Zanalı es-Seyyid Ahmed Efendi evlâdı vâris olarak ahfâdından Bakırcı-zâde es-Seyyid Mustafa Efendi'nin vefâtıyla mahdûmu Hâfız es-Seyyid Nureddin Mehmed Efendi 1248'de müderris oldu ise de meslek-i kazâda bulunub vekâletle idâre-i maslahat eylediğinden /**274/** medrese metrûk bir halde kalmış ve 1281'de Amasya mutasarrıfı meşhûr Ziya Paşa hedm idüb yerine mükemmel, âlî bir rüşdiye mektebi binâ itmiş idi.

Bu mekteb otuz sene efkâr-ı memleketi tenvîre hâdim olub pek çok ezkiyâ yetişdirmiş olduğu halde 1311 harîk-i iğtişâşında yanmış ve onbeş sene kadar arsa-i hâlîye olarak kalmış iken eşrâf-ı memleketden Topcu-zâde el-Hâcc Halil Efendi ve birâderi Münib Beg 1328'de nukûd-ı vâfire bezl iderek mükemmel bir mekteb-i ibtidai ve câmi'-i şerîf tarafına dahî bir ***"fetvâ-hâne-i âlî"*** binâ ve eski mekteb-i füyûzâtın nâmını ihyâ itmişlerdir.

2-Ata Beg Medresesi:

Sığır Pazarı'nda dere kenarında olub emir-i meşhûr Nasirüddin Ahmed Ata Beg tarafından binâ ve 727 rebiü'l-evvelinde evkâfı tanzîm idilmişdir. Medresenin şimâl tarafında kâ'in temelinden anlaşıldığı üzre gâyet metîn bir medrese-i sengîn iken mükerreren zelâzil-i müdhişeden harâb olmuş ve ba'dehû vâridât-ı vakfiyesiyle i'mâr idilmişdir. Kadîmen cesîm, on beş hücreyi, bir ders-hâneyi ortasında bağçeyi hâvî bir medrese olduğu halde 1294 tarihinden beri arsa-i hâlîye şeklini almış ve etrâfı temellük olarak demirci dükkânları yapılmışdır.

Bu medreseye ibtidâ Cemaleddin İbrahim Aksarâyî gibi bir **/275/** fâzıl ve ba'dehû 1098 tarihine kadar pek çok fuhûl-i 'ulemâ, kibâr-ı fuzalâ müderris olmuşdu. Bu tarihde 'ulemâ-yı sâdâtdan Zanalı es-Seyyid el-Hâcc Ahmed Efendi ve 1140'da vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Abdullah Efendi ve 1172'de oğulları ve ba'dehû torunları tedrîse mutasarrıf olub 1245'de şehir kethüdâsı es-Seyyid Mustafa Efendi bin es-Seyyid Mahmud bin es-Seyyid Abdullah'ın vefâtıyla 'ulemâdan İskilibli Hüseyin Efendi ve 1278'de es-Seyyid Mahmud bin es-Seyyid Abdullah bin es-Seyyid Ahmed bin es-Seyyid Abdullah'ın fevtiyle 'ulemâdan Şehirli Mustafa Efendi müderris ve pederi es-Seyyid Ahmed bin es-Seyyid Veli bin es-Seyyid Ahmed'in 1266'da fevtiyle Şehirli Mustafa Efendi'nin 1291'de irtihâlinden mahdûmu Bakırcı-zâde es-Seyyid el-Hâcc Mehmed Emîn Efendi ve İskilibli-zâde Hâfız Mehmed Efendi'nin oğulları hisse-i mevrûselerine mutasarrıf olmuşlardır.

3-Bekir Paşa Medresesi:

Köprübaşı Mahallesi'nde Rum kilisâsının şarken ittisâlinde köşe başında olub esbâk mîr-livâ-yı Mısır Amasyalı Bekir Beg-zâde el-Hâcc Osman Beg tarafından 1164'de dârü'l-hadîs olmak üzere binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu medresenin ders-hânesi, kütüb-hânesi mükemmel ve kâr-gîr, gâyet güzel bir medrese olub 1300 hudûduna doğru müşrif-i harâb olmuş iken 1308'de cebhesi hedm idilerek altına dekâkin, üstüne hücerât binâ idilmek sûretiyle i'mâr olunabilmişdir. /**276/**

Alaca Hamam ve iki Kapulı Hân-ı cesîm bu medresenin vakfıdır. Bânî-i müşârün-ileyhin irtihâlinde mahdûmu Ebubekir Paşa mütevellî olduğu münâsebetle Bekir Paşa Medresesi dinmişdir. Meşâhir-i fuzalâdan üstâz-ı meşhûr Laz İbrahim Efendi ve 1179'da Seküköylü-zâde el-Hâcc Mehmed Kâşif Efendi ve ba'dehû dâmâdı Emir İmâm-zâde es-Seyyid el-Hâcc Ebubekir Efendi ve ba'dehû mahdûmu es-Seyyid Sadullah Efendi ve ba'dehû Çerkeşli Mehmed Efendi ve 1233'de Nabi Efendi yeğeni

Türkmen-zâde el-Hâcc Ebubekir Efendi ve ba'dehû mahdûmları el-Hâcc Ali Raşid, Ahmed Rüşdü Efendiler müderris ve 1293'de Ahmed Efendi'nin fevtiyle oğlu Hâfız Rahmi Efendi ve 1301'de Hâcı Ali Efendi'nin fevtiyle oğulları hisse-i tedrîse bir müddet mutasarrıf olmuşlar ise de 1305'de cümlesi de ref' idilüb fuzalâdan Mecdî-zâde Hâfız Abdurahman Kâmil Efendi bi-hakkın müderris olmuşdur.

4-Benderli Medresesi:

Kocacık Mahallesi'nde İğneci-zâde Türbesi arkasında sokak içinde olub 1228'de Amasya a'yân-ı tüccârından Benderli el-Hâcc Hâfız Feyzullah Ağa tarafından 1228'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu medrese ahşâb olub ders-hânesi, bağçesi, suyu var idi. 1300 sâline doğru müşrif-i harâb olmuş iken 1311 harîk-i iğtişâşında yandığından a'yândan Şeyh Ahmed-zâde el-Hâcc Ahmed **/277/** Efendi 1316'da vefât iderken sülüs malından bu medresenin müceddeden binâsını vasiyet itmekle dâmâdı Hâcı Müsevved-zâde el-Hâcc Hâfız Mehmed Tevfik Efendi 1318'de müceddeden binâ ve eski imâretini ihyâ itmişdir.

Bu medresenin ilk inşâsında Benderli Hâfız Mehmed Efendi ve 1247'de muhaddis-i meşhûr Zileli el-Hâcc Ali Şükrü Efendi ve ba'dehû 'ulemâdan Çıkrıkcı-zâde Hâfız Ahmed Efendi ve ba'dehû Taş-âbadî el-Hâcc Ahmed Efendi ve ba'dehû mahdûmu 'ulemâdan Mehmed Arif Efendi 1327'de vefâtına kadar müderris olmuşlar idi.

5- Burma Minâre Medresesi:

Cami-i şerîfin şark tarafında kâ'in çeşmenin ittisâlindedir. Burası kadîmen mahkeme yeri iken 1115'de mahkeme, İğneci-zâde Türbesi ittisâlinde mahkeme ittihâz olunan hâneye nakl olundukda esbâk ser-mi'mâr-ı dergâh-ı âlî Amasyalı Hüseyin Beg-zâde el-Hâcc Hâfız Hasan Efendi iştirâ ve bir mekteb-i sıbyân binâ itdirmiş ve 1117'de bakkallar içinde bir kaç dükkân vakf ve icârâtını bu mektebin mu'allim ve bevvâbına ve imâretine tahsîs itmişdi. Ba'dehû müşrif-i harâb, evkâfı da zâyi' olmuş bir halde iken 'ulemâdan Muharrem Efendi mekteb mu'allimi olduğu cihetle Heniske eşrâfından Hatib-zâde el-Hâcc Mehmed Emîn Efendi 1327'de mükemmel bir medrese binâ ve müderrisliğini Muharrem Efendi **/278/** der'uhde itmişdir. Önünde bulunan kâr-gîr çeşmeyi, esbâk Amasya nakîbü'l-eşrâf kâim-makâmı es-Seyyid Ahmed Efendi 1081'de binâ ve Ulvî karyesinde mutasarrıf olduğu mezra'ayı vakf ve buraya tahsîs eylemiş idi.

6-Büyük Ağa Medresesi:

Şamlılar Mahallesi'nde ***"Bağçeleriçi"*** dimekle meşhûr bağların başında yol üzerinde olub Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin Amasya'da kapu ağası bulunan Hüseyin Ağa tarafından 894'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Medrese-i mezbûre gâyet metîn, her tarafı sengîn olub hücerâtı vâsi', ders-hânesi mükemmel idi. El-yevm harâb bir halde herkesi müte'essir itmekdedir. Şu ibâre-i mahkûke müşârün-ileyh Hüseyin Ağa'nın âsâr-ı hayriyesinden olduğunu i'lân ider. Buna ***"Medrese-i Hüseyniyye"*** de dinir.

"Kad benâ haze'l-binâ sâhibü'l-hayrât bâni mebâni'l-müberrâ Hüseyin Ağa bin Abdu'l-mu'în eş-Şehîr bi-kapı ağası fi'l-atabeti'l-aliyyeti li-sultâni'l-berreyn ve hâkâni'l-bahreyn es-Sultân ibn es-Sultân es-Sultân Bâyezid bin Muhammed Hân hallada'llahu sübhânehu mülkehü ve sultânehü fi-eyyâmî devletihi min-kurazati cûdihi ve ihsânihi tağamanada'llahu te'ala bi-ğufranihi târîh-i sene erba ve tis'in ve semâne mi'e"

Şu ibâre Hüseyin Ağa'nın binâ ve vakf itdiği bedestânın üzerinde dahî görülmekde olub yalnız ***"târîhi sene semân ve semânin ve semâne mi'e"*** mahkûkdur. Bu medrese-i âliyenin evkâfı vâsi' ve mebzûl olub biri de Amasya'da meşhûr bedestândır. Bu bedestân ser-â-pâ vakf-ı /**279**/ sahîh olduğu halde mu'ahharen ba'zı dükkânları temellük idilmişdir. Orta bedestân dahî on sene müddetle Abranosyan Biraderler'e ancak i'mârı mülâhaza olunarak icâr idildiği halde yirmi seneye karîb bir müddet zarfında vakfa teslîm idilmediği şâyân-ı tetkîk bir keyfiyet olsa gerek.

Bu medrese-i âlîye tertîb-i medâris i'tibârıyla sittin derecesinde olub Amasya'da birinci sınıfdan ma'dûd olduğundan pek çok ***"fuzalâ-yı Rûm"*** bu medrese müderisliği ile be-nâm olmuşdur. İbtidâ Koca Emir es-Seyyid İbrahim Efendi ba'dehû 911'de Taşköprülü Muslihiddin Efendi müderris olub 918'de İstanbul'a tahvîl-i me'mûriyet itmekle Amasya fuzalâsına tevcîh buyrulmuş ve fâzıl-ı meşhûr Kayyum-zâde el-Hâcc İsmail Efendi bu medrese müderrisi olduğu halde 1141'de vefât itmekle Ayıntâbî el-Hâcc Kara Osman Efendi 1151'de fevtiyle Hâfız Mehmed Efendi ve 1168'de Aybatsalı fâzıl-ı meşhûr es-Seyyid Abdullah Efendi ve 1179'da Halil Efendi ve ba'dehû es-Seyyid Mustafa Efendi ba'dehû mahdûmu es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi ve 1193'de meşâhir-i fuzalâdan Şeyh-zâde Abdullah Vecih Efendi ve 1218'de fevtiyle mahdûmları es-Seyyid Mehmed Şerîf, Abdurrahman, Ahmed Rüşdü Efendiler ve ba'dehû müstakîlen es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed Rüşdü Efendi ve ba'dehû mahdûmları el-Hâcc Hâfız Ali, İsmail /**280**/ Efendiler

müderris ve 1312'de Hâcı Hâfız Ali Efendi-zâde el-Hâcc Ali Efendi cihet-i tedrîse mutasarrıf olmuşdur.

7-Tekye Medresesi:

Pîr İlyas Mezârlığı'nın şimâlinde Çevikce Tekyesi yerinde olub tekyeler bahsinde zikr idildiği üzre ibtidâ tekye olarak binâ idilmiş ve ʻulemâdan Akşehirli İsmail Efendi tekye şeyhi olduğu esnâda ders-hâne şeklini iktisâb itmiş olmakla 1248 sâlinden i'tibâren medrese ittihâz idilmiş ve Tekye Medresesi dinmişdir. Bu İsmail Efendi'den sonra ders-i âmm-ı meşhûr Uzun Osman Efendi bu medresenin müderrisi olarak vefâtında bir müddet metrûk oldu ise de mu'ahharen taʿmîr olunub Osman Efendi'nin hafîdi müderris bulunmakdadır.

8-Çöplüce Medresesi:

Yakub Paşa zâviyesinin arkasında mekteb-i ibtidâ'i ittisâlinde ve Bimâr-hâne önünde olub 1234'de enderûn-ı hümâyûn ricâlinden Amasyalı Aşçı-zâde el-Hâcc Mehmed Ağa binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Bu medrese; ahşabdan binâ idilmiş, ufak, latîf olub bânî-i mû'mâ-ileyhin ʻamm-zâdesi ***"Çöplüce"*** dimekle maʿrûf el-Hâcc Mustafa Ağa mütevellî olduğu münâsebetle Çöblüce Medresesi dinmişdir. Aşağıpazar'da altı dükkân akârât-ı mefkûfesi var idi.

Meşâhir-i fuzalâdan Hâcı Ahmed Efendi-zâde es-Seyyid Mustafa Efendi ba'dehû dâmâdı Karagöz-zâde Küçük Mustafa Efendi **/281/ b**a'dehû bunun dâmâdı Ali Kaya-zâde el-Hâcc Ahmed Sıdkı Efendi bi-hakk müderris olarak müfti-i mû'mâileyhin 1291'de vefâtıyla mahdûmu Ahmed Efendi cihet-i tedrîse mutasarrıf olmuşdu.

9-Hacı Hamza Efendi Medresesi:

Bayezid Paşa Mahallesi'nde Karabağî eş-Şeyh el-Hâcc Hâcı Hamza Efendi hazretlerinin câmi'-i şerîfi garbında olub hitâmında 1312'de binâ idilmişdir. Ahşâb bir medrese olub meşâhîr-i fuzalâdan Mîr Hasan Efendi ilk müderris olduğu halde 1326'da vefât eylediğini müte'âkıb mahdûmu Mehmed Sa'id Efendi müderris olmuşdur.

10-Hüsâmiye Medresesi:

Kubâ'nın cenûb tarafında kâ'in câmi'-i şerîfin kıble tarafında yol üzerinde idi. Kubalu-zâde eş-Şeyh Hüsameddin Hüseyin el-Halvetî hazretleri 857'de medrese olmak üzere binâ ve evkâfını tanzîm itmiş ve meşâhîr-i ulemâdan pek çok zevât müderris olmuşdur. Hüsâmiye

müderisliği 960 târihine kadar gâyet muhterem ve sittin raddesinde idi. 1011 harîkında zâyi' olduğundan evlâdından nakîbü'l-eşrâf kâ'im-makâmı es-Seyyid Ahmed Efendi tekye olmak üzere tecdîd eylediyse de 1099 harîkında yine yandığından 1125 hudûdunda ders-i âmm-ı meşhûr Kubalı Hâfız Ali Efendi tekrar ders-hâne olmak üzere ihyâ itmiş ve 1241 târihinden beri harâb olub bağçe hâlini almış ve şimdiye kadar bağçe olarak kalmışdır. **/282/**

11-Hızır Paşa Medresesi:

Ok Meydanı'nda Hızır Paşa Mahallesi'nde bir dâ'ire-i mahsûsa içindedir. Câmi'-i şerîfin şark ve şimâl tarafını muhît olub 870'de ümerâ-yı Osmaniyye'den Ata Beg-zâde Hızır Paşa tarafından binâ idilmişdir. Medrese-i mezbûre kâr-gîr ve hücerâtı ufak ve havlusu latîf olub her odanın önünde yaz günlerine mahsûs bir çıkarması vardır.

Bu medreseye kadîmen kibâr-ı ulemâ müderris olarak tevcîhâtı silsileye tâbi olduğu cihetle müderrislerini ta'dâd itmek burada mûcib-i külfetdir. Yalnız 1098 târihinde silsile-i müderrisînde bir tahavvül görüldüğüne binâ'en fuzalâdan Makûl-zâde el-Hâcc İbrahim Efendi ba'dehû Abdullah Efendi ve 1115'de Hâfız Hasan Efendi müderris olarak usûl-i kadîme terk idilmişdir.

1121 zi-l-hiccesinin yirmi üçünde müderris mû'mâ-ileyhin vefâtıyla Hâfız Ahmed Efendi ve 1123'de kasr-ı yediyle Molla Mustafa ve 1124'de kasr-ı yediyle Molla İbrahim ve 1141'de vefâtıyla Molla Salih ve 1153'de vefâtıyla Molla Mustafa ve 1155'de fevtiyle Hâfız Ahmed Efendiler nısfına mutasarrıf ve 1157'de nısfına fuzalâdan es-Seyyid Veliyüddin Efendi ve nısf-ı diğerine ulemâdan Hâfız Mehmed Efendi müderis olmuşlardır.

Ba'dehû Hâfız Mehmed Efendi'nin 1167'de vefâtıyla ulemâdan es-Seyyid el-Hâcc Mehmed Efendi ve bunun da 1169'da vefâtıyla ulemâdan Köprülü **/283/** Mehmed Efendi ve ba'dehû kasr-ı yediyle fuzalâdan es-Seyyid Abdullah Efendi ve es-Seyyid Veli Efendi'nin fevtiyle Zanalı-zâde es-Seyyid Abdullah Efendi ve 1173'de fevtiyle fâzıl-ı mû'mâileyh es-Seyyid Abdullah Efendi ve 1183'de vefâtıyla nısfına mahdûmu es-Seyyid Sa'id Efendi ve nısf-ı diğerine de Ürgübî el-Hâcc Ahmed Efendi müderris olmuşdur. Ürgübî el-Hâcc Ahmed Efendi'nin vefâtıyla mahdûmları es-Seyyid Mehmed Kâşif, Ahmed Necib Efendiler ve es-Seyyid Mehmed Sa'id Efendi'nin yerine ulemâdan Canikli el-Hâcc Mehmed Efendi ve müfti-i esbâk Ürgübî-zâde el-Hâcc Ahmed Necib Efendi'nin vefâtıyla mahdûmu Hâfız Ahmed Efendi ve bunun da vefâtıyla mahdûmu Hâfız

Mustafa Efendi ve Canikli el-Hâcc Mehmed Efendi'nin vefâtıyla mahdûmları es-Seyyid Ahmed, Mehmed Hilmi Efendiler ve müfti-i esbâk es-Seyyid el-Hâcc Mehmed Hilmi Efendi'nin vefâtıyla mahdûmları es-Seyyid Abdullah, Ahmed Efendiler müderris ve es-Seyyid el-Hâcc Ahmed Efendi'nin 1318'de vefâtıyla oğulları hisse-i tedrîse mutasarrıf olmuşlardır.

12- Halfet Medresesi :

Şamîce Mahallesi'nde Halfet Gâzi Türbesinin ittisâl-i garbiyesinde olub Amasya'da ikinci olarak binâ idilen medrese-i âliye budur. Ümerâ-yı Selçukîye'den Mübarizzeddin Halîfe Alp tarafından 622 târihinde binâ idildiği vakfiyesinde **/284/** mukayyed ve 632'de binâ idildiği kapusu bâlâsında mahkûkdur. Kapusu bâlâsında hakk idilmiş olan ibâre şudur.***"Emera bi-imâreti hazihi'l-medreseti'l-mübârekete el-emîrü'l-kebirü'l-mücâhid Mübarizü'd-devle ve'd-din Halîfe bin Tûlî fi-târîh sene isneteyn ve selâsîn ve sitte mi'e".*** Şu ibâre kemâl-i su'ûbetle okunmakda olub 'âdî ve girift yazı ile yazılmışdır.

Fakat vakfiyesinde emîr-i müşârün-ileyh Amasya vâlisi iken 622 târihinde binâ idildiği mezkûr olan bu medrese, şu târihi mahkûka nazaran 632'de binâ idildiği anlaşılmakda ise de tarihin ve bulunan vesâ'ik-i şer'iyyenin delâleti ve Doğrakiye Medresesi'nin kapusı bâlâsında mahkûk olan kaydın sarâhatı üzre emîr müşârün-ileyh Halîfe Alp 632'de Amasya vâlisi olmayub Gürcistan ser-askeri idi. Bu târihde Amasya vâlisi Emir Nureddin Toğrak olub kâdı dahî Bedreddin İbrahim bin Halil el-Kaymârî ve 622'de Amasya vâlisi Emir Mübarizeddin Halîfe ve kadısı da Takiyüddin Osman Bin Ali idi. Vakfiyesi, bu Kadı Takiyüddin Osman tarafından tanzîm idildiği imzâsından ma'lûm olmakla şu taşın oraya medresenin binâsından on sene sonra konduğu anlaşılmakdadır. Bu medrese vaktiyle sengîn ve kâr-gîr olarak yapılmış olduğunu cebhesi ve şimâl tarafında kâ'in temeli anlatmakdadır. Mu'ahharen zelâzil-i recefânın kesreti harâb idüb **/285/** mütevellîleri mükerreren ta'mîr iderek hüsn-i muhâfaza itmişlerdir. 1011 harîkında ve ba'dehû 1057 zelzelesinde pek fenâ bir sûretde musâb olduğundan müderris Hasan Efendi ma'rifetiyle ahşâbdan binâ idilmiş ve yine mükerreren muhtâc-ı ta'mîr olmakla i'mâr idilmiş ve en sonra esbâk Amasya müftisi Gürcî el-Hâcc Osman Hilmi Efendi 1305'de tecdîd itmişdir.

Bu medreseye ilk müderris olan kadı-i şehîd Bedreddin İbrahim el-Kaymârî'dir. Ba'dehû Celaleddin Abdulvahab bin Yusuf et-Tebrizî ba'dehû 647'de Sadreddin Mehmed bin Hızır et-Türkmanî ba'dehû

Necibüddin Musa el-Halâtî ba'dehû 698'de el-Hâcc Mecidüddin İsa es-Salgurî ba'dehû Mecidüddin Ömer bin **el-Hükârî** ba'dehû Şemseddin Mehmed en-Nahcivânî ba'dehû 768'de Müftiü's-Sakaleyn Nizameddin Abdulmelik ba'dehû Fahreddin Osman et-Türkmânî ba'dehû Şâhabeddin Ahmed er-Rumî ba'dehû 805'de Mecüdiddin Müsâfirîn Artuk müderris görülmüşdür.

818'de İzzeddin Hasan bin Emir Ali ve 824'de Taceddin Ebu'l Mekarîm et-Tokadî ve ba'dehû Bedreddin Mahmud el-Muslihî ve ba'dehû Rukneddin Abdullkerim el-Amasî bu medrese-i âliyeye müderris olarak iştihâr itmişlerdir. Ba'dehû 1098 târihine kadar bu üslûb üzre pek çok fuzalâ müderris olub târih-i mezkûrda **/286/** ulemâdan eş-Şeyh Mahmud Efendi ve 1108'de Behisni müfti-i sabıkı Hasan Efendi müderris ve mütevellî olmuşdur.

1134'de tevliyeti mahdûmu es-Seyyid Mehmed Efendi'ye kasr-ı yed idüb 1150 muharreminde vefâtıyla kibâr-ı ulemâdan Hâfız Ahmed Efendi müderris ve 1169'da mütevellî dahî olmuş ve 1176'da cihet-i tedrîsin nısfını ulemâdan es-Seyyid Abdullah Efendi'ye ve 1185'de bu da Mahmud Efendi'ye kasr-ı yed idüb 1210'da fevtiyle müfti-i esbâk Dizdâr-zâde es-Seyid el-Hâcc Hüseyin Efendi ve senesinde bu da fevtiyle eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi ve 1220'de kasr-ı yediyle mahdûmu es-Seyyid Lütfullah Efendi hisse-i tedrîse mutasarrıf olduysa da 1266'da fevtiyle nısf-ı diğerine müderris olan ulemâdan Malatyalı Sufî Mehmed Arif Efendi müderris olmuşdur.

Mû'mâ-ileyh Hâfız Ahmed Efendi tedrîsin nısf-ı diğerini 1189'da büyük oğlu es-Seyyid Abdullah Efendi'ye tevliyetle beraber kasr-ı yed itmiş olub 1205'de tevliyeti ref'inden el-Hâcc Mahmud Efendi'ye ve 1214'de fevtinden ders-i âmm-ı meşhûr el-Hâcc İbrahim Efendi'ye ve 1222'de fevtiyle ulemâdan Taşköprülü Hâfız el-Hâcc Abdullah Efendi'ye virilmiş ve 1226'da nısf-ı tedrîsi mahdûmu Mehmed Arif Efendi'ye ve tevliyeti de el-Hâcc İsmail bin Ahmed bin es-Seyyid Mehmed Efendi bin **/287/** el-Hâcc Mahmud Efendi 1242'de kasr-ı yed iderek mû'mâ-ileyh Taşköprülü-zâde Mehmed Arif Efendi müderris ve mütevellî olmuşdur.

Mû'mâ-ileyh dahî sâlik-i tarîkat olduğundan 1246'da nısf-ı tedrîsi eniştesi Malatyalı Sufi Mehmed Arif Efendi'ye ve tevliyeti de 1248'de Keklik-zâde es-Seyyid el-Hâcc Ali Ağa bin Mustafa bin el-Hâcc Ali Ağa'ya kasr-ı yed idüb Malatyalı Sufi Mehmed Efendi medrese-i mezbûreye müstakîlen müderris olmuş ve 1277'de irtihâline binâ'en mahdûmu Mehmed Hulusi Efendi ve bunun vefâtıyla Gürcî el-Hâcc

Osman Hilmi Efendi ve bunun da vefâtıyla mahdûmu Mehmed Efendi müderris olmuşlardır.

13-Hayriyye Medresesi:

Gök Medrese Mahallesi'nde Yörgüç Paşa'nın vakf hânı civârında yol üzerinde olub esbâk Amasya mütesellimi Dergâh-ı âlî Kapucı-başılarından Türidi-zâde el-Hâcc Ali Ağa tarafından 1210'da binâ ve Hayriyye nâmıyla tevsîm idilmiş ve ***"Yukarı Bakacak Medresesi"*** dimekle meşhûr olmuşdur. Bu medrese ahşâb olub cesîm ve ortası iki taraflı bağçedir. Bânî-i mû'mâ-ileyh; üç dükkânını, iki kahve-hânesini, bir bağını, bu medreseye vakf ve tahsîs itdiği halde el-yevm medrese mevcûd ve evkâfı mefkûddur.

Bu medreseye ibtidâ Hasan Efendi ve 1232'de vefâtıyla ders-i âmm-ı meşhûr Süleyman Efendi ve 1237'de Taşköprülü **/288/** Hâfız el-Hâcc Abdullah Efendi ve 1238'de kasr-ı yediyle dâmâdı Malatyalı Sufi Mehmed Arif Efendi ve 1246'da kasr-ı yedinden birâderi ders-i âmm-ı meşhûr Mahmud Efendi müderris ve 1273'de fevtiyle oğulları Mustafa, İbrahim, Ahmed müştereken hisse-i tedrîse tasarruf ve amucaları ifâ-yı vekâlet itmekde iken amucalarının vefâtıyla evkâf-ı zâyi' medrese mu'attal olduğundan 1296'da Acaralı Osman Efendi fahrî müderris olmuş idi.

14-Dârü'l-Hadîs Medresesi:

Pirincci Mahallesi'nde dere kenarında Hâcı Hamza Efendi'nin câmi'i hizâsında olub kuzâtdan Seydî Ali-zâde el-Hâcc Osman Çelebi tarafından 933'de dârü'l-hadîs olmak üzere binâ idilmişdir. Bu medrese, bidâyet hâlinde ahşâb olarak binâ idilmiş olub 1011 harîkında yanmış olduğundan bânî-i mû'mâ-ileyhin hafîdesi Aişe Hâtûn bint Ahmed Çelebi bin el-Hâcc Osman Çelebi 1018'de müceddeden binâ ve tevliyeti mahdûmu Şa'bân Ağa'ya ve evlâdına tahsîs ve emlâkını vakf iderek vakfiyesini de tevsi'an tanzîm itmişdir.

1098 ve ba'dehû 1143 harîklerinde mükerreren yanmış ve 1100 ve 1151 senelerinde mükerreren ve müceddeden binâ idilmiş ise de akârât-ı mevkûfesi zâyi' olub Geldiklân nâhiyesinde bulunan mezra'-ı mevkûfesi vech-i ma'aş-ı müderrisîn olmakda idi. El-yevm muhtâc-ı taʿmîr bir halde mevcûddur. 1151'de son binâsında ilk **/289/** müderris olan Ahmed Efendi 1163'de vefâtıyla Hâfız Hüseyin Efendi müderris olduysa da 1168'de fevtiyle Hüseyin Efendi ve 1170'de ref'iyle Hâfız Hüseyin Efendi-zâde Hâfız Ahmed Efendi tedrîse mutasarrıf ve 1178'de kasr-ı yedinden ders-i

âmm-ı meşhûr Fenârci-zâde Evliyâ Halil Efendi ve 1201'de kasr-ı yedinden Suruklu Hâfız Ali Efendi müderris ve 1204'de ref'iyle Şirin Ali Efendi tedrîse mutasarrıf olduysa da 1208'de sânîyen Hâfız Ali Efendi ve 1221'de vefâtıyla mahdûmu Hâfız Ahmed Efendi ve 1227'de ref'iyle Mehmed Raşid Efendi ve 1231'de fevtiyle Hâfız Osman Fazıl Efendi 1253'de vefâtıyla ders-i âmm-ı meşhûr İnepazarlı es-Seyyid el-Hâcc İsmail Hakkı Efendi müderris olarak vefâtında oğulları Mustafa, Mehmed Nuri Efendiler tedrîse müştereken mutasarrıf olmuşlardır.

15-Doğrakiye Medresesi:

Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin şimâl-i garbiyesinde yol üzerinde Yeşilırmak kenarında ve İnekler Türbesi ittisâlinde olub Amasya vâlisi Emir Nureddin Toğrak tarafından 631'de mescid-i şerîf olmak üzere binâ idilmiş olduğu kapusu bâlâsında mahkûk olan şu ibâre-i arabiyeden anlaşılmakdadır:

"Emera bi-imâreti haze'l-mescide'l-mübârek fî-eyyâmi'd-devleti's-Sultân* /290/ *i'l-muazzam Şâhinşahi'l-a'zam mâlik rikâbi'l-ümem alau'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keykubâd bin Keyhusrev burhânu emîrü'l-mü'mînîn Hâcı Toğrak emir-i şikâr sene ihdâ ve selâsin ve sitte mi'e"

Ba'dehû Hızır Paşa-zâde Mehmed Paşa bunun kurbinde büyük câmi'-i şerîfini binâ eyledikde pek yakın olan bu mescid-i şerîfi 900'de medreseye tahvîl ve Medrese-i Doğrakiyye nâmıyla tevsîm itmiş idi. 1098 târihine kadar erba'in derecesinde olan ulemâ medrese-i mezbûreye müderris olduğu halde 1099'da yandığından bir müddet arsa-i hâliye olarak kalmış 1111'de Mehmed Paşa mütevellîsi olan Tâceddin-zâde Ali Beg tarafından müceddeden binâ ve nukûd ve arâzi vakf ve müderrisliğini ulemâdan Ömer Efendi'ye i'tâ itmiş ve 1132'de vefâtıyla Abdurrahim Efendi müderris olmuşdur.

Kayden Doğrakiye ve şimdiye kadar elsine-i âmmede ***"Dırakiye"*** dimekle meşhûr olan bu medresenin müderrisi Abdurrahim Efendi'nin kasr-ı yediyle 1136'da ulemâdan Ali Efendi ve 1147 evâ'ilinde vefâtıyla ulemâdan İnallı-zâde es-Seyyid İbrahim Efendi ve 1183'de vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Mehmed Efendi ve 1192'de vefâtıyla ulemâdan Hâfız Mustafa Efendi müderris ve 1206'da vefâtıyla oğlu Hâfız Ömer Efendi ve 1212'de fevtiyle İbrahim Şâkir Efendi bin Halil Efendi mutasarrıf-ı tedrîs oldular ise de **/291/** 1220'de fevtiyle ulemâdan el-Hâcc Mahmud Efendi müderris olmuşdur.

1221'de bunun da kasr-ı yediyle ulemâdan Ali Efendi ve 1247'de kasr-ı yediye mahdûmu es-Seyyid Mehmed Efendi ve 1267'de es-Seyyid el-Hâcc Hâfız Ahmed Efendi Dırâkiye müderrisi olduğu halde 1276'da vefât eyledikde oğlu Hâfız Hasan Efendi cihet-i tedrîse mutasarrıf olduğu esnâda medrese müşrif-i harâb olub 1296'da ırmağın dağ yanında tamamıyla harâb ve evkâfı da zâyi' olmuş ve ba'dehû meşâhîr-i ulemâdan Canikli Mehmed Efendi 1308'de cem' eylediği i'ânât-ı nakdiye ile müceddeden binâsına himmet ve müderrisliğini fahriyyen der-uhde iderek ibrâz-ı hamiyyet itmişdir.

16-Rahmâniyye Medresesi:

Sâvâkca Mahallesi'nin şark tarafında dağ kenarında yüksek bir mevki'de olub Abdurrahman Erzincanî hazretlerinin türbesi civârında Dergâh-ı âlî kapucı-başılarından esbâk Amasya mütesellimi Hâcı Feyzullah-zâde el-Hâcc Abdurrahman Ağa tarafından 1206'da binâ idilmişdir. Amasya'da onbeş sene kadar tahsîlde bulunan Canikli Ali Efendi'nin ta'rifine göre medrese-i mezbûre Ahurönü nâm mahallin kıble tarafında olub ahşâb olduğundan 1275 hudûduna doğru harâb ve şimdi yeri bile gâ'ib olmuşdur.

17-Serrâc-hâne Medresesi:

Serrâc-hâne Câmi'-i şerîfinin **/292/** cihet-i garbiyesinde bir dâ'ire-i mahsûsa olub şose yolu üzerinde Yeşilırmak kenarındadır. Erbâb-ı hayrâtdan ve Hâcıköy kazâsı eşrâfından Kızıklı-zâde el-Hâcc Mahmud Efendi tarafından 1300'de ahşâb olarak binâ idilmişdir. Meşâyih-i ulemâdan Gürci el-Hâcc Eyüb Efendi bu medreseye ilk müderris olmuş ve Amasya meb'ûs-ı fâzılı Mehmed Arif Efendi hazretleri bu medreseden tefeyyüz itmişdir.

18-Sultân Bâyezid Medresesi:

Sultân Bâyezid Câmi'-i şerîfinin ciheti garbiyesinde bir dâ'ire-i mahsûsa olub 891'de Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerinin emriyle binâ ve ikmâl idildiği münâsebetle ***"Medrese-i Sultânîyye"*** dimekle meşhûr olmuşdur. Bu medrese-i âlîyenin şimâle nâzır olan kapusu ve etrâf-ı erba'ası sengîn, hücerât-ı vâsi' ve metîn olub cenûbunda kapu hizâsında mükemmel bir ders-hânesi, ortasında bir şâdırvânı, iki tarafında bağçesi üç tarafında on dört hücresi ve şimâlinde üç adet mülazım odası vardır.

Bu medrese-i âlîyenin müderrisliği Amasya müftilerine meşrût olub 891'de Amasya müftiliğine nasb olunan esbâk şeyhü'l-İslâm Amasyalı

Cemâlî-zâde Zenbilî Ali Efendi ilk müderris olmuş ve 1084 târihine kadar bu şarta ri'âyet idilebilmiş ise de Müfti el-Hâcc Hızır Efendi'nin irtihâlinde fetva emîni Yahya Efendi **/293/** Amasya müftisi ve Merzifonî Mustafa Efendi-zâde İdî Bayram Efendi Sultânîye müderrisi olarak tefrîk idilmişdir. Fakat 1033 târihlerinden sonra bir kaç defa daha tefrîk olunmuş idi.

1099 vak'asında Sultânîye müderrisi olan İdî Efendi Trablusşam Mollası oldukda Şeyh Ya'kub-zâde el-Hâcc Mustafa Efendi ve 1107'de isti'fâsıyla fuzalâdan Dâmâd el-Hâcc Osman Efendi ve 1113'de kibâr-ı ulemâdan Çorumlu Ahmed Efendi ba'dehû Mütevellî-zâde Ahmed Efendi ba'dehû meşâhir-i fuzalâdan 'İdî Efendi-zâde Mustafa Akif Efendi müderris ve 1173'de vefâtıyle mahdûmu İsmail Efendi tedrîse mutasarrıf olduysa da 1191'de vefâtıyla fuzalâdan es-Seyyid Osman Efendi ve 1221'de fuzalâdan Fazlı-zâde es-Seyyid Hâfız Ahmed Efendi müderris ve bunun da bir sene sonra irtihâlinde Akif-zâde Molla İdî tedrîse mutasarrıf olmuşdur.

1233'de pederi es-Seyyid Abdurrahim Efendi'nin irtihâline binâ'en ref' olunarak ulemâdan hattât-ı meşhûr Kâtib-zâde es-Seyyid Ahmed Kâmil Efendi ve 1244'de irtihâliyle mahdûmu ulemâdan el-Hâcc Hâfız Mustafa Rıf'at Efendi Sultânîye müderrisi olmuş ve 1281'de Der-sa'âdete gidüb ikâmet ve 1305'de rıhlet eylediğine binâ'en vekâletinde bulunan ulemâdan Arabgirli el-Hâcc Osman Efendi kâ'ideten müderris olmuşdur.**/294/**

19-Sunkurlu Medresesi:

Burma Minâre Câmi'i şerîfinin garb tarafında kâ'in sokak içinde Pervâne Beg Mahallesi'nde olub 1163'de Sunkurlu Kazâsı eşrâfından Sunkur-zâde el-Hâcc Mehmed Ağa binâ ve müderrisliğine ulemâdan Çorumlu el-Hâcc Kara İsmail Hâtif Efendi'ye i'tâ itmişdir. Amasya'da Tokad'da ve Sunkurlu kazâsında müsakkafât-ı mevkûfesi var idi. Buna Medrese-i Sunkuriye dahî dinir.

İlk müderris olan mû'mâ-ileyh Kara Müfti el-Hâcc İsmail Efendi'nin 1198'de vefâtıyla mahdûmu Hâfız Mehmed Efendi ve 1230'da fevtiyle diğer mahdûmu esbâk Amasya müftisi Mustafa Vâzıh Efendi müderris olmuş ise de 1251'de vefâtıyla mahdûmu Ni'met Efendi tedrîse mutassarrıf olarak medrese harâb ve 1304 harîkında tamamıyla mahv olmuş iken ulemâdan Yumuk Osman-zâde Hâcı Müsevved Ahmed Şükrü Efendi yalnız şimâl tarafını binâ ve cenûbunda kendisine bir ders-hâne ve hücre-i mahsûsa inşâ itmiş ve 1312'de vefâtına binâ'en mahdûmu el-Hâcc

Hâfız Mehmed Tevfik Efendi makâm-ı pederi işgâl ve tedrîs ile iştigâl itmekde bulunmuşdur.

20-Sûfîler Medresesi:

Sûfîler Mahallesi'nde Abdullah Paşa câmi'-i şerîfinin ittisâl-i garbiyesinde olub dârü'l-hadîsin arkasındadır. Bu medresenin şimâlen karşısında bulunan ders-hânede meşâhîr-i **/295/** fuzalâ-yı asrdan Körpülü Hâcı Hâfız Mustafa Tevfik Efendi hazretlerinin talebesine bir mekân-ı tahsîl olmak üzere 1310'da eşrâf-ı memleketden ve fâzıl-ı müşârün-ileyhin muhlislerinden Cenûn-zâde el-Hâcc Mustafa Ağa tarafından binâ idilmişdir. Bu medrese ahşâbdan olub aga-yı mû'mâ-ileyh tarafından idâre idilmekdedir. Bu Abdullah Paşa câmi'-i şerîfinin önü dârü'l-hadîs sağ tarafı medrese, sol tarafı dahî vaktiyle dârü'l-kurrâ ve karşusu ders-hâne-i fuzalâ olduğu münâsebetle gâyet feyz-nâk bir mahall olduğunu isbât idiyor. Medrese-i mezbûrenin ilk müderrisi müşârün-ileyh Hâcı Hâfız Efendi hazretleridir.

21-Torumtây Medresesi:

Gök Medrese Mahallesi'nin müntehâ-yı garbiyesinde Torumtây Türbesi'nin kıble tarafında kâ'in câmi'-i şerîfinin içinde olub 665'de Amasya vâlisi beglerbegi Seyfeddin Torumtây tarafından binâ idilmişdir. Bu medrese câmi'-i şerîfin büyük kapusunun iç tarafında kâ'in boşluğun şimâl ve garb taraflarında görülen ufak ve sengîn hücerât-ı adîdeden ibâretdir. Ders-hânesi şark tarafında müseddes şeklinde vâsi', üstü açık, manzara-i hâriciyesi dil-firîb, açık yakut gibi yeşil taşlar ile müzeyyen olduğu münâsebetle ***"Gök Medrese"*** dimekle meşhûr olduğu vakfiyesinde münderic ve mahalleye 'alem-i mahsûs **/296/** olmuşdur. Bu ders-hâne; mu'ahharen vâkıf-ı müşârün-ileyhin evlâdına türbe-i mahsûsa olarak mevcûddur.

Bu medrese-i âliyeye hekîm-i asr olan Gıyaseddin Mahmud Garmînî ilk müderris olarak ba'dehû Ziyaeddin İsa **el-Hükârî,** Şemseddin Ahmed Verdî, Nasreddin Mehmed bin Gıyas Garmînî, Şemseddin Mehmed bin el-Halatî, Zeyneddin Ya'kub ez-Ziyârî, Şerefüddin Mehmed Erzincânî, Bedreddin Dogan Türkmânî, Muhyiddin Yahya gibi fuzalâ 800 târihine kadar müderris olmuşlardır.

Beyne'l-ulemâ buna Medrese-i Seyfiye dahî dinir. 817'de Bedreddin İsrâ'il Rûmî bu Seyfiye müderrisi görülmüş ve ba'dehû Cemâleddin İshâk, eş-Şeyh Muhyiddin Mehmed Çorumî gibi fuhûl-ı ulemâ müderris olarak tertîb-i medârisde hamsîn i'tibâr idilmiş ve

1027'de buk'a i'tibâriyle eş-Şeyh Alâeddin Efendi şeyh olub 1031'de vefâtıyla mahdûmu eş-Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi şeyh olduysa da 1032'de şart-ı vâkıf vechile medrese i'tibâr olunurak ulemâdan Ahmed Efendi müderris olmuş ve ba'dehû silsile-i ulemâya tâbi' olarak tevcîhi icrâ idilmiş ve 1098'de Hâcı Efendi-zâde el-Hâcc Ömer Efendi müderris olub mükerreren Hasan Efendi ile azl ü nasb olunmuşdur.

1115'de Ömer Efendi mahlûlünden Halil Efendi 1137'de vefâtıyla meşâhir-i muhaddisînden Hâfızî-zâde el-Hâcc Hâfız Osman Fa'ik **/297/** Efendi ve 1151'de vefâtıyla meşâhir-i ulemâdan zâhid-i meşhûr Akdağî eş-Şeyh Mustafa Efendi ve 1158'de terk-i tedrîs idüb ulemâdan Abdullah Efendi ve 1164'de fevtiyle nısfına Mustafa Efendi ve nısf-ı diğerine Kara İbrahim Efendi müderris olmuşlardır.

1174'de Mustafa Efendi'nin vefâtıyla Karamanî Ahmed Efendi ve 1176'da kasr-ı yediyle el-Hâcc Osman Faik Efendi-zâde es-Seyyid el-Hâcc Abdülganî Efendi ba'dehû mahdûmu Molla Osman ve ba'dehû bunun mahdûmu Molla Ali Efendiler nısf-ı tedrîse mutasarrıf olmuşlar ise de 1237'de kasr-ı yediyle ulemâdan İnepazarlı Hâfız es-Seyyid Abdullah Şakir Efendi ve 1248'de fevtiyle mahdûmu Abdullah Efendi ve 1266'da bunun da vefâtıyla amucası İnepazarlı es-Seyyid el-Hâcc İsmail Hakkı Efendi müderris ve 1273'de vefâtıyla oğulları Mustafa, Mehmed, Nuri Efendiler nısf-ı tedrîse mutasarrıf olmuşlardır.

1173'de Kara İbrahim Efendi'nin vefâtıyla ulemâdan es-Seyyid İbrahim Efendi ve 1178'de vefâtıyla fuzalâdan el-Hâcc Hüseyin Efendi ve 1192'de vefâtıyla ulemâdan el-Hâcc Osman Efendi ve 1218'de Taşköprülü Hâfız el-Hâcc Abdullah Efendi ba'dehû mahdûmu es-Şeyh Mehmed Arif Efendi ve 1281'de vefâtıyla ulemâdan Hasan Efendi ba'dehû Ali Kaya-zâde Mustafa **/298/** Efendi müderris olduğu halde vefâtıyla oğulları Mehmed Sa'id, Hüseyin Kemâlî, Ahmed Niyazi Efendiler diğer nısf-ı tedrîse tasarruf itmişlerdir.

22-Tayyâr Paşa Medresesi:

Meydan Köprüsü'nün şimâl-i garbiyesinde Ehlî Hâtûn Tekyesi yerinde ve türbesi ittisâlinde olub Canikli Hâcı Ali Paşa-zâde Tayyâr Mahmud Paşa tarafından 1218'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu medrese ahşâb olub Yeşilırmak kenarında mükemmel bağçesi vardır. Meydan Köprü Medresesi de dinir. 1288'de harâb olduğunu gören Şirvânî-zâde Mehmed Rüşdü Paşa tecdîden ta'mîr itdirmişdir. Bu medreseye ibtidâ fuhûl-ı ulemâdan Payaslı el-Hâcc Mehmed Efendi müderris olub 1225'de vefâtıyla kibâr-ı ulemâdan es-Seyyid Mehmed

Tahir Efendi ve 1233'de es-Seyyid el-Hâcc Abdullah Efendi müderris ve 1242'de fevtiyle oğulları Mehmed Arif, Mustafa Efendiler ile Fazlı-zâde es-Seyyid Abdulselam Efendi müştereken vazife-i tedrîse mutassarıf oldular ise de 1246'da ref'lerinden ulemâdan Yeniceli-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi ve 1248'de fevtiyle es-Seyyid Mustafa Efendi ve 1257'de fevtiyle kibâr-ı ulemâdan Hâce Hâfız Mehmed Efendi müderris ve1275'de fevtiyle oğulları Ömer Vehbi, Hasan Sıdkı Efendiler müştereken vazife-i tedrîse mutasarrıf olub evkâfı zâyi' ve medrese de harâb **/299/** olmuş iken 1313'de ders-i âmm Gürcü Mehmed Efendi tecdîde kıyâm ve fevkalâde ikdâm iderek i'ânât ile itmâm itmiş ve fahrî müderris olmuşdur.

23-Abdullah Paşa Medresesi:

Sûfîler Mahallesinde Paşa-yı müşârün-ileyhin câmi'i havâlîsinde olub 890'da dârü'l-hadîs olmak üzere Paşa tarafından binâ ve mahdûmu Abdî Beg tarafından vakfiyesi 907'de tanzîm idilmişdir. Bu dârül-hadîs, câmi'-i şerîfin iç kapusı önünde kâ'in boşluğun iki tarafında ikişer odadan ibâret olub boşluğun üzeri dahî büyük bir kubbe ile mestûrdur. Bu dârü'l-hadîsin odaları ufak ve ders-hânesi câmi'-i şerîfdir.

Şermî-zâde Takiyüddin Osman Efendi ve müderris-i meşhûr Abdî Efendi gibi fuzalâ bu dârü'l-hadîse muhaddîs olub tertîb-i medâris de hamsîn reddesinde i'tibâr idilmişdir. 1098'de Mahmud Efendi ve 1101'de Hâfız Ömer Efendi ve 1124'de vefâtıyla mahdûmu Hâfız Abdullah Efendi ve 1136'da ref'iyle ders-i âmm-ı meşhûr Diyarbekirli İsmail Efendi ve 1142'de ders-i âmm Ortaköylü es-Seyyid Abdulvehhab Efendi ve 1145'de fevtiyle Osman Efendi ve 1147'de Ahmed Efendi ve 1169'da vefâtıyla eş-Şeyh Mustafa Efendi ve 1177'de şeyhü'l-kurrâ Hâfız Osman Efendi ve 1179'da vefâtıyla Osman Efendi **/300/** ve 1204'de es-Seyyid Hâfız Osman Efendi ve 1228'de es-Seyyid Mehmed Efendi müderris ve 1246'da vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Ebubekir Efendi tedrîse mutasarrıf ve 1290'da fevtiyle Mar'aşlı İbrahim Efendi müderris olmuşlardır.

24-Osmaniye Medresesi:

İçerişehir'de Karatay Mahallesi'nde Hâcı Mahmud Çelebi Tekyesi ittisâlinde olub 1149'da Büyük Ağa müderrisi kibâr-ı ulemâdan Ayıntâbî el-Hâcc Kara Osman Efendi tarafından binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu zâtın binâ eylediği yalnız ders-hâne-i kebîr olub ittisâlinde bulunan Hâcı Mahmud Çelebi Tekyesinde bir kaç oda ilâve itmiş ve ba'dehû tekye tamamıyla medrese i'tibâr olunarak Osman Efendi Medresesi, Osmaniye Medresesi dimekle beyne'l-ulemâ ma'rûf ve ba'dehû elsine-i âmmede

“Tekye Medresesi” dimekle meşhûr olmuşdur. Evkâfı bir kaç dükkân ve hâne ve bağdan ibâret olub şimdi cümlesi zâyi’ olmuşdur.

İbtidâ mû’mâ-ileyh Osman Efendi’nin tilmizi Ömer Efendi ve 1183’de vefâtıyla mahdûmu Hâfız Mustafa Efendi ve 1206’da vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Hâfız Ömer Efendi ve 1218’de vefâtıyla es-Seyyid Mustafa Efendi ve 1247’de vefâtıyla oğlu es-Seyyid Ahmed Rıf’at Efendi tedrîse mutasarrıf olduğundan bir müddet mu’attal kalmış ve ba’dehû tekye meşîhatında bulunan Müfti Canikli-zâde el-Hâcc Mehmed Hilmi Efendi medreseyi uyandırmışdır.***/301/***

25-Fâtimiye Medresesi:

Gümüşlü-zâde Câmi’-i şerîfinin cenûb-i şarkî tarafında Gümüşlüoğlu Tekyesi yerinde olub Sultân Mahmud Hân-ı evvel hazretlerinin saraylılarından Amasyalı Fâtma Hâtûn tarafından[42] 1153’de binâ ve evkâfı 1158’de tanzîm idilmişdir. Bu medrese-i âliye ahşâb olarak binâ idilmiş olub sultân müşârün-ileyhin temlîki üzerine Sarıalan ve Ortaköy mâlikânelerini vakıf ve evvelkinden on iki bin ve ikinciden sekiz bin gurûş ifrâz-ı senevî dört bin gurûş mütevellîye ve beş bin gurûş medrese ve iki bin gurûş câbîye ve dört bin gurûş medresenin mahrûkât ve tenvîrât ve taʿmîrâtına ve bakiyyesini de Der-sa’âdetde Atik Ali Paşa Câmi’i imâm ve mü’ezzinlerine tahsîs itmişdir.

Medrese-i Hâtûniye, Medrese-i Fâtımîye ve Gümüşlü Medresesi nâmıyla meşhûr olan bu medresenin müderrisliğine ibtidâ bu tekyenin son şeyhi, türbedâr-ı hazreti Pîr olan ulemâdan eş-Şeyh İsmail Efendi ve 1179’da ulemâdan Ömer Efendi ve 1192’de es-Seyyid Ali Efendi ve 1195’de es-Seyyid Zeynelabidin Efendi ve 1212’de Tavilli el-Hâcc Hasan **/302/** Efendi ve 1214’de Niksarlı İsmail Efendi ve 1228’de mahdûmu ders-i âmm Ali Efendi müderris olduysa da bakılamadığından 1280 târihine doğru medrese harâb olmuşdur.

26-Feyziye Medresesi:

Gök Medrese Mahallesi’nde Yörgüç Paşa’nın Vakıf Hân’ı sırasında şose yolu üzerinde ve Hayriye Medresesi’nin mukâbilinde olub esbâk Anadolu Kazaskeri Amasyalı İbrahim Efendi tarafından oğlu es-Seyyid Feyzullah Efendi nâmına binâ ve 1151’de ikmâl ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu medrese ahşâbdan olub şimâl ve cenûb taraflarında hücerâtı ve garb tarafında ders-hâneyi havî idi. İbtidâ-yı binâsında gâyet

[42]Meşâhir-i zu’amâdan Amasyalı Hindî-zâde el-Hâc Ahmed Ağa’nın zevcesi olduğu münâsebetle tevliyeti bunun evlâd-ı zükûruna tahsîs itmişdir.

mükemmel iken 1207 harîkında yandığından 1208'de Amasyalı Şerîf Ahmed Efendi tarafından binâ ve 1209'da ikinci vakfiyesi tertîb idilmiş ve mürûr-ı zaman ile tekrar müşrif-i harâb olduğunu gören Şirvânî-zâde Mehmed Rüşdü Paşa 1288'de üçünçü def'a olarak müceddeden binâ itmişdir.

Bu medresinin evkâfı Amasya'da sekiz dükkân ve iki hâne olub altısı İbrahim Efendi ve ikisi de hâne ile beraber Şerîf Ahmed Efendi tarafından vakf idilmişdi. Bunların cümlesi de zâyi' olduğundan medrese harâb olmuşdur. Bu medreseye ibtidâ sadr-ı müşârün-ileyhin akrabâsından el-Hâcc Mahmud Efendi ve ba'dehû mahdûmu Şerîf Ahmed Efendi ve 1210'da vefâtıyla ulemâdan **/303/** Hüseyin Efendi ve 1223'de vefâtıyla Canikli el-Hâcc Mehmed Efendi ve 1249'da ulemâdan Menkülcü-zâde es-Seyyid Yahya Efendi ve 1265'de vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid İbrahim Efendi müderris olmuşlardır.

27-Kâdı Medresesi:

Fethiye Mahallesi'nde câmi'-i şerîfin civârında olduğu kayden mazbût ise de şimdi nâ-mevcûd olduğu cihetle yeri ma'lûm olamadı. Bu medresenin etrâf-ı erba'ası kâr-gîr, hücerâtı ve derûnu ahşâb olduğundan avârız-ı günyeye mukavemet idemeyerek gâ'ib olmuşdur. Birinci binâsını 900'de Anadolu Kazaskeri Molla Beglik-zâde Molla Vildan Mehmed Çelebi ikmâl ve evkâfını mahdûmu kuzâtdan Abdurrahman Efendi 911'de tanzîm itmişdir. Bu mahallede bulunan Kâdı Hamamı Kâdî-i mû'mâ-ileyh tarafından vakf idilmişdir. 945'de evlâdından Seydî Paşa tarafından ve 1031'de Sultânîye Hatîbi el-Hâcc Mustafa Efendi taraflarından tecdîden ta'mîr idilmişdir.

Bu medrese, tertîb-i medârisde erba'în raddesinde i'tibâr olunarak Bâlî Beg-zâde Abdurrahman Çelebi, Niksarî Emir Sinan Efendi, Senâdî Efendi gibi ulemâ-i karn-ı âşirde müderris olmuş ve 1061'de meşâhir-i ulemâdan Kara Muhyiddin Efendi ba'dehû Hâce-zâde Abdurrahman Efendi ve 1099'da Hasan Efendi ba'dehû Hâcı Efendi-zâde Ömer Efendi ba'dehû **/304/** el-Hâcc Hasan Efendi 1121'de müderris olmuş ve 1149'da irtihâl itmekle ahlâfı tarafından muhâfaza idilemeyüb 1163 sâlinden sonra gâ'ib olmuşdur. Kara Muhyiddin Efendi ile el-Hâcc Hasan Efendi evkâfını tevsî' ve ba'zı müsakkafât-ı vakfiye ilâve itmişler idi. Bunların cümlesi de zâyi' olmuşdur.

28-Kapancı-zâde Medresesi:

Deve-hâne Mahallesi'nde Kanlı Pazarı'nın şimâl-i garbiyesi nihâyetinde şose yolu üzerinde ve Sultân Bâyezid Mektebi'nin hizâsındadır. Hâcegân-ı divân-ı hümâyûndan Amasyalı Kapancı-zâde el-Hâcc Hüseyin Zeki Efendi tarafından 1258'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu medrese ahşâbdan olub el-Hâcc Bektaş Ağa'dan iştirâ ve Sultân Mahmud Hân-ı sânî hazretlerinin irâdesiyle Sultân Bâyezid odunluğundan istibdâl ve bânî-i mû'mâ-ileyh tarafından vakf olunan mekân üzerinde cesîm ve gâyet latîf olarak binâ idilmişdir. Kapusu ibtidâ-yı binâsında şark tarafında olub üzerinde mu'azzam bir ders-hânesi ve içinde suyu var idi.

Mürûr-ı zaman ile müşrif-i harâb ve nukûd-ı mevkûfesi de zâyi' olduğundan hem medreseyi i'mâr ve hem de tedârik-i akâr itmek mülâhaza olunarak 1308'de şark ve şimâl cihetleri tamamen hedm idilüb altında on dört dükkân ve üstünde hücerât olarak mükemmel bir sûretde yapılmış idi. Fakat 1325'de tamamen yanub arsa-i **/305/** mevkûfesiyle beraber öyle bir eser-i âlî bilâ-sebeb şer'i eşhâd olunarak mülki akâr olmuşdur.

Bu medrese-i âliyeye meşâhir-i fuzalâdan ibtidâ İnepazarlı es-Seyyid el-Hâcc İsmail Hakkı Efendi ve 1273'de vefâtıyla oğulları Mustafa, Mehmed Nuri Efendiler ve bunların vefâtıyla Mustafa Efendi'nin mahdûmu Ahmed Efendi müderris olmuşdur.

29-Kâşifiye Medresesi:

Eski Kethüdâ Mahallesi'nde Çukur kilisânın garben ittisâlinde Abdullatîf Efendi Kütüb-hânesi'nin şarkında vâki' sokağın içindedir. Amasya a'yânından esbâk bostancı-başı Kalaycı Halil Ağa-zâde el-Hâcc Ömer Ağa 1174'de vefât iderken sülüs malından bir mederese yapılmasını vasiyet ve maşâhir-i fuzalâdan Seküköylü-zâde el-Hâcc Mehmed Kâşif Efendi'yi vasî-i muhtâr nasb eylediğinden 1175'de vasî-i müşârün-ileyhin himmetiyle medrese binâ ve bakiyye-i sülüs malından bir kaç dükkân iştirâ olunarak vakf ve Kâşifiye nâmıyla tesmiye idilmişdir.

Bu medrese dahî ahşâb olub müşrif-i harâb olduğundan 1244'de Akhasan-zâde el-Hâcc Hasan Ağa tarafından tecdîd idilmiş ve ba'dehû yine müşrif-i harâb olub 1304'de vüzerâdan Şefik Paşa'nın zevce-i sâlihası Aişe Hânım tarafından müceddeden i'mâr olunmuşdur. Bu medreseye ibtidâ müfti-i şehir el-Hâcc Kâşif Mehmed Efendi'nin akrabâsından Seküköylü-zâde el-Hâcc Hâfız Osman Efendi **/306/** 1175'de müderris olub 1191'de vefâtıyla birâderi Hâfız Mehmed Efendi ve

1213'de vefâtıyla fukahâdan Canikli es-Seyyid Hasan Efendi ve ba'dehû Saçlı dâmâdı Menkülcü-zâde es-Seyyid Ebubekir Efendi 1255'de vefâtıyla yeğeni es-Seyyid Ali Efendi müderris olmuş idi. 1298'de mekteb-i rüşdî mu'allim-i irfânı ulemâdan Arhavili Osman Remzi Efendi müderris olarak i'mârına himmet itmişdir.

30-Küçük Ağa Medresesi:

Şamlılar Mahallesi'nde İyas Ağa Camî-i şerîfinin önünde bir dâ'ire-i mahsûsa olub câmi'-i şerîfin şimâl ve garb taraflarını muhîtdir. ***"Küçük Kapu Ağası"*** dimekle meşhûr İyas Ağa tarafından 900'de binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Gâyet metîn, etrâfı sengîn olan bu medrese-i âlîye tertîb-i medâris sırasında hamsîn raddesinde olarak İyas Ağa Medresesi ve Medrese-i İyâsiye dimekle de meşhûr ve şimdiye kadar ma'mûrdur.

Bu medreseye fuzalâdan ibtidâ Şamlu-zâde Tâceddin İbrahim Efendi ve ba'dehû Emir Kulu Şemseddin Ahmed Efendi ve bunun 918'de İstanbul'a naklinden sonra pek çok ulemâ müderris olarak ihrâz-ı mevlevîyet itmişlerdir. 1086'da fuzalâdan Pîrî Efendi-zâde Hâfız Hüseyin Efendi ve aralıkda Hâfız Ali Efendi ve 1101'de Hâfız Hüseyin Efendi'nin mahlûlünden İbrahim **/307/** Efendi ve ba'dehû Ömer Efendi ve 1113'de Ali Efendi müderris ve mütevellî olduysa da 1114'de Ali Efendi tevliyetde kalub eş-Şeyh Mehmed Efendi müderris olmuş ve 1129'da Abdullah Efendi ve 1132'de fuzalâdan Çorumlu Hâfız es-Seyyid Mehmed Efendi müderris olmuşdur.

1143'de es-Seyyid el-Hâcc Mehmed Efendi'nin vefâtıyla nısfına mahdûmu es-Seyyid Ahmed Sa'id Efendi ve nısf-ı diğerine kibâr-ı ulemâdan es-Seyyid Ali Efendi ve 1144'de es-Seyyid Ahmed Sa'id Efendi'nin terkiyle Müfti-zâde es-Seyyid Hâfız Ebubekir Efendi ve 1145'de bunun da fevtiyle öbür nısfa dahî mû'mâ-ileyh es-Seyyid Ali Efendi müstakîlen müderris olduğu halde 1173'de vefâtıyla ulemâdan Şerîf-zâde es-Seyyid el-Hâcc Mustafa Efendi ve 1190'da vefâtıyla nısfına mahdûmu es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi ve nısf-ı diğerine Şeyh-zâde es-Seyyid Abdullah Vecih Efendi ve 1195'de es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi'nin ref'iyle müşârün-ileyh es-Seyyid Abdullah Vecih Efendi müstakîlen müderris oldukda Büyük Ağa müderrisliği gibi ayniyle evlâdı ve ahfâdı hisse-i tedrîseden müstefîd olmuşlardır.

31-Mehmed Paşa Medresesi:

Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin havlusunda bir dâ'ire-i mahsûsa olub şimâl ve şark taraflarını muhîtdir. 900'de Hızır Paşa-zâde Mehmed

Paşa tarafından kâr-gîr ve metîn bir sûretde binâ ve evkâfı tanzîm idilmiş olub hücerâtı **/308/** latîf ve oldukça vâsi'dir. Tertîb-i medârisde sittîn raddesinde olub bu medresenin müderrisliğinden ihrâz-ı mevlevîyet iden kibâr-ı ulemâ çokdur.

Bu medreseye meşâhir-i fuzalâ müderris olarak Çelebi-zâde Ömer Efendi'nin 1095'de vefâtıyla mahlûlünden ders-i âmm-ı meşhûr Çorumlu es-Seyyid Hâfız Mehmed Efendi ve 1143'de vefâtıyla mahdûmunun Hicaz'da bulunmasından istifâde iden Diyarbekirli İsmail Efendi ve 1144'de avdetiyle mahdûmu fuzalâdan emir müderris es-Seyyid el-Hâcc Ahmed Sa'id Efendi ve 1179'da mahdûmu es-Seyyid Abdurrahim Efendi ve 1197'de vefâtıyla mahdûmları es-Seyyid Mustafa, Hâfız Hasan, Mehmed Efendiler ve 1209'da bunların ref'iyle Amasya fetvâ-emîni Ömer Efendi ve 1213'de Karahisârî Ahmed Efendi ve ba'dehû Hâfız Mehmed Efendi ve ba'dehû ikisinin de ref'iyle 1214 evâ'ilinde sânîyen Ömer Efendi müderris ve 1220'de vefâtıyla oğulları es-Seyyid Ali, Sâbıt ve ba'dehû Uzun Müfti-zâde es-Seyyid Mustafa, Sâlih Efendiler mutasarrıf-ı tedrîs oldular ise de 1247'de cümlesi de ref' olunarak kibâr-ı ulemâdan Mörekli Hasan Efendi müderris olmuş ve bunun da vefâtıyla oğlu İsmail Efendi mutasarrıf-ı tedrîs ve mahdûmu Hâfız Ahmed Efendi kesb-i iktidâr eylediğinden 1318'de müderris olmuşdur.

32-Mehmed Beg Medresesi:

Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin garb-ı **/309/** cenûbiyesinde yol üzerinde olub vezir müşârün-ileyhin ahfâdından ve meşâhîr-i eshıyâdan Kurd Beg-zâde Mehmed Beg tarafından 1308'de ahşâb olarak binâ ve altında bulunan dükkânları buraya vakf ve tahsîs itmişdir. Medrese-i mezbûre beş hücre-i latîfeden ibâret olub akrabâsından Şeyhü'l-kurrâ Divan Efendisi-zâde Hâfız Mehmed Nuri Efendi ilk müderris olmuşdur.

33-Mes'ûdiye Medresesi:

Amasya'da Sultân Mes'ûd Selçukî tarafından binâ idilen Simre kasabası derûnunda yapıldığı ***"Behcetü't-Tevârih, el-Aylemü'z-Zâhir"*** gibi tevârihde mezkûr ise de idilen taharriyât-ı ciddiye neticesinde Amasya'nın dâhil ve hâricinde kâ'in Simre ıtlâk idilen belde-i kadîmelerde bu medreseye delâlet idecek âsâra tesadüf idilemedi. Amasya Simresinde ya'ni Üçler Mahallesinin müntehâ-yı şimâlisinde mezârlık içinde görülen cesîm binâ-yı Selçukî medrese zann olunursa da Sultân Mes'ûd'un türbesi olduğu yan sütûnları üzerinde meşhûd olan kitâbe-i mahkûkeden anlaşılır.

34-Narlı Bağçe Medresesi:

Şehzâdegân Türbesi önünde görülen mezârlığın cihet-i garbiyesinde yol üzerinde idi. On bir hücresi, bir ders-hânesi, cesîm bir bağçesi olub ahşâb olarak yapılmış ve bağçesi ***"Narlı Bağçe"*** dimekle meşhûr olmuş bulunduğundan bu medrese ve civârında bulunan mezârlık **/310/** ***"Narlı Bağçe Medresesi"***, ***"Narlı Bağçe Mezârlığı"*** dimekle meşhûr olmuşdur. Bu medreseyi 1167'de Amasya a'yânından şehir kethüdâsı Türidi-zâde el-Hâcc Hâfız Süleyman Ağa binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Buna ***"Medrese-i Süleymaniye"*** dahî dinir.

Bu medereseye ibtidâ ulemâdan Hâfız Abdullah Efendi ve 1189'da vefâtıyla Elbistânî İbrahim Efendi ve 1200'de Hâfız Mehmed Efendi 1205'de Erzincânî Evliyâ İbrahim Efendi ve 1211'de es-Seyyid Hasan Efendi 1227'de Mecidözülü es-Seyyid Ahmed Efendi ve ba'dehû İskilibli Hüseyin Efendi ve ba'dehû mahdûmu Hâfız Mehmed Efendi müderris olduğu esnâda 1281'de Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa, şose yolunu tanzîm iderken tam yol üzerine geldiğinden zaten müşrif-i harâb olan bu medreseyi hedm ve tahrîb iderek nısfından ziyâdesini yola ve diğer nısfını dahî müderris olan Hâfız Mehmed Efendi'ye vermiş ve bu da üzerine bir hâne binâ itmişdir.

35-Yakub Paşa Medresesi:

Pîr İlyas hazretlerinin civârında bulunan Çile-hâne Tekyesi olub müşârün-ileyh Ya'kub Paşa tarafından 815'de Çile-hâne ya'ni Halveti Tekyesi olmak üzere binâ idilmişdir.

Bu medrese câmi'-i şerîfin yemîn ve yesârında olub odaları ufak ve kâr-gîrdir. Şark tarafında odaların şimâlinde vâsi' bir şeyh **/311/** odası vardır. Bu odada çile-hâne ve bu odanın da şeyh odası olduğu vakfiyesinde mezkûrdur.

Bu tekye 1031 târihine kadar bir şeyh ile idâre olunub ancak Ya'kub Paşa Câmi'i vâ'izi eş-Şeyh Hüsameddin Efendi ile ulemâdan eş-Şeyh Abdî Efendi arasında on sene kadar devam iden meşîhat nizâ'ını kat' içün şeyh odası tekye ve çile-hâne dahî medrese i'tibâr idilmiş ve tekye şeyhliği Hüsameddin Efendi'ye ve Ya'kub Paşa müderrisliği dahî eş-Şeyh Abdî Efendi'ye virilmişdir.

Ba'dehû tertîb-i medârise idhâl olunarak erba'în raddesinde i'tibâr idilmiş ve ders-i âmm olan 'ulemâya tevcîh olunub 1099'da 'ulemâdan İsmail Efendi ve kasr-ı yediyle mahdûmu Halil Efendi ve 1120'de mahdûmu Hâfız Mehmed Efendi ve 1121'de ulemâdan Ebubekir Efendi

ve ba'dehû Müfti-zâde es-Seyyid Ebubekir Efendi ve 1161'de kasr-ı yediyle fuzalâdan muhaddis-i meşhûr Uzun Müderris Süleyman Efendi ve 1193'de vefâtıyla tansîf idilüb nısfına mahdûmu es-Seyyid Mustafa Efendi ve diğer nısfına fuzalâdan Gümüşhâneli es-Seyyid Ebubekir Efendi ve 1198'de es-Seyyid Süleyman Efendi ve 1208'de Uzun Müderris-zâde es-Seyyid Mustafa Efendi'nin vefâtıyla oğulları es-Seyyid Hâfız Abdullah, Hasan Efendiler müderris olmuşlardır.

1207'de es-Seyyid Süleyman Efendi'nin kasr-ı yediyle Ahmed Efendi-/**312**/zâde Mehmed, Ahmed Efendiler mutasarrıf-ı tedrîs olub 1232'de es-Seyyid Hâfız Abdullah Efendi'nin vefâtıyla mahdûmu ulemâdan meşhûr Sarı Müderris es-Seyyid Mustafa Efendi ve 1262'de Mehmed ve Ahmed Efendiler'in vefâtında birâderi es-Seyyid Mehmed Efendi ile müştereken Ya'kub Paşa müderrisi olmuş ve 1273'de vefâtıyla mahdûmu es-Seyyid Mehmed Tahir Efendi müştereken ve amucası es-Seyyid Mehmed Efendi'nin 1283'de vefâtıyla müstakîlen müderris olduğu halde 1291'de vefât itmekle oğulları Mehmed, Salim, Hasan Tahsin, Ahmed Şevki Efendiler mutasarrıf-ı tedrîs olmuşlar ise de 1315'de ref' olunarak ulemâdan Mecdî-zâde Hâfız Mustafa Sadık Efendi müderris olmuşdur.

36-Yörgüç Paşa Medresesi:

Câmi'-i şerîfin içinde ve önünde bulunan bir kaç hücre-i sengîn olub paşa-yı müşârün-ileyh tarafından binâ idilmişdir. Bu odalar; aslında medrese olmak üzere binâ idildiği vakfiyesinde mestûr olub sittîn raddesinde mu'teber ve birinci sınıf medârisden ma'dûd idi. Ba'dehû ulemânın ve talebe-i 'ulûmun kesretine binâ'en mütevillî Yörgüç Paşa-zâde Mustafa Beg 1044'de câmi'-i şerîfin havlusunda şark tarafında ahşâbdan on iki hücreyi hâvî bir medrese binâ itmiş ve 1271 hudûdunda harâb olub bağçe şeklinde kalmışdır. Dokuzuncu ve onuncu karn-ı hicrî zarfında pek çok efâzıl bu medreseye müderris olarak fuzalâdan /**313**/ kibâr-ı ulemâya tevcîh olunmuş ve 1112'de kibâr-ı ulemâdan Hıfzı-zâde el-Hâcc Hâfız Ali Efendi ve 1136'da fuzalâdan ***"Kürd Hâfız"*** dimekle meşhûr el-Hâcc Ali Efendi ve 1148'de mahdûmu kibâr-ı fuzalâdan el-Hâcc Hâfız Abdurrahman Efendi ve 1173'de vefâtıyla Hâfız Osman Efendi ve 1192'de Çorumlu el-Hâcc Osman Muhlis Efendi ve 1212'de vefâtıyla kibâr-ı ulemâdan Çayköylü el-Hâcc Ahmed Hâkî Efendi 1221'de vefâtıyla ulemâdan Ürgübî-zâde es-Seyyid Kâşif Mehmed Efendi ve 1233'de mahdûmu es-Seyyid Abdurrezzak Efendi ve 1258'de vefâtıyla Hâkî Efendi-zâde Mehmed, Mustafa Efendiler müderris olub 1280'de

Mehmed Efendi'nin ve ba'dehû el-Hâcc Mustafa Efendi'nin vefâtlarıyla evlâdı vazife-i tedrîse mutasarrıf ve bunlardan Kahveci Mehmed Arif bulunmakdadır.

Amasya'da talebe-i 'ulûm ve ma'ârif-i infâk, erbâb-ı tedrîs ve ta'limi i'âşe ve umûmen Amasya'da bulunan ve hâricden gelen fukarâ ve misâfirîni hüsn-i idâre ve it'âm itmek içün selâtin, vüzerâ, ümerâ ve a'yân vaktiyle imâret-hâneler ya'ni misâfir-hâneler binâ idüb başlıcaları şunlardır:

Bâyezid Paşa İmâreti, Yörgüç Paşa İmâreti, Sultân Bâyezid İmâreti, Mehmed Paşa İmâreti, Hâtûniye İmâreti'dir. Bu imâretlerin nezdinde irice birer tâb-hâne olub şu halde Amasya şehrinde beş imâret-hâne beş de tab-hâne vardır. Bunlardan mâ'adâ ʿumûmen misâfirîn **/314/** ve seyyâhîn ve fukarâya güşâde olmak üzere Amasya'da pek çok ziyâfet-hâneler var idi. Başlıcaları şunlardır:

Mevlevî-hâne'de Pervâne Beg Ziyâfet-hânesi, Hâcı Mahmud Çelebi Ziyâfet-hânesi, Ya'kub Paşa Ziyâfet-hânesi, Şeyh Cû'î Ziyâfet-hânesi, Şeyh Hüsameddin Kubâvî Ziyâfet-hânesi, Ehlî Hâtûn Ziyâfet-hânesi, Hâce Sultân Ziyâfet-hânesi, Ahî Darb-hâne Ziyâfet-hânesi, Hızır Paşa Ziyâfet-hânesi, Yakut Paşa Ziyâfet-hânesi, Ahî Saadeddin Ziyâfet-hânesi'dir. Bu on bir ziyâfet-hânenin ta'âmiyesi mebzûl, tabâhî ve habbâzî mu'ayyen ve nukabâsı muvazzaf olub bunlardan mâ'adâ husûsî ziyâfet-hâneler mevcûd idi. Daha bundan kırk sene evveline gelinceye kadar Amasya'da mevcûd olan a'yân ve eşrâfın hâneleri ʿumûmen birer ziyâfet-hâne halinde idi.

Vesâ'ik-i atîka, sicillât-ı şeri'ye, kuyûd-ı resmîye ve mahkûke ve evkâf-ı mevcûde ile sâbit olan şu kadar mebânî-i dîniyye, mü'essesât-ı ilmiye, mü'essir-i medeniyye ve âsâr-ı islâmiye; Amasya'da eslâf-ı kirâmın intişâr-ı 'ulûma ta'mîm-i ma'ârife, terfiye-i ihvâna, teshîl-i umûra ne büyük himmetler ne yolda fedâkârlıklar sarf ü bezl eylediklerinin derecesini ta'yîn ve bi'l-umûm a'yân ve eşrâf âdetâ bütün varlığını millet-i İslâmiyenin te'âlî-i ikbâline vakf itdiklerini isbât ider.

Şu mü'essesât-ı hayriyenin târihlerine dikkat buyurulursa /**315/** Amasya'nın fethinden sekiz yüz târihine kadar tedrîcen tezâyüd iden mebânî-i ilmiye; bin târihine kadar fevkalâde tezâyüd ve bin yüz on beş târihine kadar tevakkuf ve iki yüz on beş târihine kadar cüz'i tezâyüd itdiği halde ba'dehû tenâkus itmiş ve batî sûretde seyr iden tedennî, iktisâb-ı sür'ât iderek önüne gelen mebânî-i ilmiyyeyi, mü'essesât-ı hayriyeyi hedm ve tahrib eylemiş olduğu anlaşılır.

İşte bu kadar tahribâtın önünü almak ve ta'ammüm iden cehli, ilme tahvîl itmek içün Ma'ârif-i ʽUmûmîye Nezâreti Amasya'da Alaca Yahya Medresesi'ni yıkub yerine 1281'de cesîm bir Mekteb-i rüşdî binâ itmiş ve koca bir livâ merkezine bir mekteb-i irfânın adem-i kifâyeti ancak 1300 tarihinde takdîr olunarak üç mekteb-i ibtidâ'î daha güşâd olunmuşdur. Fakat 1311 harîkında Mekteb-i rüşdî yandığından 1315'de Begler Sarayı yerine bir Mekteb-i idâdî ve müte'âkıben Kürd Mektebi yerinde bir de İnâs ibtidâ'î mektebi güşâd olunarak eski Mekteb-i rüşdîden pek çok istifâde idilmiş ve 1326'da hayat-ı meşrûtiyet kâ'im olduğunu müte'âkıb Amasya muhîtinde efkâr-ı ʽumûmîyenin mazhar olduğu bir tahavvül anı üzerine herkesde bir hareket-i mahsûs olmuş ve Amasya a'yânı eski semâhatını yine ibrâz itmeğe başlamışdır.

Binâen-aleyh Zileli el-Hâcc Hasan Efendi; biri Tatar Mahallesi'nde diğeri Sultân Bâyezid Câmi'i havlusunda iki mekteb **/316/** ve Topçu-zâde Halil Efendi ve birâderi; eski Mekteb-i rüşdî yerine bir mekteb ve Amasya İttihâd Terakkî Kulûbü, Kazancı Mahallesi'nde Ravza-i İttihâd nâmıyla meşhûr bir mekteb ve Hatib-zâde Mehmed Emîn Efendi Burma Minâre ittisâlinde Mi'mâr-başı Hasan Efendi mektebi yerine bir medrese ve Yumuk Osman-zâde Mehmed Hamdi Efendi Sultân Bâyezid Câmi'i havlusunda mu'azzam bir kütüb-hâne binâ ve ta'mim-i ma'ârife himmet ve i'tinâ itmişlerdir.

Ma'ârif Nezâreti dahî mukaddemâ ikinci sınıfdan olmak üzere güşâd idilen idâdî mektebini 1330 evâ'ilinde birinci sınıfa i'lâ[43] iderek üç mekteb-i ibtidâ'îyi altıya iblâğ ve bir inâs mektebi kâfi olmadığı anlaşıldığından Üçler Mahallesi'nde bir daha güşâd eylemişdir.

Âlemde mülûk ü ümerâya vatan olmuş
Yüzlerce südûr u vüzerâya vatan olmuş

Binlerce şüyûh u ulemâya vatan olmuş
Fikr it ki geçirmiş neler a'sâr-ı Amasya

Amasya'da el-yevm meşhûr olan âsâr-ı atîka ve cedîde ve mebânî-i **/317/** ilmiye vesâ'irenin delâlet ve tevârih-i mazbûtanın şehâdet eylediği üzre Amasya; Pontus kırallarına, ba'dehû bir kaç Bizans imparatorlarına ve ba'dehû Danişmendiye, Selçukîye, Osmaniyye Türk hükûmetlerinden bir kaç padişâh-ı İslâma vatan olmakla meşhûr olmuşdur.

---

[43] Bu mekteb-i a'lâya Amasya Meb'ûsu Fâzıl Arif Efendi Hazretleri'nin himmeti bâ'is olmuşdur.

Amasya'da icrâ-yı hükûmet iden Pont kıralları ile Bizans imparatorluğunda iştihâr iden iki hânedân-ı kadîm, Amasya'dan zuhûr eylediği meşhûr olub bunlardan biri Fokas hânedanı diğeri de Komennos hânedanıdır. Birinci hânedândan Fokas, Nikefor ve ikinci hânedândan İsak, Aleksi, Yani nâmıyla meşhûr beş imparator Amasya'dan zuhûr itmişdir.

Danişmendiye hükümetinden Melik İzzeddin Mehmed Gâzi Beg ve Selâtin-i Selçukîyeden Birinci ve İkinci Sultân Mes'ûd ve padişâhân-ı âl-i Osman'dan Sultân Murad Hân-ı sânî, Sultân Selim Hân-ı evvel gibi iki padişah-ı âlî-şân Amasya'da iştihâr ve tevellüd itdikleri gibi mülûk-ı tavâ'ifden Sultân Eretna Beg ve Şâdgeldi Padişah gibi Anadolu'da te'sîs-i hükûmet iden iki hükümdâr, Amasya'dan zuhûr itmişdir. Bunların sûret-i zuhûru ve terâcim-i ahvâli bâb-ı evvel ve sânîde zikr olunucakdır.

Devlet-i Selçukîye vüzerâsından sâhib-i a'zam makâmında bulunan Hüsâmü'd-devle Hasan Gâzi, Mühezzibüddin Ali, mahdûmu Mu'inüddin Süleyman Pervâne, hafîdi İzzeddin Mehmed Pervâne, Şemseddin Mahmud Tuğrâ'î, **/318/** birâderi Fahreddin Ali ve saltanat-ı celîle-i Osmaniyye vüzerâsından Yahşî Beg-zâde Bâyezid Paşa, Hâce Mehmed Paşa, Cemâlî-zâde Pîrî Mehmed Paşa, Bayburdlu Ahmed Ağa-zâde Kara İbrahim Paşa, Rus Rıdvan Ağa-zâde Ahmed Paşa, Zanalı Ca'fer Ağa-zâde es-Seyyid Ahmed Paşa, Hatîb-zâde Na'ilî Abdullah Paşa, Şirvânî-zâde Mehmed Rüşdü Paşa Amasya'nın yetişdirdiği a'zam-ı ricâl-i Selçukîye ve Osmaniyyedendir.

Hükümet-i Selçukîye, devrinde kâdi'l-kuzât olan Evhadüddin Mahmudü'l-Kaymârî, Sadreddin Mehmed et-Türkmânî, İmadeddin Ömer el-Amâsî, Nizameddin Abdülmelik er-Rûmî ve saltanat-ı celîle-i Osmaniyyede şeyhü'l-İslâm olan Niğdeli-zâde Sûfî Bâyezid Çelebi, Gümüşlü-zâde Abdurrahman Çelebi, Efdal-zâde Hamidüddin Mehmed Çelebi, Cemâlî-zâde Zenbilî Ali Efendi, Kemâl Paşa-zâde Şemseddin Ahmed Efendi, Mü'eyyed-zâde Abdülkadir Şeyhî Efendi, Memik-zâde Mustafa Efendi dahî Amasya'dan zuhûr iden a'zam-ı ulemâdandır.

Bunlardan mâ'adâ pek çok vüzerâ, südûr, ümerâ, mevâlî ve a'yân, Amasya'dan neş'et iderek her biri Amasya'da bilâd-ı sâ'irede birer sülâle-i azîme bırakmış ve ensâbından pek çok ekâbir-i mesâlik-i muhtelife kesb-i iştihâr itmişlerdir. Bu sülâlelerden pek ziyâde meşhûr olanları şunlardır:

Eratna Beg Sülâlesi:

Amasya'da beglerbegi İzzeddin Mehmed **/319/** Pervâne Beg'in nâ'il-i sahâbeti olan Uygur beglerinden Ca'fer Beg'in mahdûmu Sultân

Eratna Beg evlâdına dinir. Bunlar mu'ahharen iki fırka olub birine İnehânlu diğerine de Eratnalu dinmişdir. Birincisi İnehân bin Ca'fer Beg ve ikincisi Eratna Beg bin Mehmed Beg evlâdlarıdır. Her iki fırka da Amasya'da teferru' iderek bin târihlerine kadar ensâbı bulunabilmişdir. Bunlardan Mehmed Beg, Ca'fer Beg, Ali Beg, İnehân Beg, Ali Paşa pek meşhûr olub Ali Paşa'dan üçüncü bir fırka daha zuhûr iderek Ali Paşa-zâde dinmişdir.

Atabeg Sülâlesi:

Amasya'da İkinci Sultân Mes'ûd Selçukî Atabegi olan Nasirüddin Ahmed Beg'in evlâdına dinir. Bunlardan üç fırka-i azîme zuhûr idüb birine Hâce Mehmed Paşa-zâde diğerine Yörgüç Paşa-zâde öbürüne Hızır Paşa-zâde dinmişdir. Diğer bir fırkası da İlyas Beg-zâde olub bunların cümlesi de şöhretlerini muhâfaza iderek idâme-i mevcûdiyet itmişdir. El-yevm Hâce Mehmed Paşa ve Hızır Paşa ahfâdı zevi'l-erhâm ve Yörgüç Paşa evlâdı tamamıyla 'asabât olarak mevcûtdur.

İltekin Sülâlesi:

Amasya fâtihlerinden ve Danişmend Gâzi ümerâsından Nasirü'd-devle İltekin Harezmî evlâdına dinir. Bunlar üç fırkaya münkasım olub Gıyâseddin Mahmud fırkası Konya'da ve Hüsameddin Hüseyin Rûmî fırkası Mısır'da kalmış **/320/** ve ancak Aydın fırkası Amasya'da teferru' itmişdir. Bunlardan mu'ahharen Kañlı Şu'besi zuhûr idüb bin yüz târihine kadar efrâdı bulunabilmişdir. Bunlardan Aydın Paşa, Ali, Hasan Begler meşhûrdur.

Baba Sülâlesi:

650 târihine kadar devr-i Selçukîde pek ziyâde meşhûr olan Baba İlyas Horasânî evlâdına dinir. Bunlardan üç fırka-i azîme zuhûr iderek her biri şu'beler teşkîl itmişdir. Aşık Paşa fırkası, Kutlu Beg fırkası, Firuz Beg fırkası en ziyâde meşhûr olub birinci fırka nâmını bin târihine kadar muhâfaza eylediği halde mu'ahharen En'âm Beg-zâde, Mütevellî-zâde ünvânlarıyla tahvîl-i şöhret itmişdir. İkinci fırkadan başlıca Uğurlu, Ulubeglü ba'dehû Cebecilü, Fağfurlu şu'beleri zuhûr idüb Cebeci-zâde, Fağfur Paşa-zâde fırkaları devam iderek Sefer Ağa-zâde, Hıfzı-zâde ba'dehû Ganî-zâde şöhretleri tahaddüs ve üçüncü fırkadan Fîruz Paşa-zâde şu'besi iştihâr itmişdir. Bu sülâle taharrî idilirse Amasya'nın hemen onda birini teşkîl idecek bir raddeyi buldığı anlaşılır. Efte, Moramul, İnepazar, Ulus Köylerinde meskûn olan Türklerin çoğu bu sülâleden olduğu gibi Mecid-özü kazâsında Elvân Çelebi, Kayı, Kara Ya'kub,

Kışlacık köyleri de bu sülâledendir. Bunlardan **/321/** ta'dâd-ı gayr-i kâbil, ricâl-ı devlet zuhûr itmişdir. Hâcı Beg-zâdeler dahî bunlardandır.

Biçâr Sülâlesi :

Yedinci karn-ı hicrî ricâlinden Emir Hüsameddin Biçâr evlâdına dinir. Bunlar mu'ahharen Hamza Paşa-zâde, İsmail Paşa-zâde nâmıyla iki fırkaya münkâsım olarak şerefleri 926 târihlerine kadar devam eylediği bulunabilmişdir.

Cemâleddin Sülâlesi:

Amasya'da 739'da vefât iden fuzalâdan Cemâleddin Aksarâyî evlâdına dinir. Bunlar mu'ahharen üç fırka olub bir fırkası Mısır'a diğer fırkası Konya'ya ba'dehû vatanları olan Aksaray'a gitmişler ve bir fırkası da Amasya'da kalub Cemâlî-zâdelikle teselsül itmişlerdir. Ba'dehû Aksaray'a giden fırka dahî Amasya'ya gelüb Temennâ Mahallesinde tavattun ve bunlardan sadr-ı a'zam Pîrî Paşa ve Şeyhü'l-İslâm Zenbilî Ali Efendi şu'beleri İstanbul'da ve Çelebi Halîfe şu'besi Amasya'da ikâmet itmişlerdir.

Hâcı Efendi Sülâlesi:

Amasya kuzâtından Amasyalı Çavûş-zâde Hâcı Mehmed Efendi evlâdına dinir. Bunlar bin târihinde zuhûr idüb Kâdı-zâde, Müfti-zâde, Hâcı Bekir Ağa-zâde nâmlarıyla üç şu'beye ayrılmışlardır. Bunlardan Ömer Paşa, Ahmed Paşa, Mustafa Paşa nâmında üç vezir çıkmışdır. Bunların evlâdı vardır.

Halâtî Sülâlesi:

Amasya müderrislerinden ve 700 evâilinde vefât iden **/322/** Necibüddin Mûsa el-Halâtî evlâdına dinir. Bunlardan İmâdî, Mes'ûdî nâmlarıyla iki fırka-i azîme zuhûr idüb her biri müte'addid şu'belere inkısâm itmişdir. İmâdîlerden Şeyh Mü'eyyed-zâde, Küpeli-zâde ve Çakal-zâde şu'beleri Amasya'dan ve Şeyhü'l-İslâm Ebu's-Su'ûd Efendi sülâlesi İskilib'den teferru' iderek her biri Amasya'da, İstanbul'da diğer şu'beler te'sîs itmişdir. Mes'ûdîlerden de Şeyh Zekeriya-zâde, Abdullah Paşa-zâde şu'beleri ayrılub birinci şu'be bin hudûduna kadar gelmiş ve ikinci şu'be 1280 târihine kadar Amasya'da ve el-yevm Sonisa'da devam itmekde bulunmuşdur. Bu sülâleden meşâhîr-i kuzât, şeyhü'l-İslâm, südûr. mevâlî, ümerâ pek çok gelmişdir.

Receb Sülâlesi:

900 sâline doğru irtihâl iden meşâhîr-i kuzâtdan Amasyalı Sadreddin Receb Çelebi evlâdına dinir. Bunlardan Bayram-zâde, Şa'bân-zâde fırkaları zuhûr idüb birincisi Ankara'da ba'dehû İstanbul'da ikincisi Amasya'da ba'dehû İstanbul'da şu'beler te'sîs itmişdir. Bu sülâleden Zekeriyâ Efendi, Yahya Efendi gibi iki şeyhü'l-İslâm ve Hasan Efendi, Şeyh Mahmud Şifâ'î Efendi gibi iki kazasker zuhûr itmişdir.

Sunkur Sülâlesi:

700 evâ'ilinde vefât iden ümerâdan Seyfeddin Sunkur evlâdına dinir. Bunlar mu'ahharen Osman Paşa-zâde, Çeri-başı-zâde, Yahşi Beg-zâde ünvânlarıyla üç fırka **/323/ te'sîs** idüb birinci fırka ve üçüncü fırka fevkalâde ihrâz-ı şöhret ve üçüncü fırka Amasya'da bulunub Zanbakoğulları, Mütevellioğulları ünvânlarıyla Çeri-başı Mahallesi'nde 1300 târihine kadar idâme-i mevcûdiyet itmişlerdir. Bunlardan Bâyezid Paşa, Sinan Paşa, Davud Paşa, Ahmed Paşa gibi vüzerâ ve ümerâ zuhûr iderek her biri birer şu'be bırakmışdır.

Şâdgeldi Sülâlesi:

Amasya'da meskûn Akcakoyunlu kabilesinden olub Amasya hükümdârı olduğu halde 783'de vefât iden Şemseddin Şâdgeldi Padişah evlâdına dinir. Bunlardan Devatdarlu, Buraklu nâmıyla iki fırka-i azîme teşekkül idüb Devatdar Ahmed Paşa evlâdına Devatdarlu dinmişdir. Ahmed Paşa evlâdından Şadi Beg-zâde, Burak Beg-zâde daha sonra Şadi Paşa-zâde, Sinan Paşa-zâde ve Kadı-zâde nâmlarıyla beş şu'be zuhûr itmiş ve Sinan Paşa şu'besinden Bekir Beg-zâde, Derviş Beg-zâde fürû'ı gelmişdir. Bekir Beg şu'besi 1260 târihine kadar Amasya'da isbât-ı mevcûdiyet itmiş ve Derviş Beg şu'besi 1200 târihlerinde tahvîl-i ünvân eylediği münâsebetle anlaşılamamışdır.

Şeyh İmâd Sülâlesi:

840 ricâlinden eş-Şeyh İmadeddin Ömer el-Halvetî evlâdına dinir. Bunlar Muslih-zâdelikle iştihâr idüb binden sonra İstanbul'da Hâce-zâde ve Amasya'da Hâce Paşa-zâde ünvânlarıyla birer şu'be-i südûr ve ümerâ te'sîs **/324/** itmişlerdir. Hâce-i Sultânî Ömer Efendi ve Kazasker Abdullah Efendi, Osman Efendi, Ömer Efendi ve Hâce Ahmed Paşa bunlardandır.

Şirvânî Sülâlesi:

Sekiz yüz ricâlinden eş-Şeyh Alaeddin Ali Şirvânî evlâdına dinir. Bunlardan Gâzi Beg-zâde, Tâci Beg-zâde nâmlarıyla iki fırka çıkub birincisi Köprü'de ikincisi Amasya'da ve İstanbul'da iştihâr itmişlerdir.

İkinci fırkadan ba'dehû Tezkireci-zâde nâmıyla bir şu'be ayrılmışdır. Bunlardan Taceddin Paşa, Mahmud Paşa, Kazasker Ca'fer Çelebi, Re'îsü'l-küttâb Mehmed Beg meşhûr olmuşdur. Amasya'da yakın zamanlarda diğer Sirâceddin İsmail Şirvânî sülâlesi zuhûr iderek cümlesine Şirvânî-zâde dinmişdir. Bunlardan sadr-ı a'zam Mehmed Rüşdü Paşa ve kazasker Ahmed Efendi gelmişdir.

Torumtay Sülâlesi:

679'da vefât iden Amasya vâlisi Seyfeddin Torumtây evlâdına dinir. Bunlar dahî Keçi-zâde, Kaya Paşa-zâde nâmlarıyla iki fırkaya ayrılub her birinden mühim zevât zuhûr itmişdir. Bu iki fırka efrâdı 1100 târihlerine kadar yaşayabilmişlerdir. Bunlardan Ya'kub Şâh, Kaya Paşa, Mustafa Paşa nâmlarıyla ricâl-i hükûmet gelmişdir.

Doğan Sülâlesi:

740 ulemâsından Bedreddin Doğan Türkmânî evlâdına dinir. Bunun ahfâdından Kemâl Paşa-zâde fırkası gâyet iştihâr iderek bin târihine kadar idâme-i şeref idebilmişdir. **/325/** Vezir Kemâleddin Mehmed Paşa, Şeyhü'l-İslâm Şemseddin Ahmed Efendi bu sülâleyi şereflendirmişdir.

Zanalı Sülâlesi:

1069 vak'asında iştihâr iden zu'amâdan Zanalı Kara Ca'fer Ağa'nın evlâdına dinir. Bunlar Yeğen Ahmed Paşa-zâde, Mirza Paşa-zâde, Zanalı-zâde ünvânlarıyla üç fırka-i azîme olub birincisi İstanbul'da diğer ikisi Amasya'da teselsül itmişlerdir. Zanalı-zâde fırkasından Şerîf Efendi-zâde, Şerîf Paşa-zâde, Bakırcı-zâde şu'beleri ayrılub ikincisi İstanbul'da, Mısır'da diğer ikisi yine Amasya'da teferru' itmişlerdir. Sadr-ı esbâk Yeğen Ahmed Paşa, Mirza Paşa, Şerîf Mehmed Paşa, es-Seyyid Ahmed Efendi, es-Seyyid Abdullah Efendi, es-Seyyid Veliyüddin Efendi gibi vüzerâ, ümerâ, ulemâ ve bir çok a'yân bu sülâleden zuhûr itmişdir.

Fazlı Sülâlesi:

1080 sâline doğru fevt olan vâ'iz-i meşhûr Fazlullah Efendi'nin evlâdına dinir. Bunlar Fazlı-zâdelikle şöhretlerini muhâfaza iderek yakın zamanlarda Hâcı-başıoğulları, Selâmoğulları dimekle tahvîl-i ünvân itmişlerdir. Bu ocağı uyandıran beglerbegi Fazlı Paşa İstanbul'da kalub bakiyyesi Amasya'da a'yân ve her biri hâ'iz-i rüchân olmuşlardır.

Kayalı Sülâlesi:

1060 ricâlinden beglerbegi Kayalı Ahmed Paşa evlâdına dinir. Bunlar Kayalı Paşa-zâde ünvânıyla 1260 târihine **/326/** kadar idâme-i şeref itmişlerdir. Ahmed Paşa, Ali Paşa, Ömer Kaşif Paşa bu sülâledendir.

Keşânî Sülâlesi:

600 ricâlinden Amasya Kâdısı Tâceddin Ebû Nasr Mehmed Keşanî evlâdına dinir. Bunlardan Pervâne Beg-zâde ünvânıyla bir fırka-i azîme zuhûr iderek Anadolu ricâl ve ümerâsına âmir-i mutlak olmuşdur. Bu fırka; ünvânını gâ'ib itmeyerek dokuz yüz sâline kadar idâme-i şeref itmiş ve bakiyyesi bulunamamışdır. Bunlardan Mühezzibüddin Ali ***"Sâhib-i Selçûkî"*** olarak bu ocağı uyandırmış ve Muinüddin Süleyman Pervâne, İzzeddin Mehmed Pervâne gibi iki mühim zât çıkarmışdır. Birincisinin evlâdı Sinob'da ikincisinin evlâdı Amasya'da emâret itmişlerdir.

Güdül Sülâlesi:

545 sâlinde Amasya'da Sultân Mes'ûd Selçûkî ser-askeri ve dâmâdı emir-i kebîr Güdül evlâdına dinir. Bunlar Sulioğulları, Halfetoğulları nâmıyla iki fırka-i azîme olub Halfet Gâzi evlâdı devam itmişdir. Bu evlâddan Kutlu Paşa-zâde, Hatîb Kasım-zâde, Ebu'l Kasım-zâde şu'beleri zuhûr idüb ikinci şu'be İstanbul'da üçüncü Amasya'da kalub Ebuloğulları dinmişdir. Kutlu Paşa-zâde şu'besi dahî Amasya'da kalarak ümerâdan bulunmuşdur.

Gürci Sülâlesi:

1057'de Amasya alaybegisi olan Büyük Gürci Ali Beg'in evlâdına dinir. Bunlar Gürcü-zâdelikle **/327/** şöhretlerini 1240 târihine kadar muhâfaza idüb ba'dehû Hâfız Ali Paşa-zâde, Deli Beg-zâde ünvânlarıyla iştihâr itmişlerdir. Gürci Ali Beg'in evlâdından Halil Paşa, Hâfız Ali Paşa, Hıfzı Mehmed Paşa, Mikdad Ahmed Paşa nâmlarıyla üç mîr-i mîrân, iki vezir zuhûr itmişdir.

Gümüşlü Sülâlesi:

670 ricâlinden ve ümerâ-yı Selçukîye'den Gümüşlü Emînüddin Yunus Müstevfi evlâdına dinir. Bunlardan pek çok fırkalar, şu'beler yetiştiği halde cümlesi de Gümüşlü-zâdelikle iştihâr itmişlerdir. Bunlardan Amasya emiri Taceddin Mahmud Çelebi evlâdı a'yândan ve Seydî Hüsameddin Hasan Çelebi evlâdı ümerâdan olarak Ahmed Paşa, Şemseddin Paşa, İbrahim Paşa bu Seydî Hüsâm evlâdındandır. Pîr

Alaeddin Ali Çelebi evlâdı da meşâyih ve ulemâdan olub hazreti Pîr İlyas Halveti ve ahfâdı bu sülâledendir.

Mü'eyyed Sülâlesi:

747'de Amasya ulemâsından bulunan Zeyneddin Siyavuş Difriğî ahfâdından Amasya müftisi Mü'eyyed Çelebi evlâdına dinir. Bunlar umûmen Mü'eyyed-zâdelikle meşhûr iken Abdurrahim Efendi'nin hafîdi Hısım Mehmed Efendi'nin evlâdına Hısım-zâde ve kuzâtdan Abdulhâdî Efendi'nin evlâdına Hâdî-zâde ve Amasya a'yânından Abdülvâsi Çelebi evlâdına ***"Vâsi Çelebi-zâde"*** dimekle üç şu'be hudûs eylemiş ve diğer fürû', Mü'eyyed-zâde şöhretini **/328/** muhâfaza eylemiş ve iki evvelkiler İstanbul'da kalub Vâsi' Çelebi-zâdeler Amasya'da el-yevm mevcûd bulunmuşdur. Bunlardan kazasker Abdurrahman Efendi, Şeyhü'l-İslâm Abdülkâdir Şeyhî Efendi ve pederi Şeyh Abdurrahim Efendi pek meşhûr olmuş ve ulemâ, kuzât ve mevâlî nâ-kâbil ta'dâd bir haldedir.

Muslihiddin Sülâlesi:

757'de Amasya ulemâsından Muslihiddin Mûsa evlâdına dinir. Bunlara ʿumûmen Muslihî dinir iken 900 târihinden sonra Mehmed Paşa-zâde, Seydî Paşa-zâde nâmıyla Amasya'da iki şu'be hâsıl olmuş ve ba'dehû birinci şu'be muntafî olarak ikinci şu'beden Hatîb-zâde nâmıyla bir kol zuhûr ve kesb-i iştihâr itmişdir. 1140 sâline doğru bu kol tamamıyla İstanbul'a nakl-i ikâmet iderek Seydîoğulları Amasya'da kalmış ve Amasya'da kalanları da muntafî olmuşdur. Bu sülâleden pek çok Amasya kadıları, kazasker Molla Vildan Çelebi, vüzerâdan Mehmed Paşa, sadr-ı a'zam Nâ'ilî Abdullah Paşa ve ümerâdan Mahmud Paşa, Seydî Ahmed Paşa, Muslihiddin Paşa bir kaç defterdâr, yeniçeri ağası ve pek çok ulemâ, kuzât zuhûr itmişdir.

Niğdeli Sülâlesi:

770'de Amasya ricâlinden bulunan Ahî Hüseyin Niğdevî evlâdına dinir. Bu sülâleden ***"Sûfî-zâde"*** dimekle meşhûr bir fırka zuhûr iderek pek ziyâde iştihâr ve bin târihine kadar idâme-i şeref itmişdir. Bunlar mu'allim-i sultânî Sûfî Bâyezid **/329/** Çelebi evlâdı olub biri mîr-i mîrân diğeri vezir olan iki Mehmet Paşa bu sülâleden zuhûr eylemiş Amasya'da Sûfî-zâde Mahallesi'nde ikâmet itmişlerdir.

Yeğen sülâlesi:

Amasya'da 1060 hudûdunda meşâhîr-i zu'amâdan Küçük Ali Beg'in hafîdi Yeğen Ali Beg'in evlâdına dinir. Bunlara ʿumûmen Yeğen-zâde dinüb vüzerâdan Ömer Paşa ve a'yândan İbrahim Asım Beg bu sülâlenin en meşhûrudur. Bu Yeğen Ali Beg Raht-vân Mehmed Paşa'nın hemşîre-zâdesi olub bu Raht-vân Mehmed Paşa dahî Amasya'da bir sülâle teşkîl eylediyse de bunların nüfûzu yeğenlerine galebe idememişdir. Cümlesine Raht-vân-zâde dinir. En meşhûrları el-Hâcc İbrahim, Ali Beglerdir.

Yeniceli Sülâlesi:

Amasya civârında bulunan Yenice köyünden ve 1200'de Amasya a'yânından Yeniceli Ahmed Paşa evlâdına dinir. Bunun ve birâderi Defterdâr Mahmud ve ulemâdan Ali Efendilerin evlâdına Yeniceli-zâde dinir. Ahmed Paşa evlâdından Mehmed Paşa, Hüseyin Paşa nâmıyla iki vezir zuhûr itmişdir.

Şu ensâb-ı âliyeden mâ'adâ Amasya'da vüzerâ, ümerâ, ulemâ, meşâyih, mevâlî, a'yân sülâlesi pek çok olub Amasya'nın ne kadar meşâhir-i a'yân yetişdirdiği mülâhaza olunursa izâhında bulunduğumuz dört mısrâ'ın bir mübâlağadan ibâret olmadığı anlaşılır. İşte şu ricâli bildirmek Amasya'nın nasıl mübârek, **/330/** bir şehr-i mu'azzam olduğunu anlatmak içün yirmi beş senelik bir külfet-i azîme ihtiyâr idilmişdir.

Lâyık mı ki bu menba'-ı ahyâr ola mechûl
Her fâzılı bir gûşe-i nisyânda mahmûl

Lâyık mı ki şu münbit-i ebrâr ola mezhûl
Mübhem kala dehr içre esrâr-ı Amasya

Bâlâda icmâl idilen menâkıb ve ahvâle nazaran Amasya; bir menba'-ı ahyâr, münbit-i ebrâr olduğu halde vaktiyle kâffe-i ahvâli câmi' bir târih-i mükemmel te'lif idilmediği cihetle şu kadar menâkıb ve ahvâl-i mâzisi mechûl ahyârı gûşe-gîr hamûl olarak kalması lâyık görülmedi.

Anadolu'da Amasya'nın ahvâl-i mâzisini zikr itmek, târihini yazmak Türk millet-i mu'azzamasının mefâhir-i azîmesinden, menâkıb-ı kadîmesinden bahs itmek kadar mühim olduğunu muharrir-i âcizden mukaddem nazar-ı dikkate alan ba'zı zevât, Amasya'nın ulemâ ve şu'arâsına ve ba'zı vuku'ât ve âsârına dâ'ir kütüb ve risâ'il cem' ve te'lif

itmiş oldukları esnâ-yı taharriyâtda anlaşılmış olmakla ele geçenler şu sûretle ihtisâr olunabilir:

Bezm ü Rezm, Hâkim-i Sivas Kâdı Burhan'ın kâtib-i divânı **/331/** olan Aziz bin Erdeşîr el-Esterebâdî tarafından lisân-ı farsî üzre yazılmış bir eser-i nefîs olub 768-798 târihine kadar Sivas, Amasya ve mülhakâtının ahvâl-i târihiyesini câmi'dir. İstanbul'da Ayasofya ve Yerebatan Kütüb-hânelerinde bulunur.

Münşeât, Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin Amasya'da icrâ-yı hükûmet buyurduğu zamanda ba'zı mülûk ve ümerâ-yı etrâfa gönderdiği mekâtib ve tahrîrât-ı resmiye ile beraber Amasya ümerâsı tarafından ba'zı ümerâ-yı etrâfa yazılmış mekâtib-i mahsûsadan ibâret olub Arabî ve Farisî lisânları üzre muharrerdir. Veliyüddin Efendi ve Es'ad Efendi Kütüb-hânelerinde **mecâmî** ve **münşe'ât** arasında bulunmuşdur.

Diğer **Münşe'ât,** Amasyalı Münirî Çelebi tarafından yazılmış bir eser olub 886-917 târihine kadar Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Ahmed tarafından pederi Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretlerine vesâ'ir ümerâya tahrîr idilmiş ma'rûzât ve mekâtib-i mahsûsayı câmi'dir. Bu da Veliyüddin Efendi Kütüb-hânesinde münşe'ât arasında bulunmuşdu.

Tezkire-i Abdî, meşhûr Abdullah Paşa müderrisi Amasyalı Abdî Efendi tarafından tertîb idilmiş bir eser-i edebî olub 1000-1081 tarihine kadar Amasya'dan zuhûr iden şu'arânın eş'ârını ve gâyet muhtasar terâcim-i ahvâlini câmi'dir. Bunun kenarında **/332/** Amasya'da hâdis olan zelâzil ve vuku'ât-ı garîbeyi dahî kayd itmişdir. Bu eser pek nâkıs bir sûretde Amasya'da bulunmuşdur.

Tezkire-i Sâdât, müderris mû'mâ-ileyh Abdî Efendi'nin mahdûmu es-Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi Amasya nakîbü'l-eşrâf kâ'im-i makâmı iken 1110 târihinde mükemmel bir hatt ile yazdığı **defter-i sâdât-ı Amasiye** olub nakîbü'l-eşrâf Amasyalı Hâce-zâde es-Seyyid Osman Efendi tarafından musaddakdır. Hayfa ki şu eser-i şerîfin ancak on sahifesi ele geçmişdir. Bununla beraber pek çok istifâde idilmişdir.

Defter-i Vukû'ât, kâ'im-makâm mû'mâ-ileyh Şeyh Ali-zâde es-Seyyid Ahmed Rüşdü Efendi tarafından tertîb olunub 1121-1153 târihine kadar Amasya'da hâdis olan zelâzil ve âfâtı zabt ve ba'zı vefeyâtı kayd itmişdir. Bunun da ortalarından on varakası nâkıs olarak bulunmuşdur.

Tezkire-i Ulemâ, Merzifon müderrisleri'nden Abdurrahman Eşref Efendi tarafından tertîb idilmiş bir eser olub ahd-ı şebâbetde istifâza ve ahz-ı 'ulûm itdiği üstâzesinin ve 1100-1140 târihine kadar Amasya ve mülhâkatında zuhûr iden ba'zı ulemânın terâcim-i ahvâlini ve vefeyâtını

zabt ü kayd itmişdir. Müderris mûmâ-ileyhin asârından olan **Tezkiretü'l Hükem** kenarında bu eseri tab' idilmişdir. **Defter-i Nüfûs ve Mahallât** üç kıt'a olub biri 816-918 **/333/** diğeri 1000-1057 ve diğeri 1112-1163 târihlerine kadar Amasya'nın nüfûsunu, mahallâtını,a'yânını, üçer batn kadar ensâbını câmi'dir. Birinci, üçüncü nâkıs ve ikinci tam olarak bulunmuşdur. Ve her biri **Ümerâ-yı Defter-i Hâkânî** tarafından tasdîk olunmuşdur.

El-mecmû' mine'l Meşhûd ve'l Mesmû' Amasyalı Akif Efendi-zâde es-Seyyid Abdurrahim Efendi tarafından tertîb idilmiş bir eser-i azîmdir. 1050-1221 tarihine kadar hâsseten Amasya'da ve ʿumûmen Anadolu'da iştihâr iden ulemâyı ve esâtize-i kirâmını ve mu'âsırlarını câmi' olub yedi sene taharrî olunarak müverrih-i meşhûr İsmail Paşa hazretlerinin makarr-ı köyünde kâ'in husûsî kütüb-hânesinde tam ve mü'ellifin hattıyla muharrer olarak bulunabilmişdir. Âsâr-ı **menâhirîn** içinde Anadolu içün bundan daha güzel tabakâtü'l- ulemâ görülmemişdir.

El-Belâbirü'r-Râsiye fî Riyâz-ı Amasiye, Çorumlu Kara Müfti-zâde Mustafa Vâzıh Efendi tarafından cem' idilmiş bir eserdir. Amasya'nın fethine, ulemâsına teşkîlâtına ve Amasyalılar'ın tabâyi' ve ahlâkına dâ'ir olub târihe müstenid bir şey değildir.

Defter-i Vefeyât Amasyalı Hâcı Abdullahoğlu es-Şeyh Mustafa Efendi tarafından tertîb idilmiş bir eser-i nefîs olub 1245-1291 târihine kadar Amasya'da kibâr-ı ulemânın vefeyâtını kayd itmişdir. Bu defter dahî beş sene kadar taharrî olunarak umulmayan bir yerde tam olarak bulunmuşdur. **/334/**

Bu fikr ile sarf eyledi çok sa'y-i mükemmel
Cem' eyledi akvâl u rivâyâtı müseccel

Tahkîk ile yazdı ana târih-i mufassal
Asrî gibi bir hâdim-i fehhâr-ı Amasya

Arz idilen âsâr-ı mütekaddimîn, Amasya'nın kâffe-i ahvâl ve ricâlini câmi'olmadığından bunları zam ve ilâve iderek bir târih-i mufassal tahrîrini tasmîm iden muharrir-i âciz; zaman-ı sabâvetimde bir müddet edebiyât ile iştigâl itdiğim cihetle akrân arasında ***"Asrî"*** mahlasını ihtiyâr ve ba'dehû tetebbu'ât-ı târihiyeye hasr-ı iştigâl itmiş idim.

Esnâ-yı tahsîlde Amasya Târihi hakkında taharriyyât ve tetebbu'ât-ı âcizânemi ve taharriyyât-ı ciddiyenin safahât-ı muhtelifesini arz idebilmek

içün terceme-i hâlimden bir kısmını beyân itmek zarûreti hâsıl olduğuna binâ'en zarûretin icâb itdiği kadarı zikr olunur.

Amasya'da Çeri-başı Mahallesi'nde câmi'-i şerîfin ittisâl-i garbiyesinde bulunan hânede 1286 recebinin son Cum'ası seherinde Abdî-zâde el-Hâcc Mehmed Ağa bin Abdî Ağa bin el-Hâcc Mehmed Ağa bin Abdî Ağa bin el Hac Ali Ağa bin alaybegi Kara Hüseyin Ağa sulbinden tev'em olarak tevellüd idüb pederim tarafından Hüseyin **/335/** tesmiye ve vâlidem Zahide Hâtûn bint el-Hâcc Hâfız Osman Efendi bin şeyhü'l-kurrâ el-Hâcc Halil Efendi tarafından Kubâ Evliyâsı Hüsameddin Halvetî hazretlerine muhabbeten Hüsameddin lakâbıyla telkîb idildiğimi peder ve vâlidem nakl itmekde idi.

1296'da ibtidâ Balcı Mektebi'ne gidüb orada hıfz-ı Kur'ân ve 1300'de Mekteb-i Rüşdîye girb dört senede Türkî, Arabî, Farsî, târih, coğrafya hendese, hesâb gibi fünûnun kavâ'id ve mukaddimâtını kırâ'at ve ta'lîm'-i hatt iderek 1304'de üstâzım Arhavili Osman Remzi Efendi'nin hüsn-i teveccühü sâyesinde birincilikle şehâdet-nâme ahz ve el-yevm Amasya Müftisi bulunan Mecdî-zâde Hâfız Abdurrahman Kâmil Efendi hazretlerinin ve birâderi merhûm Hâfız Mustafa Sadık Efendi'nin derslerine devam eyledim.

Mektebin üçüncü sınıfında iken Abdüllatîf Efendi Kütüb-hânesi ittisâlinde bulunan Fetvâ-hâne fevkindeki hücrede beytûtet iderek Şirvânî-zâde Ahmed Enver Efendi'den **Bostân-ı Sa'dî**, Yusuf ü Züleyhayı câmi' manzûmelerini kırâ'at ve Lügat-ı Farisiye'den **Şu'ûrî** ve **Nâsırî ferhenglerini**, **Bürhân-ı Kâtı'**yı ve ba'dehû **Pend-nâme-i Attârı**, **Mantıku't-Tayrı**, **Hâfız Şîrâzî Divânı**'nı, acem şu'arâsının müntehabât-ı eş'ârını, **Harâbât-ı Ziya Paşa**'yı ve **Şeh-nâme-i Firdevsî**'yi mütâla'a eyledim. Diğer tarafdan Kâfiye ve Şafiye üzerine Şeyh Rıza ve Seyyid Abdullah'ın şerhlerini ve İsaguci üzerine **Fenârî Şerhî /336/** hâşiyelerini kırâ'at ve **Vankulu**, **Ahterî** gibi **Lügat-ı Arabiye** kitâblarını mütâla'a idüb yanımda bulunan kütüb-hâneden **Vefeyâtü'l-A'yân** ve **Şakâyık-ı Nu'mâniyye** ve Osman Fâ'ik Efendi'nin kütüb-hânesinden **Tabakât-ı Esnevî** nâm terâcim kitâblarını ahz ve mütâla'a eyledim.

Şeh-nâme'den mülûk-ı sâlife-i İran'ın vukû'âtı ve **Vefeyâtü'l-A'yân** ile **Şakâyık-ı Nu'mâniyye**'den terâcim-i ahvâl-i a'yânın te'sirâtı; bende, Amasya'nın yalnız ulemâ-yı hâzırasını cem' ve terâcim-i ahvâlini tahrîre bir şevk uyandırdığından 1305'de ulemâ-yı be-nâmı ziyâret ve terâcim-i ahvâl ve ensâbından istifsâra gayret eylediğim zaman, ulemânın ba'zılarından takdîr gördüm.

Fakat şevkim gitdikce tezâyüd iderek Amasya'nın ahvâl-i târihiyesini, ulemâ-yı sâlifesini de yazmağa kadar ilerlemiş olduğundan Amasya'da mevcûd olan kütüb-hâneleri devr ve kubûr-ı mevtâyı ziyâret iderek mezâr taşlarını kırâ'at ve Şamîce, Gök Medrese Mahalleleri'nde görülen eski türbeleri hayretle temâşâ eylediğim esnâda Vâzıh Efendi'nin Amasya Târihi'ni bulub mütâla'a itdim.

Bu târihde yazılmış olan akvâl ve hikâyâta bir dürlü kanâ'at idemedim ise de Amasyalılar'ın ahlâk ve tabâyi'ne dâ'ir virdiği ma'lûmâtdan müte'essir olduğum halde Amasya'nın fütûhâtına dâ'ir olan hikâyâtdan münşerih oldum. Şu hikâyât-ı acîbe hakîkatlarını araşdırmak için bende fevkalâde bir merâk-ı ciddî uyandı. **/337/** Tevsi'-i ma'lûmât ve ikmâl-i tahsîl içün 1307'de İstanbul'a gidüb Kalender-hâne Medresesi'nde ikâmet ve Tokâdî-zâde el-Hâcc Ahmed Nureddin Efendi hazretlerinin dersine mülâzemet ve eyyâm-ı ta'tiliyede Sultân Fatih, Sultân Bâyezid, Sultân Süleyman, Şehzâde, Ayasofya, Köprülü, Ragıb Paşa, Nur-ı Osmaniyye, Molla Murad, Aşir Efendi, Hamîdiye, Es'ad Efendi Kütüb-hânelerinde mevcûd olan Kütüb-i Tevârîhi ve târihe dâ'ir mecâmi' ve risâ'il ve münşe'âtı mütâla'a ve 1312'de Girid ve 1313'de Suriye vilâyetlerine azîmetle Hânya'da Kâdiriye ve Şâm-ı Şerîf'de Zâhiriye Kütüb-hânelerinde taharriyyâta devam ve ba'dehû Hicâz'ı dolaşub İstanbul'a ve müte'âkıben Amasya'ya avdet itdiğim zaman, pek çok zevâta mürâca'atla hânelerinde eski kitapları, defterleri, berâtları, vakfiye sûretleri, icazet-nâmeleri, evrâk ve risâ'ili taharrî ve gördüğüm bir rü'yâ-yı acîbe[44] üzerine Amasya **/338/** Mahkemesi sicillâtını taharrî ve iki def'a el kadar kâğıdlara kadar tedkîk ve sinîn-i muhtelifede Köprü, Ladik, Mecid-özü, Çorum, Merzifon, Hâcıköyü, Bursa, Selanik şehirlerini ziyâretle cem'-i ma'lûmâta ikdâm itdim.

Eyyâm-ı tahsîliyede fâzıl-ı müşârün-ileyh hazretlerinden tasavvurât, tasdîkât derslerini ve **Mugnî'l-lebîb**, **Telvîh**, **Akâ'id-i Nesefîye** şerhini ve **Hayâlî**, **Siyelkûtî** haşiyelerini ve mukaddemât-ı erba'anın **Siyelkûtî**, **Konevî** haşiyelerini ve **Akâ'id-i Adûdiye** şerhini, **Gelenbevî** haşiyesini

[44] Kuş Köprü başında Dersi Tamam Efendi ile Burma Minâre karşusundaki mezârlık içinde ağacın dibinde medfûn olan zâtın mezâr taşları olduğu halde kitâbeleri bulunmadığından isimleri ne olduğu anlaşılamamış idi. Bunların kim oldukları taharrî ve istiknâh ve ihtiyârlardan istifsâr itdiğim esnâda ibtidâ Dersi Tamam Efendi'yi ba'dehû Hıfzı-zâde Osman Fâ'ik Efendi olduğunu ve ağacın dibinde medfûn bulunduğunu anladığım zâtı rü'yâda görüb kendilerini bana ta'rif ve şöhret ve ensâblarını i'lâm ve tahkîk içün Amasya mahkemesi sicillâtını taharrî ve Osman Fâ'ik Efendi de kendisinin kütüb-hânesinde bir eseri olduğunu ve bulub mütâla'a itmekliğimi ihtâr itmeleri üzerine her ikisini de mütâla'a iderek söylediklerini aynıyla buldum.

ve tefsîrden tebârek sûre-i şerîfesiyle amme cüz-i şerîfini ve usûl-i hadîsden **Takrîbü'n-Nevâvî** ve şerhi olan **Tedrîbü'r-Râvî** ve **Ma'ânî**'den **Mutavval** kitablarını ve fuzalâdan Ödemişli Mustafa Efendi hazretlerinden **Mir'at** ve haşiyelerini ve Harbutî Abdullatîf Efendi'den **Muhtasaru'l-Ma'âni** ve Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'den **İsâmu'l-Ferîde** ve İnegöllü Ali Râtib Efendi'den **Kaside-i Bürde** ve şerhi ve Dagıstânî Ömer Ziyaeddin Efendi'den **Muhtasaru'l-Buhârî** ve Şâm-ı Şerîf'de eş-Şeyh Bedreddin Mehmed bin Abdurrahman el-Mağrîbî hazretlerinden **Sahîhü'l-Buhârî** kitablarını kırâ'at ve istimâ' ve her birinden istifâza-i 'ulûm ve fünûn iderek şu fenlere dâ'ir pek çok kütüb-i nefîse mütâla'a itdikden sonra üstâzım el-Hâcc Ahmed Nureddin Efendi hazretlerinden 1317 cümâd el-âhiresi evâsıtında icâzet-nâme ahzına muvaffak oldum.**/339/**

Kendisinden ilm-i ferâ'iz ahz eylediğim Perşembeli Ahmed Remzi Efendi bâb-ı âli-i meşîhatde kısmet-i askeriyye mahkemesi mukayyidi olduğu münâsebetle âcizleri 1316'da iki yüz guruş ma'aş ile mu'âvinliğe kabûl itdigine binâ'en İstanbul ve mülhâkâtı mehâkim-i şer'iyye sicillâtından görebildiklerimi tedkîk ve Amasya ricâline ta'allûk iden cihetlerini ahz idüb şu mu'âvinlikden tarihen istifâde itdim.

1319'da Şeyhü'l-İslâm Mehmed Cemaleddin Efendi hazretlerinin lutf-ı takdîrine mazhar olduğum cihetle surre-i hümâyûn niyâbet-i şer'iyyesine ta'yîn buyrulub sânîyen Şam ve Hicâz'a gitdim. Avdetimde Köprü niyâbet-i şer'iyyesine ta'yîn buyrulduğum esnâda müddet-i tevkîti Amasya'da imrâr ve taharriyâta ikdâm idüb 1321 gurre-i muharreminde işe mübâşeretle bir tarafdan ifâ-yı me'mûriyet ve diğer tarafdan Köprü'ye dâ'ir taharriyâtımı ikmâle gayret itdim.[45]

İşte bu tarihden i'tibâren dâ'imâ beraber taşımak mecbûriyetinde **/340/** bulunduğum bir sandık dolusu evrâk-ı tarihiyyeyi perâkendelikden kurtarub tedkîk ve tertîb itmeğe başladım. Köprü'den müddet-i 'örfiyyemi ikmâl iderek 1323 şa'bânının yirmisinde Osmancık niyâbet-i şer'iyyesine nakl-i me'mûriyet ve işe mübâşeret eylediğim esnâda tarihin tertîb ve tesvîdine ve ba'dehû tebyîzine gayret ve iki senede ikmâl itmiş isem de müddet-i 'örfiyyemin hitâmıyla niyâbet intizârındayken meşrûtiyet i'lân

[45]Fakat esnâ-yı tahsîl ve taharriyâtımda Şam-ı şerîf vâlisi ve beşinci ordu-yu hümâyûn müşîri olan Osman Nuri Paşa'dan ve Selanik'de üçüncü ordu-yu hümâyûn müşîri Amasyalı Hüseyin Fevzi Paşa'dan ve Şeyhü'l-İslâm müşârü'n-ileyh Halid Efendi-zâde Mehmed Cemaleddin Efendi'den pek büyük mu'âvenet ve takdîr ve himmet gördüğüm münâsebetle şevkim teceddüt ve zarûretim tahfîf itmiş oldu. Binâen-aleyh şu zevât-ı kirâmın lütûflarına ile'l-ebed minnetdârım.

idildiğini müte'âkıb Niksar niyâbet-i şer'iyyesine ta'yîn olunub 1326 zi-l-ka'desinde işe mübâşeret ve kasr ve telhîz ve tây itdiğim pek çok hadîsâtı ilâve iderek sânîyen tashîhe ikdâm ve Niksâr'da müddet-i 'örfiyyemi ikmâl ve mukaddime ve birinci bâbı da itmâm itdim.

Bâlâda arz idildiği üzre Amasya sancâğı; Amasya, Hâcıköyü, Havza, Köprü, Ladik, Mecid-özü ve Merzifon kazâlarından mürekkeb olub merkez-i livâ olan Amasya kazâsı dört nâhiyeden ibâretdir:

1- Akdağ nâhiyesi'dir ki Amasya'nın şark taraflarını 'umûmen ihâta ider. Merkezi Akviran köyüdür. Bu nâhiye; sath-i zemînden bin iki yüz metre kadar yüksek, şarkdan garba doğru mümtedd ve kadîmen *"Akdağ"* dimekle meşhûr bir dağın eteklerinde bulunduğundan tesmiye idilmişdir.

Bu dağın yaylası mebzûl, kışlağı makbûl, suyu bol, havası gâyet sağlam olduğu münâsebetle Amasya livâsının **/341/** ekser ağnâmı yazın orada otlar. Yağı, peyniri, yoğurdu makbûl olub Pont kıt'asında fevkalâde şöhreti hâ'izdir.

Bu nâhiye dâhilinde bulunan Başalan karyesinden eş-Şeyh Muhyiddin Mehmed Akdağî gibi bir mürşîd-i kâmil zuhûruyla Amasya'da meşhûr olmuş ve bu karyede bir zâviye binâsıyla evkâfını tanzîm itmişdir. Mahdûmlarından biri Anadolu Kazaskeri Bedreddin Mahmud Efendi diğeri Amasya'da Halvetî şeyhi Hüsameddin Hüseyin Efendi pek meşhûr olub ahfâdı kuzât ve meşâyihdendir.

Zana karyesinden bâlâda arz idildiği üzere Zanalı sülâlesi gibi bir sülâle-i azîme zuhûruyla İstanbul ve Amasya'da yüz sene kadar mevcûdiyetlerini muhâfaza itmişlerdir. Akviran karyesinden üstâz-ı meşhûr Akdağî eş-Şeyh Mustafa Efendi ve fuzalâ-yı ahfâdından İstanbul pâyeli İngiliz Abdülkerim Efendi ve Yeniceli karyesinden Yeniceli sülâlesi ve ulemâdan Muslihiddin Efendi zuhûr idüb kibâr-ı evliyâdan Sa'adeddin Mehmed Horasânî hazretlerinin bu karyede tekyesi ve türbesi ve Defterdâr Mahmud Efendi'nin câmi'i ve evkâfı vardır.

2-Öz nâhiyesi'dir ki Amasya'nın cenûb taraflarını muhît olub merkezi Ezine Pazar köyüdür. Buraya kadîmen ***"Cum'a Pazarı"*** ve farisice Cum'a ma'nâsına olan ***"Ezine"*** lâfzına izâfetle ***"Ezine Pazarı"*** ve tahfîf ile ***"İnepazar"*** dinmişdir. **/342/** Bu nâhiye merkezini ümerâ-yı Osmaniyye'den Hâcı Hamza Beg bir câmi'-i şerîf ve dergâh-ı âlî çavûşlarından Mehmed Ağa bir hân-ı cesîm ve hamam ve zâviye binâsıyla i'mâr itmişlerdir. Bu nâhiye; umûmen Bayındırlu; Akçakoyunlu, Esenlü,

Karakeçilü gibi öz (hâlis) Türkmen aşîretleriyle meskûn olduğundan ***"Öz"*** nâmıyla meşhûr olmuşdur.

Kibâr-ı evliyâdan eş-Şeyh Şâdi hazretleri nâmıyla müsemmâ olan Şeyh Şâdi köyünde ikâmet eylediğinden Karekeçi Uruğundan[46] Begtemurlu Muslihiddin Musa Beg şeyh-i müşârün-ileyh 812'de bir zâviye ve türbe binâsıyla Karakeçilü mâlikânesini bu tekyeye vakf itmişdir. Baba İlyas Horasânî ahfâdından eş-Şeyh Bâyezid Çelebi Efte karyesinde ve maşâhîr-i Halvetîden eş-Şeyh Muslihiddin Efendi İnepazar'da ve kibâr-ı Halvetîyeden eş-Şeyh Ahmed Efendi Heniske karyesinde medfûn olub meşâhîr-i vüzerâdan Deli Ömer Paşa ve Peçeli-zâde sülâlesi Sevincer karyesinden ve meşâhîr-i ulemâdan el-Hâcc İsmail Hakkı Efendi İnepazar'dan zuhûr itmişdir.

Yine bu nâhiye dâhilinde bulunan Karataş karyesinde Bayındır Uruğundan Umur Beg, câmi'-i şerîf ve zâviye binâsıyla meşâhîr-i ulemâdan Ali Efendi 1135'de bu tekyeyi ders-hâne ittihâz ve Öz nâhiyesinde bu karyeyi bir medrese-i irfân şekline vaz'**/343/** itmişdi. Meşâhîr-i Halvetîyeden eş-Şeyh Maksûd Baba; Urunkuş karyesinde ve eş-Şeyh Merâmî Baba nâmıyla müsemmâ olan Merâmî köyünde medfûnlardır. Şeyh Şadilü Muhyiddin Mehmed Efendi kibâr-ı müfessirîndendir.

3-Hakâle nâhiyesi'dir ki Amasya'nın şimâl taraflarını muhît olub merkezi (Hakâle-Hakla) köyüdür. Bu nâhiye; kadîmen Argoma-Suluova nâmıyla meşhûr iken 745 târihlerinden sonra Hakâle kesb-i umrân ve Argoma ismine galebe iderek nâhiye merkezi olmuşdur.

Bu Hakâle köyü düz bir mevki'de olub şark ve şimâl tarafları bayırdır. Köyün manzara-i ʿumûmîyesi vaktiyle oldukça mühim, gâyet ma'mûr bir kasaba olduğunu anlatmakdadır. Burada sâdât-ı Rifâ'îyeden ve kibâr-ı meşâyih ve ulemâdan es-Seyyid Necmeddin Yahya er-Rifâ'î hazretleri 764'de cesîm bir zâviye binâsıyla evkâfını 771'de tanzîm itmişdir.

Türkmen aşîreti rü'esâsından Hâcı Mehmed Beg bu karyede ikâmet ve 805'de Kara Devletşâh vak'asında Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerine hidemât-ı ciddiye ibrâzıyla iktisâb-ı şöhret iderek vefât itmiş olduğundan kerîmesi Ayşe Hâtûn bir câmi'-i şerîf ve sülâlesinden Kasım Beg 868'de bir medrese-i âliye ve hamam ve diğer Hâcı Beg-zâde Mirza Beg 935'de bir câmi'-i şerîf ve hemşire-zâdesi diğer Hâcı Beg-zâde

[46] Eski Türkçemizde ***"Urûk"*** evlâd ma'nâsınadır.

Muhyiddin Beg 947'de bir **/344/** medrese ve bir hamam daha binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Amasya'da Kumacık Hamamı'nın garb tarafında bulunan arsa-i hâliye bu medreseye vakf itdiği hânın arsasıdır.

Bu Hâcı Beg-zâdelerden Mirzâ Beg-zâde Mustafa Beg bu nâhiye dâhilinde bulunan Kuşcu karyesinde mükemmel bir câmi'-i şerîf binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Bu câmi'- i şerîfin bugün harebesi bile vaktiyle pek musanna' ve metîn olarak yapılmış bir câmi'-i şerîf olduğunu anlatmakdadır. Bu nâhiyeden vaktiyle pek büyük ricâl-i devlet ve ümerâ zuhûr itmişdir.

Hacı Beg Sülâlesi bu nâhiyenin şerefidir. Bunlar ʿumûmen mû'mâ-ileyh Hâcı Mehmed Beg'in evlâdıdır. Bu sülâleden Kasım Beg, Abdullah Paşa, Mirzâ Beg gibi ümerâ ve beglerbegi zuhûr idüb Silahdâroğulları nâmıyla bir kol çıkarmışdır. Bu koldan Musa Paşa, Büyük Ca'fer Paşa, Topal Yusuf Paşa ve Ahmed Paşa gibi vüzerâ ve ümerâ görülmüşdür. Topal Paşaoğulları Amasya'da Topaloğulları nâmıyla şöhret bulub yeniçeri rü'esâsından olmuşlar idi.

Ulvi Köyü'nden kibâr-ı ulemâdan el-Hâcc Bayram Efendi ve Firuz karyesinden ***"Hâcı İvad Paşa"*** dimekle meşhûr Süleyman Paşa ve Hakâle köyünden meşâhîr-i fuzalâdan es-Seyyid Muhyiddin Efendi ve kuzâtdan es-Seyyid Mehmed Efendi zuhûr itmişdir. Mısır Hükümdâr-ı **/345/** meşhûru el-Melik el-Mansûr Hüsameddin Lâçin bu nâhiyenin Hâcı Bayram köyünden olub ittisâlinde bulunan çiftliği, Lâçin karyesi nâmıyla bir köy olmuşdur.

Simre-i Argoma nâmıyla da ma'rûf olan (Alparslân-İl Arslân) köyü bu nâhiye dâhilinde olub Simre mebhasında karîben zikr olunur.

Hakâle köyünde bulunan Kasım Beg Medresesi köyün şark tarafında yalnız ve yüksek bir mevki'inde olub kâr-gîr ve metîn ve hücerâtı vâsi' ve ders-hânesi azîm olduğunu şimdiki harâbesi kemâl-i hüzn ile irâ'e itmekdedir. Bu medrese Amasya medâris-i 'ulûmu arasında pek ziyâde hâ'iz-i şöhret olub tertîb-i medârisde erba'in raddesinde i'tibâr olunmuşdur. Bu medrese-i âliyenin müderrisleri kadîmden beri Hakâle köyünde ikâmetle tedrîs-i 'ulûm itdikleri halde usûl-ı verâset şu âdet-i meşrû'ayı da kaldırdığından Amasya ulemâsından müderris olanlar Amasya'da ikâmet ve tedrîs itmişler ise de mu'ahharen verese yedinde her vechile mu'attal olarak harâb olmuşdur.

Bu medreseye pek çok ekâbir müderris olarak Hakâle'de ikâmetle tedrîs-i 'ulûm iden müderrislerin sonu eş-Şeyh Mahmud Efendi olub 1099'da azliyle Fazlı-zâde Mustafa Efendi ve 1102'de Hakâle'ye gitmediğinden azliyle sânîyen Mahmud Efendi ve 1107'de sânîyen

Mustafa Efendi müderris olarak 1112'de **/346/** mahdûmu Ahmed Efendi'ye kasr-ı yed itmiş iken 1115'de vefâtıyla beraber Ahmed Efendi azl olunarak sâlîsen Mahmud Efendi ve 1127'de vefâtıyla sânîyen Fazlı-zâde el-Hâcc Ahmed Efendi müderris ve 1162'de kasr-ı yediyle oğlu es-Seyyid el-Hâcc Mustafa Efendi tedrîse mutasarrıf olmuşdur.

1177'de Mustafa Efendi'nin vefâtıyla ulemâdan Osman Efendi ve 1191'de vefâtıyla es-Seyyid Zeynelabidin Efendi ve 1209'da ref'iyle mû'mâ-ileyh Osman Efendi-zâde es-Seyyid Ahmed ve ba'dehû ref' olunarak es-Seyyid Zeynelabidin Efendi ve 1221'de vefâtıyla Osman Efendi'nin diğer mahdûmu es-Seyyid Mahmud Efendi ile es-Seyyid Ahmed Efendi müştereken müderris oldular ise de Hâcı Mahmud Efendi'nin 1222'de kasr-ı yediyle hissesine Kâşif Mehmed Efendi-zâde es-Seyyid Lutfullah ve 1250'de kasr-ı yediyle oğlu es-Seyyid Ahmed Feyzi Efendi mutasarrıf olmuşlardır.

1239'da es-Seyyid Ahmed Efendi'nin kasr-ı yediyle hissesine ulemâdan Ebubekir Efendi ve 1242'de vefâtıyla ulemâdan Canikli el-Hâcc Mehmed Efendi ve 1250'de vefâtıyla mahdûmu ulemâdan el-Hâcc Mehmed Hilmi Efendi ve 1251'de kasr-ı yediyle ulemâdan Mehmed Akil Efendi ve 1254'de vefâtıyla oğulları İsmail, İshak Efendiler ve 1270'de İshak Efendi'nin vefâtıyla birâderi es-Seyyid İsmail Hakkı Efendi mutasarrıf olmuşlardır. **/347/** Bu karyede ikinci medrese-i meşhûre Hâcı Beg-zâde Muhyiddin Mehmed Çelebi tarafından binâ ve Hordaz mâlikânesi nısfı müderrisliğine tahsîs idilmişdir. Bu medrese Kasım Beg Medresesi gibi erba'in reddesinde olub köyün içinde hamamı kurbinde olduğu münâsebetle rağbet-i âmmeyi celb iderek kibâr-ı ulemâdan pek çok zevât müderris ve köyde ikâmetle tedrîs-i 'ulûma muvâzıb olmuşlar idi. Fakat müderrislik ciheti vech-i ma'îşet telâkkî olunduğu zamandan i'tibâren bu medrese dahî bir takım gurabâ ve misâfirîn ve fukarâya mesken olarak harâb olmuşdur.

Medrese-i Kasımiye gibi köyde tedrîs-i 'ulûm itmiş ulemâya tevcîh olunan bu medrese dahî ulemâ ve zâde-gâna tevcîh olunarak 1224'de es-Seyyid el-Hâcc Osman Efendi nısfen cihet-i tedrîse mutasarrıf olduysa da 1226'da kasr-ı yediyle ulemâdan diğer Osman Efendi müderis olmuş ve 1239'da bunun da kasr-ı yediyle oğulları Mustafa, İsmail Hakkı Efendiler mutasarrıf-ı cihet ve 1243'de Mustafa Efendi'nin vefâtıyla ulemâdan Hasan Efendi müderris ve 1250'de fevtiyle oğlu Mehmed Efendi ve 1250'de kasr-ı yediyle ulemâdan Mehmed Akil Efendi müderris olarak vefâtında evlâdına kalmış ve diğer nısfına 1224'de es-Seyyid Hâfız Abdullah Efendi mutasarrıf olduysa da 1226'da kasr-ı yediyle Mehmed

Kâşif Efendi-zâde **/348/** es-Seyyid Lutfullah Efendi ve irtihâlinde evlâdı müderris ve mutasarrıf-ı mâlikâne olmuşlardır.

Bu iki medreseden mâ'adâ iki mekteb, bir zâviye-i Rifâ'îye olub tekyenin i'mâreti ve ziyâfet-hânesi ve evkâfı düzgün olduğundan bir kasaba-i ma'mûre şeklini alan Hakâle karyesi 1100 târihlerine kadar ulemâ ve talebe-i 'ulûm ve dervişân ve fukarâ-yı etrâfın mültecâsı hükmünde idi. Efendileri, begleri, ağaları gâyet sahî, hukuka râ'î oldukları meşhûr olub bunların seng-i mezârında görülen letâfet ve kitâbe-i bedîi'a mezârlık içinde şâyân-ı hayret bir haldedir. Seyyid Yahya-yı Rifâ'î Türbesi pek meşhûr olub ziyâret-gâh-ı müslimîndir.

Bu nâhiye dâhilinde Ters Akan çayının kenarında bulunan Ganî Türbesi kibâr-ı evliyâdan eş-Şeyh Abdülganî el-Halvetî hazretlerinin olub mezrâ-yı müslimînin mültecâsıdır. Bahar günleri bu türbenin etrâfı mecmû'-ı nâs olub panayır şeklini alır. Her gün kurban kesen eksik olmaz. Amasya'da meşhûr Ganî sülâlesi bu zâtın evlâdıdır.

4-Geldiklân nâhiyesi'dir ki Amasya'nın garb taraflarını muhît olub merkezi Ortaköy'dür. Hükümet-i Dânişmendiye devri evâ'ilinde 490 hudûdunda Harezm Türklerinden Afşar kâbilesi beglerinden Baygeldi ve aşîreti bu nâhiyede iskân olunarak Baygeldi Çiftliği ma'nâsını irâ'e iden Baygeldi Alan **/349/** dinmiş ve mu'ahharen tahfîf olunarak Geldi Alan ve ba'dehû tahrîf olunarak Geldiklân nâmıyla meşhûr olmuşdur.

Bu nâhiye dâhilinde bulunan Afşar, Ulus, Doğan, Ala Kadı, Yağmur, Karlı, Akcakoyunlu köyleri, Afşar ve Bayındır Uluslarından ayrılan birer kâbile büyüklerinin isimleridir. Bu nâhiyede meskûn Akcakoyunlu Oymağından Amasya hükümdârı meşhûr Şâdgeldi Padişah bu nâhiyeyi kendi evlâdına mâlikâne olmak üzere tahsîs eylediğinden evlâdının nüfûz-ı hâkimânesi Amasya'da hitâm bulduğu esnâda burada ikâmet itmişler idi.

Müşârün-ileyhin evlâdından Şâdi, Burak Beglerin câmi'i, tekyesi, mektebi, çeşmesi ve Mahmud Şâh Çelebi mektebi ve Emir Beg nâmıyla meşhûr Ya'kubşâh Beg'in zâviyesi bu nâhiyededir Ortaköy'den ve bunların evlâdından meşhûr Geldiklânlı Ali Paşa ve Amasya'da Hâcı Vehhaboğullarının ceddi bulunan sâdât-ı ulemâdan es-Seyyid el-Hâcc Abdulvehhab Efendi ve Ulus köyünden es-Seyyid İbrahim Paşa gibi zevât zuhûr itmişdir.

Geldiklân nâhiyesinde kâ'in Ilıca karyesi sahrânın ortasında bulunan Ilıca'nın nâmıyla müsemmâ olub Geldiklân Hamamı 987'de meşâhîr-i a'yândan Amasyalı Rıdvan Ağa binâ ve vakf itmişdir. Yağmur

Köyü 690 hudûdunda pek meşhûr olan Türk beglerinden Nureddin Yağmur Beg'in nâmıyla müsemmâdır. Evlâdından **/350/** Nasıreddin Mehmed, Şerefeddin Mukbil Begler pek meşhûrdur. Doğan ve Ala Kadı karyeleri ulemâ ve kuzâtdan Bedreddin Doğan, Alaeddin Ali nâmlarıyla müsemmâ olmuşdur. Boğa karyesi dahî rü'esâ-yı etrâkdan birinin nâmıyla müsemmâ olub evlâdından Sadreddin Mehmed bin Hızır et-Türkmânî 675 sâlinde meşâhîr-i kuzâtdan ve ricâl-i ilmiyedendir.

Bu Geldiklân nâhiyesi, Selçûkîlerin nüfûzu Amasya'dan zâ'il oldukda Simre nâhiyesi i'tibâr ve merkezi İltekin karyesi ittihâz idilmiş olduğu vesâ'ik-i atîkadan anlaşılmakdadır. Urefâ-yı mevlevîyeden Sivaslı Şeyh İlik Dede'nin nâmıyla müsemmâ olan köyünde tekyesi meşhûr olub mahdûmu Pîr Mezid Çelebi Amasya'da kibâr-ı ulemâdandır. Şâdgeldi Padişah evlâdının bu köyde Efkeri'de, Kızılca-i Sagîr'de, Ilıca'da tekyeleri, medreseleri, mektebleri, hamamları vardır.

Bâlâda arz idildiği üzere Amasya sancâğını teşkîl iden kazâlardan birincisi ve merkezi olan Amasya kazâsı müştemilâtı bunlardan ibâret olub ikincisi Hâcıköyü kazâsıdır ki Amasya sancâğının şimâl-i garbî taraflarını ihâta ider. Merkezi Taşan Dağı'nın cenûbunda kâ'in sahrânın ortasında binâ idilmiş olan Hâcıköyü kasabasıdır.

Hacıköyü kazâsının hey'et-i ʿumûmîyesi gâyet münbit ve mahsûldâr /351/ olub şarken Merzifon, garben Osmancık, cenûben Mecid-özü ve Amasya ve şimâlen Köprü kazâlarıyla mahdûddur. Garb tarafında bulunan İnegöl Dağları mürtefi', ormanı meşhûr, yaylaları makbûl, suları mebzûl olduğundan Hâcıköyü ve Osmancık kazâlarının ihtiyâcât-ı mübrimesinden bir kısm-ı mühimmini te'min itmekdedir.

Hacıköyü kasabası futühât-ı İslâmiyye evâ'ilinde (**Kemârî / Kimri**) Türkleri'nden bir kısmı buraya iskân idildiği münâsebetle Kemârî dinmiş ve üçyüz seneden ziyâde bu isim ile müsemmâ iken Kimri kabilesi efrâdından zuhûr iden Sadreddin Artuk et-Türkmânî el-Kaymârî 780 hudûduna kadar burayı bir sûret-i ciddiyede i'mâr ve câmi'-i şerîf, mekteb gibi mebânî-i diniyye ve ilmiyye binâ eylediği münâsebetle Artuk-âbâd tesmiye idilmiş ve kesb-i cesâmet idüb ***"Kemârî"*** nâmı bir mahalleye alem olarak kalmış ve mu'ahharen cüz'i tahrife uğrayub ***"Cemâre"*** dinmişdir.

Ba'dehû sadr-ı müşârün-ileyin ahfâdından Hâcı Ahmed Çelebi bin Mehmed Çelebi 896 sâlinden i'tibâren Gümüş Ma'deni Nâzırı olarak tûl-i müddet burada ikâmet ve umrânını tezyîde gayret iderek dâr-ı bekâya rıhlet eylediği münâsebetle Hâcı Nâzır Köyü dinmiş ve biraz daha cesâmet peydâ iderek Artuk-âbâd dahî bir mahalleye alem-i mahsûs

olarak kalmışdır. Galat-ı âmme olarak Hâcı Nâzır Köyü nâmıyla iştihâr iden bu isimden nâzır lafzı **/352/** dahî hazf olunub Hâcıköyü dinmiş ve şu teceddüdât ve tebeddülâta bütün kuyûd-ı atîka şehâdet itmekde bulunmuşdur. Bir müddet Köprülü Mehmed Paşa'ya Gümüş Ma'deni hâs arpalık tevcîh ve burada ikâmet emr buyrulmuş olduğundan mu'ahharren kâr-gîr ve gâyet muhkem bir karbân-saray ve yanında bir bedestân binâ ve şimâlinde cesîm bir câmi'-i şerîf ve yanında bir hamam-ı latîf ihyâ iderek cümlesini de 1071'de vakf itmişdir.

1170'de ahfâdından Köprülü-zâde Abdülbaki Beg bin Hâfız Ahmed Paşa Gümüş Ma'deni Emîni ve zâ'imi olarak burada ikâmet itdiği esnâda câmi'-i şerîfi tecdîd ve bir hamam-ı latîf daha ilâveten binâ ve evkâfını tanzîm iderek kasabanın i'mâret ve şerefini teyzîd itmişdir.

Bundan akdem eş-Şeyh el-Hâcc Yahya Efendi Hâcıköyü'nde ikâmetle bir zâviye binâ ve evkâfını tanzîm iderek iştihâr itmekle zuhûr iden diğer mahalleye Hâcı Yahya Efendi'nin nâmı alem-i mahsûs olmuş ve Hâcıköyü'nden zuhûr iden meşâhîr-i fuzalâdan el-Hâcc İsmail Efendi 1218'de Köprülü Câmi'-i şerîfinin yanında yedi hücre ve ders-hâneyi hâvî bir medrese ve ayrıca bir câmi'-i şerîf, bir de mekteb ve kendisine câmi'i yanında bir türbe binâsıyla Hâcıköyü'nün şerefini, umrânını teyzîd itmişdir.

1226'da Hâcıköyü eşrâfından Kurdoğlu el-Hâcc **/353/** Halil Ağa Saray Mahallesi'nde bir mescid-i şerîf ve 1235'de Araboğlu Uzun Osman Ağa, Hâcı Yahya Mahallesi'nde bir mekteb 1237'de Çorumluoğlu el-Hâcc Halil Ağa bir mescid-i şerîf ve ayrıca bir de mekteb ve 1245'de Serhadlı-zâde el-Hâcc Ali Ağa bir mescid-i şerîf 1252'de Kızıklıoğlu el-Hâcc Ahmed Ağa Hâcı Yahya Mahellesi'nde bir câmi'-i şerîf ve mahdûmu el-Hâcc Yahya Efendi 1287'de bir tekye binâ ve cümlesi de vakfılarını tanzîm iderek Hâcıköyü'nü cidden i'mâr ve ihyâ itmişlerdir. Hâcı Yahya Efendi Tekyesi 1310 hudûdunda medreseye tahvîl idilmişdir.

Hulâsa: 1280 târihine kadar Hâcıköyü eşrâfı, nâhiye müdirleri bu kasabayı i'mâra himmet iderek Cemâre, Artuk-âbâd, Saray, Hâcı Yahya, Ada Tepe, Beglik Çayır, Ermeni Kilisa, Çay nâmlarıyla sekiz mahalleden ibâret bir kasaba-i cedîde haline ifrâğ itmişlerdir. Kasabanın tezâyüd iden nüfûs ve ehemmiyeti müfti-i kazâ meşâhîr-i ulemâdan Darendeli-zâde el-Hâcc İsmail Hakkı Efendi merhûmun nazar-ı hamiyyeti önünde inkişâf eylediğine binâ'en bütün eşrâf-ı kazâ ile müştereken himmet iderek 1299'da mukaddem nâhiye merkezi olan Hâcıköyü, kazâ merkezi ve mukaddem kazâ merkezi olan Gümüş kasabası da nâhiye merkezi olmuşdur.

1316'da kazâ kâ'im-makâmı Yanyalı Mustafa Paşa-zâde Ali Rıza Beg muntazam bir hükûmet konağı, mekteb-i rüşdî,**/354/** telgraf-hâne, sa'at kulesi inşâsına himmet ve bütün ahâlî ve eşrâf-ı kazâ i'ânâta gayret ve cidden isâr-ı mâl iderek cümlesini ikmâl itmişlerdir. Bu hayrâtın içinde Köprülü Mehmed Paşa'nın câmi'i müşrif-i harâb olduğundan tamamıyla hedm ve tevsî'en kâr-gîr olarak binâsına hidmet ve bir minâre-i latîfe ilâvesiyle ikmâl itmesi mîr-i mûmâ-ileyhin cümle-i muvaffakiyâtındandır. Bu i'ânâtın cem'inde müfti-i kazâ Hâfız Mustafa Tevfik Efendi'nin pek büyük himmeti görülmüşdür.

1324'de kâ'im-makâm-ı kazâ olan Hâcı Tahir Beg dahî ma'ârif-i memlekete irâd-ı mahsûs olmak üzere Hâcı Yahya Câmi'-i şerîfinin kıble tarafında yol üzerinde mükemmel bir hamam-ı latîf inşâsına kıyâm ve bütün eşrâf ve ahâlî-i kazâ dahî i'ânâta ikdâm iderek iki sene zarfında itmâm itmişlerdir. Kâ'im-makâm-ı kazâ Bafralı Süleyman Necmeddin Beg dahî kasabanın yollarını tevsî' ve hükûmet konağı önünde bir bağçe ve bir hücreyi müştemil şadırvân binâsıyla şerefini tezyîd itmişdir.

Bu kasabada kadîmen tedrîs-i 'ulûm iden ulemâ-i muhterem olduğundan eş-Şeyh Yahya Efendi ve ba'dehû el-Hâcc Ahmed Efendi ve ba'dehû el-Hâcc Hasan Efendi tedrîs-i 'ulûm ve iştihâr itmiş ve el-Hâcc İsmail Efendi'nin binâ eylediği medreseye ibtidâ kendisi ba'dehû mahdûmu ulemâdan Hâfız Osman Efendi ve 1245'de vefâtıyla Müfti Ankaralı Abdullah Efendi-zâde el-Hâcc Ali Efendi ve bunun da **/355/** vefâtında yerine müfti olan meşâhîr-i ulemâdan Darendeli-zâde el-Hâcc İsmail Hakkı Efendi ve bunun da irtihâlinde mahdûmu meşâhîr-i ulemâdan Hâfız Mustafa Tevfik Efendi yerine müfti oldukda ulemâdan Çerkes İsmail Efendi zuhûr ve neşr-i 'ulûm ve iştihâr iderek müderris olub kazâda ta'mîm-i ma'ârife himmet ve mekteb-i rüşdî mu'allimlerinin mesâ'î-i cemîlesine iştirâk itmişlerdir.

Hacıköyü kasabasının hânesi sekiz yüze karîb olub kazânın nüfûs-ı 'umûmîyesi otuz iki bin raddesindedir. Kazânın hâvî olduğu kurâ altmış kadar olub kadîmen dört nâhiyeye münkasımdır. Merkez nâhiyesi bu nâhiyeden hâric olub mu'ahharen Kabakoz nâhiyesi Saraycık nâhiyesine ilhâk olunarak merkez nâhiyesiyle yine dört kısımdan ibâret olmuşdur.

1-Hamamözü'dür ki: İnegöl Dağlarının şark ve şimâl eteklerinde olub kazânın garb-ı cenûbî ve kısmen cenûb taraflarını ihâta ider. Bu nâhiye kadîmen Türk Oymaklarından (Göçerî, Göçarlu) aşîreti ile meskûn olarak bir miktâr Çebni Türkleri de iskân idilmiş ve Çetmi, Göçeri Köyleri

bunların isiminden galat bir sûretde kalmışdır. Bu nâhiye, Hamamözü karyesinin nâmıyla müsemmâdır.

2-Saraycık nâhiyesi'dir ki: Kazânın şimâl ve kısmen garb taraflarını ihâta ider. Bu nâhiye Saraycık karyesinin nâmıyla /356/ müsemmâ olub Şeyh Selnuk Baba'nın ve evlâdının sâkin olduğu karye (Şeyhler-Şeyhoğulları) nâmıyla meşhûr olmuşdur. Amasya'da bir sülâle-i ilmiyye teşkîl iden Seküköylü el-Hâcc Mehmed Efendi bu nâhiye dâhilinde bulunan Seküköyü'ndendir.

3-Kabakoz nâhiyesi'dir ki: Kazânın garb-ı şimâlisini ʿumûmen ihâta ider. Türk oymaklarının ma'rûflarından Kızık Oymağı bu nâhiyede meskûn olub kadîmen Kızık nâhiyesi dindiği halde mu'ahharen Kabakoz nâhiyesi dinmişdir. Kâbile rü'esâsından Korkud, Kutluca Beglerin nâmlarıyla müsemmâ birer köyü bulunmakdadır. Hâcıköyü ulemâsından Kızıklı el-Hâcc Ahmed Efendi ve Köprü ulemâsından Kabakozlu el-Hâcc Ömer Efendi bu nâhiyedendirler.

4-Gümüş nâhiyesi'dir ki: Kazânın tamamıyla cenûb ve şark taraflarını ihâta ider. Bu nâhiye; kadîmen kazâ merkezi bir şehr-i latîf olub bir kaç meşâhire vatan olmuş ve pek çok meşâhîr bu kasabanın i'mârına himmet itmişlerdir. Şehrin mevki'î düz ve ʿumûmîyet i'tibârıyla şimâle doğru mâ'il, bir müselles şeklindedir.

Gümüş kasabası İnegöl Dağı'nın şarken eteğinde kâ'in ve Hâcıköyü'nün cenûbunda ve iki kilometre kadar kurbinde ufak bir şehir olub cenûb ve garb tarafları mezkûr dağın eteklerine istinâd itmekde ise de şark ve şimâl tarafları açıkdır. **/357/** istinâd itdiği dağ ve tepelerde kesretle gümüş ma'deni vardır. Bu münâsebetle mezkûr kasaba Gümüş nâmıyla tesmiye idildiği zann olunmakdadır. Her halde bu kasabaya Gümüş dindiği 575 târihinden beri kayden ma'lûmdur. Sonra tesmiye idilmiş bir nâm değildir.[47]

Ba'zı ulemâ tarafından ta'riben Kumus ve tahvîlen Fizza nâmı isti'mâl idilen bu Gümüş kasabası ümerâ-yı Selçukîye'den ***"Emir Gümüşlü"*** dimekle meşhûr olan Emînüddin Yunus el-Kumsî himmeti

---

[47]Asrımızda umûr-ı nâfi'a hakkında intişâr iden ba'zı **risâ'il-i mevkûte**de ***"Gümüş ma'deninin bu kasabada keşfi 1140 tarihlerine tesâdüf itdiği"*** gösterilmekde ise de sehven mübtenî olduğu şübhesizdir. Burada gümüş ma'deni emînleri 648 tarihlerinden beri tarihen mazbûtdur.

sâyesinde inkişâf iderek 768 sâlinde meşâyih-i Sühreverdiyyeden Ahî İbrahim Basrî bu kasabada neşr-i fuyûzât ve bir tekye inşâ ve mahdûmu Ahî Barak Baba evkâfını tanzîm itdiği münâsebetle Gümüş kasabası kesb-i ma'rûfiyet itmişdir. 806'da Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretleri taraflarından Amasyalı Kutlu Beg-zâde Halil Beg Gümüş Ma'deni Emîni olmuş ve 816'da beglerbegi olan bu Halil Paşa 818'de tarz-ı Selçukî üzre sengîn bir medrese-i âlîye binâ ve evkâfını tanzîm iderek şehri ihyâ itmişdir. Buna Medrese-i Haliliye dinir.**/358/**

833'de Yörgüç Paşa bu medresenin civârında oldukça büyük bir câmi'-i şerîf binâ ve ba'dehû ma'den emîni olan İskender Çelebi 856'da bir mekteb inşâ itmiş ve Yörgüç Paşa'nın câmi'i müşrif-i harâb olduğu münâsebetle 968'de sadr-ı esbâk Rüstem Paşa müceddeden kâr-gîr olarak inşâ ve yanına bir minâre-i beyzâ ve bir mekteb ve akâr olmak üzre sekiz dükkân ilâveten binâ itdiğinden Rüstem Paşa Câmi'i, Rüstem Paşa Mektebi, ***"Rüstem Paşa Vakfı"*** dimekle meşhûr olarak şehri ihyâ itmişdir.

Ba'dehû Molla Ali Efendi bir mescid-i şerîf ve 1136'da Karabaşoğlu el-Hâcc Mehmed Ağa bir câmi'-i şerîf ve bir mekteb ve 1227'de Müfti Şeyh Osman Efendi-zâde Ebubekir Efendi Irgad Mahallesi'nde kâ'in mescidi müceddeden binâ ve ihyâ ve her biri evkâfını tanzîm iderek şehrin i'mârına himmet ve hamiyyet-i diniyelerini ifâya müsâra'at itmişlerdir.

Devr-i Selçukîde ve saltanat-ı celîle-i Osmaniyye'nin evâ'il-i ahdinde bu kasabada Darb-hâne te'sîs olunarak sikke darb idilmiş olduğundan Darb-hâne nâmı şimdi bir mahalleye alem-i mahsûs olduğu gibi Yörgüç Paşa'nın ba'dehû Rüstem Paşa'nın binâ ve tecdîd eylediği câmi'-i kebîr çiniler ile tersî' idildiğinden Çinili Câmi'i dinmiş ve şimdi bu nâm dahî bir mahalleye alem-i mahsûs olarak kalmış ve 757 sâline kadar Armağan Çelebi ma'den emîni olarak burada kaldığı münâsebetle **/359/** oturduğu mahalle ***"Armağan"*** dimekle meşhûr olmuş ve ba'dehû ma'den amelesi, Irgadlar Armağan Mahallesi'nde ikâmet eylediklerinden Armağan Mahallesi Irgad Mahallesi nâmına tahavvül itmişdir.

Binâen-aleyh Gümüş kasabası câmi'-i kebir nâm-ı diğer Çinili Câmi'i, darb-hâne, armağan nâm-ı diğer Irgad nâmlarıyla müsemmâ üç mahalleden müteşekkil ve takrîben üç yüze karîb hâneden ibâret, havası sağlam, suyu mükemmel bir şehr-i latîfdir. İdâre-i mülkiyesi kadîmen hâs ağaları, ma'den emînleri elinde iken 1299'da Hâcıköyü kâ'im-makâmlarına tefvîz buyrulmuş ve ma'den emînleri, ancak ma'den husûsâtıyla iştigâl itmişlerdir. Bu ma'den 1294 târihine kadar istifâdeler

te'mîn itdiği halde ba'dehû ma'den müdirleri ta'yin ve ameliyyâtı ta'til idilmiş idi. Gümüş kasabasında mevcûd olan Halil Paşa Medresesi medâris-i âliyeden ma'dûd olub hamsîn derecesinde i'tibâr ve tevcîhâtı Anadolu Kazaskerliği tarafından icrâ idilmiş olduğundan 1100 târihlerine kadar pek çok kibâr-ı ulemâ bu medreseye müderris olmuş ve Gümüş kasabasında tedrîs-i 'ulûm itmişdir. Ancak vakfiyesi zâyi' olduğu cihetle 1072'de şehâdetle münderecâtı isbât olunarak Amasya mahkemesinde ikinci def'a tanzîm idilmişdir.

Ber-vech-i tekâ'üd müderris olan kuzâtdan Mehmed Efendi'nin 1096'de vefâtıyla ulemâdan Yusuf Efendi mütevellî ve müderis olub ba'dehû **/360/** kibâr-ı ulemâdan Hasan Efendi ve 1130'da vefâtıyla mahdûmu kibâr-ı ulemâdan Mehmed Efendi müderris olmuş ise de diğer medrese müderrisi olduğundan 1136'da bu medrese uhdesinden ref' olunarak Mustafa Efendi 1137'de kasr-ı yediyle ulemâdan diğer Mustafa Efendi ve 1159'da vefâtıyla ulemâ-yı meşâyihden Nakşibendî Hüseyin Efendi ve 1168'de ulemâdan Mehmed Efendi ve 1169'da sânîyen eş-Şeyh Hüseyin Efendi ve 1174'de vefâtıyla kibâr-ı ulemâdan Kalavuz Mehmed Efendi ve 1178'de vefâtıyla Ankaravî Abdullah Efendi ve 1190'da ulemâ-yı meşâyihden müfti-i sâbık Kalavuz Mehmet Efendi-zâde Osman Efendi ve 1191'de sânîyen Ankaravî Abdullah Efendi ve 1192'de Gümüşlü Mustafa Efendi ve 1196'da sânîyen eş-Şeyh Osman Efendi ve 1197'de sâlisen Ankaravî Abdullah Efendi ve 1215'de vefâtıyla Kalavuz Mehmed Efendi-zâde ulemâdan Ali Efendi müderris olmuşdur.

1236'da Kalavuz-zâde Ali Efendi'nin vefâtına binâ'en oğulları Abdullah, Salih Efendiler nısfına ve birâderi Osman Efendi-zâde es-Seyyid Abdurrahman Efendi müştereken diğer nısfına mutasarrıf ve ba'dehû Abdurrahman Efendi'nin 1253'de vefâtıyla ulemâdan Mustafa Efendi müderris-i nısf olarak 1260'da fevtiyle oğulları Hâfız Mehmed Hamid, Ahmed Hamdi Efendiler müderris olmuşlardır.

1262'de Kalavuz-zâde Abdullah Efendi'nin fevtiyle diğer **/361/** Abdullah Efendi ve 1271'de Salih Efendi'nin vefâtıyla oğulları Ali Rıza, Mehmed Akif, Mustafa Necib Efendiler ve ba'dehû diğer Abdullah Efendi'nin ref'iyle bunlar nısf-i hisse-i tedrîse mutasarrıf ve medrese ma'mûr olduğu halde mu'attal olmuşdur.

Bu kazâ dâhilinde bulunan vesâ'ik-i atîkada İslimis nâmıyla mukayyed olan İslemez Köyü'nde Gümüşlü-zâdelerden Şemseddin Ahmed Çelebi bir zâviye ve i'mâret ve misâfir-hâne binâ idüb ceddinin buradan zuhûr eylediğine bir alâmet-i mahsûsa vaz' itmiş idi. Meşâhîr-i ümerâ-yı Selçukîye'den ***"Emir Gümüşlü"*** dimekle meşhûr Emînüddin

Yunus el-Müstevfî bu köyden zuhûr itmişdir. Bu sülâle-i celîle Amasya'da pek büyük bir şöhret ve iktidârı hâ'iz olmuşlardır. Vüzerâdan Köse Şa'bân Paşa dahî bu köydendir. Şeyhü'l-İslâm-ı esbâk Müfti-zâde Ahmed Efendi Gümüş kasabası'ndan zuhûr itdiği gibi mevâlîden Şâfiyeci Muslihiddin Efendi ve hattât-ı meşhûr Ebu'l-Hayr Hasan Efendi ve fâzıl-ı meşhûr Kâtib-zâde el-Hâcc İsmail Efendi ve kibâr-ı mevâlîden Müfti-zâde Osman Abdurrahim Efendiler dahî bu Gümüş'den neş'et itmişlerdir.

Üçüncüsü Havza kazâsı**'**dır ki; Şarken Samsun garben Köprü cenûben Amasya ve Merzifon ve şimâlen Bafra kazâlarıyla mahdûd olub merkezi olan Havza kasabası cenûbunda bulunan Taşan Dağı'nın şimâl-i şarkî eteğinde bayır bir mevki'de **/362/** kâ'indir. Kasabanın cenûbu mezkûr dağa istinâd itmekde olub şark, garb ve şimâl tarafları ʿumûmen açıkdır. Şimâl tarafı tamamıyla engin olub şarken bir hatt-ı mâ'il üzerindedir.

Bu kasabanın nâm-ı kadîmi sûret-i kat'iyede ma'lûm değil ise de tevârihden anlaşıldığına göre Hâncere yahud Ancere yahud Hânceze olması agleb ihtimâldir. Tevârih-i mevsûkada mezkûr olan Ancere kasabası bu Havza'nın şimdiki mevki'ne nazaran hamamın garb tarafında düz bir mevki'de olduğu ta'rifâtdan anlaşılmakdadır.

Âsârü'l-Bilâdda Zekeriya bin Mahmud el-Kazvînî diyor ki***; "Ancere; dâhil-i Rûm (Anadolu)da bir medine olub orada Tersakan Irmağı vardır. Rivâyet olunduğu üzre 442 sene-i hicriyesinde ağustosun sekizinci pazartesi gicesinde korkunç bir zelzele olarak ikinci güne kadar tevâlî idüb pek çok binâlar sükût itmiş ve bir kilisa yere geçüb binâsından bir eser kalmamış ve yerinden gâyet sıcak su çıkub yetmiş kadar mezârî' harâb ve pek çok halkı gark ve ihlâk itmiş ve herkes dağ başlarına kaçub sıcak su, dokuz gün devam iderek ba'dehû çekilmiş ve bir mikdârı kalmışdır."***

Târihü'l-Ümem ve'l-Mülûk'de Mehmed bin Ca'fer et-Taberî diyor ki ***"Doksan üç sene-i hicriyesinde Mesleme bin Abdulmelik, Abbas bin /363/ el-Velid, Mervân bin el-Velid bilâd-ı Rûma gazâ idüb Abbas bin el-Velid Semsatıyyeyi, Mesleme bin Abdulmelik Amasya şehrini bir kaç husûn ile beraber feth itmiş ve Mervân bin el-Velid dahî Hâncere'ye kadar gitmişdir"***. **İkdü'l-Cümân**'da dahî bu Hâncere mükerreren Amasya zeylinde mezkûr ve Hanceze nâmıyla mestûr bulunduğuna ve ***"nehr-i maklûb Tersakan da şarkdan garbe ve cenûba doğru cereyân itmekde olduğu"*** diye tefsîr olunduğuna ve Amasya civârında Tersakan Irmağı'nın yanında bu Havza kasabasından mâ'adâ bir medine

bulunmadığına dikkat buyurulursa Hancere medinesi Havza'dan başka bir şehir olamaz.

Çünkü Havza'da ılıcanın, ya'ni sıcak suyun çıktığı yer; hafr ve taharrî olunduğu sûretde orada bir şehrin bulunacağını el-yevm görülmekde olan asârı, harâbesi, taş yığınlarından ibâret olan enkâzı iş'âr itmekdedir. Bu kasabanın nâmı 580 târihinden i'tibâren elde idilen vesâ'ik-i atîkada **Havzâ (Havzâ)** olduğu görülmekde olub 930 târihlerinden sonra yazılan muharrerât-ı resmiyede **Havza** nâmıyla kayd idilmişdir. Şu kuyûd-ı mevsûkadan istidlâl olduğuna göre Havza nâmı; Hancere nâm-ı kadîminin Türkler arasında lafzen tahavvül iderek bir galatı olduğu ve bu da sonradan Havza şekline konduğu zann olunur.

Havza kasabası Tersakan Irmağı'nın taraf-ı garbiyesinde /364/ ufak bir şehir olub kadîmen merkez-i kazâ olduğu halde ancak; bir mahalle-i cesîmeden ibâret kalmış ve bir kaç meşâhîrin himmeti sâyesinde kesb-i umrân itmişdir. Kasabanın taraf-ı garbiyesinde yüksek bir mevki'de bulunan kablıca suyu, kadîmen cârî olub gâyet sıcak ve beden-i insanîde zuhûr iden avârız-ı cildiyeyi izâle ve ba'zı emrâz-ı dâhiliyyeyi teşfiye husûsâtında nef'i-i mücerreb olduğundan kadîmen mayıs ve haziran aylarında etrâfdan pek çok zâ'irleri vardır.

Halkın buraya kesretle vürûdunu nazar-ı dikkate alan âlî-cenâb Türkler bu kaplıcanın olduğu yere bir hamam, i'mâret, misâfir-hâne gibi levâzım-ı medeniyeyi inşâ itmekde te'hir ve ihmâli câ'iz görmediklerinden el-yevm elsine-i âmmede Şa'di Paşa Hamamı ve kuyûd-ı atîkada Şa'di Paşa Hamamı ve daha evvel ***"Sultân Mes'ûd Hamamı"*** dimekle meşhûr olan hamamı binâ itmişlerdir.

Bu hamamın şekline, tarz-ı inşâsına bakılırsa Selçukî âsârından olduğu anlaşılır. Her halde Sultân Mes'ûd Selçukî tarafından binâ idilmesi melhûzdur. Çünkü bu hamam; 665 târihlerinde mevcûd ve târihen mazbûtdur. Hiç bir tarfında kimin tarafından, ne zaman yapıldığına dâ'ir kitâbesi yokdur. Yalnız Sa'di Paşa tarafından vakf idildiği mukayyeddir. Bu Sa'di Paşa'nın kim olduğuna dâ'ir bir kayd-ı sarîhe tesadüf idilmediği cihetle elsene-i âmmede deverân **/365/** iden Şadi Paşa'nın vakfı olması ve ***"defter-i atîk-i Sultâniyye Sa'di Paşa"*** diye kayd idilmesi agleb ihtimâldir. Şadi Paşa ise Amasya hükümdârı Şâdgeldi Padişah evlâdından ve 925 ricâlinden bir zât olduğu ma'lûmdur.

Bu hamam; hükümdâr müşârün-ileyhin binâ eylediği hayrâtdan olmayub kendisine şer'en mülkiyetle intikâl itmesi muhtemeldir. Mu'ahharen evlâdı tarafından vakf idilmiş olur. Fakat yukarıda bulunan şu

büyük hamamın cihet-i şarkiyesinde ya'ni arkasında diğer ufak bir hamam olub büyük hamamın tarz-ı inşâsına pek de müşâbih değildir. Bu hamamı; kasabanın üst tarafında eski şehir harâbesinin üzerinde bir i'mâret ve misâfir-hâne binâ iden Yörgüc Paşa-zâde Mustafa Beg binâ itmişdir.

Emir mûmâ-ileyh, Mustafa Beg 835'de bu kasabada bir i'mâret ve misâfir-hâne binâ iderek evkâfını 840'da tanzîm itmişdir. Bu hamamların aşağı taraflarında görülen kâr-gîr câmi'-i şerîf 925'de Karamân beglerbegisi Şadi Paşa tarafından tecdîd ve evkâfı tanzîm idildiğine nazaran bu câmi'-i şerîf de büyük hamam ile beraber yapıldığı anlaşılmakdadır.

900 târihinde Amasya'da ***"Kızlarağası"*** dimekle meşhûr olan Firüz Ağa bu kasabanın ortasında dağ tarafında kâr-gîr, gâyet metîn bir medrese-i âlîye binâ ve evkâfını tanzîm iderek şehrin umrânına pek büyük himmet itmişdir. Ba'dehû 1048'de Havza eşrâfından Hâcı **/366/** Uğurlu-zâde Müstecâb Ağa bir mekteb ve 1178'de eşrâfdan Osman Beg Şadi Paşa Câmi'-i şerîfini tecdîd ve şark tarafına âlî bir medrese binâ iderek hidemât-ı mebrûre ibrâz eylemişlerdir.

1298 târihine kadar bir kâdı ve bir müdir ile idâre olunun bu kasaba önünden şose yolu imrâr, muvâredât ve münâkalât-ı dâ'ime teshîl idildiği münâsebetle şehrin kıymeti terakkî ve Tatar ile Çerkes muhâcirlerinin iskânından dolayı cesâmeti, nüfûsu, ihtiyâcâtı fevkalâde tezâyüd eylediğinden bahar mevsimlerinde Ankara, Sivas, Trabzon gibi vilâyât-ı ba'îdeden gelen halkın istirâhatı te'mîn olunmak üzre her gün bir panayır şeklini ahz iden bu kasabada cesîm hânlar binâ idilmeğe başlamış ve bir kâ'im-makâmın idâresine virilerek kazâ teşkîl idilmişdir.

Yıldan yıla ehemmiyeti tezâyüd iden bu kasabada menâfi'-i iktisâdiye dahî tezâyüd ve tüccâr, esnâf, amele ve bütün ahâlî-i meskûne iktisâb-ı servet iderek şehrin cesâmet ve tezyînine hidmet itmiş olduklarından târih-i mezbûre kadar nihâyet yüze karîb olan hânelerinin a'dâdı hâl-i hazırda beş yüze takarrüb itmişdir. Fakat şu mebânî-i cedîdenin rub'ı dinecek kadar hânlar çoğalmış ve yıldan yıla fa'âliyet-i ticâriye artmışdır.

Lâkin kazâ teşkîl olundukda güyâ Havza'da hiç bir barınacak hükûmet konağı ittihâz idilicek bir yer yok imiş gibi dört yüz **/367/** seneden beri dârü'l-ilm olarak idâme-i mevcûdiyet iden Firüz Ağa Medresesi 1300 târihinde hükûmet konağı ittihâz idilmiş olduğundan cebhesinin fevkânîsine bir kaç hücre-i iştigâl binâ idilmiş ve medresenin ders-hânesi habs-hâne ve cebhenin tahtânîsi zabtiye koğuşu vesâ'ir odaları birer dâ'ire yapılmış ve Osman Beg'in medresesiyle Müstecâb Ağa'nın

mektebi çokdan harâb olmuş bulunmakla kocaman Havza kasabasında ta'lîm-i sıbyân ve ta'mîm-i irfân idecek bir yer kalmamışdır.

Binâen-aleyh 1303 târihinden i'tibâren şu noksanın ehemmiyeti takdîr olunarak bir mekteb-i ibtidâ'î ve 1304 hudûdunda i'ânât ile aşağı mahallede bir câmi'-i şerîf ve 1310'da bir medrese binâ ve 1312'de mekteb-i ibtidâ'î görülen lüzûma binâ'en mekteb-i rüşdîye tahvîl ve ta'mîm-i ma'ârif husûsundaki noksanın izâlesine hidmet idilmiş ise de koca bir medrese-i metîne yok yere imhâ ve arsa-i mevkûfesi de izâ'a idilmiş dimekdir.

1308'de Sivas vâlisi olan esbâk Dahiliye Nâzırı Mazlûm Paşa-zâde Memduh Efendi şu kasabanın menâfi'-i iktisâdiyesini gördükde büyük hamamın cenûb tarafında ya'ni karşusunda cesîm bir otel ve altına bir hamam-ı latîf inşâ ve cebren büyük hamamın suyundan aldığı mikdârı bu hamama icrâ ve mütevellî-i vakf olub da i'tirâz iden eşrâf-ı kazâdan Hâcı Mahmud Ağa'yı Elbucra'ya nefy ve iclâ **/368/** eylediyse de 1326'da i'lân idilen Meşrutiyet akîbinde kendisi menkûb ve cebren aldığı su dahî şu değerli akârın ma'ârif-i memlekete bir irâd-ı mahsûs olmak üzre elinden çıkmasına bâ'is olmuşdur.

1322'de kâ'im-makâm-ı kazâ Abdurrahman Nâ'ilî Beg zamanında hükûmet konağı ittihâz idilen medrese-i kadîme tamamıyla hedm ve tahrîb idilerek yerine cesîm bir hükûmet konağı yapdırmış ve zamanında binlerce nakd ve himmetle husûle gelen bir dârü'l-ilm, evkâfıyla beraber yirmi sene zarfında yok olmuş ve Mustafa Beg'in i'mâreti, misâfir-hânesi de harâb olarak eski Hancere kasabasının harâbesi gibi bir hâle gelmişdir.

Bu medrese, vaktiyle gâyet ma'mûr, pek çok fuzalâya mesken olub erba'în reddesinde olan ders-i âmm efendilere tevcîh olunmuş ve buraya müderris olan efendiler dahî bu kasabada tedrîs-i 'ulûm iderek neşr-i füyûzât itmişler idi. Fakat usûl-i verâset bu vazife-i tedrîsi kayd-ı ma'îşete rabt eylediğinden müderrisleri Havza'da bulunamayub vekâletle idâre-i umûr-ı tedrîs itmelerine bâ'is olmuşdur.

Bu medresenin müderrisleri ekseriyetle kibâr-ı ulemâdan olub Müfti-zâde es-Seyyid Abdurrahman Efendi müderris olduğu halde 1148'de vefâtıyla Müfti Ahmed Efendi ve 1158'de Hüseyin Efendi-zâde Mustafa Efendi ve 1162'de vefâtıyla mahdûmu Hâfız Abdullah **/369/** Efendi ve 1192'de vefâtıyla ulemâdan es-Seyyid Ali Efendi ve 1209'da meşâhîr-i fuzalâdan Payaslı el-Hâc Mehmed Efendi ve irtihâlinde mahdûmu kibâr-ı ulemâdan el-Hâcc Abdülhalim Efendi bu medreseye müderris olub Hâcı Abdülhalim Efendi'nin vefâtında mahdûmları el-Hâcc

İsmail Hakkı, Mehmed Emîn, Abdülmecid Nâ'ilî Efendiler tedrîse mutasarrıf olmuşlar idi.

Bu kazâya bidâyet-i fethinde Türk kabâ'ilinden Gidürlü, Çarıklu, Kanıklu kâbileleleri iskân idilmiş olduğundan bu nâmlar, el-yevm köy olmak üzere bulunmakdadır. Kazânın hâvî olduğu kurâ elli kadar ve nüfûs-ı ʿumûmîyesi de otuz bin raddesinde olub kadîmen Halyas, Kamlık, Gidürlü, Simre nâmlarıyla dört nâhiyeye münkasım olmuşdur.

1-Halyas nâhiyesi'dir ki: Kazânın şark-ı cenûbî taraflarını ihâta ider. El-yevm buna Hıllâz nâmı virilmekdedir. Bu nâhiyede kadîmen bir ılıca olub suyu ılık, şifâsı mücerreb, mevki'-i latîf olduğundan yanında otel, hân yapılmış ve 1300 târihinden beri iktisâb-ı şöhret itmişdir. Elsine-i âmmede Hıllaz Ilıcası dinir. Ba'zıları bu ılıcanın havâss-ı şifâ'iyesini ta'dâd iderek Havza kablıcasına fâ'ik add itmekde ise de kablıcadan ümid idilen fevâ'id, ılıcanın te'mîn itdiği menâfi'-i râcih olduğu şübhesizdir. **/370/**

2-Kamlık nâhiyesi'dir ki; Kazânın şark-ı şimâli taraflarını ihâta ider. Bu nâhiye-i kadîme oldukça meşhûr olub Dere Köyü bu nâhiye dâhilindedir. Dere Köyü'nde ümerâ-i Selçukîyeden Emir el-Hâcc Veliyüddin bin Berekât Şâh 647'de bir câmi'-i şerîf ve türbe binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Emir-i meşhûr Mübarizüddin İsa bin İldaş dahî bu nâhiyedendir. Buna kuyûd-ı atîkada Kanık nâhiyesi dinir. Gâliba Kamlık lafzı Kanklığ ta'birinden galat olmalıdır.

3-Gidürlü nâhiyesi, kayden bu nâhiye; Giderlü resmiyle mukayyed olub kazânın şimâl-i garbî taraflarını ihâta ider. Gidürlü kâbilesi re'isi bulunan Emir Celaleddin Mâh Melik bin Mehmed el-Havzî bu nâhiyeden neş'etle kazâyı istilâ ve 665 hudûdunda i'lân-ı istiklâl itdiği cihetle Amasya hükûmetini bir kaç sene meşgûl itmişdir.

4-Simre nâhiyesi'dir ki: Kazânın garb taraflarını ihâta ider. Bu nâhiyede vaktiyle Kanıklu kabilesi meskûn olduğu münâsebetle selâtin-i Selçukîyenin eyyâm-ı inkırâzında Amasya'da bulunanları bu nâhiyede ikâmet itdiklerinden bu Simre nâhiyesi; târihen pek ziyâde hâ'iz-i şöhret olmuşdur.

Anadolu'da mülûk-i Selçukîyenin sonu olan Sultân Mes'ûd-ı Selçukî bu nâhiye dâhilinde Tatar Kal'ası nâm karyede medfûn olduğu gibi bunun şehzâdesi ve halefi bulunan ***"Gâzi Çelebi"*** **/371/** dimekle

meşhûr Sultân Taceddin Altunbaş-ı Selçukî de Umûr Beg nâm-ı diğer Şeyh Savcı nâm karyede medfûn olduğu kuyûd-ı resmiye ile müsbetdir.

Kuyûd-ı resmiyede ***"Türbe-i Sultân Mes'ûd bin Keykavus der karye-i Tatar Kal'ası der Simre-i Havza tâbi'-i Amasya"*** ve mahdûmu hakkında dahî ***"Türbe-i Gâzi Çelebi Şehzâde-i Sultân Mes'ûd der karye-i Umûr Beg nâm-ı diğer Şeyh Savcı der Simre-i Havza tâbi'-i Amasya"*** ve ***"Türbe-i Sultân Taceddin Şehzâde ilâh"*** diye mestûr ve Sultân Mes'ûd, Büyük Sultân Gâzi ve Sultân Taceddin, Küçük Sultân Gâzi dimekle meşhûr olduğuna binâ'en Selâtin-i Selçukîye'den şu iki zâtın bu Simre nâhiyesinde olduğu muhakkakdır.

Bu kaydın esâsı Gâzi Çelebi'nin vakfiyesi olub 756 târihinde tanzîm idildiğini iş'âr iden vakfiyede Sultân Taceddin Altunbaş bin Sultân Mes'ûd bin Sultân Keykavus-ı Selçukî ezcâ-yı şerîfe-i Kur'âniyye kırâ'at içün bâlâda ta'dâd idilen kurâyı vakf itdiği mezkûrdur.

Tatar Kal'ası'nda Sultân Mes'ûd'un nâmına bir türbe, bir medrese bir câmi'-i şerîf mukayyed ve Umur Beg karyesinde Şeyh Savcı nâmına bir zâviye ve Sultân Taceddin nâmına bir türbe muharrer ve bunların müderrisleri, hatîbleri, şeyhleri, cüz-hânları, müttevellileri kayden mazbût olduğuna binâ'en Şeyh Savcı nâm-ı diğer Umûr Beg **/372/** ve Tatar Kal'ası karyelerine azîmetle taharriyât-ı ciddiye icrâ idildiyse de Tatar Kal'ası'nda Sultân Türbesi nâmıyla taş yığınlarından ibâret bir türbe harâbesi ve Şeyh Savcı karyesinde dört duvardan ibâret ***"Sultân Altunbaş'ın Mezârı"*** dimekle meşhûr bir mezâr bulunabilmişdir. Medreseden eser olmayub her iki karyede ahşâbdan birer câmi'i ve tekye nâmına bir köy odası bulunmakdadır.

"Tatar Kal'ası" dimekle meşhûr olan köyde vaktiyle Amasya'da ikâmet ve bilâd-ı Rûm'a nezâret iden Tatar kumândânlarının bu civârda vekil-i umûru olan Tatar begi oturduğu münâsebetle tesmiye idilmiş olduğu gibi bu kazâ dâhilinde Şeyh Turesen, Şeyh Bâyezid, Şeyh Savcı nâmlarıyla meşhûr köyleri vardır.

Dördüncüsü Köprü Kazâsıdır ki: Şarken Havza, garben Osmancık ve Boyâbâd, cenûben Merzifon ve Hâcıköyü ve şimâlen Bafra kazâlarıyla mahdûd olub merkezi Taşan Dağının şimâl-i garbî eteklerinde iki tepenin ortasında arızalı ve garbe doğru mâ'il olan bir mevki'-i latîfde kâ'in Köprü kasabasıdır.

Bu kasabanın nâm-ı kadîminde Şin, Kedağra nâmlarına dâ'ir iki rivâyet mevcûd olduğundan bunları tedkîk itmek fâ'ideden hâli değildir.

Evliya Çelebi **Seyahatnâmesi**'nde diyor ki: ***"Bu şehir kadîmen Şin adıyla müsemmâ olub Şin, Amalika lisânında Köprü ma'nâsınadır"***. Şu rivâyetden anlaşıldığına göre Şin kasabası **/373/** Köprü kasabasının mevki'en ve ma'nen aynı olub biri Amalikî, diğeri Türkî olur.

Kurûn-ı ûlâda Amalika tâ'ifesinin Anadolu'da bulunduğu ba'zı rivâyât-ı za'îfeden müstebân olmakda ise de bunu te'yid idecek edille-i târihiye yokdur. Şin lafzının Amalika lisânında köprü ma'nâsına olduğunu tashîh idecek rivâyet, muharrir-i âcize mechûldur. Binâen-aleyh şu rivâyetin me'hazı ma'lûm olmadıkca şâyân-ı kabûl olması biraz müşkil olur.

1-Kedağra kasabası: Sultân Mes'ûd-ı Selçukî tarafından 538 târihinde binâ idilmiş olduğu ve Kedağra nâmıyla tesmiye idildiği el-Aylemü'z-Zahir, Câmiü'd-Düvel gibi tevârih-i 'umûmîyede mezkûrdur. Bu kasabanın Kedağra nâm-ı kadîmi bütün kuyûd-ı atîka ve sicillât-ı şer'iyede mestûr olub Köprü kasabasının mevki'en aynı olduğuna dâ'ir kayd-ı resmî ve delîl-i târihî yokdur. Fakat gayrı olduğu tedkîkât-ı kuyûdiyeden anlaşılmakdadır. Şöyle ki;

Yörgüç Paşa'nın Köprü'ye â'id vakfiyesinde Kedağra medinesi civârında Köprü karyesi başında bir câmi'-i şerîf binâ ve masârif-i şer'iyyesine dâ'ir ta'yin-i vezâ'if itdiği mezkûrdur. Kezâlik Taceddin Paşa'nın vakfiyesinde Kedağra kasabası civârında Köprü karyesinde bir câmi'-i şerîf ve i'mâret ve hamam binâ ve evkâfını tanzîm itdiği mestûrdur. 834 târihinde tanzîm idilen Yörgüç Paşa'nın **/374/** ve 900 târihinde tertîb olunan Taceddin Paşa'nın vakfiyelerinden anlaşıldığı üzre Köprü; Kedağra kasabası civârında bir köy olduğu muhakkakdır.

Bütün sicillât-ı şer'iyyede, vesâik-i atîkada ***"Câmi'-i Yörgüc Paşa der-karye-i Köprü der-civâr-ı medine-i Kedağra tabi'-i Amasya"*** ve ***"Câmi' ve i'mâret Taceddin Paşa der-kasaba-i Köprü der-civâr-ı medine-i Kedağra tabi'-i livâ-i Amasiye"*** diye mestûr olduğundan Kedağra kasabası mevki'i başka, Köprü köyü ve mu'ahharen Köprü kasabası mevki'i yine başka olduğu ve yek-diğerine muttasıl bulunduğu şübhesizdir. Şu halde Köprü kasabası, Kedağra kasabasının mevki'en aynı değil, belki mütemmimi olur. Bu iki nâmın daha eskisi ne olduğu ma'lûm değildir.

Çünkü Köprü kasabasının yerinde olan şehr-i kadîm, Amasya'nın hükûmet-i Danişmendiye tarafından feth olunduğu esnâda feth idilmiş olduğundan tekrar istirdâdı için Rumlar ba'dehû ehl-i salîb taraflarından tevâlî iden muhârebât-ı salîbiyyede harâb olmuşdur. Mu'ahharen Sultân

Mes'ûd-ı Selçukî Amasya hükûmetini istilâ eylediğinden dâhilinde bulunan bu kasabayı eski şehre hâkim olan bir mevki'-i âlîde, hisâr içinde bir şehr-i latîf binâ ve Kedağra [48] nâmıyla tevsîm itmişdir.

El-yevm Kedağra kasabası İç Kal'a Mahallesiyle civârında bulunan Molla Hasan, Ganî-zâde, Abdüllatîf ve bunların arasında vâki' mahallâtın bir kısmını hâvî olan mevki' olub cümlesi bir hisârın içinde bulunduğu harâbe-i bakıyyesinden anlaşılmakdadır. Köprü dahî el-yevm ***"Orta Câmi'i"*** dimekle meşhûr olan Yörgüç Paşa Câmi'-i şerîfinin şimâl ve garb taraflarına tesadüf iden yerlere dinir. Anadolu'da eşkiya-i Celâlîyenin 1009'da etrâfa verdiği dehşet üzerine Köprü voyvadası meşhûr Durak Aga ve zâ'imi Sinan Çelebi oğlu Mustafa Ağa[49] İç Kal'a Mahallesi civârında eşkiyâdan tahaffuz içün ta'biye şeklinde toprakdan bir kal'a yapmış ve mu'ahharen burası da kesb-i cesâmet iderek bir mahalle şeklini almış olduğundan Toprak Kal'a Mahallesi dahî bu Kedağra kasabasından ma'dûd olmuşdur.

Kadîmen bir şehr-i cesîm olduğu halde mu'ahharen harâb olduğu ve esnâ-yı hafriyâtda câ-be-câ tesadüf idilen asâr-ı kadîmesinden anlaşılan ve ancak bir kısmı üzerine Köprü nâmıyla bir köy yapılan mevki'**/376/** dahî Köprü kasabası olub burası 612 târihlerinden sonra bulunan vesâik-i atîkada ʿumûmen Köprü karyesi olmak üzere gösterilmekdedir. Bu nâm dahî Kedağra kasabasına karşı yakadan mürûr-ı teshîl için İstavlaz Çayının üzerine yapılan köprüden dolayı tahaddüs itdiği şübhesizdir.

Kedağra kasabasında ikâmet iden Sultân Cemâl-i Danişmendî Amasya hükümdârı Şâdgeldi Padişah tarafından Kayseriye'ye irsâl ve emir mû'mâ-ileyhin müşâviri olan eş-Şeyh Alaeddin Ali Şirvânî'yi bu Köprü köyünde ikâme itdiğinden şeyh mû'mâ-ileyhin ahfâdı burada temâyüz itmiş ve Amasya vâlisi Yörgüc Paşa Kocakayası begi Haydar Begi Amasya'ya kaldırdığı esnâda Köprü köyü ile Kedağra kasabası arasında bulunan mevki'-i hâlide bir câmi'-i şerîf binâ ve etrâfına ba'zı Türkmen aşîretlerini iskân eylemiş bulunduğu münâsebetle Köprü köyü terakkî itmeğe başlamışdır.

Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Ahmed'e bu Alaeddin Şirvânî ahfâdından Taceddin Paşa-Tâci Beg 896'da sâhib-i divân oldukda bu

---

[48]***"Kede"*** Selçuk Türkleri'nin lisânında nâhiye merkezi gibi büyük köy ma'nâsına olub Kayı vesâ'ir Oğuz Türkleri arasında ***"Kend"*** nâmı virilmekdedir. ***"Köy-kend"*** dinir ki kend köyün büyüğü dimekdir. ***"Gara"*** dahî ***"gârâ"*** lafzından ibâret olub hisâr ma'nâsınadır. Buna Kayı Türkleri arasında ***"Pârgân"*** ve Selçuklar arasında ***"gârât"*** dahî dindiği görülmüşdür. Şu ma'nâlara göre Kedağra'nın ma'nâsı Büyük köy, hisâr daha mûcizi köy-hisâr dimek olur.

[49]Sadr-ı esbâk meşhûr Köprülü Mehmed Paşa'nın pederidir.

köyde mükemmel bir câmi'-i şerîf ve i'mâret ve hamam ve İstavlaz Çayı kenarında Sultân Ahmed Çelebi'ye bir saray-ı âlî binâ iderek şehzâde-i müşârün-ileyhin bahar mevsimlerinde bu Köprü'ye teşrifini teshîl itdiğinden i'mâret vesilesiyle pek çok zu'afâ, fukarâ ve şehzâdenin teşrîfi münâsebetiyle ba'zı ümerâ **/377/** bu köyde ikâmet ve konaklar binâ itmiş ve Köprü köyünün şerefi tezâyüd idüb buradan zuhûr iden zevâta Köprülü ve kasabadan zuhûr iden zevâta Kedağralı dinmişdir.

Bu târihden i'tibâren Köprü köyü bir kasaba hâlini ahz iderek Köprülü Abdullatîf Efendi şimdiki mahallesinde ve Kedağralı Abdülganî-zâde Mehmed Çelebi bunun yanında birer mahalle ihdâs ve her biri mahallesinde câmi', mekteb inşâ ve diğer Köprülüler Kedağralılar dahî bunlara tebâ'iyyet iderek mensûb oldukları kasabalarını binâ-yı hayrât ile i'lâ itmekde yek-diğerine müsâbakât itmişlerdir.

Binâen-aleyh 1068 sâline kadar yan yana bulunan şu iki kasabanın arası tamamıyla dolub yek-diğerinden tefrîk olunmayacak bir hâle gelmiş olduğundan Köprülü Mehmed Paşa'nın zaman-ı vezâretinde her ikisine birden Vezirköprüsü ünvânı virilmiş ve Kedağra kazâsı ünvânı Vezirköprü kazâsı ünvânına tahavvül itmiş ise de bu ünvân bir kayd-ı resmîden ibâret kalarak elsine-i âmmede Köprü kazâsı, Köprü kasabası nâmı iştihâr idüb Kedağra kazâsı, Kedağra kasabası nâmı unudulmuşdur.

İç Kal'a Mahallesinde Aydın Tekyesi binâ olunmuş ba'dehû Cemudâroğlu Hasan Gâzi tarafından bir câmi'-i şerîf ve Kaya Begoğulları tarafından bir mekteb inşâ olunarak Buruk mâlikânesi cümlesi **/378/** tarafından vakf idilmişdir. Köprü kasabası köy halinde iken Şeyh Alaeddin Şirvânî orada bir mescid ve mahdûmu Lalacık Gâzi Beg bir tekye binâ ve evkâfını tanzîm ve 900'de bu Gâzi Beg'in hafîdi Taceddin Paşa mükemmel, gâyet metîn bir câmi'i şerîf ve mekteb ve i'mâret ve hamam ve Şeyh İbrahim Baba'ya bir tekye binâ itmişdir.

Bu esnâda Şehzâde Sultân Ahmed Sarayı civârında müzeyyen bir çeşme binâ iderek ***"Sultân Pınarı"*** dimekle meşhûr ve ba'dehû bir mahalleye alem-i mahsûs olmuşdur. Abdulganî-zâde Mehmed Çelebi Şeyh Salih Efendi'ye diğer bir tekye binâ idüb 1011'de eşkiyâ-yı Celâliyenin hücûmuyla Köprü kasabası muhterîk olduğundan şu evkâfın mütevellîleri câmi'ileri, mektebleri kısmen i'mâr itmiş ve Köprü a'yânından Yusuf Ağa diğer hamam inşâ ve bir kaç muhterîk mescidi i'mâr ve Köprülü Durak Ağa Şeyh Mehmed Efendi'ye diğer bir tekye binâ itmişdir.

Köprülü Mehmed Paşa zaman-ı sadâretinde bu Köprü şehrini i'mâra himmet iderek şehrin şark tarafında cesîm bir musallâ binâ ve

ta'âmiye vaz' itmiş ve şehre su getirmek için cesîm su yollarına mübâşeret itdiği bir zamanda vefât eylediğinden halîlesi Aişe Hanım şu hayrâtı ikmâl ve bir câmi'-i şerîf ve iki hamam ve cesîm bir bedesten inşâ ve evkâfını 1078'de tanzîm itmişdir.

Ba'dehû sadr-ı müşârün-ileyhin mahdûmu Fazıl Ahmed Paşa kâr-gîr **/379/** bir medrese-i âlîye ve ağalarından Hüseyin Ağa bir câmi'-i şerîf ve Abdülkerim Ağa bir medrese ve Dede Yusuf Ağa-zâde Mehmed Ağa Değirmen-başı Mahallesi'nde bir câmi'-i şerîf ve mekteb binâ iderek 1100 târihine kadar Köprü kasabasını i'mâr itmişlerdir.

1143'de Bostancı-başı Köprülü el-Hâcc Süleyman Ağa Taceddin Paşa Câmi'i havâlîsinde bir medrese ve Sultân Pınar Mahallesi'nde bir câmi'-i şerîf ve mekteb ve 1212'de müfti-i şehîd es-Seyyid Mustafa Efendi Ganî-zâde Mahallesi'nde bir zâviye ve karşusunda bir hân-ı cesîm, 1220'de es-Seyyid Osman Efendi Uzun Sokak Mahallesi'nde Rahmaniye Medresesi'ni binâ ve cümlesini de vakf itmişlerdir.

Köprü'nün kadîmen medreseleri, mektebleri, ulemâsı çok olub şu mebânî-i âlîyenin ekserîsi ahşâb olduğu münâsebetle mükerreren düçâr-ı avârız olarak tecdîden i'mâr idilmiş ve pek çok câmi'-i şerîf, mekteb, tekye olduğu halde sâhibleri, bânileri hakkıyla bilinemediğinden tahrîrinden sarf-ı nazar idilmişdir.

Bu kazâdan üç sülâle-i mühimme zuhûr idüb Köprü kasabasına bir ehemmiyet-i târihiye bahş iderek be-nâm ve üçüncüsü meşhûm-ı enâm olmuşdur. Birincisi Taşan sülâlesi olub âl-i Selçuk'dan Hüsrev Şâh evlâdından olmak üzere meşhûrdur. Bu sülâlenin nüfûzu Kedağra, Merzifon, Gümüş, Havza, Zeytun kazâlarında cârî iken Canik ve Sinob sancâklarına kadar tevsi' **/380/** idebilmişdir. Köprü dâhilinde olan Kocakayası İmâreti bu sülâlenin bir şu'besi add olunur. İkincisi Koyun sülâlesi olub sâhib-i a'zam-ı Selcukî Saadeddin Köpek bu sülâleyi teşkîl itmişdir. Bunlara Köpekoğulları dinir. Bunlardan Mutuk, Kaya, Sündük Beglerin şöhreti pek ziyâdedir. Üçüncüsü ve en meşhûru Köprülü sülâlesi olub Sinanoğlu Mehmed Paşa bu sülâleyi teşkîl itmiş ve bunlardan beşi sadr-ı a'zam olmak üzere sekiz vezir-i âlî-şân çıkmışdır.

2-Köprü kasabası, kadîmen Orta Câmi'i, Uzun Sokak, Cedîd, Çayırbaşı, Çanaklı, Dabağ-hâne, Değirmenbaşı, Dikili, Sultân Pınarı, Şeyh, Taş Kal'a, Toprak Kal'a, Abdüllatîf, Ganî-zâde, Laz, Molla Hasan, Nalbandlu, Yeni Câmi'i Mahalleleri'ni bin beşyüz kadar hâneleri, altı bin raddesinde nüfûsu hâvî olub Köprü kazâsı; sekiz nâhiyeden, kırk altı bin kadar nüfûsdan ve iki yüz kadar kurâdan müteşekkil bir kazâ-i cesîmdir.

Bu kazâ; Köprü ve Zeytûn nâmlarıyla meşhûr iki kazâdan mürekkeb olub 1295 târihine kadar beş nâhiyeden, yüz kırk kadar kurâdan

müteşekkil iken bu târihde üç nâhiyeden, altmış kadar kurâdan müteşekkil olan Zeytûn kazâsı nâhiye haline ifrâğ ve Köprü kazâsına ilhâk idilmekle kesb-i cesâmet itmişdir.

3-Zeytûn kazâsını teşkîl iden nevâhiden biri Avlagu[50]/381/ diğeri Kızıl Kise, öbürü Göl nâhiyeleri olub bunlar Köprü kazâsının garb-ı şimâli taraflarını ʿumûmen ihâta itmekdedir. Vaktiyle Zeytun emâreti meşhûr olub Göl nâhiyesi bu emâretin merkezi idi. Zekeriya, Zeynel, Murad Begler ümerâdan olub her birinin Göl karyesinde türbesi, vakfı, câmi'i vardır. Bu kazâdan Sultân Mehmed Hân-ı sânî zamanında kâdi'l-kuzât Zeyneddin Mehmed Zeytunî, meşâhîr-i ümerâdan Mehmed Paşa, Müşîr Mahmud Paşa gibi ricâl-ı devlet zuhûr itmişdir.

Bu Zeytun kazâsında vaktiyle Kânık Uruğundan Esenlü, Karalu Oymakları sâkin olmuş ve Mahmud Beg bin Hüsrev Şâh kendi aşîretiyle gelüb yerleşmiş ve Esenlü Oymağından Erdoğanşâh, Hâcı Börü Beg ve Karalu Oymağından Suruk Beg iştihâr itmiş olduğundan Esenlü, Karalu, Mahmud Begli nâm-ı diğer Mihmâd Begli, Erdoğanşâh, Hâcı Beg, Suruk Köyleri bunlardan kalmışdır.

4-Ortaklar nâhiyesi'dir ki: Kazânın şark taraflarını muhît olub Havza kazâsının müntehâ-yi hudûdu civârındadır. Meşhûr Köpek, Ören köyleri bu nâhiye dâhilinde olub hükûmet-i Selçukîye zamanında Saadeddin Köpek, Bedreddin Ören Beglerin nâmından kalmışdır. Köpekoğulları Timur'un galebesi zamanında saltanat-ı celîle-i Osmaniyye'ye karşu cür'et-kârâne hareketde bulunduklarından Akörenbeyoğullarından Ortak Beg ve oğulları; Köpek /382/ oğullarını istisâl itmişlerdir. Ortak Beg'e taraf-ı padişâhîden ihsân buyurulan karye, oğullarına temlîk buyrulmuş ve Ortaklar nâmı köye alem-i mahsûs olmuşdur.

5-Oyma Ağac nâhiyesi'dir ki: Kazânın garb-ı cenûbî taraflarını ihâta ider. Bu nâhiye dahî Kânık Türkleri ile meskûn olduğundan içlerinden meşhûr adamlar zuhûr itmişlerdir. Köprülü Mehmed Paşa'nın kethüdâlığından çıkma vüzerâdan Muharrem Paşa bu nâhiye dâhilinde Yahşi Fakih köyünden olub Kılıc, Esen, Buruk Beglerin nâmına mensûb karyeler vardır. Bunlar ʿumûmen Kanık beglerinden ma'dûd idi.

---

[50]Etrâfı ahşâb duvar ile muhât olan davar ağılına ***"avlagu"*** dinir.

6-Paşa nâhiyesi'dir ki: Kazânın cenûb taraflarını ihâta ider. Buna Yumrutaş nâhiyesi dindiği halde Taceddin Paşa'nın çiftliği olduğundan Paşa nâhiyesi dinmişdir. Meşhûr Toyrak, Akören Begler bu nâhiyeden olub nâmlarıyla ma'rûf birer köy vardır. Kedağra'da Simre nâhiyesi dahî Paşa nâhiyesinden ibâret olub Bayram Köyü bu simrenin merkez-i kadîmi idi. Amasya'da Anadolu Nâzırı İşboğa Noyin, Abuşka'nın mâlikânesi bu Simre olub Yeşbegi köyü İşboğa'dan galat olduğu tedkîkât-ı kuyûdiyeden anlaşılır. Sultân Kemâl Danişmend bu Simre'de oturmuşdur. Vüzerâ-yı Osmaniyye'den meşhûr Kabalalı Mustafa Paşa bu nâhiye dâhilinde bulunan Akören köyündedir. **/383/**

7-Samuk Alan nâhiyesi'dir ki: Kazânın şimâl-i garbî taraflarını ihâta ider. Tatarlar'ın hükümdâr-ı meşhûru (Hülagu-Ulaku) Hân evlâdından Yeşmut'un oğlu ve Amasya'da nâzır-ı Anadolu bulunan Cemûdâr'ın birâderi Samuk bu nâhiyede ikâmet eylediğinden adı çiftliğine alem olmuşdur. *"Samuk Alanı, Samuk Çifliği"* dimekdir.

8-Gulâm nâhiyesi'dir ki: Kazânın şimâl-i şarkî taraflarını ihâta ider. Bu nâhiye dâhilinde Kaplan mâlikânesi ümerâ-i meşhûreden Kedağra emiri Kaplan Beg nâmına mensûb olub evlâdı tarafından vakf idilmişdir. Bu nâhiyenin merkezi olan Gulâm köyünün kadîmen ismi Kol nâhiyesi, Kol köyü muharrer iken dokuz yüz târihinden sonra Gulâm nâhiyesi, Gulâm Köyü yazılmışdır. Kaplan Beg'in kolu Esen Beg'e mensûb olduğu bulunmuşdur.

Bu Köprü kazâsından Köprülü sülâlesi sâyesinde sadr-ı a'zam Siyavuş Paşa, vüzerâdan Mü'ezzin-zâde Ali Paşa, Hamza Paşa, re'isü'l-küttâb Köse Ahmed Efendi, beglerbegi Çumulu-zâde el-Hâcc Ali Paşa gibi ricâl-i devlet zuhûr itmişdir. Kedağra kasabasının binâsı târihinden i'tibâren bu kazânın ricâli, ulemâsı, târihi pek mühim ve meşhûr olub Amasya kazâlarının umûmuna fâ'ikdir. El-yevm bu rüchâna hâ'iz olub Amasya livâsının iki meb'ûs-ı muhteremi olan Hâcı **/384/** Mustafa Tevfik, Fazıl Mehmed Arif Efendiler hazerâtı bu kazâdandır.

Beşincisi Ladik Kazâsı'dır ki: Amasya'nın şark-ı şimâlisini muhît olub şarken Canik, garben Amasya, şimâlen Havza, cenûben Erba'a kazâlarıyla mahdûddur. Kazâ merkezi Akdağ'ın şimâl eteklerinde cenûba doğru mâ'il, latîf bir bayır üzerinde kâ'in Ladik kasabasıdır. Ta'rib olunarak Ladik, Ladek dinmiş ve kuyûd-ı atîkada bu sûretle yazılmışdır.

Bu kasabanın nâm-ı kadîmi Laodikye olub Amasya hükümdârı meşhûr Büyük Mihrdâd, Mitrad'ın zevcesi Laodik nâm kraliçe tarafından binâ idildiği ve ba'dehû galat olarak Ladik dindiği meşhûrdur. Şu halde bu kasaba; ikibin senelik bir şehr-i kadîm olduğu anlaşılır. Ancak Konya dâhilinde Ladik nâhiyesi, Denizli sancâğında Ladik kasabası, Beyrut vilâyeti dâhilinde kâ'in Lazkiye sancâğı da mezkûr kraliçe Laodike nisbet olunarak cümlesine Loadikya dindiği ve bunlardan üçü Ladik, biri Ladikya nâmıyla iştihâr itdiği iddi'â idilmekde ise de bu iddi'ânın muvafık olduğu meşkûkdur.

Evliya Çelebi **Seyahat-nâme**sinde diyor ki: ***"Amasya Kayasırası'ndan Havik, yahut Hâvik nâm kimse tarafından binâ idildiği münâsebetle Havik ba'dehû tahrif olanarak Ladik dinmişdir. /385/ Lâkin Sivas vilâyeti dâhilinde ve civârında bulunan Hafik kasabasının nâmı Bezm ü Rezm'de Havik yazıldığına göre Havik tarafından binâ ve tesmiye idilmesi Hafik kasabası hakkında olmalıdır. Her ikisi de Sivas vilâyeti dâhilinde olduğundan teşâbih vâki'olduğu zann olunur"***.

Yine mezkûr **Seyahatnâme**'de Evliya Çelebi merhûm o zaman Ladiklilerden naklen diyor ki: ***"Bu kasabanın akîb-i fethinde ümerâdan Selman Gâzi; kal'aya girüb burcuna sancâğı dikeyim mi diye Melik Ahmed Danişmend Gâzi'den istizân eyledikde Melik müşârün-ileyh dahî "lâ, dik" diye emr virdiği halk arasında şâyi'olduğundan bu kasabaya Ladik dinmişdir"*** Şu tevâtür-ı âmmeyi te'yid idecek bir delîl-i târihi olmadığı cihetle bu tesmiye bir masal gibi telakkî olunabilir. Elsine-i âmmede İladik dinir.

Bu kasabanın derûnunda ve etrâfında meskûn olan Türk kabâ'ilinden Doğanlu Oymağı begi Sulî Beg Melik müşârün-ileyh Ahmed Danişmend Gâzi'nin dâmâdı olub kızı İldük Hâtûn olduğu ve Melik müşârün-ileyhin kızı oğulları Arslandoğmuş, Uluğ Begler olub Sulî Beg'in oğulları bulunduğu vesâ'ik-i atîkadan anlaşılmakdadır. Emir-i kebir Bedreddin Şâhinşâh bin Arslandoğmuş et-Toğânî dahî Niksar'da medfûn ve kitâbesi mevcûd ve Ladik'de kız oğlu, Doğanlu nâmlarıyla cesîm köyler, **/386/** mâlikâneler bulunduğuna dikkat olunursa bu kasabanın nâmı İldük Hâtûn ta'bir-i diğerle İldik Hâtûn adıyla tesmiye idildiği tahmin olunabilir.

Ladik kasabasının cenûb tarafları dağ ve etrâf-ı selâsesi açık, düz bir ovaya nâzır olduğundan manzara-i ʽumûmîyesi güzel, havası sağlam, rutubeti gâlibdir. El-yevm onyedi mahalle i'tibârında olub bunlardan Bahşî, Koğa, Kilyas, Saray, Zâviye, Kızılsini, Kösre Mahalleleri kadîmen mevcûd idi. Tedrîcen kasaba ma'mûr oldukça kesb-i cesâmet iderek

ba'dehû Câmi'-i Cedîd, Harmanlar, Hân Pınarı, Hâcı Ali Pınarı, Şehre Küsdü, Sun'ullah Paşa, İskaniye, Nâmaz-gâh, Taşlı Pınar, Kilisa Mahalleleri tahaddüs itmiş ve beşyüz kadar hâneyi hâvî bulunmuşdur.

Zâviye Mahallesinde bulunan câmi'-i şerîf kilisâdan tahvîl ve bir minâre ilâve idilmiş ve Câmi'-i Cedîd Mahallesinde 891'de vüzerâdan Davud Paşa tarafından binâ olunan câmi'-i şerîf müşrif-i harâb olduğundan 1085'de Sultân Mehmed Hân-ı Râbi' hazretleri tarafından tecdîd ve iki minâreli olarak ihyâ buyrulmuşdur. Bahşî Mahallesinde 915'de Amasya vâlisi Şehzâde Sultân Ahmed'in vâlidesi Bülbül Hâtûn tarafından bir câmi'-i şerîf ve hamam binâ ve evkâfı tanzîm idilmişdir. Bu cevâmi'-i şerîfe umûmen kâr-gîr ve metîndir. **/387/** 1112'de Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nde Şeyhü'l-İslâm-ı esbâk Ladikli Mehmed Efendi oniki hücreli bir medrese-i âlîye ve gâyet muntazam, kâr-gîr olmak üzere câmi'i, bedestân ve taşhân binâ ve 1117'de bunları medrese ve câmi'-i şerîfe vakf itmişdir. Bahşî Mahallesinde bulunan dokuz hücreli ahşâb medrese Hızır Paşa tarafından binâ idilmiş olub evkâfı vardır. Zâviye Mahallesinde beş hücreli olmak üzere yakın zamanda bir medrese daha binâ idilmişdir.

Şu mebânî-i diniyye ve mü'essesât-ı ilmiyeden mâ'adâ Mes'ûd Beg, Sun'ullah Paşa, Polad Beg, Emir Ahmed Çelebi ve Hâcı Yunus Ağa taraflarından binâ idilmiş birer mescid ve câmi'-i şerîf, bir mekteb-i rüşdî, bir mekteb-i ibtidâ'î ve bir inâs mektebi vardır. 1323'de Çerkes Karabey-zâde Ömer Beg Saray Mahallesinde bir hamam-ı latîf binâ itmişdir. Ladik kasabasını ziyâret-gâh-ı enâm iden zâviye-i Rifâ'îye bânîsi es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed-i Kebir-i Rifâ'î hazretlerinin türbesi pek meşhûr olub evkâfı, i'mâreti, tekyesi var idi. Kasaba civârında Bâlî Baba Tekyesi de ziyâret-gâh-ı meşhûrdur.

Bu kasabadan tarihen meşhûr olmak üzere dört sülâle-i azîme zuhûr itmişdir. Bunlardan birincisi ümerâ-yı Danişmendiye ve Selçukîye'den olarak Doğanlu Sulî sülâlesidir ki, her biri asrında pek meşhûr idi. İkincisi Kubâd sülâlesi olub ahfâd-ı Selçukîyedendir. Târih-i Osmaniyye'de Kubâdoğulları meşhûrdur. **/388/** Üçüncüsü Yeni Beg sülâlesi olub Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretlerinin ümerâsından idi. Bunun evlâdı umûmen ümerâdan olub pek ziyâde iştihâr itmişlerdir. Dördüncüsü Seyyid Ahmed-i Kebir-i Rifâ'î hazretlerinin sülâlesi olub evlâdı ve ahfâdı Anadolu ve Arabistan bilâdında intişâr itmişlerdir. Bunlardan dahî ümerâ gelmişdir.

Sadr-ı a'zam Tayyar Mehmed Paşa, Yeni Beg sülâlesinden olub pederi Mustafa Paşa ümarâdan ve mahdûmları Mustafa Paşa, Ahmed Paşa, Hüseyin Paşa vüzerâdan olmak üzere Ladik kasabasından zuhûr

itmişlerdir. Şeyhü'l-İslâm-ı esbâk, İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi, diğer İmâm-ı Sultânî Ali Efendi, diğer İmâm-ı Sultânî Hasan Efendi diğer İmâm-ı Sultânî Emir Mustafa Efendi Ladik kasabasından ve yeniçeri ağası vüzerâdan Çalık Ahmed Paşa Ahmed Saray nâhiyesinden yetişmişlerdir. Bunlardan mâ'adâ Ladik kasabasından ve kurâsından zuhûr iden ümerâ ve mevâlî pek çok olub meşhûr Köprülü Mehmed Paşayı sadr-ı esbâk Ladikli Tayyar Mehmed Paşa yetiştirdiği cihetle saltanat-ı celîle-i Osmaniyye'ye Ladiklilerin pek büyük hidmet itdikleri aşikârdır.

Ladik kasabası Sultân Mes'ûd Selçukî tarafından tecdîd ve ta'mîr olunub Kızoğulları idâresinde bulunmuş ve ba'dehû Kubâdoğullarının idâresinde iken saltanat-ı celîle-i Osmaniyye'nin himâyesini Amasya **/389/** hükümeti kabûl itdiği zaman memâlik-i Osmaniyye'den ma'dûd olmuş ve Amasya Çelebi Sultân Mehmed Hân hazretleri ve şehzâdesi ve Sultân Bâyezid Hân-ı sânî hazretleri ve şehzâdegânı vâlilikle bulundukları esnâda saray-ı sayfî vazifesini görmüşdür. Bu cihetle Ladik kazâsı târihen meşhûr ve ümerâsı çokdur.

Ladik kazâsının nüfûs-ı 'umûmîyesi ancak yirmi beşbin raddesinde olduğu halde altmışı mütecâviz kurâyı ve kadîmen dört nâhiyeyi hâvîdir. Bu kazânın şark tarafında kasabaya on kilometre kadar bu'd-ı mesâfede kâ'in, cesîm bir göl olub balığı ve sazlığı pek meşhûr olduğundan lezîz balıklar çıkarılır, güzel hasırlar nesc olunur. Te'mîn itdiği menâfi-i iktisâdiye oldukca mühimdir. Tûlen altı ve arzen üç kilometrelik bir vüs'atı hâ'iz olub altı metre kadar derinliği vardır. Kasabanın cenûb-i şarkî tarafında bulunan Gölseki, Kızoğlu, Bulad, Çakır, Gümüş Yaylalarından nebe'ân iden altı aded çay bu göle dökülür. Buradan çıkub Tersakan nâmıyla meşhûr olan ırmağı teşkîl ider. Bu gölün kurudulması tasavvur idilmekdedir.

Dört nevâhiden biri Hamid nâhiyesi olub kazânın şark-ı cenûbî tarafını ihâta ider. Merkezi Hamid karyesi olub ***"Göl Tekyesi"*** dimekle ma'rûf bir tekyesi ve Bulad karyesinde Sultân Mustafa Câmi'i dimekle meşhûr bir câmi' vardır.

İkincisi **/390/ Kara Abdal Sultân nâhiyesi** olub 1314'de Hamid nâhiyesiyle birleşdirilmiş ve bir nâhiye-i cesîme teşkîl olunmuşdur. Abdal Sultân Tekyesi meşhûr olub türbesi de vardır. Şeyhlü karyesinde ***"Seyfî Dede"*** dimekle meşhûr Kılıç Dede Tekyesi ve türbesi vardır. Meşhûr Büyük Kızoğlu, Küçük Kızoğlu, Çakır Gümüş, Aşağı İnöz, Yukarı İnöz köyleri bu nâhiyededir.

Üçüncüsü **Ahmed Saray nâhiyesi** olub kazânın şimâl tarafını ihâta ider. Ahmed Sarayı'nda Seyyid Ahmed Kebîr-i Rifâ'î evlâd-ı kirâmından

es-Seyyid Zeynelâbidin Rifâ'î Tekyesi ve kâr-gîr câmi'i ve bir mekteb-i ibtidâ'î ve Diyadin karyesinde Zeyneddin Samud Baba tarafından binâ idilmiş Samûd Tekyesi ve Salûr karyesinde Hâcı Nebi Tekyesi vardır.

Dördüncüsü **Doğanlu nâhiyesi** olub kadîmen müslim Türkler ile meskûn iken el-yevm tamamiyle Rumlar meskûndur. Doğanlu, Tataroğlu, Karamuk, Kemâl, Ömer Hâfız, Hâcı Ali, Karik, Turesen köyleri bu nâhiyededir.

Altıncısı Mecid-özü Kazâsıdır ki: Amasya'nın cenûba doğru garb taraflarını muhît olub şarken Amasya, garben Çorum, cenûben Zile ve şimâlen Hâcıköyü kazâlarıyla mahdûddur. Merkezi Avkat köyü civârında iki tepenin düzce olan sırtlarında kâ'in Mecid-özü kasabasıdır. Bu kasaba; Avkatlı /**391**/oğlu Hâcı Ali Ağa'ya nisbetle ***"Hacıköyü"*** dimekle de meşhûr olduğundan bâlâdaki Hâcıköyü ile aralarını tefrîk içün buna Avkat Hâcıköyü, ona Gümüş Hâcıköyü dinmekdedir.

Bu kasabanın yeri; devr-i kadîm-i Danişmendî'de kâdı-i bilâd-ı Rûm olan Abdülmecid-i Hervî mâlikânesi olduğu münâsebetle 530 târihlerinden beri ***"Mecid-özü"*** dimekle meşhûr olduğu vesâ'ik-i atîkadan anlaşılmakdadır. Avkat Köyü bu kasabanın garb-ı şimâlisinde olub Pontus Kral-zâdelerinden birinin adı olduğu ve bu köyde meşhûd olan kal'a-i kadîme harâbesi bu Avkat'ın olub icrâ-yı hükûmet itdiği elsine-i âmmede deverân itmekdedir.

Bu kazâda meskûn olan Türklerin ekserisi Bayındır, Kayı Uruklarından olub Tatar, Kürd dahî bulunmakdadır. Merkezi olan kasaba kadîmen bir köy halinde olub Avkatlı-zâde el-Hâcc Ali Ağa 1140 târihinden i'tibâren bu köyde ikâmet ve kesb-i nüfûz ve iktidâr eylediğinden 1168'de bir câmi'-i şerîf ve hamam ve mekteb ve kendine mu'azzam bir konak inşâ ve mahdûmu Mustafa Paşa dahî evkâfını tanzîm ve bunun mahdûmu el-Hâcc Süleyman Beg, câmi'i tecdîden tevsî' ve önünde bir medrese binâ iderek bir kasaba haline koymuşlardır.

1291 hudûdunda kazâ teşkîl olunarak kâ'im-makâmın idâresine virilmiş ve 1306 hudûdunda bir mekteb-i ibtidâ'î binâ ve 1312'de /**392**/ mekteb-i rüşdiye tahvîl olunarak tabur merkezi olmuş ve ibtidâ binbaşı olan Karslı Ahmed Şükrü Beg bir hamam ve kıraât-hâne ve kâ'im-makâm İskilibli İsmail Kemâl Beg 1316'da müceddid bir hükûmet konağı, bir sa'at kulesi binâ ve Hâcı Süleyman Beg'in câmi'-i şerîfini tâ'mir ve bir minâre-i latîfe ilâveten inşâsına himmet iderek kazânın eşrâf ve efrâdı bezl-i i'ânât husûsunda yek-diğerine müsâbakât ve ibrâz-ı hamiyyet itmişlerdir.

Bu kazâ; Mecid-özü, Tanun-özü, Varay nâmlarıyla meşhûr üç kazâdan müteşekkil olduğundan iki yüz kırk kadar kurâyı, yedi nâhiyeyi, ellibin kadar nüfûs-ı ʿumûmîyeyi hâvî olduğu halde merkezi olan Mecid-özü kasabası üçyüz kadar hâneyi muhtevî ufak bir şehir-i cedîddir. Kasabanın manzara-i ʻumûmîyesi latîf olub kadîmen Bayındırlu sülâlesinin nüfûz ve idâresi altında bulunmakda idi.

Bayındır Uruğundan olan Baba İlyas Horasanî evlâdı Amasya'da nüfûzları zâ'il oldukda bu kazâya nakl-i ikâmet iderek muhâfaza-i mevcûdiyet itmişlerdir. Mecid-özü kasabasının kurbinde bulunan Bayındır karyesi vaktiyle büyükçe bir kasaba olduğunu el-yevm karyenin cesâmeti anlatmakdadır. Bu karye mükemmel kaldırımlar ile mezîn bağları, bağçeleri latîf ve mebzûl, mevki'i düzgün olduğundan vaktiyle bir kasaba olduğundan şübhe yokdur. **/393/** Kibâr-ı meşâyih-i sâlifeden ***"Balım Sultân"*** dimekle meşhûr eş-Şeyh Şehabeddin Balî Baba hazretlerinin Mecid-özü kasabası kurbinde tekyesi, türbesi olub Mecid-özü emiri bulunan Cibril-zâde el-Hâcc Türkâd Beg tarafından 836'da binâ idilmiş ve evkâfı tanzîm olunmuşdur. Meşhûr ziyâret-gâhdır. ***"Zünnûn-ı Mısrî"*** dimekle meşhûr Zünnûn Baba'nın türbesi dahî bu Mecid-özü kasabasının garb-ı cenûbî tarafında yakın bir mevki'inde olub bu da ziyâret-gâh-ı meşhûrdur. Bu Zünnûn Bâbâ'nın târihi, dâstânı meşhûr olub bâb-ı sânîde zikr idilecekdir. Saltanât-ı celîle-i Osmâniye'yi on sene kadar işgâl itmişdir.

Kazânın hâvî olduğu nevâhi-i seb'âdan biri **Aştagul nâhiyesi**'dir. Kazânın cenûb taraflarını muhît olub kuyûd-ı atîkada ***"Üstâcoğlu"*** dimekle mukayyed olan bu nâhiyenin adı Aştagul, Actavul, İştagul, Eştakul, İctavul gibi sûr-ı muhtelifede zabt ve kayd idilmekdedir. 675 hudûdunda Mecîd-özü kadıları bu Üstâcogul karyesinde ikâmet ve bütün vesâ'ik-i şer'iyeyi ***"el-kâdı bi-medînetü Aştagul"*** diye imzâ itmelerine bakılırsa vaktiyle bu nâhiyenin bir kazâ merkezi olduğu anlaşılır.

2-Zünnûn Abâd nâhiyesi'dir ki kazânın garb-ı cenûbi taraflarını ihâta ider. Bu nâhiyenin kadîmen bir kazâ olduğu ve merkezi de Elvân Çelebi karyesi bulunduğu vesâ'ik-i atîkadan anlaşılmakda /394 olub 1263 târihlerine kadar Zünnûn-âbâd kazâsı nâmıyla meşhûr olduğu hâlde mu'ahharen nâhiye hâline ifrâğ ve Mecîdözü kazâsına ilhâk idilmişdir. 930 târihine kadar bulunan vesâ'ik-i şer'iyyede bu nâhiye Tanun-özü dimekle mukayyed olduğu hâlde bu târihden sonra Zünnûn-özü, Zünnun-âbâd sûretinde yazıldığına bakılırsa bâlâda mezkûr olan Zünnun Baba'nın nâmıyla yâd idilmiş olduğu anlaşılır.

3-Elvân Çelebi nâhiyesi'dir ki kazânın şimâli taraflarını muhît olub merkezi Elvân Çelebi nâm-ı diğerle Elvân Çelebi karyesidir. Elvân Çelebi hazretlerinin burada ikâmetinden evvel bu nâhiye ***"Tanun-özü"*** dimekle meşhûr bir kazâ olub Zünnun-âbâd nâhiyesi de bu kazâ dâhilinde idi. Bu kazânın teşkîlât-ı kadîmesine dikkat olunursa Tanun-özü, Mecid-özü nâmıyla iki kazâdan ibâret olub Mecid-özü'nün kazâ merkezi Aştakul karyesi, Tanun-özü'nün kazâ merkezi de Tanun karyesi olduğu anlaşılır. Bu kazâya 727 târihlerinde Tanuk kazâsı ve merkezine Tanuk kasabası dinmekde iken mu'ahharen galât olarak Tanun dinmişdir.

727'de Baba İlyas evlâdından Muhlis Paşa-zâde Aşık Paşa bilâd-ı Mısriyeye azîmet eylediğinden mahdûmu Elvân Çelebi bu Tanun-özü'ne gelüb ikâmet ve pederinin Kırşehri'nde **/395/** vefâtı üzerine tavattun itmiş ve 753'de gâyet latîf, mermerden masnû, ufak bir câmi'-i şerîf ve önünde kendisine bir türbe ve garb tarafında cesîm bir zâviye ve bunun şimâl tarafında i'mâret-hâne ve bir hamâm inşâ iderek Tanun-özü'nü ihyâ eylediğinden bu kasaba; bu hayrâtın binâsından sonra Elvân Çelebi kasabası nâmıyla yâd idilmeğe başlamışdır.

Sivas hükümdârı ***"Köse Peygamber"*** dimekle meşhûr Sultân Eratna Beg'in veziri olan Alaeddin Ali Şâh Rumî bu Elvân Çelebi'nin âmm-zâdesi olduğundan müşârün-ileyhin hayrâtını idâre idecek evkâf-ı cesîme ihyâsında Elvân Çelebi'ye mu'âvenet ve Tanun-özü'nü Muhlis Paşa evlâdına i'tâ itmiş idi. Bu cihetden paşa-yı müşârün-ileyhin evlâdı bu kazâda müddet-i medîde nâfizü'l-kelim olmuşdur.

4-Kayı nâhiyesi'dir ki: kazânın cenûb-ı şarkiyesini muhît olub Oğuz Türklerinden Kayı kâbilesinden bir kısmı bu nâhiyede ikâmet eylediklerinden Kayı nâhiyesi dinmişdir. El-yevm Kayı nâmıyla meşhûr bir köy bulunmakda olub Kürdler meskûndur. Devr-i celîl-i Süleymanî'de Rûmili fütühâtı terakkî eylediğinden selâtin-i âl-i Osmân hazerâtının mensûb olduğu Kayı kâbilesi efrâdından olan bu köy sekenesi Rûmili'ye nakl-i vatan eyledikde Amid vak'asında Bıyıklı Mehmed Paşa'ya karşu koyub da mağluben ihrâc idilen Kürdlerden bir kısmı buraya iskân idilmişdi. **/396/**

5-Kara Ya'kub nâhiyesi'dir ki: Kayı nâhiyesinin cenûbunda vâki' olub bu nâhiyede ikâmet iden Türk Oymaklarından Kara Cacalı Türkmen aşîreti begi Kara Ya'kub Beg'in zîr-i nüfûz ve idâresinde bulunduğu münâsebetle Kara Ya'kub nâhiyesi dinmişdir.

6-Kışlâcık nâhiyesi'dir ki: Kazânın garb-i cenûbî taraflarını muhît olub Muhlis Paşa evlâdından Gıyaseddin Mehmed Çelebi'ye zaman-ı emâretinde bu nâhiye kışlak olmak üzre virilmiş ve ikâmet itdiği yere Kışlâcık karyesi dinüb mu'ahharen nâhiyenin alem-i mahsûsu olmuşdur. Bu nâhiyenin ekser sekenesi Baba İlyâs Horasânî'nin evlâdı zânn olunur. 1317 şevvâlinde Selânik'de vefât iden mülgâ üçüncü ordu müşîri Amasyalı Hüseyin Fevzi Paşa bu nâhiyedendir.

7-Varây nâhiyesi'dir ki: Kazânın şârk taraflarını muhît olub Türkmen ümerâsından Şerefeddin İnacoğulları bu nâhiyede ikâmet itmişlerdir. Bunlara Şerefoğulları dinir. Şerefler karyesi bunların makârrı olub el-yevm bu köye galat olarak Şerefder dinmekdedir. Tatar beglerinden Olcaytu Sultân Varây kasabasında ikâmet eylediğinden burada câmi'i ve zâviye binâsıyla nâmını ibkâ ve Ece Sultân dimekle iştihâr itmişdir. Meşhûr Zünnun Baba bunun ahfâdından olub zâviye şeyhliğinden bir tâtâr ocağı uyandırmağa çalışmış ise de kendi ocağını söndürmüşdür. **/397/**

Amasya'da icrâ-yı emâret iden Banukşâh Şerefoğulları'ndan olub evlâdı Varay kazâsında iki yüz sene kadar ikâmet itmişdi. Zünnun Baba bu ocağı söndürmekle iştihâr itmişdir. Bunlardan Esen Beg-zâde Ali Paşa meşhûr olub Amasya hükümdârı Devâtdâr Ahmed Çelebi'ye kayın peder olmuş idi. Şeyhü'l-İslâm-ı esbâk Amasyalı Kara Halil Efendi bu nâhiyedendir. Bu kazâdan Elvân Çelebi sülâlesi, Şeref sülâlesi, Cebele sülâlesi, Avkatlı sülâlesi nâmlarıyla dört sülâle-i mühimme zuhûr iderek kazâya icrâ-yı nüfûz itmişlerdir. Sinîn-i ahirede Kürd Milli sülâlesi dâhi iştihâr eylediyse de şöhreti, kazanın hâricine çıkmamışdır. Defterdâr-ı meşhûr Mehmed Recâ'î Efendi Elvân Çelebi sülâlesinden ve nâhiyesindendir.

Yedincisi Merzifon Kazâsı'dır ki Amasya'nın şimâlinde olub şârken ve cenûben Amasya, garben Hâcıköyü, şimâlen Havza ve Köprü kazâlarıyla mahdûddur. Kazâ merkezi Taşan Dağı'nın cenûb eteklerinde hafif, düze mâ'il, gâyet latîf bir tepe üzerinde kâ'in Merzifon kazâsıdır. Etrâfı bâğ-ı dilâra, önü yâ'ni cenûb-ı şârkî tarafları yedi kır nâmıyla meşhûr bir sahrâdır.

Merzifon, yâhud Merzifon kasabası kimin tarafından ne zaman **/398/** binâ idildiğine dâ'ir ma'lûmât-ı sâhîhe olmayub Pon hükümeti devrinde binâ idildiği tahmîn olunmakdadır. Çünkü Pon hükümeti İran devlet-i kadîmesi fürû'undan olub zebân-i farisi'de ***"merz"*** sınur, mahal-i

sükûn manâsındadır. Fon dâhi Pon lâfzının mu'arrebi olduğu emsâl-i kesiresiyle müsbet olduğundan bi'l-izâfe Merzefon olur. Pon sınırı, Pon karârgâhı dimekdir. Mu'ahharen kesre-i izâfeyi iş'âr içün ***"yâ"*** ilâvesiyle Merzifon dinmişdir. İsmen delâlet-i lâfziyesinden anlaşılan şu ma'nâya nazaran bu kasabanın Pon hükûmeti devrinde binâ idildiği münfehim ve şu halde iki bin senelik bir şehr-i kadîm olur.

Fakat bâb-ı evelde zikr idileceği üzere Pont kıt'asında Pon hükûmeti kıraliyesini ibtidâ teşkîl iden Mihrdâdlar olmayub Hunlar (Türkler)dir. Binâen-aleyh Merzifon kasabası Mihrdârlardan evvel Hunlar ile meskûn olduğu tetkîk olunursa Hunlar tarafından te'sîs ve binâ idildiği ve daha kadîm olduğu da anlaşılır. Şu halde bu ismin ma'nâsı Ponlar (Hunlar-Türkler) karârgâhı dimek olur.

Elsine-i âmmede bu kasabaya Marsîvân (Marsivân) dinmekdedir. Merzifon lâfzının muhârref bir galât-ı meşhûru olduğu anlaşılmakla beraber **Asârü'l-İbâd** tetebbu'âtından münfehim olduğu **/399/** üzre Barsevinc[51] lâfzından bozma bir ism-i Türkî olduğu anlaşılır. Barsevinc Hunların bu kıt'âda nîm-i müstâkil beglerinden olub bu kasabanın Barsevinc tarafından binâ ve kendi nâmıyla tevsîm idilmesi ve ba'dehû galât-ı âmme olarak Bârsîvân-Mârsîvân telâffuz olunması da agleb ihtimâldir.

Bâ'zı **sâl-nâme**lerde ***"Erzurum hâkimi Mengücek tarafından feth olunan bu kasaba mû'mâ-ileyhin nâmıyla tesmiye ve mu'ahharen tahrîf olunarak Merzifon dindiği"*** yazılmakda olub sûret-i tahrîre göre bu kasaba âsâr-ı islâmiyeden olduğu ve 480 târihlerinde tesmiye olunduğu anlaşılmakda ise de Merzifon nâmının bu târihden evvel mevcûd olduğu târihen mazbûtdur. Mengücek ile Merzifon lafzları arasında bir münâsebet olmadığı hâlde iddi'â-yı tâhrif idilmesi birâz gâribdir.

Târîh-i Âl-i Dânişmend'de mezkûr olduğu üzre Merzifon kasabası ümerâ-yı Dânişmendiyeden İltekinGâzi tarafından feth olunmuşdur. Emir-i müşârün-ileyhin mahdûmu Sehâmü'd-devle Hüseyin Gâzi **/400/** Merzifon'da tûl-ı müddet icrâ-yı emâret itdiğinden ikâmet itdiği mevki'e Sehâmü'd-devle nâmı virilmişdir. Kuyûd-ı atîkada Sehâmü'd-devle Mahallesi, Sehâmü'd-devle karyesi ve el-yevm Sehmü'd-devle karyesi mestûr ve elsine-i âmmede mezkûrdur. Erzurum taraflarının fethine

---

[51]Sevinç, mû'mâ-ileyhin ismi olub ***"bâr"*** dahî vasfıdır. Eski Türk dilinde oymak re'islerine ***"baş"***, büyük il beylerine, vâlilere ***"bay"***, vâliliklerin, bayların yarım müstakîl olanlarına ***"bâr"***, tamamiyle müstakîl olanlarına ***"hân"*** dinir. Bâ ile mim arasında lisânen terâdüf, müvâsât olduğundan ***"bâr"*** ile ***"mâr"*** arasında bir fark-ı ma'nevî yokdur. Mânkâ-bâkâ, menglü-begli, müngây-bunâk gibi.

me'mûr olan Mengücek Beg'in Merzifon'u feth itmesi târihen mâ'lûm değildir.

Ancak Merzifon kasabasının şimâl-i şârkî tarafında iki kilometre kadar yakın bir yerinde olan Marınca köyü ile Merzifon kasabasının âsâr-ı kadîmesi, harâbeleri tedkîk olunursa Barsevinc tarafından binâ idildiği zann olunan kasabanın Marınca karyesi olduğu ve Pon hükümeti devrinde Merzifon kasabası bir karârgâh-ı husûsî olarak bâ'dehû bir kasaba şeklini aldığı ve Marınca kasabası da bir köy hâline girdiği tahmîn olunabilir. Marınca'nın Barsevinc adına daha müşâbeheti olduğu bu zannı takviye ider.

Merzifon kasabası Amasya'ya otuz iki kilometre kadar yakın olduğu gibi Amasya'ya mülhâk diğer kasabatın dâhi en büyüğüdür. Devr-i Selçukîden mukaddem olan ahvâlî târihen mechûl olduğu hâlde mahâllâtının esâmî ve teşkîlâtına bakılırsa 670 târihlerinden sonra kesb-i cesâmet itdiği anlaşılır. El-yevm kasabanın şârk-ı cenûbî taraflarında harâbesi görülmekde olan kal'ası, ufak olduğu halde âsâr-ı atîkadan ma'dûd olacak bir ehemmiyeti hâ'iz değildir.

Merzifon kasabası kadîmen Alaca Minâre, Erzincânî, Bâlî, **/401/** Çâvuş Abbâs, Hâcı Ahmed, Hâcı Pîr, Hâcı Receb, Hâcı Ali, Hüsâm-ı Cedîd, Harmânlu, Hâce Süleymân, Südcü, Sürme Sürd, Seydî, Bölük, Sûfîler, Tuz, Adil, Ali Bozacı, Kadı Mahbûb, Lâhne Mahallelerini hâvî olub kuyûd-ı kadîmede Marınca karyesi dahî bir mahalle gösterilmekdedir. Hülâsa yirmi mahalleyi, dört bin kadar hâneyi, dört nâhiyeyi, otuz sekiz bin kadar nüfûs-ı 'umûmîyeyi ve kırk beş kadar kurâyı hâvîdir.

Şu esâmi-i mahâllâta dikkât olunursa Erzincânî Mahâllesinden eski bir mahâlle ismi görülemez. Meşâhîr-i ulemâdan Şerefeddin Mehmed Erzincânî bu mahâllede 768 târihine kadar ikâmet ve neşr-i 'ulûma muvâzabet itdiği münâsebetle mensûb olduğu bir belde-i azîmenin ismi oturduğu yere alem-i mahsûs olmuşdur. Diğer Hâcılar ile Kadı İmâdeddin Mahbûb Buhârî ve Hâce Süleymân ile Sûfîler dokuzuncu kurûn-ı hicrî ricâlinden ve Hüsâm-ı Cedîd, Ali Bozacı, Seydî, Bölük dahî onuncu, on birinci kurûn-ı hicrî a'yânından mâ'dûddur.

Çelebi Sultân Mehmed Hân Hâzretlerinin Amasya'da icrâ-yı hükûmet buyurduğu zamanlarda bu kasabayı teşrif ve sarây-ı âlî inşâ buyurmuş olduğu münâsebetle târih-i Osmânîde bir mevki'-i mühimm kazanmış ve 818'de Sultân müşârün-ileyh hazretleri bir medrese-i **/402/** âliye ve bir hamam binâ ve evkâfını tanzîm buyurmuşdur. Bu medrese; gâyet mu'azzam, kâr-gîr bir dârü'l-ilm-i âli olduğundan Merzifon'un

şerefini tezyîd ve ulemâsını teksîr itmişdir. Bu zamanın ricâlinden Hâce el-Hâcc Hasan Çelebi bir câmi'-i şerîf ve Sultân müşârün-ileyhin vâlidesi Devlet Hâtûn 822'de bir câmi'-i şerîf ve yanında bir zâviye-i âliye ve bir i'mâret-hâne inşâ itmişlerdir.

830'da Sultân Murâd Hân-ı sânî Hâzretleri de bir câmi'-i şerîf ve hamam ve Kadı Mahbûb Çelebi bir câmi'-i şerîf ve mekteb ve 878'de Sultân Mehmed Hân-ı sânî Hâzretleri de bir hamam-ı latîf inşâ ve 868'de Horasânî Pîrî Baba bir zâviye ve Merzifonî eş-Şeyh Ali Çelebi dahî Zeynîlere mahsûs diğer bir tekye binâ ve her biri evkâfını tanzîm ve kasabayı ihyâ itmişlerdir.

900'de Bozacı Ali Çelebi Mahallesi'nde bir câmi'i ve mekteb ve 962'de Merzifonî Ramâzân-zâde Mehmed Beg bir medrese ve 987'de ümerâdan Süheyl Beg diğer bir medrese binâ itmişlerdir. Bunlar Ramâzâniye, Süheyliye Medreseleri nâmıyla meşhûrdur. Medrese-i Süheyliyeye mu'ahharen Zeyneliye dahî dinmişdir. Adil Mahallesi'nde ***"Sırrı Baba Tekyesi"*** dimekle meşhûr olan zâviyeyi meşâyih-i Nâkşibendîyeden eş-Şeyh Sırrı Ali Efendi 1035'de binâ ve 1018'de ümerâdan Osmân Beg bir mekteb ve çeşme ve mescid ve 1072'de mîr-âhûr Merzifonî Ali Aga bir mekteb inşâ ve evkâfını tânzim itmişlerdir. **/403/**

1087'de sadr-ı a'zam Merzifonî Kara Mustafa Paşa ibtidâ maskât-ı re'si olan Marınca karyesinde vâlidesi Abide Hâtûn'un binâ itdiği mescidi tevsî iderek bir câmi'-i şerîf ve mekteb ve 1090'da Merzifon kasabasının ortasında metîn, kâr-gîr bir câmi'-i şerîf ve önünde bir muvakkit-hâne, kütüb-hâne, ders-hâne ve şadırvân binâ ve Tâşân Dâğı'ndan iki kilometrelik kadar bir mesâfede lağımlar inşâ iderek kasabaya su getirmiş ve otuz kadar kâr-gîr çeşme binâsıyla cidden kasabayı ihyâ ve câmi'-i şerîfe dersiye vâz' itmişdir. Evkâfı mebzûldur.

1145'de Şeyhü'l-İslâm-ı esbâk Merzifonî DürrI Mehmed Efendi bir medrese ve 1178'de el-Hâcc Ali Aga diğer bir medrese ve 1212'de el-Hâcc Hasan Aga diğer bir medrese daha inşâ iderek Hâcı Hasan Aga'nın medresesi ***"Şifâ'iye"*** dimekle meşhûr olmuşdur. Hâcı Bâlî Mahâllesi'nde Hasan Aga bir câmi'-i şerîf ve 1178'de Hâmid Efendi diğer bir câmi'-i şerîf ve Harmanlı Mahallesi'nde Kadı Emîn Mehmed Efendi diğer bir câmi'-i şerîf ve mekteb ve Kara Mütesellim Hüseyin Aga ve diğer mütesellim el-Hâcc Süleymân Aga birer çeşme ve mekteb ve Muslihiddin Çelebi gibi ashâb-ı hayrât dahî mescidler, mektebler binâ iderek kasabanın i'mârına ve mebâni-i âliye ve diniyye ihyâsına himmet itmişlerdir.

Merzifon kasabası; Amasya sancâğı kazâlarının umûmuna **/404/** merci'olacak bir mevki'i, cesâmeti hâ'iz olduğuna binâ'en 1300 sâlinde

Amerikalılar ***"Kollej"*** dimekle meşhûr mekteblerini şehrin gâyet mükemmel, âli bir yerinde te'sîs ve güşâd ve mekâtib-i rüşdiye, idâdiye derecesinde bir program tatbîk ve derûnunda erbâb-ı sınâ'iye mâhsûs bir dârü'l-sınâ'a ve umûma mahsûs bir hasta-hâne inşâ iderek neşr-i ma'ârife hidmet, menâfi'-i maddiye te'mîn itmeğe ikdâm itmişlerdir.

Fakat şu mektebin harekâtı; neşr-i ma'ârife himmetden ziyâde müdâvimleri bulunan Ermeni genclerinin efkârını tevsi'e, hissiyâtını tehyîce hidmet itdiği anlaşılmakla berâber millet-i mu'azzama-i Osmâniyenin gözünü açmağa pek büyük medârı olduğundan Merzifon'da medâris-i İslâmiyenin ıslâhına ibtidâr ve iki mekteb-i ibtidâ'î ve 1310'da bir mekteb-i rüşdî te'sîs ve 1330'da bu mekteb-i rüşdî görülen lüzûma binâ'en mekteb-i idâdî'ye tahvîl ve mekâtib-i ibtidâ'îye teksîr idilmişdir.

1311 iğtişâşında hükûmet konağı ve kasabanın ortası yanmış olduğundan eşrâf ve efrâd-ı kazâ 'umûmen i'ânâta bezl-i gayret iderek hükûmet konağı, belediye dâ'iresi, âlî bir kışla mükemmel sûretde binâ ve ma'ârife irâd olmak üzre bir hamâm-ı latîf, otel, kırâ'at-hâne, ticâret mağazaları inşâ ve gâyet gayûr, kâni' Tâtâr muhâcirleri mevâki'-i münâsebeye iskân idilmiş olmakla kasabanın cesâmeti, ziyneti **/405/** ticâreti, serveti ve binâ'en-aleyh ehemmiyeti fevkâlede tezâyüd eylemişdir.

Sâdr-ı a'zam Kara Mustafa Paşa; Hâcı Ali Paşa ve kibâr-ı vüzerâdan Ahmed Paşa, Hüseyin Paşa, Hâlil Paşa, Mehmed Paşa, Mustafa Paşa ve beglerbegilerden İbrahim Paşa, Ahmed Paşa, Abdullah Paşa gibi pek çok ümerâ ve şeyhü'l-İslâm Dürrî Mehmed Efendi, kazasker Hâfız Abdurrâhman Efendi, Nişâncı Mehmed Beg gibi pek çok mevâlî, ulemâ, ricâl-i devlet Merzifon kasabasından zuhûr itmişdir. Allâme-i zaman Cemaleddin Sâferşâh, Şerefeddin Hamza, eş-Şeyh Nizameddin Abdurrahim Zeynî bu kasabanın yetiştirdiği evliyâ ve fuhûl-i ulemâdandır.

Çelebi Sultân Mehmed Hân Hazretlerinin medresesi ***"Sultâniye-i Merzifon"*** dimekle meşhûr olub Ferîdüddin Mehmed Divânî, Seydî Şemseddin Ahmed Kırımî, Rükneddin Abdulkerim Amasî, Nizâmeddin Abdurrahman Âftâbî gibi fuzalâ 1260 târihlerine kadar bu medrese müderrisliğinde iştihâr eyledikleri hâlde mu'ahharen usûl-i verâset bu medreseyi duçâr-ı ta'til itdiğinden bir müddet eslihâ-i askeriyyeye debboy olmuş ve yakın zamanlarda i'mârına himmet buyurulmuşdur.

Medrese-i Düriyye dimekle ma'rûf olan Dürrî Efendi'nin medresesi evkâfını mahdûmu Şeyhü'l-İslâm Mustafa Efendi tanzîm itdiği münâsebetle Dürrî-zâde medresesi dinmiş ise de medreseyi pederinin

yapdırdığı kayden müsbetdir. Bu medrese-i âliye diğer medâris gibi birer sülâle-i **/406/** ilmiyye idâresinde bulunduklarından her birinin müderrrislerini ta'dâda burada hâcet görülmemiş ve bâb-ı sânîde sülâle re'isinin tercemesi zeylinde zikr idilecekdir.

Merzifon kazâsı, Merzifon, Merzifon-âbâd, Gelgirâs nâmlarıyla kadîmen üç kazâdan müteşekkil olub 1296 teşkîlâtında Merzifon-âbâd kazâsı ilgâ olunarak hâvî olduğu kurâdan ekserisi Hâcıköyü kazâsına ve bir kısmı dahî Merzifon kazâsına virilmişdir. Kadîmen merkezi Bulâk kasabası olub el-yevm Hâcıköyü kazâsında bir köydür. Ba'dehû Gelgirâs kazâsı da ilgâ ve kurâsı Merzifon kazâsına ilhâk idilüb Merzifon kazâsı tevsi' olunarak dört nâhiye i'tibâr idilmişdir.

1-Ilıcâk Nâhiyesi'dir ki kazânın garb-ı cenûbîsini ihâtâ ider. Anadolu Nâzırı olan Tatar kumândânı meşhûr Ilıcak Noyin'in bu nâhiye umûmen çiftliği olduğu münâsebetle 670 târihinden beri tesmiye idilmişdir. Nâhiyede bu kumândânın adından başka bir eseri yokdur. Mu'ahharen evlâdı kabûl-i İslâm idüb ahfâdından ba'zıları burada ikâmet itmişlerdir. Meşhûr Çayırköylü Ahmed Paşa bu nâhiyedendir.

2-Zoğu Nâhiyesi'dir ki kazânın şârk-ı şimâli taraflarını ihâtâ ider. Nâzır mû'mâ-ileyh Ilıcak Noyin'in kethüdâsı, vekil-i umûru zâlim-i meşhûr Zoğây nâm bir Tatar beginin bu nâhiye, çiftliği /407/ olduğu münâsebetle 700 târihlerinden beri tesmiye idilmiş ve galat olarak Zoğu dinmişdir. Bunun evlâdı, ahfâdı bu nâhiyede ikâmetle be-nâm olmuşlar idi. Vüzerâdan Timur Süleymân Paşa ve birâderi beglerbegi Cevher Paşa Zogu nâmıyla meşhûr köydendir.

3-Gelgirâs Nâhiyesi'dir ki kazânın cenûb taraflarını tamamıyla ihâtâ ider. Kadîmen Gelingiras nâmıyla muharrer olub Girâs Hâtûn Ilıcâk Noyin'in kerîmesi ve İzzeddin Mehmed Pervâne Beg'in zevcî olduğuna binâ'en gelin olduğu zaman bu çiftliğe mâlik olduğundan tesmiye idilmiş ve ba'dehû tahfîf olunarak Gelgirâs dinmişdir. Bu hâtûnun merkez nâhiye olan Gelgiras karyesinde bir hamamı vardır. Buradan zuhûr ve Sultân Mehmed Hân-ı sânî Hâzretlerinin devrinde temâyüz iden Hayreddin Hızır Paşa burada bir câmi'-i şerîf ve mahdûmu Hasan Paşa bir medrese ve mekteb binâ itmişlerdir. Kadîmen burası merkez kazâ olduğu hâlde mu'ahharen tedennî itmişdir. El-yevm âsâr-ı medine harâbeleri görülmekdedir.

4-Gümüştegin nâhiyesi olub kazânın garb taraflarını ihâta ider. Bu nâhiye; hükûmet-i Dânişmendiye re'isi bulunan Melik Ahmed Dânişmend Gâzi oğlu Gümüştegin Gâzi'ye nisbet idilmekdedir. Bulâk kazâsı nâmıyla ma'rûf olan kazâya merbût iken, mu'ahharen kurâsıyla berâber Merzifon'a ilhâk idilmişdir. Merzifon kazâsından ricâl-i Osmâniye'den dört sülâle-i mühimme neş'et **/408/** itmişdir. Biri Devlet Hâtûn kethüdâsı Yusuf Paşa sülâlesi olub müşârün-ileyhin evkâfına dört yüz sene kadar mütevellî olarak Şehsuvâr Paşa, Ahmed Paşa gibi ricâl-i devlet yetişdirmişdir. Diğer Gelgirâslı sülâlesi olub Hayreddin Paşa, Hasan Paşa bunlardandır. Öbürü Ramâzan sülâlesi olub re'isü'l-küttâb Mehmed Beg, iki kazasker, on kadar mevâli gibi ricâl-i kalemiyye ve ilmiyye yetişdirmişdir. Dördüncü sadr-ı esbâk Kara Mustafa Paşa sülâlesi olub son iki sülâle İstanbul'da ikâmet ve iştihâr itmişlerdir. Tarîkat-ı Sünbüliyye Pîrî Sünbül Sinâneddin Yusuf Efendi Hazretleri Merzifon'un yetişdirdiği kibâr-ı evliyâdır.

Merzifon kazâsının şimâl tarafını ihâtâ iden Tâşân Dâğı Amasya sancâğı dâhilinde bulunan dâğların Akdâğ'dan sonra en büyüğüdür. Tersakan Çayı'ndan i'tibâren şarkdan garba doğru uzanub Osmâncık kazâsında Kızılırmak'a kadar imtidâd ider. Tûlı kırk beş kilometre kadar olub mebde'inin arzı yirmi beş kilometre kadar olduğu halde müntehâsının arzı ancak sekiz kilometre kadardır. Binâen-aleyh bir tabut şekline müşâbih ve zirvesi sath-ı zemînden bin ikiyüz ve hey'et-i 'umûmîyesi üç yüzden sekiz yüz metreye kadar yüksek ve her tarafı gâyet münbit tarla, şark tarafları orman ve yayladır.

Bu dâğın cenûb eteklerinde Merzifon, Hâcıköyü ve şimâl **/409/** eteklerinde Havza, Köprü kasabaları mevcûd olub üzerinde, yanlarında, eteklerinde pek çok köyler, çiftlikler bulunmakdadır. Bu dâğın mecmu'u vaktiyle Kedâğra'da ikâmet iden Hüsrev Şâh Selçûkî evlâdından Tâşân Beg içün husûsî bir çiftlik olub mu'ahharen kesb-i nüfûz ve iktidâr iderek Rum vâlisi Timurtaş Beg'in 727'de gaybûbetiyle berâber vilâyetde devâm iden keşmekeşden bi'l-istifâde bir Selçûk ocâğı yakmağa ikdâm itmiş ve ba'dehû Sultân Eretnâ Beg'e inkiyâd iderek ufak bir emâret teşkîline muvaffak olmuş idi. Müşârü'n-ileyhin irtihâlinde kimseyi tanımayub emâret ve Tâşân Dâğı'nı makarr ittihâz eylediğinden Tâşân Dâğı dinmesine bâ'is olmuşdur. El-yevm Tavşan Dâğı dinmekdedir. Bu tesmiyeyi Bâlî, Ahmed, Ali, Hasan, Şâhin Begler gibi evlâd ve ahfâdı bu dağda ikâmetle idâme ve bir kısmını vakf idüb mü'ebbeden nâmları kalmışdır. Bu â'ile ekseriyetle Merzifon kasabasında ikâmet ve akrânından evvel himâye-i celîle-i Osmâniye'yi kâbul iderek muhârebât-ı

vak'ada isbât-ı sadâkât, mukaddemâne ifâ-yı hidmet itmişlerdir. Binâ'enâleyh: Bir müddet Merzifon kasabası bu Tâşân-zâdelere nisbetle vilâyet-i hâs ünvânı aldığı **Bezm ü Rezm** gibi bâ'zı tevârih ve evrâk-ı mahsusâda görülmekdedir.

Şu mukaddimenin mütâla'asından müstebân olduğu üzere Amasya sancâğında Simre nâmıyla müsemmâ pek çok mevki'ler görülmüş **/410/** ve âsâr-ı Selçukîye'den olduğu münâsebetle kıymet-i târihiyeyi hâ'iz bulunmuş olduğundan kuyûd-ı atîkada, tevârih-i adîdede, pek çok evrâk-ı mahsûsada mestûr olan Simre kelimesi hülâsaten şu sûretle izâh olunabilir:

Behcetü't-Tevârîh'de Simre sin-i mühmelenin kesri, mimin sükûnu ve râ-i mühmelenin fethâ ile zabt idildiği hâlde **el-Aylemü'z-Zâhir**'de sinin kesri ve mimin, rânın fethâ ile kayd idilmiş ve sin ile mim arasında bulunan yâ hazf olunmuşdur. **Târîh-i ibn Hallikâ**'nın zeylinde Simre nâmıyla kayd olunduğundan ta'rib eylediği anlaşılmakdadır. **Mu'cemü'l-Buldân**'da Simre hidre vezninde olduğu gösterilmiş ve mimin zammı ile de mezkûr bulunmuşdur.

Şu esmâ-i muhtelife tedkîk olunursa Simure sûretinde yazılması lâzım gelen şu kelimenin imlâsı; muhtelif sûretde yazıldığından zabt ve kayd ve teleffuzunda ihtilâf hâsıl olduğu anlaşılır. Bu Simure'den yâ ile vâv hazf olundukda Simre kalacağı şübhesizdir. Ba'zıları bu kelimeyi sinin ve rânın fethâ, mimin sükûnu ile temre vezninde, diğer ba'zıları da sinin, mimin ve rânın fethâlarıyla sehre vezninde okumuş oldukları görülmekde ise de şu kuyûd-ı târihiyeye muhâlif olduğu âşikârdır.

Zâhir-i hâle göre Simure lâfzı umûm Uygur ve Selçûk Türklerinin lugatlarında mevcûd olan simurmak masdarından **/411/** müştakk ve bizim (Osmânlı Türkleri'nin) lugâtımızda semürmek, semirmek nâmıyla mevcûd olduğu anlaşılmakdadır. Binâen-aleyh, Simure ism-i mekân olub simurek lâfzından muhaffef ve semizlenecek, tashîh-i vücûd idilecek yer dimekdir. Uygur lugatında edât-ı mekân olmak üzere madde-i asliyyenin âhirine mâ-kabli meftûh bir kâf-ı sâkine ilâve kılınarak ism-i mekân yapılır. Sürek gibi ba'zen fethâ ile iktifâ olunarak kâf-ı sâkine hazf olunur. Makbere ma'nâsına olan ve sinnemek masdarından müştakk bulunan sekinek-seykine-sinne gibi. Bu Simure Amasya kurbinde olduğu muhakkak olmakla berâber kuyûd-ı atîkada Simre-i Amasya, Simre-i Alparslân, İlaslân, Simre-i Kocakayası, Simre-i Kedâğra, Simre-i Lâdik nâmıyla altı mevki'de Simre bulunduğu ve bunların cümlesi de kurbin delâlet eylediği mahallede olduğu münâsebetle Sultân Mes'ûd Selçukî'nin binâ itdiği Simre, bunların hangisi olduğu erbâb-ı târih arasında muhtelif-i

fîh gibi telakkî olunmakdadır. Bu altı Simre'den ancâk birisini Sultân Mes'ûd'un yapdırdığı muhakkak olduğu gibi diğerleri de sonradan hâdis olarak tesmiye idilmiş olduğu şübhesizdir. Şu halde biri asıl, diğerleri bunun fürû'u olur.

Kuyûd-ı târihiye tedkîk olunursa bu telakkiyâta mahâl kalmaz. Çünkü, **/412/** asıl Simre'nin ta'bîn-i mekânına dâ'ir **Behcetü't-Tevârih**'de Şükrullâh Çelebi diyor ki: ***"Sultân Mes'ûd Selçukî Amasya'da tavattun ve Simre nâmıyla bir şehir-i cedîd binâ ve burada câmi'i ve medrese inşâ iderek orada yapdırdığı türbe-i âliyede defn idilmişdir".***

El-Aylemü'z-Zahir'de Mustafa Cenabî Efendi diyor ki ***"Sultân müşârün-ileyhin Amasya'da ikâmet ve bir şehir-i cedîd inşâ ve Simre nâmıyla tesmiye ve burada câmi'i ve medrese ve türbe binâ idüb orada medfûn olmuşdur. El-yevm harâbdır, bunun civârında Kedâğra nâmıyla bir kasaba daha binâ itmişdir.***

Câmi'ü'd-Düvel'de Derviş Ahmed Efendi diyor ki: ***"Sultân Mes'ûd Amasya kurbinde bir kasaba binâ ve anda ikâmet ve hân ve i'mâret ve daha nice âsâr-ı hayr ihyâ ve evkâf-ı azîme ihdâs idüb ismini Simre koydu ve 558'de fevt olub Simre'de vâki' türbesinde defn olundu."***

Şu üç nukûl-ı târihiyeden müstebân olduğu üzere birinci Sultân Mes'ûd Selçûkî Amasya'yı dârü's-saltana ittihâz ve bir şehr-i cedîd binâ ve âsâr-ı hayriye inşâ itdiği muhakkakdır. Ancak Sultân müşârün-ileyh binâ itdiği şehir-i cedîd; âsâr-ı hayriye ile tezyîn ve nâmını tahvîl itmek sûretiyle aynı Amasya olmayub belki Amasya'nın kurbinde vâki'dir. Amasya; Yeşilırmağın şimâlinde kâ'in İç kal'adan ibâret olub Simre dahî Yeşilırmağın cenûbunda bu İç ***/413/*** kal'anın tabi'î kurbinde vâki' mahallâtın mecmû'ıdır. Diğer simreler bundan sonra hâdis olmuşdur. Şu müdde'â; altı vech ile isbât olunabilir:

1- Kadîmen Amasya muhîti; mukâddimenin evâ'ilinde arz olunduğu üzre Zemendu mevki'inden Çalan mevki'ine kadar imtidâd iden ve kayalarla muhât olan tûl ve arzın mecmû'ı olub ırmağın cenûb ve şimâl tarafları 'umûmen bu muhît içinde dâhil olduğu halde 491 sâlinden i'tibâren ehl-i salîbin Amasya'ya hücûm ve savleti ve Amasya emiri Melik İsmail Danişmendî'nin dilir-âne müdâfa'âta himmeti arasında Yeşilırmağın cenûb tarafları ve Zemendu, hey'et-i mecmû'asıyla mahv ve harâb ve bakiyyesi de muhterîk olduğu **İkdü'l-Cümân, el-Aylemü'z-Zahir'**de mestûr vesâ'ir me'hazlarda mezkûrdur.

Yeşilırmağın şimâl taraflarının Harşene Kal'ası eteklerine tesâdüf

iden kısmı kal'a duvarı ile mestûr olduğundan tahribâtdan masûn kalmış ise de cenûb tarafları 'umûmen harâbe-zâra dönmüş ve arsa-i hâlîye şeklini almış ve Amasya nâmı dahî Yeşilırmağın şimâl tarafında kâ'in İç kal'a kısmına münhasır olmuş idi.

538 hudûdunda Amasya emâreti saltanât-ı Selçûkîyyeye münkâd ve Amasya dârü's-saltana olduğu zaman Sultân Mes'ûd-ı Selçukî Yeşilırmağın harâb olan taraflarında bir şehr-i cedîd inşâ ve Zemendu'yu tecdîd ve Köprü kasabasının şarkında olan mevki'de kezâlik bir **/414/** şehr-i cedîd binâ eylediğinden Yeşilırmağın cenûb taraflarını ***"Simure"*** ve şimâl-i şarkî tarafında vâki' Zemenduyu[52] ***"Ziyâre"*** ve Amasya kurbinde olan diğer şehr-i cedîdi ***"Kedagra"*** nâmıyla tesmiye itmişdir.

Çünkü; Amasya nâmıyla müsemma olan İç Kal'a, ya'ni İçerişehir; Harşene Kal'asının eteklerinde bir sûr-ı azîm içinde binâ idilmiş fevkalâde mahfûz ve ta'arruz-ı a'dâdan masûn olmakla beraber gâyet dar, kasvedengiz bir şehr-i kadîmdir. Yeni binâ idilen şehrin mevki'i ise İç Kal'aya nisbetle her tarafı açık ve geniş, Akdağın soğuk rüzgârına ma'rûz, havası sağlam olduğundan tashîh-i beden, ya'ni sıhhât-i bedeniyyeye hidmet idecek bir mevki'-i ceyyîddir. Simre'nin delâled itdiği ma'nâya buranın münâsebeti diğer Simrelerden akvâ olduğu tıbben musaddak ve mevki'en muhakkakdır. Diğerlerinin hudûsu da 641 vak'asından sonra olduğu karîben zikr idilecekdir.

2- Sultân müşârün-ileyh tarafından binâ ve Amasya dârü's-saltana ittihâz idildiği zaman Sultân Mes'ûd Amasya'nın garb tarafında ya'ni İçerişehrin şimdi Kurşunlu Mahallesi'ne tesâdüf iden yerinde **/415/** bir saray-ı âlî ve bir hamâm binâ iderek Amasya'da ikâmet itdiği târihen müsbet olduğu gibi âsâren dahî muhakkakdır. Sultân müşârün-ileyhin irtihâlinden sonra Simre, Amasya emâretinin merkezi olduğu ve bu merkezîyet yediyüz târihine kadar devam itdiği târihen sâbit olmuş bir keyfiyetdir. 612'de Simre vâlisi olan Emir Bedreddin Ebubekir Sinob Kal'asını tecdîd eylediğinden ismiyle beraber kal'anın ikinci bir cende sahib-i Simre olduğu mahkûk ve emir-i mû'mâ-ileyhin bu târihde Amasya vâlisi olduğu kayden müsbetdir.

İkinci Sultân Mes'ûd Selçûkî Simre-i Amasya'ya dârü's-saltana ittihâz ve Kızılırmağın umûmen cihet-i şarkiyesinde hükûmet eylediği **Heşt-Behişt**, **Câmi'ü'd-Düvel** târihlerinde mestûr olub bu zamanlarda Amasya kadısı olan Ziyâeddin İsâ el-**Hükârî**, Şemseddin Ahmed bin

---

[52]Kayseriyye livâsı dâhilinde vesâ'ir ba'zı mevâkîde Zamantı Kal'ası, Zamantı nâhiyesi olduğu Zülkadriye vakfiyesinde mestûr ise de bunlar Ziyâre nâmı ile müsemmâ olduğundan mebhûsü'n-anh olan Zemendu olamaz.

Verdî gibi zevâtın imzâlarından ***"Kâdi'l-kuzât bi-dârü's-saltanat Simre"*** kaydı bulunmakdadır. Binâen-aleyh Simre'nin binâ eylediği târihden i'tibâren Amasya nâmı iç kal'aya münhasır kalmış ve Simre nâmı devr-i Selçûkîde galebe idüb vilâyete alem-i mahsûs olmuşdur. Şu vasf-ı resmî, diğer Simreler'in hiç birinde yokdur.

3- 565-900 târihine kadar bulunan bütün vesâ'ik-i şer'iyede, sicillât-ı atîkada Amasya iki kısma münkâsım olub İçerişehre bâtın-ı Amasya ve İçerişehrin yâ'ni iç kal'anın **/416/** hâricinde olan yerlere umûmen zâhir-i Amasya dindiği sarîhdir. Bağ-ı Helkis, Ahî Sâbıkuddin, Ahî Kamerüddin mahalleleri, İltekin bağları zâhir-i Amasya'dan ma'dûd olduğu gibi Yeşilırmağın cenûb tarafları umûmen zâhir-i Amasya olmak üzere mestûrdur. Zâhir-i Amasya dinilen yerlere umûmen Simre nâmı virildiği ve Simre'nin Amasya muhîti içinde bulunduğu ve ba'dehû zâhir-i Amasya nâmıyla kayd idildiği o kuyûd-ı resmîyeden anlaşılmakdadır. Târihen Amasya kurbinde binâ idildiği mazbût olan bu Simre'nin Amasya'ya en ziyâde karîb olduğu bir mevki'de bulunması diğer Simrelerin sonradan ihdâs ve binâ ve yâhud tesmiye idildiğini iş'âr ider.

4- Bütün tevârih ve kuyûd-ı resmiyenin şehâdeti üzre Birinci Sultân Mes'ûd Selçûkî, binâ itdiği Simre içinde medfûn ve türbesi de bu Simre içinde mevcûddur. Böyle bir şâhid-i zî-hayat olan türbe, Amasya livâsı dâhilinde taharrî olunduğu sûretde zâhir-i Amasya'dan mâ'dûd olan Amasya muhîti içinde Üçler Mahallesi'nin müntehâ-yı garbisinde Narlıbağçe nâmıyla meşhûr olan mezârlığın cenûb tarafında görüleceği meydandadır. Bu türbe şeklen murabba', tarz-ı Selçûkî üzre cebhesi nukûş ve tezyinât-ı bedi'a ile musanna, sengîn olduğu kadar büyük bir mezâr-ı muhteşemdir.

Bu türbenin Birinci Sultân Mes'ûd Selçûkîye â'id olduğu ve derûnunda medfûn bulunduğu bütün kuyûd-ı resmiye şehâdetiyle **/417/** sâbit ve nâmı, târih-i vefâtı cebhesinde garb tarafında vâki' sütûn üzerinde çiçek şeklinde hatt-ı kûfî ile mahkûkdur. Târihlerde mestûr olan âsâr-ı hayriyesinden hankâhı bu Simre dâhilinde olduğu kayden müsbet ve el-yevm harâbesi mevcûd ise de câmi'i ve medresesi mevki'leri anlaşılamadı.

5- Amasya muhîti dâhilinde Simre'nin mevcûd olduğu 857 târihine kadar yazılan defâtir-i atîka-i sultâniyede muharrer olub yalnız bu nâmın Üçler, Hâcı İlyâs, Receb, Şamîce, Kübceğiz, Gökmedrese Mahalleleri'ne maksûr olduğu görülmekdedir. Eyyâm-ı Selçûkîyede Simre nâmı zâhir-i Amasya yâd idilen yerlere ʿumûmen alem-i mahsûs olduğu halde nüfûz-ı

Selçûkî Amasya'dan zâ'il oldukda şu altı mahalleye kasr ve zâhir-i Amasya dahî ʿumûmen Amasya nâmıyla yâd idildiği anlaşılmakdadır.

6- 857- 917 târihine kadar mevcûd olan İltekin kasabası, Geldiklân nâhiyesi merkezi olduğu bütün vakfiyelerden anlaşılmakdadır. Kızılca, Boğa, Kerne, İltekin kurâsı; Amasya a'mâlinden Simre nâhiyesi dâhilinde olduğu, bunlara âid vakfiyelerde mestûr bulunduğundan eyyâm-ı mukeddime-i Osmaniyyede Simre nâhiyesi olub bunun merkezi dahî Amasya muhîti içinde İltekin kasabası iken 917 vak'asında harâb olarak İltekin karyesi olan ve el-yevm İltekin nâmıyla meşhûr bulunan mevki'i olduğu âşikârdır. **/418/**

Binâen-aleyh; Altı Simre'den biri olan **Simre-i Amasya** târih-i binâsından i'tibâren Yeşilırmağın cenûb ve İç kal'anın şark ve garb taraflarına alem-i mahsûs olub eyyâm-ı Selçukîyede iştihâr iderek Amasya vilâyetine, Amasya emâretine, Amasya hükûmetine ünvân-ı mahsûs dahî olmuş ve Selçûkîler'den sonra altı mahalleye münhasır olub evâ'il-i devr-i Osmanîde Geldiklân nâhiyesine maksûr olarak bir nâhiyenin ismi olmak şeklini almış ve bunun merkezi İltekin kasabası bulunmuşdur. 917'de Şâhkulu vak'asında Simre nâhiyesi, merkezi Simre kasabası i'tibâr idilen İltekin kasabası harâb olduğundan 1018 sâline kadar bir karye şeklinde kalmış ve ba'dehû Amasya mahallâtından ma'dûd olub 1241 harbinde mahalle dahî kalmamışdır. İşte **'Aylem Târihi**'nin ***"el yevm harâbdır"*** didiği Simre bu İltekin kasabası olacakdır.

2- Simre-i İlarslan:

Amasya'nın şimâlinde Suluova'ya nâzır olan Kırklar Dağı'nın eteğinde kâ'in bir köydür. İkinci Sultân Mes'ûd'un şehzâdesi Sultânşâh evlâdından Alparslan Beg bin Keyhüsrev Beg'in çiftliği idi. 783 karışıklığından istifâde emeliyle iddi'â-yı emâret ve burada ikâmet itmiş ve 'amm-zâdelerine etbâ'en oturduğu yere Simre nâmını virmişdir. Ancak orası Alparslan köyü, galat olarak İlarslan köyü nâmıyla meşhûr olub Simre adı kuyûd ve defâtir-i atîkaya münhâsır kalmışdır. **/419/** Ensâbından Canik emâretinde bulunan Hüseyin Beg ile Abdullatîf Beg meşhûrdur.

3-Simre-i Havza:

Kasabanın garb tarafında kâ'in bir nâhiyenin adıdır. Bu nâhiyenin merkezi ibtidâ Tatar kal'ası, ba'dehû Umur karyesi olmuş ve Sultân Mes'ûd'un vefâtından sonra şehzâdesi Sultân Tâceddin Altunbaş Gâzi bu nâmı ibtidâ Tatar kal'ası'na, ba'dehû Umûr Beg karyesi'ne virmişdir. 756 sâlinden sonra Umûr Beg köyü Şeyh Savcı- Şeyh Sâfi nâmıyla meşhûr olub Simre nâmı nâhiyeye alem-i mahsûs olmuşdur. Sultân Tâceddin-zâde Kılıçarslan Beg meşhûrdur.

4-Simre-i Kocakayası:

Köprü kasabasının garb-ı cenûbî tarafında yüksek bir kayanın üzerinde cesîm, taş duvar ile muhât bir kal'anın adıdır. Kasabaya sekiz kilometre kadar yakındır. 670 sâlinden i'tibâren Taşan Beg'in ceddi olan Mahmud Şâh bin Hüsrev Şâh Selçûkî buraya tahassun ve icrâ-yı emâret itmiş ve Simre nâmını virmişdir. Evlâdının bir şu'besi burada emâret idüb bunlardan Haydar Beg 833'de Yörgüc Paşa'ya mut'i oldukda 'amm-zâdelerinden Taşan-zâde Hasan Beg bu kal'ada câmi'-i şerîf, medrese, zâviye, türbe binâ ve evkâfını tanzîm ve mahdûmu Şâhin Beg tevsi' itmişdir. Melik Ahmed Çelebi, Emir Çelebi bu Simre'de medfûn olub türbeleri vardır. Oruc köyü ile **/420/** Köprü karyesi yeri dahî bu Simre muzâfânından olduğu Yörgüç Paşa ve Hasan Beg vakfiyelerinde mestûrdur.

5-Simre-i Lâdik:

Kasabanın cihet-i şarkiyesinde kâ'in gölün kenarında ufak bir kasaba olduğu kuyûd-ı resmiyeden anlaşılmakdadır. 718 sâlinden sonra Sultân Mes'ûd'un şehzâdesi Sultânşâh burada ikâmet itmekle Simre nâmını kazanmışdır. Mahdûmu Kubâd Beg iddi'â-yı emâretle iştihâr itdiğinden oğulları bir derece hâ'iz-i nüfûz olmuşdur. Bunlardan Cüneyd Beg Cânik emâretinde bulunub 'amm-zâdelerinden bulunan Taşanoğullarından Ali Beg, Ahmed Beg ile münâza'âtı meşhûrdur. Cüneyd Beg-zâde Adil Beg'in Merzifon'da mahallesi, bu Simre'de zâviyesi, Arslan Çayırı'nda vakfı vardır. Bunun ahfâdı el-yevm evkâfından müstefid olarak Köprü'de ikâmet itmekdedirler.

6-Simre-i Kedağra:

Köprü kasabasının cihet-i şarkiyesinde kâ'in Bayram köyünden ibâret olub Yeşbegi karyesi dahî Simre'den ma'dûd olduğu anlaşılmakdadır. Meşhûr Taşan Beg bu simre'de iştihâr itmiş, mu'ahharen Sultân Kemâl Danişmendî'ye vatan olmuş ve Taşanoğullarına mu'ârıza itdiğinden kaldırılmışdır.

Şu altı Simre'nin târih-i binâsı, zaman-ı hudûsu ve bunlarda ikâmet iden zevâtın sülâlesi tedkîk olunursa ibtidâ Birinci Sultân Mes'ûd; zâhir-i Amasya'da bir şehr-i cedîd inşâ ve Simura/Simre **/421/**nâmıyla tevsîm itmiş, ba'dehû evlâdı şu medine-i Selçûkîyede oturmuş ve 658 târihinden i'tibâren Tatarlar'ın nüfûzu kâ'im oldukda koca Asya'ya hükm iden âl-i Selçûk'un bedbâht evlâdı, nifâk ve cehâlet yüzünden perîşân olarak perâkende sûretde Amasya livâsının birer köşesinde ikâmet itdikleri ve büyük dedelerine taklîden oturdukları yerlere Simre nâmını virdikleri anlaşılır. Binâen-aleyh; Simre-i Amasya; asıl olub diğer beşi bu aslın

fürû'udur. Şimdiki halde Amasya'da hazîn bir sûretde herkese arz-ı melâl iden Türbe-i Mes'ûdiyeden mâ'adâ hiç birinden bir eser kalmamışdır.

Fe-Subhâna'llahi'l-Hayyul-kayyum velâ-havle velâ-kuvvete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azîm.

Sekiz cild üzre tertîb idilmiş olan Amasya Târihinin mukaddimesi, yâ'ni birinci cildi burada hitâm buldu. Diğer cildleri de mesârif-i tabi'iyenin husûlüne mevkûfen der-dest-i tâbdır.